

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

MÓRICZ UTÁN

■ 2013 JÚLIUS–AUGUSZTUS ■

3	MÓRICZ UTÁN	
■ 4	SZILÁGYI ZSÓFIA	■
	A hiány naplója	(bevezető)
■ 6	KERESZTES KÁROLY ANDRÁS NAPLÓJA	■
		(részletek)
■ 25	HAMAR PÉTER	■
	Egy úr, aki kis híján elvtárs lett	(esszé)
■ 28	JÉGA-SZABÓ KRISZTINA	■
	Egy fotográfus megszólal	(Kálmán Kata <i>Csibe-ügy</i> című kötetéről)
■ 32	TARDY ANNA	■
	Irodalmi bújócska	(Barna Dávid <i>Egy magyar regény</i> című kötetéről)
■ 35	AYHAN GÖKHAN	■
	Móricz, az életrajzíró	(kisesszé)
■ 38	MÁRTON LÁSZLÓ	■
	A mi kis köztársaságunk	(regényrészlet)
■ 53	LOVAS ILDIKÓ	■
	Cenzúra alatti	(regényrészlet)
■ 65	RÉVAI GÁBOR	■
	A kút mélye	(novella)
■ 69–70	NEMES Z. MÁRIÓ	■
	A hírhedt Babaarcú elfogása és kicsinyítése; A karófa veteménye	(versek)
■ 71–72	ÚJ KRISZTINA	■
	Kifutás; Kihívás; Gól; Napot arat; Legyek jó	(versek)
■ 73	SEPSI LÁSZLÓ	■
	A gyáva féreg	(novella)
■ 77	MIHÁLY EDRAAN	■
	Anyá, hideg van	(elbeszélés)
■ 84	PÉNZES TÍMEA	■
	Késő délután	(novella)
■ 91–92	TATÁR SÁNDOR	■
	khm ... Opus Magnum ... höhő; Epit(i)áfium	(versek)
■ 93–94	VIDA GERGELY	■
	Valamicske a költészettől; Bura; Vért eszünk; Fogyókúra	(versek)
■ 95	BECK TAMÁS	■
	Csíl	(novella)
■ 98	KÖTTER TAMÁS	■
	Rablóhalak	(novella)

- 107 **M. HENDERSON ELLIS**
Egy Árkád játékos vallomásai (regényrészlet Jászberényi Sándor és Pál Dániel Levente fordításában)
- 112 **FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ**
A határ és a határtalan (esszé)
- 118 **EWA THOMPSON**
És mégis kolonializmus (episztemológiai megjegyzések Pálfalvi Lajos fordításában)
- NORVÉG SAROK**
- 126–128 **GABI GLEICHMANN**
Enquist élete és legutóbbi regénye (jegyzet Papolczy Péter fordításában)
- 129 **BENYOVSZKY KRISZTIÁN**
Kosztolányi verseinek szlovák fordításáról (tanulmány)
- 133 **RIGÓ GYULA**
„Elvesztettem magam” (Kosztolányi Dezső *Lidérce* mint fantasztikus elbeszélés)
- 140 **REICHERT GÁBOR**
A kérdések újak, a felelet változatlan
(a *Felelet* harmadik kötetének vázlata Déry Tibor hagyatékában)
- 148 **SÁNTHA JÓZSEF**
„Komédia? Tragédia?” (Thomas Bernhard *Egy innsbrucki kereskedőfiú bűne* című kötetéről)
- 151 **KOLOZSI ORSOLYA**
Véletlenek vagy választások (Kőrösi Zoltán *Magyarka* című regényéről)
- 153 **TALLÉR EDINA**
„Lángoló rohamkocsi füstje száll az ég felé” (Jászberényi Sándor *Budapest–Kairó* című kötetéről)
- 155 **NAGY PÉTER**
Természetes elvárások (Sánta Szilárd *Mesterséges horizontok* című kötetéről)
- 157 **ZÓLYA ANDREA CSILLA**
Ha ezerfelé szakad a film (Papp Sándor Zsigmond *Semmi kis életek* című regényéről)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
kalligram@kalligram.sk

Kukorelly Endre (versovat)
qkorelly@yahoo.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:

Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:

Csehly Zoltán,
Hiznyai Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levélcím: KALLIGRAM spol. s r. o.

P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2013)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Mikszáth u.
1984/10, 929 01 Dunajská Streda/
Dunaszerdahely, IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: Ára: 1000 Ft / 3,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

MÓRICZ UTÁN

A hiány naplója

Keresztes Károly András feljegyzéseiről

Keresztes Károly, akit évtizedekkel a halála után tüntettek ki a Jad Vasem díjjal, hős volt. Neki köszönhette az életét többek közt Vezér Erzsébet, irodalomtörténész, és az ifjabbik Vázsonyi Vilmos (az azonos nevű, híres politikus unokája). Utóbbi abban a tavaly megjelent kötetben (Hadas Miklós – Zeke Gyula: *Egy fölösleges ember élete. Beszélgetések Vázsonyi Vilmostal*. Balassi, Budapest, 2012), amelyben két barátjának mesélte el tanulságos és egyedi életének történetét, a következőt mondta: „Móricz Erzsébet és Keresztes Károly csodálatos emberek voltak. Elmentünk utána hozzájuk negyvenötben megköszönni a nagymamámmal, hogy ezt tették. Az Eskü úton laktak. És múltak az évek, és múltak az évek, és amennyire tudom – persze leállamosították a kommunisták, a rohadékok a könyvüzletüket a Baross utcában – egy újságosstandot adtak Móricz Erzsébetnek az Astoriánál. Már nem úgy, hogy az az övé, hanem hogy ott kellett dolgoznia. Én nagyon örülök, hogy mi legalább negyvenöt után meg tudtuk nekik köszönni, amit tettek, és nagyon örülök, hogy láttam őt, és ő is látott engem, akit megmentett. [...] külön örülök annak, hogy a Móricz név az Igazak Falán és az Igazak Kertjében szerepel, mert Zsiga bácsi maga, azáltal, hogy részt vett a magyar értelmiség tiltakozásának a megfogalmazásában az első zsidótörvény ellen, és becsületesen védte a magyar zsidóságot, erre maximálisan rászolgált. Akkor is, ha ő életet nem menthetett, mert akkor már nem élt, negyvenkettőben meghalt. Valahogy úgy éreztem, hogy a nevelt lányán keresztül ez órá is visszamegy. És ott voltam, amikor Pesten kis ünnepséget tartottak, ahol tíz-tizenkét túlélő embermentő, illetve a leszármazottaik, mert akik mentettek, azok akkor sokan már nem éltek, de a gyerekeik megkapták a díjat a Bálint Házban. [...] Az ünnepség után elmentünk a Farkasréti temetőbe, letettünk egy szál virágot, Vezér Erzsébet két protestáns zsolnárt, én pedig elmondtam egy Kaddist Móricz Erzsébet és Keresztes Károly sírjánál. Nemigen szoktam meghatódni, magamon például sosem, de ha erre gondolok, most is meghatódom. Ezekon az embereken nem tudok nem meghatódni, mert a fejükkel játszottak, és utána semmit sem kaptak ezért.” (146–147.)

Keresztes Károly az irodalomtörténet számára felfedezésre váró alak. Ismerte a 20. századi magyar irodalom egyik nagy és fontos íróját, Móriczot, sőt, szereplője lett annak a „regénynek”, amely, különösége és ellentmondásossága miatt, még ma is érdeklődést vált ki: ő vette feleségül, az író halála után, annak egykori szerelmét és nevelt lányát, Litkei-Móricz Erzsébetet. De nemcsak így kapcsolódott be az irodalomba: kiadót működtetett feleségével együtt. Amikor, nevelt fiának, dr. Móricz Imrének köszönhetően megkaptam eddig kéziratban őrzött naplójegyzeteit, arra voltam tehát kíváncsi, mi újat tudhatok meg belőlük Móriczról, Csibéről,

és arra, miként mesél majd Keresztes élete legnagyobb történetéről, a titkos nyomdában előállított hamis iratokról, és az üldözött zsidók életének megmentéséről.

Hamar rá kellett jönnöm, hogy ez a napló nem az, amit vártam és elképzeltem. Ez a hiány naplója: csaknem teljesen hallgat a „nagy történetekről”, és figyelmeztet arra, hogy a forrásokkal kapcsolatban ne legyenek elvárásaink, azt kell értelmeznünk, amit kapunk, nem érdemes fanyalogni azért, mert másra számítottunk. A jogi végzettségű Keresztes nem volt író, saját nyelvvel, nyelvteremtő képességgel nem rendelkezett. Sokkal inkább olvasó volt, és ezt nem pusztán olvasmányainak felsorolásából láthatjuk: szövegeknek nyelvi kliséiből is, például abból, hogy egyik szerelme orgazmusát, Erdős Reneé nagy népszerűsége szert tett könyve nyomán, „a nagy sikolyként” emlegeti. Mert ez a feljegyzéseinek valódi témája: a test és a szellem konfliktusa, a testi vágyaknak való kiszolgáltatottság, az élvezetre vágyó, majd a betegségekkel küzdő test. Az erősen változó díszletek közt megélt érzéki örömek: hol az olasz tengerparton, ahol a Cianti és az asszonyi csók, hol a ceglédi latrina előterében, ahol az elszívott cigaretta okoz pillanatnyi boldogságot.

Keresztes kezdetben még önmagával küzd, magát gyözködi, hogy kevesebbet kártyázzon és lóversenyezzen, később már ezektől a harcoktól „megkíméli” a második világháború, és egészen más milyeneket állít a helyükre. Valami viszont nem változik: mindig a hiány határozza meg a naplói életét, húszéves kora körül a testi szerelemre is kapható, odaadó nők hiánya, később, a háború után, az egészség hiánya. (És itt felbukkan az önvád is, az a kínzó kérdés, vajon a korai testi leromlás nem az egykori élvezetek következménye-e.) De sorolhatnám még a fájdalmas veszteségeket: egy bombázás következtében Keresztes az anyját és a lánytestvérét vesztette el, és volt az életében egy olyan történés is, amelyről teljes egészében hallgat (én is csak Móricz Imrétől értesültem róla): a háború idején a felesége gyermeket várt, de elvetélt, közös gyermeke a házaspárnak nem született.

Csibe kapcsán egyébként is feltűnően hallgatag Keresztes: mintha a feleséggel kapcsolatos érzéki vágyakról, majd a beteljesült testi szerelemről nem tudna olyan nyíltan írni, mint a független fiatalember ágyában egymást váltó hölgyekről. Azt, persze, sejthette, hogy a felesége belevághat a naplójába, erre utal is (azt viszont nem tudhatta, hogy ugyanerről a hölgyről egykori partnere, mármint Móricz, a naplójában mennyivel nyíltabban beszélt). Ez a szemérmesség azzal is összefügghet, hogy a feljegyzések sorában van egy törés: Keresztes a háború alatt nem vezette a naplóját, 1947-ből visszatekintve írta le az ostromot, a fogságot. Ebből egyrészt az következik, hogy épp abban a tíz évben nem írt feljegyzéseket, amikor Móriczsal kapcsolatba került, megismerte és feleségül vette Csibét, és zsidók megmentésére vállalkozott, másrészt pedig az, hogy a kihagyást követően igyekezett megkomolyodni, olyan emberré válni, akinek nem az egyéni boldogság, hanem a közösség, a többi ember a fontos. Már a harmincas évek közepén a szocializmus után vágyódott ugyanis ez a polgári környezetben, jó körülmények közt felnőtt fiatalember – hogy aztán, utolsó feljegyzéseiben, a szétrombolt polgári világ, a nyugati világ bukása, az ázsiai viszonyok eljövetele keserítse el, értetlenül szemlélje, miért tekintik az „új világ” építése közben a vendéglátóhelyek bezárását legfőbb feladatuknak a hatalom képviselői.

Keresztes Károly András naplóját 1930-ban kezdte, és 1948. februárjában zárta le. A szöveg maga több, mint kétszer olyan hosszú, mint amennyi itt olvasható – a húzás feladatát magamra vállaltam, így az itt olvasható szöveg valamelyest az én konstrukcióm is, nemcsak a szerzőé. (Hogy lesz-e valaha kiadása a teljes naplónak, nem tudom megmondani – ezúttal nem „kritikai kiadást” akartam készíteni, pusztán érdekes, olvasható szöveget, így nem jelzem a kihagyások pontos kezdetét és végét.) Persze, a történelem és a személyes élet is felsorolható a „konstruktorok” között – 1948 volt Keresztes korai halálának éve. Mondhatnám azt is, olyan férfi volt ezeknek a feljegyzéseknek a szerzője, aki megérdemli, hogy a 21. század olvasója fejét hajtson előtte, és figyelmet szenteljen a naplójának. De sajátos hiánynaplóját, minden esetlenségével és esetlegességével együtt, ennél többre érdemesnek, egy 20. századi sors töprengésre készítő lenyomatának gondolom, amelynek végén a betegség és az egészség csatája dúl bent, a szobában, és, miként Keresztes írja, kint „az új világ keletkezésének titokzatos fájdalmai vajúdnak”.

Keresztes Károly András

NAPLÓJA

r é s z l e t e k

A napló rendelkezésünkre bocsátásáért hála illeti dr. Móricz Imrét, a begépeléséért a Pest-megyei Művelődési Ház és Könyvtár munkatársait, Debreceniné Hajjas Ildikót és Pethóné Németh Erikát. A szöveget olyan módon húztam meg, hogy mondatokat sehol se vágjak ketté, kizárólag mondatokat, bekezdéseket, egy-egy nap leírását húztam ki, olyan módon, hogy az érdeklődésre számot tartó részek olvashatóak legyenek. A helyesírást, azon a néhány helyen, ahol szükségesnek láttam (ucca-utca, éjtszaka-éjszaka), modernizáltam. Sz. Zs.

1931. január 5.

Új esztendő, új ember... Ezt mondhatom én is, ma mikor megpróbáltam a múlt év mérlegét elkészíteni..... Sajnálattal kell látnom, hogy visszaestem az egész vonalon.

Eddig három éven át minden Szilveszter éjszakán írtam meg a múlt év eseményeit. Most borgőzös lumpolással telt el az éjszaka és így nem akkor, csak most írhatom meg benyomásaimat.

Józan fejjel és hidegen számolni kezdek: Ma nem vagyok az, ki egy évvel ezelőtt. Kevesebb, sokkal kevesebb...

A bajok a következők:

1. Egészségem megrendülése, vagy inkább a szívem életjelt ad.
2. Áldatlan családi viszonyok, erkölcsi érzékem süllyedése.
3. Tanulmányi hanyatlásom a túlfeszített idegmunka miatt.
4. Anyagi gondok a nem megfelelő beosztás folytán
5. Külső elhanyagoltság a nemtörődömség miatt.
6. Idegesség, csapongó kedély.

Mindennek fő okai a következők:

Legnagyobb hibáim egyike a cigarettázás erőltetése, bizonyos fajta lustaság, a családi anyagi viszonyok rendezetlensége miatt a pénzéhség. Tanulmányi viszonyaim hanyatlását főképpen a túl komolyan vett irodai munkálkodás okozta, anyagi gondjaim pedig a cigarettá (havi 20-30 P!) és a nagy „szerelmi rezszi” miatt keletkeztek.

Ezen csak vasakarattal lehet segíteni. Elsősorban mérsékelni kell a lehető legkisebbre a cigarettafogyasztást. Ezen felül rendszeren járni az egyetemre. Szórakozások csak nyáron legyenek túlsúlyban. Rezerválni az anyagi és erkölcsi erőket egy pár gyönyörű hónapra, nagy önmegtartóztatással élni. Az irodát könnyebben venni, csupán a legfontosabb és legsürgősebb teendőket látni el.

Programom a következő

1. A cigarettafogyasztás minimumra csökkentése, lassú leszokás.
2. Szorgalmas egyetemre járás. Komoly tanulmányok.
3. Angol tanulmányban több szorgalom.
4. Detektívregények helyett komoly, irodalmi értékű idegen nyelvű könyvek olvasása.
5. Napi 1–1 ½ óra zongora!
6. Mozi helyett opera, koncertek stb.

7. Kevesebb test, több szellem. Íráskészség fejlesztése.

8. Jellemképzés. Akaraterő. Igazmondás. Ígéretek megtartása. Több készség a cselekvésre.

9. Anyagi összeszedelődés.

10. Időbeosztás. Korai kelés, koránfekvés.

Adja Isten, hogy programom megvalósuljék, és én ismét a régi legyek.

1931. július 5.

Hát elindultunk. Június 27-én este negyed nyolckor kirobogott velünk a gyorsvonat a Déli vasút csarnokából, hogy 14 órai utazás után az Abbázia Mattuglie pályaudvarán az azúrkék ég alatt szálljunk ki a kocsiból...

Sétáltunk a tenger partján. Hallgattuk a hullámok csacska játékát, végimentünk a nagy promenádon, csodálva a tarka-barka népséget és hallgatva a Carrarai villamos rikoltását. És jött az este mámort lehelően, borzongó sejtéssel... Nehéz olasz bor... Rofosco és Cianti és asszonyi csók... Csodás volt az éj! Szobánk ablakán át bevillantak Fiume lámpásai és a halászbárkák imbolygó világa, a tenger, mint csókváró pazar asszony langyos, mámoros illatokat lehelve nyújtózott a láthatárig...

Mámorosak voltunk mindketten, mámorosak a bortól, a csóktól, az ég kékjétől, a levegőtől, az élettől...

Két álomszerűen szép napot töltöttünk el így gyönyör és fájdalom között, míg azután egy ragyogó reggelen felültünk az express wieni közvetlen kocsijába és nekiindultunk a hosszú útnak Wienbe....

Másnap reggel már ismét íróasztalom mellett ültem és fáradt nosztalgiával a szívemben kezdtem diktálni: „T. Hermes Magyar Általános Váltóüzlet r.t....”

1931. szeptember 6.

Szeptember!

Ősz van ismét, fáradtan és rémulten állok a naptár előtt, amely az idő szárnyalását fenyegetően mutatja nekem. Múlnak-telnek a hetek, egyformán, lankadatlan munkában, de semmi belső lelki eredménnyel. Hiszen vannak sikereim az üzletben... a Kertváros ügyei fáradhatatlan munkásságom folytán nagyon jól állnak, pénzt teremtettem nagystílusú reklámmal, munkával és tagadhatatlan ötletanyaggal.

Szüleim válnak és Apám rettentő lelki tusák között nem képes eleget tenni hivatalának és bizony nekem kell kezembe ragadnom az irányítást az egész vonalon. Dolgozom éjt nappallá téve és munkámat elismerés veszi körül. Anyagi hasznom is tetemes... de mit ér mindez nekem, ha a lelkem, a háborgó lelkem nem lel kielégülést. Tanulmányaim ügye a lehető legrosszabbul áll, és ami még fontosabb, Asszonykámtól most már válnom kell.

1931. október 2.

Végleg elszakadtam Asszonykámtól. Nem édes, fájdalmas, hanem egészen prózai módon, a gondok és fájdalmak ellaposították érzéseimet, szürkévé tették lelkem tarka színeit és elbágyasztották gondolataim merész szárnyalását... Többé nem tudok örülni jelenlétének, nem vonz asszonyisága, csupán a tisztelet és udvariasság diktálja nekem a legnagyobb fegyelmet Vele szemben....

Kifáradtam... Álmos, nehéz fáradtság gyöttri tagjaimat és nem tudok igazán örülni az életnek! Hát ez lettem én? Fáradt, nyugós vándora a keserű életnek? Én a szépség rajongó lovagja, elvesztettem tiszta hitemet?

Az emberi kapzsiság elrettentő példái üldöznek... Nem hihetek a legszébb emberi ideálokban. Emberszeretet, szülői ragaszkodás, kötelességteljesítés szent eszményei romokban hevernek és nem tudok új bálványokat imádni...

Természetellenes állapot... Pihennem kell és akkor talán ismét a régi leszek. Hiszen a mai állapotom talán nem más, mint az ideáim csalóka játéka... Talán ha megint feléled bennem a szép utáni vágy, akkor megint a régi életerő, életkedv nyomán új eszméket sugároz majd felém az álnok sors.

Keresztes Károly András 1 éves, 1912

1932. április 25.

Felejtethetlen kicsi Asszonyommal való szakítás maga is elegendő lett volna, hogy egy gyengébb szívet, egy kevésbé ruganyos idegrendszert összeroppantson, mint az enyém!

Hozzájárult ehhez Apám anyagi erőinek teljes kimerülése, soha nem tapasztalt borzalmas pénzhiány, anyagi gond, a becsülettel való kegyetlen játék, s családi állapotunk tartáhatatlansága. Sikertelenség, baj, anyagi gondok, családi összeomlás s hozzá kimondhatatlan fájdalom bent a szívemben.

Kiutat, sikert, boldogságot akarok!!!

Milyen jó könnyűvérű bohó fiatalnak lenni, el akarni érne az elérhetetlent, megfogni akarni a megfoghatatlant, nem lankadó szárnyakkal emelkedni a mérhetetlen magasságokig!!

H. Margit unokanővérem mindig izgatott és érdekelt, de mást szerettem és soha nem gondoltam reá másképp, mint jó pajtásra....

Egy este nálunk volt. Táncoltunk. A tánc érzéki ritmusa összehozott bennünket és egy fordulóban felé hajoltam, hogy megcsókoljam... Elkapta ajkát és sejtelmesen mosolygott...

Este hazakísértem és szenttelen hangon felajánlottam neki, hogy pajtása, szórakoztató partnere leszek, na meg úgy mellékesen nagyon örülnék, ha néha megosztaná velem fekvőhelyét...

A meglepetés legkisebb jele nélkül kicsit kacéran válaszolta

– Igen Bandi számítottam erre is, ha nincs kifogásod ellene igen szép időt fogunk egymás mellett átélni...

És azóta ő a partnerem... Így érzem most nem sokkal több mint pajtás, barát, jól megértő szerető, fess, csinos asszony 32 éveinek veszedelmes szeszélyeivel. Érdekes, izgató, érzéki teremtés.

Egy bolondos nyári estén kirándultam B. barátom villájába. Vele és ott volt... volt Asszonykám is... Fantasztikus éjszaka volt... A szomszéd szobából behallatszott Asszonykám lihegése, amint más karjaiban szívta magában a gyönyört, kint pedig egy díványon heverve őrzöngve csókolta őt...

Végre egy este nála vacsoráztam, a bor kicsit fejünkbe szállt és nagyon szelíden és finoman omlottunk egymás karjaiba. Semmi emóció, még csak gyönyörűség is alig... Így lett egy délután is, mikor a vágtyól elragadva ismét megkerestem Őt.

Nem elégített ki sem érzékileg, sem lelkileg. Utáltam önmagamot és eszeveszettül vágyódtam a Felejtethetlen után!

Tegnapelőtt este azután kitört belőlem az elégedetlenség... Megmondtam neki, hogy mi kell nekem, az hogy szeressenek, hogy becézzenek, hogy a pénzhajzában elkérgesedett szívembe belecsöppentsék a boldogság régóta nélkülözött nektárát. És kell az igazi testi szerelem is! Forró vérem új szeánszokra vágyik és robbanó érzékeim keresik a mámort, feledést...

Életem egyik legnagyobb és legkellemesebb meglepetése volt válasza. Egy sokat szenvedett, sokat tapasztalt, komoly asszonyi lélek nyílt meg előttem. Feltárult egy becsületre méltó, mélyen érző szív, és ő megmutatta magát nekem...

– Nézd Bandi, megértem aggodalmadat. Te azt hiszed, kifárasztott az élet, hogy már nem tudok a Te eget hasogató szilaj tempódhoz igazodni! Tévedsz, nálam nagyobb gyereket, vadabb csikót keresel és ha jobban megismersz mint asszonyt, nem hiszem, hogy csalódnál bennem... Hiszen még úgyszólván idegenek vagyunk. Csacsi fiú, egy hónap alatt egy ilyen asszonyt meghódítani mint én vagyok. Odaadtam magam neked, mert kedveskedni akartam a Te kedvességéért, de csak a testem anyagát, csak fizikai énemet szolgáltatam ki férfitú hiúságod kielégítéséhez.... a szívem dobbanását, idegeim remegését és az odaadás észtvészítő nagy sikolyát csak majd egyszer, akkor fogod megkapni tőlem, ha majd egészen a tied leszek... ha egészen meghódítottál, te csodavárá nagy gyerek....!

Ma délben felmentem hozzá. Ágyban fekvé fogadott, pihenés ürügye alatt, de én tudtam, hogy várt... Izzó csókjaim forrásba hozták vérét és úgy láttam a szemén, hogy kívánt... Persze, pár perc múlva már ruhátlanul mellette feküdtem. Észbontó csókok és szeretkezési technikám végső megfeszítésével akartam kicsikarni belőle a Nagy Sikolyt...

Idáig még nem jutottunk, de egészen az enyém volt... Remegő testén éreztem a mámorhullámok száguldását a kirobbanó asszonyi tűz perzselését. „Stramm” ölelés volt. Úgy ját-

Keresztes Bandika

szottunk egymás idegein, mint két virtuóz zenész a hangszerén... És a második ölelésben már megkíséreltük elérni az elérhetetlent... Éreztem, hogy megtört a varázs, enyém az Asszony.

Göböljárás 1932. június 30.

Gyönyörű barátnőmmel a legteljesebb egyetértésben mondhatnám boldogan éltünk. Régi álmom a független garzonlakás, valósággá vált és Kerékgyártó utcai lakásom vidám társaság kedves találkozóhelye lett... Ő prima háziasszony, kedves, figyelmes, édes pajtás és mikor leszáll a mámort ígérő éjszaka engedelmes, mély, szerető öleléssel adja át magát nekem...

Valami hiányzott azonban. Hiányoztak a vad csókok és a teljes odaadás közti átmenet raffinált apró fokozatai, a kis perverzítások és felfokozott érzékek kitalálásai. Asszonykám oly őszinte, oly természetes, hogy szinte el sem hiszem, hogy egy 32 éves érett nő... hanem egy 18 éves kislány...

Úgy éreztem, hogy nem elégít ki, azonkívül sok esetben visszautasításra találtam nála, hideg volt és az én forró csókjaimra igen gyakran gúnyos vagy közönyös arccal válaszolt.

Rendkívül érdekes pszichológiai probléma ez a hidegség... nem is tudom, vadul, érzéken csókol, odaadása teljes... hosszú idő kellett, míg idáig is eljutottunk. Azonban nem tudtam őt rávenni arra a megmagyarázhatatlan delejes sex-appealre, arra a hívásra vágyó várakozásra, mely a Felejthetetlennek legszebb és legértékesebb tulajdonsága volt.

Keserű szemrehányásokat is tettem Neki emiatt. Hiszen szeretem és vágyakozom utána és hiszem, hogy én is kedves vagyok Neki, mégis sokszor szenvedtünk emiatt. Nem hagyja magát alárendelni az én vad és mohó érzéki megkívánásaimnak, hanem ő akarna szerelmi diktátorom lenni. Nem minden alap nélkül.

Ezt mégsem engedhettem és a régi, bevált módszer szerint kezdtem elhanyagolni őt... Ennek azonban következményei lettek.

Duci komám eljegyzése alkalmából Alsódabason megismerkedtem egy édes, kívánatos asszonykával. Egy táncos éjszaka után a hajnali szürkületben elvittem autózni, majd tüzesen ostromolni kezdtem, csókot kértem Tőle.

– Még nem – volt a sutogó válasz. Elvittem őt az Erzsébet kilátóra. Azután egy más alkalommal a kukoricásban rendeztünk végtelen csókpartietkat, végre egy forró csók utáni kérdésemre:

– Tied leszek.

Másnap feljött hozzám. Soha az őszinte meleg, mindent feloldozó odaadásnak ilyen fokát a szerelmes asszony forró érzékeinek ilyen eszeveszett lángolását nem tapasztaltam. Örjögött, lihegett, harapott a végtelen gyönyörűségtől.

– „Jaj! Ilyet még soha nem éreztem.”

És így ment ez még sokszor, kétszer még feljött hozzám, majd egy kertvárosi villa magányában, zuhogó esőben csókoltuk félholtra egymást, majd a holdfényes júniusi égbolt alatt rejtelmesen zengő erdő egy tisztásán lett az enyém...

Asszonykám észrevette, hogy baj van, úgy tett, mint minden szerelmes Asszony, kezdett olvadozni, édesgetni és végül a múlt szombaton egy felejthetetlen éjszaka tökéletes szerető, igazi kedves lett... engedelmes, forró, őszinte, simuló kicsi asszony... éppen olyan mint amelyet akartam..... és szerelmes lettem bele ezen az éjen át...

1933. febr. 22.

Talán mégis jó, hogy anyagi nehézségeim vannak... hogy le kell fokoznom igényeimet és hogy meg kell tanulnom lemondani, beosztani azt a keveset, ami most rendelkezésemre áll. Megtanulnom megbecsülni a keservesen keresett garast, nem a mának élni, hanem előre dolgozni a szép, gyönyörű jövőért... Nagy célokat elérni és nem apránként elkölteni az élet nagyszerű ajándékait, törekedni felfelé, mindig csak fel!

A fáradságot most valami kellemes nyugalom váltotta fel.... Nem vagyok lázadó, bár sok minden forr bennem... A játékos veszíthet, de a törekvő munkás nem... a játékos csak nyerhet, a céltudatosan dolgozó ember pedig biztosan nyer. Nem akarok játékos lenni, dolgozni akarok! Előre törekedni céltudatosan és csak kapni fel a konjunktúra könnyen ki-

sikló kocsijára, ha a siker nagyon valószínű és ha az eredmény megéri a kockázatot. Óvatosan játszani! A bridzsben tanultam ezt most, ebben a korrekten és fegyelmezett játékban...

Programot tűzök magamnak. Esténként gyakorolni akarom a franciát, hogy előkészítem jövő utamat a Légiforgalminál, speciális kereskedelmi ismereteket akarok szerezni és tovább ápolni lelkemben a szép iránti nagy és tiszta rajongásomat. És szeretni akarok, szeretni az én édes egyetlen kicsi Asszonyomat, ki most is a lámpa fényén át mintha felém nyújtana szerető csókos ajkát... Minden csak eszköz. Ő a cél.

1934. május 27.

Hát igen... egy esztendeje nem írtam ezekre a lapokra, nem mintha nem lett volna mit írni, de lelkem a mámoros álmodásnak, a szemlélődő a rideg valóság hűvös területein róttam az élet nagy útját és nem tudtam befelé tekinteni...

Ha valaki valaha elolvashatná ezeket az őszinte lapokat, azt hinné, hogy életem súlypontja a szerelem és legnagyobb célom a Nő...

Igen, lelkemben a legnagyobb hullámot a szerelmi élmény támasztotta, de a lelkemet fűtötte, ami mindig újabb és nagyobb erőfeszítésekre sarkall, az mindig a siker hajszolásának láza, a munka volt...

Igaz műveltségem az átlagon messze felül van és öt európai nyelven tudom kifejezni a gondolataimat, de haladásom a tökéletesülés felé nem olyan gyors, mint amilyen egy kis erőfeszítéssel lehetne... Januárban megbuktam a harmadik alapvizsgán, jó fél évvel visszaestem így egyetemi tanulmányaimban és több időt szenteltem a bridzsnek ennek a haszontalan játéknak, mint komoly lelki élményeknek....

Aggályaim vannak azért is, mert..... havi jövedelem mellett nem tudom anyagi egyensúlyomat megteremteni, sokat cigarettázom és nem törődök fizikumommal...

Nem akarok kishivatalnok maradni, a fény felé vágó lelkemet nem elégíti ki a nyárspolgári élet ki örömei... Az emberi élet teljességét akarom...

Budapest, 1934. november 5.

Lumpolás, alkoholféltetés éjszakák, lóverseny, utazás éjjel szűk vasúti kocsikban, álmatlan, gyötrelmes éjszakák után rettenetes reggelek... és ma elegáns kis cukrászda, halk beszéd, fiatal, derűs mosolygás, finom és halk csók az állatkerti pálmaházban...

Lázad az ifjúság bennem!

Rettenetesen nehéz anyagi helyzetben vagyok.... a lóverseny elvitte az alapot alólam és most bizony nem tudom, miképp fogom megoldani ennek a hónapnak budgetjét... De hiszem, hogy tudok majd dolgozni, tudom majd kiérdemelni azt a többletet, ami életem előfeltételeinek megteremtéséhez elengedhetetlenül szükséges. De borzasztó is az, hogy én intelligens, nyelveket beszélő művelt fiatalember ne tudjak annyit keresni, mennyiből emberi életet élhetünk, ha nem volna más támaszom, csak a fizetésem...

Minden örömemért százszoros árat szed a kegyetlen kalmár, az élet, de néha még ezt a százszoros árat is érdemes megfizetni, nagyon érdemes....

Szeretném, ha ezután az ész és nem a szenvedély diktálná cselekedeteimet, hogy megtakarítanék magamnak olyan csalódásokat, mint a legutóbbi is volt....

Programot tűzök ki, legyen igaz minden amit szándékozom elérni...

Jó Istenem segíts meg!

1936. január 13.

Nem írtam ebben az évben szilveszteri mérleget. Nem is érdemes. A sors megtagadta tőlem azt a felsőbbrendű érzést, melyet az úri „rendezett” élet jelent. Évek hosszú során át nem volt szükségem a nyárspolgári beosztásra, mindig annyit kerestem, amennyire éppen szükségem volt, nem értek ahhoz, hogyan lehet kötött anyagi lehetőségekkel kevés pénzzel is szépen élni. Aránytalanul sokat költöttem szükségtelen luxusjellegű tételekre, nem tudtam megbecsülni a keveset. Csodákra vártam és csodák nem történtek. Így történhetett, hogy most, mikor 20 pengő körüli jövedelemmel rendelkezem a legretentőbb anyagi helyzetben vagyok. Tudom, hogy a helyzet nem reménytelen, de nagyon kell vigyáznom, hogy össze ne csapjanak felettem a hullámok. Nem szabad annyit költenem számár-

Keresztes Károly András, 1930

ságokra, bridszre, lóversenyre, italra, kapupénzre. Ha már forró lelkem nem tud meglenni szórakozás nélkül, inkább nemes, finom szórakozásra költsek, mint hiú, üres időtöltésre.

Leépítem tehát a lóversenyt, bridszselni kevesebbet fogok és jobban vigyázok, megbecsülöm a fillért, mert nem érdemes tovább ily szörnyű gondok között lennem.

1936. október 19.

Belépett életembe egy gyarló, gyenge testben nagy lélek, egy nő. Aki nem mint nő érdekelt, hanem mint ember. H. J. és Vele úgy hiszem egy igen nagy valami, úgy hívják

Szocializmus!

1937. március 1.

Hát láttam Prágát és Párizst. Szelek szárnyán, könnyen és felelőtlenül röppentem át a vén Európát és teleszívtam magam egy másik világ kéjes, édes illatával.

Vannak már nagyobb céljaim mint a magam kis élete, vannak már biztos eszményeim és akarom követni őket...

Könyvek:

Toller: Eine Jugend in Deutschland

Celine: Voyage au bout de la nuit

Smedley. Magányos Asszony

Maurris: Ariel au la vie de Shelley

Silone: Brot und Wein

Engels: Anti Dühring

Féja: Viharsarok

Veres Péter: Számadás

Traven: Taliga

1937. július 1.

Mindinkább eltávolodom a kispolgár, a maga kis életét lényegesnek tartó és apró-cseprő dolgainak nagy fontosságot tulajdonító egocentrikus ember életformájától és mindennap hatalmasabban tör ki a közélet kollektív érzésű embere.

Világnézetem talán megszilárdul és kiállja a sok-sok kétely próbáját és tántoríthatatlan hittel fogok beállni egy eszme mellé, melyért harcolni kötelességem ma már.

Hallatlan érdeklődés lüktet bennem minden olyan ügy iránt mely nem csak a magamé, hanem az emberiségé, a társadalomé. Falom az eszméket és embereket és termelni is akarok új, friss, harcra gondolatokat, hogy kiállhassak velük előre vinni a haladást, építeni az Ember számára egy új, szebb világot.

1937. nov. 1.

Lázár: Harc a nyersanyagért

Horrabin: An Atlas of current affairs

How Empires grow

Van de Velde: Tökéletes házasság

Szabó Ervin: Szocializmus

Polgárháború Amerikában

Faludy: Villon versek

Nemes: Totális állam

Horner: Német nemzeti szocializmus

Jack London: Vaspata

Adorján János: A magyar föld korszerű problémái

1937. Karácsony est

Igen nagyon boldogtalan vagyok. Még nem voltam karácsony este ilyen nagy szorongásban. A lány, akit új eszményeim ideáljának tekintettem visszautasított, úgy látszik véglegesen. Az asszony, akihez menekülni akarok, még nem érkezett meg. Átmeneti, tehát igen kellemetlen állapot ez.

Anyagi gondjaim rettenetesek, nem is élek egészségesen most. Lecsúsztam, mert elkövettem a nagy hibát, hogy reménytelenül szerelmes vagyok.

Fel a fejjel! Tovább!

1947. június 29., Új Szent János Kórház (vesegyulladás)

Furcsa véletlen, hogy ennek a füzetnek a lapjain folytatom napló-szerű feljegyzéseimet. Tulajdonképpen annak, amit most le fogok írni, kevés köze van ahhoz, ami eddig a lapokra került.

Elolvastam írásaimat. Kísértést éreztem, hogy megsemmisítsem őket. Szégyent éreztem. Én volnék ez a korlátolt, kispolgári, elkényeztetett fiú, aki egy évtizeden át kizárólag szoknya után látszik szaladni? El kellett borzadnom hülye és tartalmatlan életem felett!

Mégis nem tagadtam meg magam. Igen, ez a szerelmi lázban – lázakban vergődő, könnyelmű fiú én voltam és azok a szenvedélyek, melyek akkor gyötörték forrongó testem, lelkem igazi szenvedélyek voltak és abban a pillanatban nekem nagyon fontosak. Nem az a fontos, ki voltam, hanem, hogy ki leszek!

Hű maradok a lapok stílusához és megpróbálom összefoglalni annak az évtizednek a történetét, ami elmúlt az utolsó bejegyzések óta – ugyanabban a stílusban, ahogy az a napló indult. Nem kronologikus a felsorolás, csak fel-felvillanó élményeké ez a pár sor.

„Mai Nap! Hitler hadparancsa!” ordította a Muki nevű rikkancs a Vörösmarty téren a sorsfordulót jelentő napon: 1939 augusztus 29-én a borzalmas hírt: Háború! És megindultak öt világrész felett az Apocalypsis lovasai. Hogy közel hat évig tartó vad vágatással vérbe és könnybe borítsák az egész világot.

Egész 1944-ig mégis a háború csak mint távoli borzalmas kísérezene jutott fülünkbe. Katonavonatok a keleti pályaudvaron, elsötétítés az 1942 szeptember 5-i orosz légitámadás után, hírek a harcterekről, melyeket nem hittem, egy-egy jó barát a frontra megy...

Biztosan tudtam az első perctől, hogy ez a háború kilátástalan a németek számára, összes barátommal együtt tehetetlen dühvel kellett szemlélnünk azt, hogy miként viszik a biztos romlásba az országot felelőtlen politikusok és katonák. Csináltunk is sok mindent, hogy a szenvedéseket enyhítsük. Ma azt divat erre mondani, ellenálltunk! Mégis büszke vagyok, hogy néhány emberről elhárítottam a szörnyű elhurcolás veszélyét és néhányat visszatartottam az esztelen vérontásban való részvételtől. Kevés, de most látom, hogy többet nem igen lehetett tenni.

Örülök, hogy alkalmam volt emberhez méltón cselekedni.

Az ostrom alatt, 1945 január 28-án bombatalálat következtében meghalt Édesanyám és Duduka húgom... E lapok nem méltók, hogy Róluk írjak.

Úgy érzem, az ostrom óta semmitől nem félek és amióta Édesanyámat és Dudukát elvesztettem, fájdalom nem érhet.

Viharos epizódok következtek. Belevetettem magam a baloldali szellemi mozgalmakba, megalapítottam a M. I. K. Sz-et, az akkori idők leghaladóbb tömörülését és szívvel-lélekkel részt vettem minden jó szándékú demokratikus mozgalomban. Barátaim nagy része a szélsőbalról került ki, vagy velem együtt oda sodródott.

Sokat és élénken forogtam haladó szellemű, antifasiszta férfiak társaságban. Soha nem mulasztottuk el a szép jövőt idézni, a világszocializmus boldog korát, amikor a teljesen igába szorított természeti erők felszabadult, magasfokú emberek kezében paradicsomivá varázsolják majd a földet. Készültünk a nagy átalakulásra, hol vezető szerepet szántunk magunknak – egy-némelyik már elérte...

Azután, 1944 márciusában megnősültem.

(– kis feleségem, aki biztosan kimesterkeded, hogy elolvasd titokban ezeket a sorokat, tudd meg, hogy sokkal jobban szeretlek, mint az összes asszonyokat, akikhez áradoztam ezeken a lapokon... együttvéve.

Persze, már nem vagyok 20, hanem 36 éves és ez az amit egy asszony nem igen bocsájt meg...)

Kétségtelen, hogy 1936-tól, amióta szocialistának nevezem magam, fokról-fokra elszakadtam természetlen polgári életformámtól és szívósan ostromlok egy másik fajta életet, melyről ma nem tudom, tulajdonképpen miben áll, csak sejtem, hogy ott másfaj-

A legszebb Csibe, 1943

ta erők működnek – titokzatos nagy erők – ...nevezhetjük úgy, hogy szellem erői.

Amikor Bartók Bélának búcsúhangversenyét rendeztem, alkalmam volt néhány napig a nagy muzsikusközvetlen közelében élni. Ott tudatosult bennem az égő vágy, áttörni a nyomorult lét korlátait és részese lenni – ha egyelőre szemlélőként vagy famulusként is – annak a mágikus körnek, hol a szellem magasabbrendű, teremtő erői hatnak és ahol az alkotó ember él.

Meg kell emlékezmem, hogy ebben a korszakban szép, harmonikus életünk volt Édesanyámmal, melyet alig zavart anyagi, vagy más gond. Hugocskáim élték társadalmi életüket, én pedig mind gyakrabban mutatkoztam Móricz Erzsikével, aki ott lakott az Iskola utcában, szinte a szomszédban.

Gyászos emlékü 1944 március 19-e Zagyvarékason ért, ahol Erzsikével a kis Móricz Imrét látogattuk, este hazaérve tudtuk meg, hogy német csapatok megszállták az országot és Sztójay Döme a miniszterelnök. Sürgősen cselekedtem. Március 25-én házasságot kötöttem vele és a Vadászkürtbe költöztünk, addig is míg lakásunk lett.

Annak ellenére, hogy pokoli légitámadásokat éltünk át napról-napra, szépen folytak napjaink. Még mindig nem tárult fel a háború a maga borzalmasságában a mi számunkra...

Májusban beköltöztünk a lakásunkba a Klotild palotába, ahol az ostromot is töltöttük.

A „menetrend” az volt, hogy reggel ½ 9-kor elindultam a budai irodába, a Ganz uccába, ahová telepítették a központi igazgatóságot, 9 felé – miután megittam egy dupla feketét a Piccolo espressóban villamoson vagy taxin befutottam. Már hallatszott a hangszórók rekedt vészkiáltása: „Légiveszély Bácska, Baja” 10 óra felé azután „bejött” a légiriadó, sokszor három-három és fél órás pincébe gubbasztással. Utána lehetett rohanni hivatalokba, vagy ha komoly támadás volt, telefonálgatni, nem történt-e baj. Félttem, az igaz, de mégis ez a korszak napsugaras és kellemesen él emlékezetemben. Hiszen végeredményben nem történt baj a családban.

Feleségem közben elutazott rövid szabadságra Zagyvarékásra. Érkezése napján pokoli légitámadás volt. Szél Gyula baráti áldozatkész segítségével hoztuk el Erzsikét égő vonatok és házak között Rákoshegyről. Csak annyi időnk volt, hogy megálljunk egy percre a Magyar építő irodájában, máris légiveszélyt jelentett a rádió – rohantunk át Budára a Ganz vasbeton pincéibe.

Október 16-án reggel – vasárnap volt – teljes légo parancsnoki ornátusban: sisak, overall, karszalag, lámpa sétáltam az Eskü úton és éppen gondolkodtam, betérek-e még riadó előtt egy mecsekire a Belvárosi kávéházba, amikor láttam, két kis, furcsán feketére festett tank keresztbe fordul az Erzsébet híd előtt, testörtisztek ugrálnak le, lövöldözés, zűrzavar, majd csend, a tankok elmennek. Vad találgatás „a kis Horthy Miklóst lelőtték a németek – tűzharc volt a testőrök és a Gestapo között.” Felmegyek a hegyre Bíró Ákosékhoz, ahogy belépek a szobába hallom a rádióban a kormányzói szöveget.

Örült örömujjongással ugrottam barátaim nyakába! Vége a háborúnak. A rádió elhallgat. „Zavaró repülés”, nem mondja németül.... Nagyot iszunk Bíró Ákossal a Vörös Majomban, örülünk is, de érezzük, hogy nem fog ez ilyen egyszerűen menni.

A német katonák egykedvűen járkálnak a Hegyalja úton, ragyog a szép őszi nap, nincs légiriadó sem. Hazamegyek, izgatottan tárgyaljuk feleségemmel a történeteket, ebéd vége felé megszólal a rádió:

„Zavaró repülés, Störflug” Na! Még sincs vége a háborúnak. Telefonálok jobbra-balra. Megtudom, hogy a németek megszállták a rádiót és a fontosabb épületeket. Átrohanok Budára Szél Gyulához. Izgalom, nagy konyakozás, Az izgalom főleg W. H. építésznő miatt van, aki hamis papírokkal bujkál Szél Gyulánál. Kiváló ember, jó barát és kedves kolléga. Meg kell menteni! Leszáll az est, valaki telefonál, hogy szóljunk az Elektromos művek vezérigazgatójának, hogy világítsa ki a várost! Kinevetjük, kinézek az utcára, meglátok egy nyilas karszalagos, formaruhás férfit, repülőgépzúgás, röpcédulák zuhognak, las-

san tele lesz velük a csendes, néptelen budai utca... Dermedt rémület fog el. Felhajtok egy pohár konyakot, még egyet, figyeljük a rádiót, német katonaindulókat bömböl, néha meg „zavaró repülést”. Hazamegyek. Otthon egész tömeg fogad. Bujdosó zsidók, katonaszökevények, kommunisták. Élénken tárgyaljuk az eseményeket. Egyszerre megszólal a rádió: „Szálasi Ferenc hadparancsa a fegyveres nemzethez”. Zagyva szöveg, annyit megértünk belőle, hogy a nyilasok átvették a hatalmat és tovább harcol szegény Magyarországon. Örület! Nem vitás, hogy ebben nem értünk egyet! A jelenlevők mind elhatározzák, menteni ami menthető és ha lehet hozzájárulni a nép felvilágosításához és ezzel a háború megrövidítéséhez. Így tettünk.

Másnap megérkezett Cs. Éva. B. Béla zsidó származású menyasszonya, aki szegény úgy indult el a búvóhelyről, Munkácsról, hogy vége az üldöztetésnek. Útközben érte a puccs. Nem mert hazamenni. Néhány nap múlva befutott Béla is, mint katonaszökevény. Furcsa, izgalmas hetek következtek. Csaknem kizárólag illegális ténykedéssel foglalkoztam. Otthon állandóan négy-öt bujkáló, szerte a városban számtalan ellátni, segíteni való üldözött. Élelmet, újságot hordok egész nap a kis motoron. Gyári munkáról alig van szó már. Szinte állandó a légiveszély. Egy este rémhír, egyik, hozzánk közelálló ellenállási csoportot letartóztatás. Baternayék elköltöztek, fokozott óvatossággal intézzük az üzletben a hamis-okmány gyártást. Az üzlet lassan egyik központja lesz a nemzeti ellenállásnak. Ide járnak a Győrffy-kollegisták, baloldali politikusok. Itt osztogatjuk a „Magyar Front” röpiratait. Állandóan életemmel játszom. Egyszer keres a Gestapo, de kivágom magam. Már fáradtak ők is, nincs nagy vizsgálat.

Csibe a Móricz Zsigmond
Könyvesbolt
kiadóvezetőjeként, 1944

folytatva 1947 június 30 – július 1.

Ostrom! Ebbe a szoba foglalta össze a nép Pest tizennyolc és Buda közel negyven napját, mely karácsony estétől Budapest teljes elfoglalásáig tartott. Az jutott osztályrészemül, hogy a hatalmas Klotild-palotában, mint az épületkolosszus légó-parancsnoka élhettem át ezeket a súlyos napokat, melyek a szoroson vett ostrom után is gyakorlatilag még hetekig tartottak.

Karácsony után még be-bejártam budai irodámba, meglátogattam Anyukát és Dudukát. Utoljára dec. 30-án láttam őket. A Fő utcai kis lakás udvari szobájának ablakán kimásztam, telefonáltam, hallgattam az izgatott rádiót, mely mostan kizárólag légó és katonai közleményeket ordított. Anyuka főzött a konyhában. Teri néni cselédlánya (aki megmenekült) húst vert ki, vagy valamit mozsárban tört... Viszonylag még mindig béke volt ebben a kis budai zugban. Biztosítottam Édesanyámat – hogy hamarosan visszajövök – elrohantam a gyárba. Olyan aknázás volt, hogy alig mertem bemenni.

Iszonyú a zúr a Fő uccán. Összetorlódott járművek, ordító katonák, mindenütt géppisztolyos németek. Sok gyalogos menekülő. Ki elől és hova menekülnek? Akna robban mögöttem, kapuk alá húzódok, nagy aggodalmak között eljutok az Erzsébet-hídig. Csoportosan lehet csak átmenni. Mindenki rohan, ahogy a lába bírja. Végre Pesten vagyok. Bezuhanok az ajtón. Még ma leköltözünk a pincébe.

A bunker-élet első fele, az oroszok megjelenéséig nem jött különös eseményekkel. Olyan volt a Klotild palota pincéje, mint egy óceánjáró gyomra. Tele katonákkal, menekültekkel, zúrós, ijedt népséggel. A Belvárosi bárban sebesültek. A szomszéd laktanya tetejéről állandóan lő egy német légvédelmi géppágyús üteg. Feleségem „háziállatnak” keresztelte, az igaz, hogy egész nap szól és mindig ide csalja az orosz repülőket bombáikkal és géppuskázásukkal.

Január 6-án elvisznek a nyilasok vendégeimmel és Illés Árpáddal együtt. Kibeszélem magam. Kiengednek. Nagy üveg konyakot iszunk szabadulásunk örömére, vesém még fáj.

folytatva 1947. július 6.

Különös, furcsa napok voltak. Befelé a Múzeum körút és Kossuth Lajos utca sarkán orosz őrbódé, az út közepén orosz katonanő irányította a forgalmat két zászlóval. Olyan volt a kép mint egy középzásiai városban...

Este az Eskü út sarkán a Váci utcában tábornozat gyűjtötték az orosz katonák és nyílt tűzön süttöttek-főztek, úgy, ahogy messze Ázsiában szokták.

Az utcák végig némák voltak. A kis forgalom kézikocsit, szánkót, vagy egyéb híján kikulasztott deszkalapot húzó toprongyos alakokból állt, közben szabálytalan csoportokban kóborló fegyveres orosz katonák. Illés Árpi lakására is elmentem Bartók Jancsival. Csofodátos érintetlenségben maradt a műterme, csak az ablakok egy része tört be. Kis karácsonyfa az asztalon. Rum az üvegben, cukor és Ovomaltine az éléstárban. Gyorsan felfaltunk és megettünk mindent és örömmel újságotuk Árpinak, aki ki sem mert mozdulni, hogy szerény javai megmenekültek.

Jelentkeztem a Ganz-gyárba munkára. Itt már valamelyes haladás volt. Villany égett. Fűtöttek a kályhákban. A kijárás nem volt minden kockázat nélkül, most az uccákon mindenféle civil ruhát öltött katonák után kutató orosz járőrök cirkáltak és szedték össze a fiatal férfiakat. Fantasztikus vargabetűkkel közlekedtünk tehát a Baross utcán, kikerülve a Kálvin teret és a Körút-sarkat, ahol az emberfogás a legsűrűbben folyt.

Feleségem kívánságára az Eskü útról, ahol egy pillanat nyugtunk nem volt, a Baross utcai üzlet irodájába mentünk. Ugyanolyan sötét volt itt, mint a bunkerben és korom szállt a primitív petróleumlámpából. De lehetett fűteni és meleg ételt főzni.

A bankba menet megálltam Szilvássynénál, kedves festőművész nő barátunknál. Ez volt az első civilizált lakás, ahol meleg szoba, tisztaság, ép ablak és mosakodási lehetőség várt. Nagyon finoman rendbehoztam magam.

Az első vásárlásom két deka élesztő volt valahol a Józsefvárosban. Kenyér kellett.

Keresztapa is megjelent, öregen, betegen. Nem mertem messze kísélni, féltem az elhurcolástól. Mégis láttam a Váci utcát kiégett házaival, összeázott úttestével, kilőtt tankokkal, hullákkal és eldobált hadianyaggal. A Gerbeaud palota feldúlva, részben kiégve, itt akartak lakást keresztapámék.

Közben kísértetiesen kiégték körülöttünk a házak.

Égett a vár és az egész Duna-part. Istenem, vajon Anyuka, Duduka, Apámék, Szél Gyula és Hanzi megvannak-e? Megmaradtak a Tabán és a Viziváros kis házaival, barátságos kocsmái, hangulatos cukrászdái? Mi maradt meg a Várból? Létezik-e hatalom, mely visszaállítja Buda hajdani képét? Megvan-e a Bors utcai békes iroda számtalan aktacsomójával, bő, öblös karosszékeivel. Fogok-e még feljárni a Gellérthegyre a Vörös Majomba vitatkozni a szocializmusról?

Mindez oly távoli, oly ködös kérdés: a Duna mintha óceánná dagadt volna, nem engedte át tekintetünket. A túlsó oldalon apró emberek mozogtak, jelöl, hogy vannak, hogy ott is megindult az élet. A partmenti kiégett házak üres ablakai, mint megannyi kioltott szem, meredtek felénk.

Február 15-én készültem átmenni Budára, de egy orosz járőr elfogott és Bartók Jancsival gyalogmenetben a ceglédi hadifogolytáborba vittek, ahol két hónapig voltam.

Különleges nagy élmény volt. Kegyetlen, de tanulságos.

Betegágyban 1947 szeptember 11.

Megkísérlem – nem naplószerűen, hanem inkább kiragadott élmény-sziporkák útján visszaadni ennek a pár hétnek a hangulatát, mely egészen egyedülálló és összehasonlíthatatlan egész eddigi életemben.

Sógorommal, Bartók Jánossal egy hideg februári napon egyszerre egy ferencvárosi bérkaszárnya udvarán találtuk magunkat, hol már többszáz összefogdosított civil várt a sorsára. Durva kiabálással összeterelték a csoportot, azt sem tudtuk miért vagyunk itt, nem sejtettük mi lesz velünk. Rajtam télikabát, bakancs, kesztyű, hátizsák, benne szükséges apróságok, még villamos zseblámpa is! János is hátizsákkal, de kissé szerényebb felszereléssel került fogságba. Én a gyárba jártamban kissé számítottam arra, hogy elvisznek néhány napos munkára, ehhez szeltem fel magam tisztálkodó eszközökkel, váltás inggel, kis zsír, kenyér, stb. tartalékkal. Most is azt hittem, néhány napra elvisznek valahová, utat, vasutat, hidat építeni. Nem álmodtam, hogy hadifogolyok vagyunk.

Korán reggel indultunk el ismeretlen rendeltetésünk felé az Üllői úton fáradt, rongyos csapat, néhány géppisztolyos hallgatag ór között. Lassan elmaradt Kispest, Pestszentlőrinc, Vecsés. Délután értünk Üllőre, hol egy üres majorságba vittek. Szalmát szedtünk, és egy tágas épület egy sarkában húzódtunk meg. Újabb fogolycsoport érkezett. Budavárban foglyul esett tisztek és német katonák. Az éjszaka valahonnan került hús, és a katonaszakácsok valóban kitűnő gulyást főztek. Hosszú idő óta első húsétel volt. Kenyér is került hozzá, vizet is húztunk a nagy hidegben a befagyott kútból.

Beszélgettem a fogoly tisztekkel. Egyik-másikkal igen kedélyesen. Csodálatos, de ez az első nap nem hagyott kellemetlen emlékeket.

Reggel, csodaszép, verőfényes téli reggelen, kanálnyi cukrot és kenyeret osztottak és nagyon korán nekiindultunk az országútnak. Mindenfelől parasztasszonyok álltak, fehér kenyeret dobáltak, sőt egyik finom fejt tejet adott. Sokáig éreztem a friss meleg tej édességét a számban. Nem volt részem benne hónapok óta.

Kimondhatatlanul jól esett a nép rokonszenve, jósága. Sohasem felejttem el a fejkendős, fáradtszemű üllői asszonyok fehér kenyerének és forró tejének ízét és illatát.

Alberti-irsán volt a következő megálló. Gyötrelmes éjszakát töltöttünk egy szűk iskolateremben. Az mentett meg a teljes fizikai összeomlástól, hogy sikerült a tisztek valamivel tágasabb termébe bejutni és ott reggel felé még ágyban is feküdtem egy-két órát egy fiatal ezredes jóvoltából, aki látta milyen fáradt és álmos vagyok és megengedte, hogy befeküdjek az ágyába, melyet az oroszok, más magasabbrangú tisztével együtt nagy buzgalommal cipeltek elő valahonnan.

Reggel az egyik ablaknál irsai asszonyok remek forró krumplilevest adtak. Három csajkával is ittam belőle. Csoda jól esett, visszatért az élet ereimbe.

Ezek az ételt-adó asszonyok voltak utunk legmeggrázóbb és legmaradandóbb emlékei. Az emberi szolidaritás, a háborús borzalmakon túl diadalmaskodó örök jóság és szeretet szimbólumai. A kifosztott, ínséggel küzdő, a megszállás terhei alatt nyögő szegény parasztasszonyok saját szűkös készletükből, szíves szóval kínálták jóízű, tápláló, forró levesüket, mely sokunk egyetlen napi tápláléka volt és talán az életünket és egészségünket őrizte meg.

Ceglédbercelen megszőkhettem volna. Nem is értem, miért nem tettem. Talán ezért, mert azt híresztelték, igazoltatni visznek. Nekem aztán nincs mit félnem az igazoltatástól, baloldali kiállásomat és szocialista meggyőződésemet a debreceni kormány belügyminisztere és sokszáz szerepet játszó barátom és elvtársam igazolhatja! A ceglédberceli vasúti megálló mellett pihentünk. Irigykedve néztem a vonatot, mely elképzelhetetlenül zsúfolva, de szabad emberekkel rohant Debrecen felé. A vasúti bakterház ajtajában pipázó vasutasok. Beszélgettem velük, biztattak, hogy „lépjek le”. Szép derűs délelőtt volt. Jó hangulatot azt súgta, ne szőjök, úgyis szabad leszek és legalább közeledek Debrecenhez, mely az ígéret földje volt. Azt beszélték, kávéházak vannak és a cukrászdákban a haboskávét 16 pengő! Azt már sejtettem, Cegléd a közelebbi cél, onnan meg igazán macskaugrás Szolnok és onnan Debrecen!

Délutánra beértünk Ceglédre. Fokozott őrzés közben kanyarogtunk az uccákon, majd messze a városon kívül egy hatalmas drótkerítéssel körülvett táborhoz értünk. Akik katonák voltak, mondták, hogy ez a pánccélos laktanya.

Borzalmas érzés volt látni a bent nyüzsgő tömeget, mely cél és értelem nélkül hullámzott a szögesdróton belül. Látni lehetett a csoportosulást a latrina felé és a kileső kíváncsi arcokat. Hosszas várakozás után megnyílt a kapu, és mongolarcú géppisztolyos őrök be tereltek a táborba. Itt éreztem először vad intenzitással, kegyetlenül, hogy fogoly vagyok. Éreztem, hogy mindez, amit Budapesten elhagytam, menthetetlenül messze maradt valahol Európában, és engem elnyelt a mérhetetlen, titokzatos és kiismerhetetlen vad Ázsia...

Betereltek egy pajtába, hol megmotoztak, kulacsokat, villamos zseblámpákat, bicskákat, gyógyszereket és egyáltalában a használhatóbb tárgyakat elszedték, majd fertőtlenítő fürdőbe vittek.

Apokaliptikus látvány volt. Száz meztelen, ordító, verekedő ember a forróvizes tálak körül az esti félhomályban. A legválogatosabb keverék: katonák, civilek, parasztok és egyetemi végzettségű emberek, magyarok, ruszinok, cigányok örült összevisszaságban, taszították, verték, szidták egymást egy Dante poklára méltó vad képben.

Erzsike, 1944

A legmaradandóbb benyomás: a tömeg.

Felfedezem, hogy van egy külön WC, csak a tiszt uraknak. Megegyezem az őrral, hogy esetenként egy pengőért használhatom. Nagy könnyebbség, mert nem kell a dermesztő hidegben kimenni a latrinára és ami a legfőbb, néhány percre egyedül lehet az ember. Mondhatom, néhány igen békés percet köszönök ennek a helynek. Szívesen elszívtam egy cigarettát a mécses halvány fényénél, mely az előtérben égett. Furcsa, de mély örömök ezek.

Minden igyekezettel azon vagyok, hogy viszonylag jobb életfeltételeket harcoljak ki. Ezen a ponton nagyon hálás vagyok a tábori orvosoknak, elsősorban Dr. Szellő Ambrusnak, aki jóformán az életemet mentette meg. Azon a címen, hogy szívbeteg vagyok, beutalt egy komoly kényelmi többletet jelentő gyengélkedő-barakba. Itt nem volt olyan nagy a zsúfoltság, nem kellett sorakozóra menni, az ételt feladták a fekvőhelyre.

Lassan enyhült az idő. Furcsa, tavaszi izgatató szelek kezdtek fújni. Sokszor felkeltem éjtszaka és a füledt, bűdös barakból kiszöktem az udvarra elszívni egy igazi, kész Plugov-cigarettát egyedül, nyugodtan!

Közben tüszős mandulagyulladás kaptam és áthelyeztek egy elkülönített barakba, amit „fertőző osztálynak” neveztek ki. Itt még nagyobb volt a kényelem. Élénken emlékszem, hogy egyik este különösen nyugtalan

voltam, nem is voltam nagyon lázas, csak éppen annyit, hogy ki ne dobjanak a betegszoba védettségéből a tömeg-barak sivárságába...

Élesen jelenik meg előttem ez a hely. A bejáratnál kis előkert két paddal, ahol üldögélni lehetett. Túlsó oldalon egy tábori latrina, néhány nyárfaágból egy gödör felett... Az ajtótól jobbra mosdó és WC helyiség, néhány szoba, vérhasban és ismeretlen betegségben szenvedők részére. A folyosóról balra nyílt a mi szobánk, majd egy „tiszti” szoba, ágynevelő nélküli ágyakkal, három nagyon rossz bőrben lévő beteggel. Egy kis kezelőhelyiség egészítette ki az épületet, ahol primitív gyógyszerek, kevés kötőzószer várta a szenvedőket. Az egész épületet átható klórmész-illat töltötte be. Ha ma klórmész-szagot érzek, leküzdhetetlenül a ceglédi fogolytábor fertőző-osztálya jut eszembe.

Ezek az egészségügyi intézmények primitívek, gyatrák, de mégis oly végtelenül boldogító és életet-lelket mentők voltak. Számomra ez jelentette a kapcsolatot az élethez, az elhagyott világomhoz, Európához...

Szóval, egyik este, mikor már határozottan érezni lehetett a tavaszi illatokat a levegőben, ideges és nyugtalan voltam. Szereztem néhány kész cigarettát és a felső priccsen kényelmesen végignyújtózva, külön kis hamutálcát téve magam mellé, kibámulva a koratavaszi éjszakába, rágyújtottam egy Plugov-ra gyufával!

Évek nem tudták elmosni ennek az élménynek különös varázsát. Azt álmodhattam egy pár percre, hogy kirepültem a drótkerítés közül, hogy nincs más gondom, mint hogy fújjam a kék cigarettafüstöt. Kitágult a barak-szoba, mennyezete valahol a felhőkben veszett el, falai eltűntek, vagy helyettük más, egészen más falak nőttek; a rettentő vigasztalan, szürke valóságból, egyetlen kényelmesen, civilizált módon elszívott cigaretta ki tudott ragadni.

Külön gyötrelmem volt számomra az, hogy nem tudtam miért kell nekem fogolynak lennem, miért! Nem voltam katona, elkerültem, hogy harcolnom kelljen a veszett ügyért az a hatalommal szemben, mely szememben a felszabadítást hozta és a szocializmus képviselője volt. Mégis ennek a hatalomnak ereje tart fogva, ez igazságtalan, ezen segíteni kell!

Sokszor jelentkeztünk kihallgatásra. Szinte csodálatos, de meghallgattak, és mire a debreceni kormány és szövetséges ellenőrző bizottság átírata megjött kiszabadulásunk érdekében, az itteni parancsnokság tudott rólunk.

A betegszoba által nyújtott relatív nyugalomban sokszor merültek fel az elmúlt évek emlékei. Egy hűvös hajnal a vonaton valahol Tirolban, köröskörül pipáló hegyek, legelésző tehének, az állomás ágas-bogas villanyvezetékei, hatalmas farakások, lassú, nehézmozgású parasztok. Bent a kocsi sablonos, tárgyilagos, európai képe, halkán csörren a csésze az étkezőkocsi asztalán, a világ minden nyelvén szólítják a pincért – lassan elindul a vonat, a villamos mozdony alagútból-alagútba cipeli a kigyózó szerelvényt, új tájak, új élmények tárulnak elém... Hat éve ennek. 1939 vészterhes tavasza... mikor gondredős homlo-

kú államférfiak utoljára próbálták megfékezni az Apocalypsis megvadult lovasait.

Fáradtan elalszom és a sivár barak látása figyelmeztet: nem 1939-et, hanem 1945-öt írunk és fogoly vagyok Cegléden, nem tudom miért?

Egyik fogolytárs lihegve jelenti, hogy a kerítésen kívülről szólítják a nevemet. Édesapám érkezett meg.

Látom ősz fejét, jellegzetes mozgását, amint igyekszik közelebb. Végtelen jól esik látni Őt. Isten áldja meg érte, hogy felkeresett. – Meddig marad itt? – kiáltom.

– Ameddig kell! – a válasz.

Megélnékülök, nyugtalanul járom a tábor térségeit, napon-ta százszor is kimegyek a kerítés elé, hátha ott van Édesapám. Reggel és este mindig eljön, az egész napból annak a néhány percnak van értelme, mikor egymásnak kiabálunk.

Az orvosok szívem miatt rokkant századba soroznak és azt is megengedik, hogy a belgyógyászati gyengélkedő barakban tartózkodjam, csak az ételt kapom a századnál. Külön élmény naponta háromszor a kondérok körül várni az osztásra, név szerint szólítanak. Különösen izgalmas az esti osztás, mikor kenyeret, feketekávét, néha cukrot kapunk. Holdvilágnál folyik ez a művelet, mintha az alvilág árnyai bolyonganának, ordítóznának itt a szomorú barakok előtt.

Az a borzasztó, hogy az egyén semmit nem számít. Félelmes vagonok jelennek meg időnként a nem messze levő „Ceglédi szállások” megállónál. Sorba állítanak pár száz embert, egészségest, beteget, öreget, fiatal. Ha éppen nincs elég, beternelnek az éppen arra sétálók-ból párat, és viszik ismeretlen cél felé. Egy ilyen csoportban tűnt el egy bajtárs, aki most 1947-ben jött meg Sztalinoból...

Én tudom, hogy számomra egy ilyen elhurcolás a megsemmisülést jelenti, ezért gondosan kerülök minden csoportosulást, még a sorakozókról is lehetőleg elbújok. Sok új foglyot hoznak, a régiel el-eltűnnek. Rájövök, hogy ez afféle átmeneti tábor. Híre megy, hogy az öregeket és a betegeket kiengedik. Az asszonyok kiabálják be, hogy az egyik csoportot, amelyik öregekből állt, a napokban valóban Cegléden a városban szabadon engedték. Új remény! Örültem vágyom a szabadság után! Egész nap jövök-megyek, pedig alig vánszorogok, nehogy kimaradjak valamiből.

Április 19-én sorakozó a rokkant századoknak! Rettenetes félelem és remény! Szabadság vagy elhurcolás? Hosszú sorbanállás után név szerint kijutunk a kerítésen kívül. Furcsa, semmi máshoz nem hasonlítható érzés! Kint állunk az országúton sokáig. Késő délután elindulunk. Én bizalmatlan vagyok, útközben is leveleket szórok el, hogy megtaláljanak, ha máshova visznek. Sok-sok asszony kíséri a menetet, biztatnak, hogy szabadok leszünk.

Virágos fák között beérünk Ceglédre Asszonyok Darling cigarettával dobálnak, remek élmény!

A Szolnoki úton megyünk. A 7-es szám előtt beüzenek Somogyiékhöz. Kijön egy fáradtarcú bácsi, kísér és bátorít, a városháza udvarán eltűnik, majd előkerül, karonfog és kivisz az utcára. Szabad vagyok!

Leírhatatlan érzés! Körülnézek. Emberek élnek, szépen felöltözve ülnek a cukrászdában, üzletek nyitva, mindenféle áruval, kosarakkal megrakott kocsik, és milyen furcsa: nincs drótkerítés sehol, az emberek szabadon járnak-kelnek! Nincs őr és nincs kondér és talán meg is lehet mosakodni, leülni valódi székre, asztal mellé és jóízű meleg ételt enni!

Somogyi bácsi hazavisz. Alaposan megmosakszom, borotválkozom, frissen érzem magam, bár nagyon gyenge vagyok. Tejeskávét iszom fehér kenyérral. Üldögélek, beszélgetek.

Nagyon rendes zsidó család. Kereskedők, mozisok. Arcukon még az elszenvedett rettegés nyomai, de már élénken mozognak, szívesek és megértők, kiéhezettségemmel és elesettségemmel szemben. Hűvös van még, a konyhában üldögélek, amikor megérkezik Apám.

Keresztes Károly András

Boldogan szorítom meg kezét, sírva öleljük egymást. Ezer kérdezni valóm van, de összefüggéstelen és zavaros minden! Édesapám meglepetten látja, hogy nem vagyok tetves-piszkos, nagyon vigyáztam erre...

A postaépület előtt valóságos kirakodóvásár, a háború pusztításától elnyűtt megtizedelt szegényes motyókat árulgatnak nénik. Szeretnék a fogolytáborban féladag kenyérért vett báránybőr kucsmám helyett kalapot venni, de nincs olyan, amit bizalommal a fejemre tennék. Árulnak itt mindenfélét, cipőt, nyűtt nadrágot, gyufát, dohányt, cigarettát, tűzkövet, öngyújtót, fogpasztát, cipőfűzőt, tükroket, cukorkát, sárgarépát, hagymát, lisztet, cukrot, fantasztikus keveredésben, mint egy színes keleti bazárban.

Cukorsütemény-illat csapta meg az orromat. Jóképű kis cukrászda a főtéren. Berohantam és mint eszelős kértem a süteményekből. Felséges jó volt az édes csemege az egyhangú, szürke ízek után és páratlan élmény európai módon európai ételt enni.

Alig tudtam elszakadni a cukrászdától. Nyolc süteményt ettem meg, darabját tíz pengőért!

Ennek a kis cukrászdanak a képe fénykép-élességgel él emlékezetemben. Érthető, hiszen a tiszta kis helyiség mosolygó kiszolgáló kisasszonyával, üvegputtyjával, kínálkozó ízes süteményeivel, az előtte feszülő napernyővel, az ajtón lógó gyöngy ellenzővel mind az áhított Rendet, a Civilizációt, Európát jelentette nekem, a sápadt, gyengésetől vánszorgó, rongyos fogolynak...

Cegléd ucáinak jellegzetességét most rengeteg idegen asszony adja meg. Batyuzók és fogoly-hozzátartozók. A pesti nők fantasztikus meleg kendőkben, nadrágban, hátizsákkal. Az élethez való ragaszkodás szívósságával csereberélnék Cegléden és a környező tanyákon maradók ruhaneműikért lisztet, zsírt, szalonnát, melaszt, szóval mindent, amit a vidék az ősi bizalmatlanságával elásva át tudott menteni a szörnyű zivataron.

A nők csoportosan jelennek meg. Ösztönös védekezés ez a százféle veszedelem ellen, mely nehezen megszerzett ingóságaikat és nőiességüket fenyegeti. Mint kis reszkető csoport várnak alkalmi teherautókra, hogy tovább utazhassanak a nagy Alföld belsejébe, vagy vissza a fővárosba, hol már sok éhes száj lesi a csere-üzletek eredményét.

Sok a csinos, jóképű, fiatal nő közöttük. Alig lehet megállapítani társadalmi helyzetüket, foglalkozásukat. Csak ha az ember közelebről jól megnézi őket, akkor lehet látni ez pestkörnyéki munkásasszony, emez pedig valamikor ápoltkörmű, ondolálthajú belvárosi dáma volt. A férfiak nagy és véres harca után most az ő harcuk következik az élet folytatásáért, a meleg ételért, ruháért, otthonért.

Az élet állandóságának, az örök folyamatosságának, a megmaradásnak papnője ez a sok igyekvő kicsi asszony, akik a szörnyű világégés tátongó romjain ösztönös, ősi energiával, az elvesztett vagy megrongált otthon megtartásának izzó vágyával vállalják az utazás, hányódás fáradságait, nem roskadnak össze a csomagok súlya alatt, nem lankadnak el, hanem diadalmasan viszik tovább az életet, melynek irányítása kicsúszott a fáradt, véres férfikezekből. Most ők, az asszonyok diktálják az élet lassan-lassan erősödő, új ritmusát.

Döcögve, zilálva haladunk át az Alföldön Halas felé. Tökéletes béke és nyugalom. A földek közömbösen húznak el mellettünk, a kocsiban utazó kevésszavú parasztok egy szót sem beszélnek háborúról, politikáról, bajokról. Évmillió problémáik vannak. Vetés, szántás, takarmány, állatok. Nyugodtak mint maga a föld...

Szemerklő esőben érkezünk meg Zia néném házába. Ölelés, csókolás, öröm, nagy trakta. Még Édesanyám által eltett cseresznye-befőttet eszegetem, nagy pusztítás a csirkék között. A szomszéd Osztabányi dugott bora jól csúszik a paprikásra. Bőségben élek, gyorsan tér vissza az erő tagjaimba. Naphosszat fekszem nyugágyban, élvezem a csodás napnyugtát, hosszú levelet írok feleségemhez. Lassan elsüllyed bennem az átszenvedett borzalmak emléke és lassan az új élet kérdései kezdenek érdekelni.

Már türelmetlen vagyok, számolom a napokat. Május 7-én végre elindultunk Budapest felé. Gyötrelmes út a rettentően zsúfolt vonaton.

– Reggel felé érkezünk Budapest határába. Órákig tartott, amíg különutakon befutottunk a Keletibe. Holtrafáradt, piszkos tömeg buggyant ki a kocsiból, és igyekszik lökdösődve, káromkodva a kijárat felé.

Megállok a Baross-téren...

Utoljára talán decemberben álltam itt... Azóta sok idő telt el. Mérheterlenül sok. A házak szörnyű sebeiket mutogatják, alig van jármű az uccákon, mindenki gyalog igyekszik, nyüzsög, fárad.

Nagyon megszegényesedett a város képe, az üzletek betört kirakataiban fantasztikus vegyeskereskedés, az embereken lompos, gyűrött ruha, az arcokon fáradtság, fásultság, félelem....

De már ébred az élet, a zuglói villamos csilingelve fordul be a térre, a szembenlevő házon dolgoznak – a sarkon postásokat látok befordulni.

Rendőrzenekar csinnadrattája üdvözlí az európai háború befejezését.

Lassan nekiindulunk a Rákóczi útnak – itthon vagyok....

Betegágában, 1947. szeptember 20.

Három hónapja fekszem. Makacs vesegyulladás a diagnózis és mögötte a tbc fenyegető lehetősége. Kínosabbnál-kínosabb vizsgálatok, vesetükrözés és életuntságig menő sulfamid-kúrák gyötörték meg ezalatt, a gyógyulás időpontját még megközelítőleg sem lehet tudni... azt sem lehet tudni, egyáltalában meggyógyulhatok-e.

Várható volt, hogy gyenge testalkatom nem fogja bírni azt az életütemet, melyet magamra kimértem, fellázad valahol. Íme itt, ebben a hónapokig tartó súlyos biztosságban robbant ki először az ellentét életmódom és testem teherbíró képessége között.

Lehet, hogy túlzás, de bennem szinte babonás elképzelésként él az a tudat, hogy mostani szenvedéseimmel tulajdonképpen fizetnem kell profán és érzéki élvezetekkel kissé túlszűfolt életem örömeiért. Nagyon vigyázni kell erre az elképzelésre. Vesélyes. Roppant nehéz lemérni az élvezetek méretét és mértékét, és azt, hogy mennyiben rombolnak és mennyiben üdíteneek. Azt is figyelembe kell venni, hogy már 36 éves múltam, és lassan jelentkeznek a természetes, a korral járó fáradtság jelei. Két háború, és különösen a második, az ostrommal, sok egy emberöltőnek...

Még ennél is nagyobb baj az, hogy most, mikor orvosi intelmek megvonták, és emberi számítás szerint még hosszú időre meg fogják vonni tőlem a megszokott érzéki örömek teljességét, rémülten eszmélek rá, hogy valahol elvéstem az utat, tartalmatlan az életem. Út, mely sehová sem vezet, a sokat áhított magasabb célok valahol elvesztek...

Nem tehetek mást, mint kegyetlenül szemébe nézek a sorsnak. Meg kell vizsgálnom, mivé lettem, mivé lehetek, mi végett vagyok a világon. Egy biztos, le kell vetnem ezt a – talán a betegség okozta – szörnyű nyomottságot és meg kell találnom életem hátralevő részének célját és értelmét.

Irigykedve gondolok azokra, kik vigaszt és irányítást tudnak találni a vallásban és a földi élet sivárságáért kárpótlást remélnék a túlvilágon.

Szeptember 27.

Igen. Mindig éreztem a profán élet sivárságát és értelmetlenségét, mindig kerestem a kapcsolatot a másik, teljesebbnek hitt világ felé, az írók, zenészek, művészek társaságának keresése, a Munkaközösség, a Miksz, a Hangversenyrendező kft., és a Móricz Könyvkiadó ennek a lázas keresésnek állomásai.

Persze az útkeresésnek ez a módja nem vezethet sikerre, azt érzem, hogy már örökké kapun innen maradok, még ajtónálló sem igen leszek.

Ma jelent meg Gyárfás Miklós verseskönyve. Büszke vagyok, hogy betegágymból is hatni tudok és létrejönni segíthetem egy tehetséges fiatal író új könyvét.

Vajon hányadik könyv ez, ami közreműködéssel jelenik meg. Lássuk csak. 1936 óta mi mindennek voltam a bábája ezen a téren:

Madách: Civilizátor

Bözödi: Repedt csupor

Szabó: Veszedelmes férfikor

Móricz: Boldog világ

Weöres: A teljesség felé

Weöres: Elysium

Szabó: Apostol bukása

Gyárfás: Hamis szimfónia

Gyárfás: Korai madár

A három kiadvánnyal együtt kereken egy tucat! Ebből remekmű is akad. Büszke vagyok, és alig érzek szégyent a közben elkövetett hibákért.

Jó szívvel emlékszem még a Független Színpad, az Újhold és más időszaki folyóiratok körüli nyüzsgésemről is.

Jó munka volt. Baj, hogy nem hozott a konyhára és lassan elmegy e kedvem. Profán élethez profán munka való.

Október 3.

Holnap délelőtt tudom meg, van-e tbc-s fertőzésem. Már nem is nagyon izgulok.

Talán eljutok oda, hogy messze, az emberi élet határán túl tudok gondolkozni, tenni és hatni. Akkor pedig nem is olyan nagyon fontos, hogy mi történik saját kis egyéni életemben...

Október 7.

A vizsgálat eredménye negatív. Ugyanakkor, mikor megállapítom, hogy kétségtelenül ropant fontos eredmény, nem tudok igazán örülni neki, sőt legbelül mintha nem is nagyon hinnék benne.

Úgy érzem, mintha lassan ocsúdnék lassú álomból, mintha a betegség álomszerű, valószínűtlen köde lassan oszolna, a nyögő kis állat primitív gondjai, szenvedései lassan helyt adnak a gondolkodó ember, a homo sapiens szétágazóbb problémáinak.

Sok az anyagi gondom is. Néhány éves zűrzavaros helyzet után, melyben aránylag jól feltaláltam magam, a forintkorszak kegyetlen anyagiassága gondot és nélkülözést hozott számomra. A pénzsűke olyan gazdasági forma, melyben magamfajta könnyelmű, mozgékony, életszerető ember nehezen él meg.

A „közélet”-től teljesen visszavonultam. Első pillanatban furcsa, hogy most éppen abban a korban tartózkodom a nyilvános szerepéstől, amitől a sok éve táplált álmaim és terveim megvalósítását vártam. Ennek egészségem megrendülésén kívül más oka is van: Az elszennvedett világrengés által teremtett helyzetben veszélyeztetve, súlyosan veszélyeztetve érzem nyugat-európai életformámat, másrészt utálom az élet minden vonatkozásában uralkodó, már nem is kendőzött hazugságot.

A nyugat-európai életformát sokan siratják most. Romba dőlt házak, felszaggatott vasúti töltések, tönkrement gyárak, villanytelepek, kiégett üzemek és szállodák mellett megmérhetetlen lelki adottságok, illetve hiányosságok jelzik azt a káoszt, melyből állítólag új világnak kellene születnie.

Az biztos, hogy tudomásul kell venni: a magyar nép és magyar föld nem saját erejéből került abba a helyzetbe, hogy lezárja a haladásellenes fasizmust képviselő német diktatúrát és ezáltal szabadon a haladás, a szocialista fejlődés útjára lépjen, hanem ezt idegen fegyverek, orosz géppisztolyok és amerikai bombázógépek teremtették meg számára.

Így lett, hogy a demokratikus fejlődés, a tömegek felemelni akarása, a szabadság egészen sajátos értelmezést, mondhatnám keleti értelmezést nyert.

Míndezt hatalmas személyi kultusz támogatja. Én, aki annyira utáltam a fasiszta vezetők örökös szereplési viselkedését, szomorúan látom, hogy korunk egyes vezető politikusainak képét gyakrabban látni, mint a legbőszebb fasisztáét annak idején.

Miután azután így kevés marad az egyszerű embernek, elképesztő arányban terjed az illegitim szerzés, a panama, a lopás.

Míndezt nem volna nagy baj, ha csak hatalmi csoportok vetélkedését, szóval napi politikát jelentene, és nem a termelés zűrzavarát, visszaesését, szóval az életszínvonal kétségbeesztő csökkenését, nélkülözést és nyomort segítené elő.

Mindenki látja ezt, de nem meri kimondani az igazságot, mert ha a hatalmon levő csoporthoz tartozik, az igazság sajátténykedéseinek hibáit fedné fel, ha pedig ellenzéki, akkor megtorlástól fél.

Hazudik tehát mindenki, nehogy ki kelljen mondani kellemetlen vagy fájó igazságokat.

Az első és főhazugság: a szabadság fogalmával való visszaélés.

Soha nem darálták annyit ezt a szent szót: szabadság, de soha még nem takart ez a szó ilyen kevés tartalmat és az emberek nem érezték magukat kevésbé szabadnak.

Igen, tökéletesen érthető, hogy egy fiatal és forrongó rendszer két világ határán, tömérdek külső és belső ellenségtől körve, alig megoldható gazdasági és világnézeti problémáktól gyötörve nem engedélyezhet a szó teljes értelmében vett szabadságot. De akkor minek írják, bömbölik, rádiózzák szüntelenül ezt a szót?

A másik fogalom, melyet unos-untalan hajtogatnak, a demokrácia. Sajnos népünk soha nem ismerte az európai értelemben vett demokráciát, hiszen hol török, hol német, hol hazai kiskirályok, hol mindezek együtt ültek a nyakán. Így könnyen elhithető vele, hogy az, ami ma itt van, demokrácia.

Még vadabb a hazudozás és a demagógia gazdasági téren.

A rideg valóság az, hogy a háború pusztításai, a sebtiben és tervszerűtlenül végrehajtott földreform és a szakértelemben szűkölködő vállalatvezetés termelésünket messze visszavetette.

Ezzel szemben az újjáépítés, a hatalmas jótételi kötelezettségek, a megszálló és ellenőrző csapatok eltartása, az uralkodó bürokrata-réteg mind növekedő igényének kielégítése olyan terheket jelent, melyeket a csökkent termelésből fedezni nem lehet.

Ez az igazság, de senki sem vallja be, hanem hazudik. A bajokat ráfogja a reakcióra, a szabotőrökre, az összeesküvőkre, a feketézőkre, stb.

Bandi bácsi utolsó fényképe, 1948

Gégészeti klinika 1947. X. 15.

Holnap operálják a mandulámat. Ismét a klinika komor és tárgyilagos falai között fekszem, várva az újabb szenvedéseket.

Az igazat megvallva, félek egy kicsit, de ha ez az ára, hogy visszanyerjem szabadságomat, egyenesen örülök, hogy túlesem ezen a régóta esedékes műtéten.

Szenvedélyesen vágyódom a nyüzsgő, zakatoló profán nagyvárosi élet után.

Amikor a klinikára hoztak – már tudtam, hogy holnap operálni fognak – egy percre kiszálltam az Apponyi téri „Piccolo” espressonál és megittam egy szimpla feketét feleségemet egy gesztenyepürével kínálva.

Megcsapott a friss kávégőz, cigarettafüst, női illatfelhő és egyáltalában a pesti espresso sajátos hangulata. Jól éreztem magam, valósággal lubickoltam benne. Sohasem szerettem sokáig időzni ilyen helyeken, talán még sohasem voltam ülve időző vendég, hanem a reggel sebtiben felhajtott „dupla”, a délelőtti szaladgálás közben bekapott szendvics valóságos élet-szükséglet, profán életemnek egy darabja, akárcsak a kiskocsmaborgőzös, füstös hangulata.

1947. október 16.

Műtét után egy órával

Hát átestem azon a műtéten, melyet húsz évvel ezelőtt kellett volna elintézni – Erzsike itt ül mellettem, ő az én őrangyalom – remélem az is marad!

Műtét után hat órával

Különös érzés. Kegyetlenül fáj a torkom, az eltávolított mandulák helye, kicsit félek az éjszakától, kicsit ideges vagyok. De alapjában véve megkönnyebbülést érzek. Merem remélni, hogy ez a műtét pontot tesz egy csomó testi kényelmetlenség után, hiszen ha valóban gennyesek voltak a mandulák, a vese betegsége is könnyen eredhet innen. Meg aztán sok egyéb baj, titkos láz, fáradtság stb.

Most a test uralkodik rajtam. Nyomorult fizikai fájdalmak, kényelmetlenségek, hiányérzetek gyötörnek – 24 teljes órája nem ettem és több mint 12 órája nem ittam semmit. Nem nagy dolog, de a kis állat, fizikai énem csak berzenkedik. Azért gondolom, hogy az ember, legalábbis a degenerált civilizált ember, elválaszthatatlanul össze van fonódva civilizációjával, azzal a rendszerrel, mely neki táplálékot ad, ha nem földműves, ruhát, cipőt,

ha nem iparos és így tovább, mivel a szükségletek kielégítése kicsúszott az egyes ember kezéből, sőt a kis közösségek kezéből és mind a nagyobbakéba ment át.

1947. X. 18. 9 20 h

Nem igen tudok írni, hiszen a torkom állandóan sajog és ez elnyomja a jó szándékot, és gondolataimat sem igen tudom összeszedni.

– Most majdnem megismételtem az utóbbi időben gyakran hangoztatott mondásomat, hogy milyen vacak kis állat az ember – de amit itt a klinikán látok, az a nagyszerű harc a betegség, szenvedés, a halál ellen, mégis azt mutatja, hogy az ember mégis csak több mint vinnyogó, fájó, reszkető nyavalyás test...

1947. X. 19. 16 45 h

Ha igaz, holnap ismét hazamegyek, két mandulával szegényebben, de talán a gyógyulás lehetőségével gazdagabban.

Most többet foglalkoztatnak megint a közösségi problémák, ráérek a kórházi ágy magányosságában gondolkodni azokon a furcsaságokon, melyek mai életünket tönkreteszik. A hazugságról akarok még sokat, nagyon sokat írni, talán egyszer fel is használom ezeket a sebtiben idefirkált sorokat valami tanulmányhoz, vagy újságcikkhez.

Újból bezártak egy rakás luxuséttermet, lokált, espressot.

Az emberi butaság jellegzetességéhez tartozik, hogy minden rezsim, ha bajban van a közellátás, a néhány elegáns vendéglátóhelyen tölti ki mérgét. Mindenki tudja, hogy ez semmit sem segít, de miután valmit csak kell csinálni, „kidobják a díványt”.

Nézzük csak meg – a bezárt tizenöt helyen esténként maximum 300 ember „dözsöl”, szóval európai emberhez méltó vacsorát fogyaszt. Ez az össz fogyasztásnak ki sem fejezhető százaléka, tehát nem jelent megtakarítást. Meg azután azok a jómódú rétegek melyek eddig a Lúdlában vacsoráztak, megtalálják a módját annak, hogy kedves luxuslokáljuk helyett otthon – nyilván teljes kényelmet nyújtó lakásaikban – rendezzék meg választékos étkezéseiket. Hát hülyének nézik a népet, hogy elhiszik róla: beveszi a cirkuszt, amit ravasz politikusok rendeznek neki.

Igazán nem izgat a Lúdláb és társainak sorsa, de megdöbben, hogy így építik le a magasabb életnívó, a luxus e néhány menedékhelyét.

Az sem áll, hogy a munkásság és a szegény nép felháborodását akarják elkerülni. De akkor miért nem házkutatnak pl. az Oktogon téri Savoy-ban, ahol szintén bőven akadna feljelenteni való, és ahol a szegény nép sokkal jobban látja a csöcseléket, mint a bezárt kis eldugott lokálokban.

A közellátás védelme nemzeti életkérdés, de talán inkább a külföldre kerülő élelmiszer szállítmányok körül kezdenék a tisztogatást.

Otthon 1947. X. 28.

Még mindig betegágyban. Már nem is merem hinni, hogy valaha véget érhet ez a keserves állapot. A mandulaműtét úgy látszik jót tett, de a gyógyulás korántsem rohamos.

Sokat gondolkozom, elmélkedem magamban, hogy ha majd kikerülök abból a kényeszerű rabságból, határozottan és tisztán tudjak azonnal állást foglalni. Nagyon nehéz, mert amíg szilárdan hiszem, hogy kényelmes, puha, polgári világ feltámaszthatatlanul véget ért, szünet nélkül az után a halálra ítélt világ után sóvárgok és erősen kétséges, hogy bármi más életformát akár fizikailag, akár lelkileg kibírnék-e.

A világ irtózatos lázban vajúdik. Az a világrengés, mely a harmincas évek elején igen határozottan mutatkozott és teljes átalakulást ígért, még nem ért véget, sőt azt hiszem, még csak most következik az összecsapások legjava.

A napi politika sekélyes vizeire tévednék, ha az eseményekkel foglalkoznék itt. Egy valószínű: a két szélső nézet megszemélyesítője, a két nagyhatalom összecsapása aligha kerülhető el.

Ez pedig esetleg a nyugati életforma teljes megsemmisülésével járhat. Nem marad tehát más hátra, mint forrón, egész lélekkel kívánni a békét, a békét, mely a legnagyobb világgégek után is lehetőséget ad az embernek, hogy elpusztult hajlékát felépítse, felperzselt földjeit újból bevesse, elrejtett készleteit elővegye és elkezdjen élni, ott ahol abba hagyta.

1948. február 15.

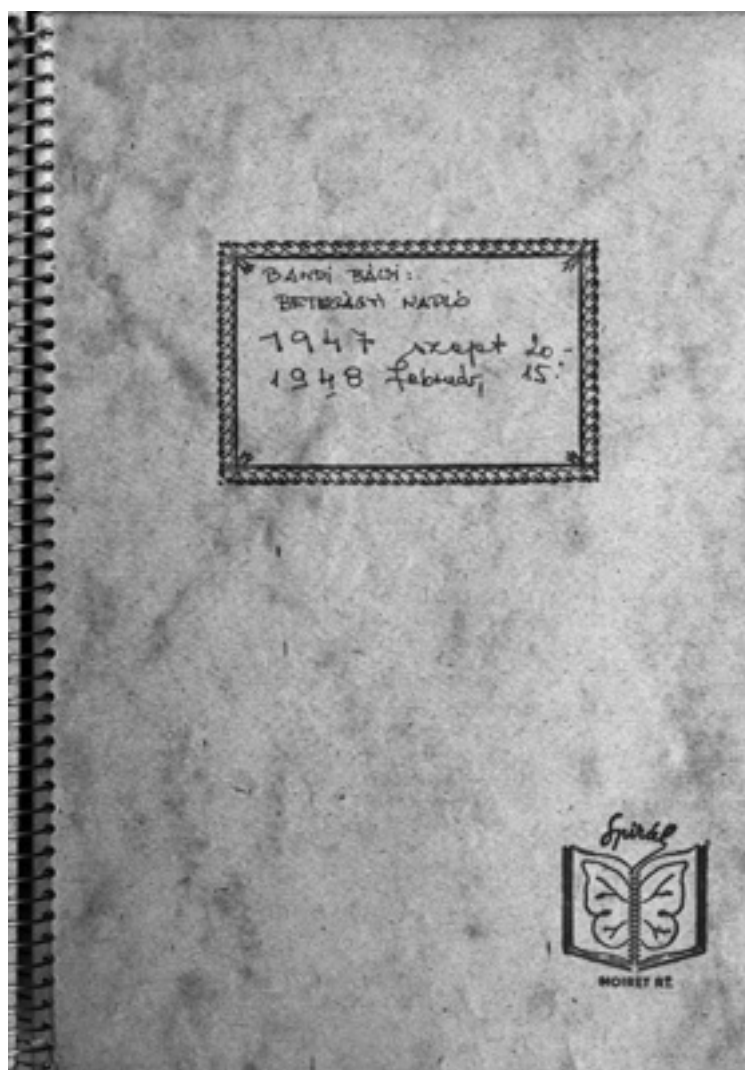
Nyomorultul lassan meg a gyógyulás. Most már érzem, hogy talán elbánnék a bajjal, ha kikerülnék mindennapi környezetemből. A tavaszi napsugár is szövetségesem lesz csakhamar.

Érzem, hogy az egész nap szünet nélküli zsvivajjal betegágyam körül kavargó élet, a vacak kis anyagi gondok, nevetséges küzdelmek a guruló krajcár után, elveszik energiámnak azt a részét, mely éppen kellene a betegség utolsó rohamának visszaveréséhez.

Balatonra kellene menni legalábbis, vagy egy napsütötte olasz fürdőhelyre, a tavasz elébe, gondtalanul bámulni bele a csillogó habokba és örülni a tavasz első jeleinek.

Máris titokzatos és furcsa szelek fújnak a hegyek felől, reggel, amikor egy percre kimerészkedem betegszobám ablakához, óvatosan belélegzem a még hideg levegőt, valami édesen harapnivalót érzek benne, határozott ígélet ez... Meg aztán a csenevész fa az ablakom előtt... A múlt hét néhány meleg napja rügyeket csalt ki rajta. A Napnak már néha van egy kis ereje, jólesően bizsergeti még télikabátban didergő fáradt testünket.

A betegség egyforma napjai félelmesen peregnék, szinte észre sem veszem, itt lesz a tavasz, talán a nyár is. Úgy érzem, nemcsak szervezetemben dül a betegség és egészség nagy csatája, hanem profán életemben is a jó és rossz erőké, akárcsak a történelem nagy színpadán, ahol az új világ keletkezésének titokzatos fájdalmai vajúdnak.

Egy ÚR, aki kis híján ELVTÁRS lett

A múlt természetére jellemző, hogy időről időre, meglehetősen rendszertelenséggel, enged az utókor feltáró igyekezetének, ám néha olyan részleteket mutat meg magából, amelyek feleslegesen gyarapítják ismereteinket, sokszor viszont olyan mozzanatok tart homályban, amelyek iránt komoly érdeklődés mutatkozik. Szeszélyes, mint egy vénülő dáma, a reményt azonban meghagyja, hogy egyszer majd kiderül róla minden, ami a kései korok emberét foglalkoztatja.

Ebben a múltat fűrkésző folyamatban esetenként a kitartó, türelmes kutatói tevékenység hoz felszínre eredményeket, máskor a vakszerencse játszik az érdeklődő kezére, de előfordul, hogy a keresett információ karnyújtásnyira volt, s csak a mozdulat hiányzott kézbe vételéhez. Ez utóbbira példa Kálmán Kata fotográfusművész hosszú időn át lappangó naplója, amely a Palatinus Kiadó jóvoltából a közelmúltban feltámadt tetszhalott-létéből, s teljes terjedelmében nyilvánosságot kapott (*A Csibe-ügy*), jelentősen gyarapítva Móricz Zsigmonddal kapcsolatos ismereteinket, s tovább árnyalva az író Litkei Erzsébethez, közismertebben Csibéhez fűződő érzelmi viszonyának sokáig homályban tartott képét.

Akiket ez a téma foglalkoztat, egy másik napló itt közreadott részletei révén további ismeretekre tehetnek szert. Litkei Erzsébet fia, dr. Móricz Imre most látta elérkezettnek az időt, hogy a nyilvánosság elé bocsássa azt az édesanyja hagyatékában megőrzött, há-

rom füzetből álló naplót, amelyet Keresztes Károly András hagyott hátra, ezáltal alkalmat adva arra, hogy mostohaapja életének fontos szakaszaiba bepillantást nyerhessünk. (Dr. Móricz Imre több fórumon is nyilvánította, hogy őt „Bandi bácsi” fiaként szerette, és kötelezettségének tekintette, hogy az írófejedlem árváját elindítsa a Móricz szándéka szerinti úton.)

A név meglehetősen ismeretlen még a Móriczcal kapcsolatosan jól tájékozottak körében is, holott az 1911-ben született Keresztes Károly András több oknál fogva is érdemes lehet a figyelmünkre. Személyének magánemberi vonatkozásban az ad hangsúlyt, hogy 1944 márciusában, azaz másfél évvel Móricz halála után feleségül vette Litkei Erzsébetet, akiről ma már tudjuk, hogy jóval többet jelentett az író számára, mint amennyit Móricz Virág és Lili, az író lányai ebből megismerni engedtek. A proletársorból kiemelt Csibére a nevelt lány szerepét osztották ki, ennél többet nem engedtek tudni róla, holott valójában Móricz utolsó szerelme és az írónak élete utolsó négy-öt évében élettársa volt.

Ugyanakkor Keresztes Károly András közéleti szerepe sem elhanyagolható: bár posztumusz elismerésként, de (feleségével együtt) megkapta a Jad Vasem Intézet-től a Világ Igaza címet, amelyet – mint az köztudott – azoknak ítélnék oda, akik a második világháború idején zsidó származású személyek megmentésében vállaltak szerepet. A napló szerzője azonban ennél is többet tett: a nem számottevő, de mégiscsak létező balolda-

li ellenállási mozgalom néhány, később magas polcra jutó tagjának (például az 56-os forradalmat közvetlenül megelőző korszak miniszterelnökének, Hegedűs Andrásnak és Fehér Lajosnak, aki a Kádár-korszakban tizenkét éven keresztül látta el a minisztertanács elnökhelyettesének tisztét) nyújtott üldöztetésükben segítséget; a Klotild-palotában lévő lakása és a feleségével közösen működtetett Baross utcai könyvesboltjuk búvóhelyül szolgált politikai aktivistáknak és katonaszökevényeknek egyaránt. És akkor még nem szoltunk könyvkiadói tevékenységéről.

Mindazonáltal egy harmadik szempont is szóba jön: a naplóíró eszmei fejlődése – akár szellemtörténeti bizonyítékként felhasználhatóan – hasonló vonásokat mutat, mint jó néhány külföldi és hazai kortársáé, akik konszolidált polgári családból indulva, komoly vallásérkölcsei nevelésben részesülve később tudatosan jutottak el a szocialista/kommunista nézetekkel, filozófiával való azonosuláshoz, ám a gyakorlati tapasztalatok hatására ráébredtek, hogy ez az út eszmei zsákutcába vezet, terméketlen, s felismerték, hogy az erre hivatkozó társadalmi praxis embertelen cselekedetek sorozatában igyekszik igazolni önmagát. (Elég, ha George Orwell és Jorge Semprun, vagy Balázs Béla és Déry Tibor példájára hivatkozunk.)

Keresztes Károly András a *Kelet Népe* szerkesztőségében ismerte meg Litkei Erzsébetet, aki ott afféle mindeneként igyekezett képviselni Móricz érdekeit. Fiatal írók számosan megfordultak itt, Bartók János például (Bartók Béla unokaöccse), aki zenei szócikket írt a lapba, s nyilván ő mutatta be a lánynak a sógorát, azt a fiatalembert, aki később feleségül veszi Erzsikét, bár addig még jó néhány gránát és bomba robban Európa második világháborús hadszínterein.

Móricz Zsigmond és Keresztes Károly András kapcsolatáról mindössze annyit tudunk, hogy ebbe némi bizalmatlanság vegyült az író részéről. Erős fenntartással fogadta a fiatalok által 1940 elején elkészített szerződéstervezetet a *Kelet Népe* terjesztésével kapcsolatosan. Móricz hagyatékában fennmaradt Keresztesnek egy 1941. január 7-én írt levele, amelynek abból a mondatából, hogy „Természetesen m. t. Főszerkesztő Úr intencióinak megfelelően a Kelet Népe adminisztrációjába a jövőben csak mint alkalmi kiegészítő és jóbarát fogok beleszólni”, könnyen levonhatók következtetések kettejük viszonyára vonatkozóan.

Ahogy az a körülmények ismeretében várható volt (s ahogy azt Kálmán Kata, naplójában olvashatóan, meg is jövendölte az írónak), Móricz halála után a lányai azonnal kiebrudalták Erzsikét a leányfalusi házból, ám az örökölt vagyomból sem őt, sem az ugyancsak örökbe fogadott Imikét nem tudták kirekeszteni. Kettejük jogi érdekeit a bíróság előtt e hagyatéki ügyben nem Keresztes Károly András képviselte, ahogy azt *A Csibe-ügy* jegyzetírója állítja, ő ugyanis – bár

1941-ben jogi doktorátust szerzett – ügyvédi gyakorlatot sohasem folytatott (tisztviselő, egész pontosan titkárságvezető volt a Ganz Művek budai irodaközpontjában), hanem az édesapja, bár az erősen valószínű, hogy a periratok előkészítésében közreműködött.

Mint ahogy – bár naplójában erről nem esik szó – minden bizonnyal jogi tanácsokkal szolgált az örökség befektetésével kapcsolatban is, amelynek nyomán Litkei-Móricz Erzsébet (örökbefogadása és házasságkötése között ezen a néven szerepelt) megnyithatta 1943. május 26-án a Kálvin tér és a Baross utca sarkán a könyvesboltját. Az üzlet kilenc kirakata az utcafrontra nézett, belül pedig, a tér felőli sarkában négy-öt lépcső vezetett egy galériajellegű, kisebb helyiségbe, ahol később Keresztes Károly András egy kis nyomdagépet helyezett el, s ezen készítették azokat a hamis igazoló úrlapokat, amelyekkel a bujkálókat és menekülőket felszerelheték. (Köztük volt a politikus Vázsonyi Vilmos felesége, valamint Vezér Erzsébet irodalomtörténész és az ő édesanyja, ez utóbbi Keresztesné-Csibe édesanyjának dokumentumaival jutott ki a gettóból.) A nyomdagépet egyébként a Keresztesék alkalmazásában álló Kutrucz Katalin szerezte, és a Györfy-kollégisták csempészték fel a galéria biztonságába. Ezek a fiatalok a tulajdonos házaspár jóvoltából mozgalmi találkozóhelynek tekinthették a könyvesboltot. (Kutrucz Katalin mozgalmi múltjáról többet tudhatnánk, ha hozzáférhető lenne Ember Judit 1985-ben forgatott, „*Hagyd beszélni a Kutruczot!*” című dokumentumfilmje.)

Ez a galéria lett később a Móricz Zsigmond Könyvkiadó Vállalat szerkesztősége. Az ifjú férj házasságkötése után felszámolta OPUS nevű kiadóját, s az újat közösen hozták létre. Ebből a műhelyből került ki például Rideg Sándor *Indul a bakterházának* első kiadása (1943), Weöres Sándor *A teljesség felé* (1945) és *Elysium* (1946) című kötete.

Keresztes Károly naplójának első bejegyzése 1930. október 1-én íródott, és a történések, valamint a reflexiók rögzítése ezt követően szabálytalan időközönként, gyakran nagy kihagyásokkal folytatódik, de a szövegek megőrzik naplójellegüket, azaz eseményközelben születnek. Az évtized végéig szóló feljegyzések leginkább azért lehetnek fontosak a mai olvasó számára, mert bepillantást engednek abba az életformába és gondolkodásmódba, amely az úri középosztály fiataljait jellemezte ebben az időben.

Az 1936. okt. 19-iki bejegyzés fordulatot jelez Keresztes Károly András eszmei fejlődésében. „Belépett életembe egy gyarló, gyenge testben nagy lélek, egy nő, aki nem mint nő érdekel hanem mint ember: H. J. és Vele úgy hiszem egy igen nagy valami, úgy hívják Szocializmus!” – rögzíti naplójába, az utolsó szónak pedig nagy jelentőséget tulajdonít, s ezt úgy juttatja kifejezésre, hogy külön sorba, középre és az elő-

zőeknél jóval nagyobb betűkkel írja. Elköteleződésének folyamatát a továbbiakban olvasmányainak címjegyzéke (amely német és francia nyelvtudására is utal) is igazolja.

A feljegyzések az évtized végétől szünetelnek, majd 1947. június 29-ével kezdődően, visszaemlékező formában folytatódnak. A szerző az Új Szent János Kórházban fekszik vesegyulladással, és a hosszú gyógyulást igénylő betegség időt ad számára, hogy számba vegye az elmúlt éveket. Emlékezésében sajnálatos módon kevés szó esik arról, hogyan találtak egymásra Litkei-Móricz Erzsébettel, s kapcsolatuk részleteibe is alig-alig avat be a szerző. (Ez azért szembetűnő, mert a korai szerelmeiről részletezőbben, néha az intimitás határait súrolóan beszélt.)

Annál többet szól viszont Budapest ostromának végkifejletéről, a harcok alakulásáról, a város pusztu-

lásáról, s a naplónak ez a része minden bizonnyal szolgált új elemeket a történészek számára is.

Keresztes Károly András 1945. február 15-én egy orosz járőr letartóztatja, s gyalogmenetben jut el a ceglédi hadifogoly-táborba, ahonnan két hónap múltán szabadul. (A családi legendárium szerint úgy esett a dolog, hogy Keresztes motoron, háta mögött sógórával igyekezett a munkahelyére, zsebében a Zamercev tábornoktól származó igazolással, hogy hadi szempontból fontos ipari üzemben dolgozik, de hiába mutatta a kiskatonának, kommunikációs nehézségek következtében igazolás szét tépve, motor elkobozva, a fiúk pedig bependerítve a sorba, majd séta Ceglédig.) A tábori viszonyok leírása a napló legfontosabb részeinek egyike, a korszakot tanulmányozók számára kínál fontos információkat.

A fogolytábori tapasztalatok egyelőre még nem rendítik meg hitében a fiatal embert. Ezt írja: „Nekem nincs mit félnem az igazoltatástól, baloldali kiállásomat és szocialista meggyőződésemet a debreceni kormány belügyminisztere [Erdei Ferencsel a *Kélet Népe* szerkesztőségében találkozhatott személyesen] és sokszáz szerepet játszó barátom és elvtársam igazolhatja.”

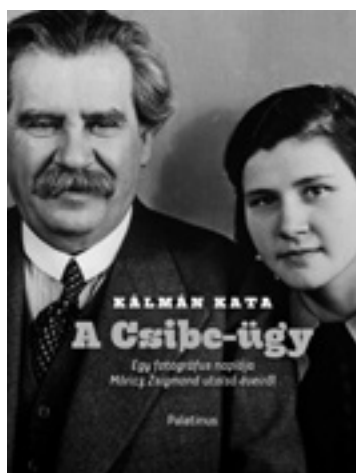
A harmadik füzet, amely az 1947. szeptember 20-iki feljegyzéssel kezdődik, immár újra naplójelleget ölt, s hallatlanul pontos kor- és kórképet fest az ismét kórházban fekvő szerző várakozásával ellentétes irányba forduló társadalmi gyakorlatról. Egy végletekig csalódott ember vallomása az október 7-én írt naplóbejegyzés, amelyben Keresztes Károly András a politikai kommunikáció leglényegesebb jellemzőjének a hazugságot nevezi, a szabadság érzetétől megfosztottnak tekinti magát és kortársait, az ellentmondások mögött pedig már ekkor felismeri és megnevezi a kor rákfenéjét, a személyi kultuszt.

Helyzetelemzése nem hagy kétséget afelől, hogy miként gondolkodott és cselekedett volna a Rákosi-korszak viszonyai között, ha elhatalmasodó betegsége, majd 1948-ban bekövetkezett halála megálljt nem parancsol számára. ■ ■ ■

■ **Hamar Péter** (Budapest, 1943): filmesztéta, irodalomtörténész. A *Móricz Zsigmond utolsó szerelme* című kötete a Csibe-kapcsolatot, a *Ködösítés nélkül* az író és szülőföldje viszonyát mutatja be. Legutóbbi könyve: *Móricz Zsigmond művei a filmvásznon* (2012, Nyíregyháza, Modus Hodiernus 3.).

EGY FOTOGRÁFUS MEGSZÓLAL

Kálmán Kata: *Csibe-ügy. Egy fotográfus naplója Móricz Zsigmond utolsó éveiről.* Palatinus, Budapest, 2012

(*szem-tanúként*) már e kötet kiadása előtt is alapvető volt a jelenléte. Különösen izgalmas a tanúságtétel, hiszen a Móricz-naplóként számon tartott gazdag anyag szövegkiadásai még nem tartanak ennél az időszagnál, az pedig régóta nyilvánvaló, hogy a Móricz Virág által erősen átszírozott változat inkább csak fátylat borít a Móriczcal és Csibével megesett történetre.

Kálmán Kata fotóművész, az 1930-as években a magyar szociofotó úttörő figurája, az utóbbi időben két memoárkötet írójaként lepte meg kései utókorát. 2007-ben jelent meg *A Madzsar-iskola 1927–1929* című könyve, amelyet 1977-ben, közvetlenül a halála előtt írt, és a mozdulatművészeti iskola izgalmas szellemi közegében eltöltött két évre való visszaemlékezéseket tartalmaz. Legutóbb pedig a Palatinus Kiadó adta ki 1936 és 1941 között vezetett sajátos naplóját, amely Móricz Zsigmond és Litkei Erzsébet viszonyának vezérfonala mentén ugyan, de alapvetően a „nagy fejedelemmel”, Móriczcal való személyes kapcsolatra fókuszál. (Amikor Móricz először látta Kálmán Kata fotóit, különösen megtetszett neki *A vincellérné* című, kért is belőle egy példányt. Mivel Kálmán Kata az *Erdély*-trilógia nagy rajongója volt – „talán az *Erdély* olvasása közben alakult ki a vágyam, hogy őt megismerjem” –, a képet a következő szöveggel akarta dedikálni az írónak: „Móricz Zsigmondnak, a nagy fejedelemnek”. Ám ezt, a visszaemlékezés tanúsága szerint Kálmán Kata férje, Hevesy „nem engedélyezte.” [45–46.]) Móricz különösen összetett és ellentmondásos, önmaga és az utókor számára is retusált időszakának szegődik írásos tanújává Kálmán Kata, amellet, hogy az irodalomtörténet horizontján fotografikusan

1936 őszén Kálmán Kata és férje, a sokoldalú, filmelmélettel, esztétikával és fényképezéssel egyaránt foglalkozó Hevesy Iván összebarátkoznak a tekintélyes íróval. Móricz megkéri őket, hogy kapják lencsevégre újdonsült felfedezettjét, Csibét, az ártatlan és szerencsétlen sorsú proli lányt, mégpedig saját közegében, Lágymányoson, ahol őt, a híres írórt csak dr. Kovács nevű jótévként ismerik. Móricz ekkorra már több novellát is írt a lánytól hallott anyagból, és saját bevallása szerint teljesen lázba hozza az új téma, a városi szegények élete. Ezen a ponton művészi orientációjuk megegyezik, Kálmán Kata éppen szociofotóiból szerkesztett kötete, a *Tiborc* előszavának megírására kérte fel az általa régóta csodált írórt. Ekkor kezdi lejegyezni találkozásait történetét, majd 1938-ban összerendezi és kiegészíti őket, Móricz haláláig pedig naplószerűen folytatja. Az anyagba ékelődik a *Bartók Bélánál* című írás is, ami szintén 1936-ban született. A legendásan zárkózott zeneszerző otthonában tett látogatással egybekötött fotózkodást örökíti meg immár verbálisan is.

A képhez kapcsolt történetmondás kényszere, úgy tűnik, Kálmán Kata esetében igen erős – és ez a memoárkötet egyik legérdekesebb problémája. Mintha a kép nem lenne önmagában elegendő bizonyítéka a jelenlétnak, mintha a fotós identitás megerősítésre

szorulna, mintha más kifejeznivalója is lenne, olyan, amit a fénykép, legalábbis a „nagyember-portré” idealizáltsága nem bír el. Sokféle kérdés rajzolódik ki pusztán azon egyszerű tény mentén, hogy a fotóművész előlép a kamera mögül és mesélni kezd.

Mindannyiunk tudatába bevésődött Kálmán Kata felvétele, amelyen Csibe kislányosan fehér ruhában, mint irodalmi modell illedelmesen ül egy kávéházi asztalnál, az asztal másik oldalán pedig ott az író, aki elmélyülten jegyzetel. A kamera mögül előlépő, eddig láthatatlan alak hangja nyomán a beállított kép életre kel. Móricz arca sűrűn változó érzelmekkel és szenvedéllyel telik meg, az illedelmes lány pedig egy elbizakodott és számító, primitív nőcskévé elevenedik, aki mindent megtesz annak érdekében, hogy éppen a kelő hatással legyen, ahogyan ő nevezi, „apukára”, akihez ragadozó ösztöne vonzza jobb sorsa reményében.

„Szegény öreg...”

Az írás ugyanakkor nem képromboló, a „Csibe-ügy” megfigyelésének, megértésének, értelmezésének attitűdje mozdíthatatlan kiindulóponton épül, a kivételes, a nagy ember iránti rajongásra: „...lázban voltam magától a nagy élménytől, pusztán attól a tényről, hogy megismertem Móricz Zsigmondot, a nagy író” (14.) – írja első találkozásuk után. Később így fogalmaz: „Csodálatos. Figyelmemet csak Móricz Zsigmond kötötte le.” 1936 őszétől, a Csibe-szerelem kibontakozásának időszakában a fotográfusnő krónikája szerint Móricz, akire korábban ez nem volt jellemző, igazi kávéházi emberré lett, egyre kevesebb időt töltött otthon. A Hevesy-Kálmán házaspárral való barátsága ebben az időszakban mélyült el.

Egy helyen megjegyzi, milyen érdekes, hogy bár József Attila is többször megjelent körükben, az ő megnyilvánulásait egyáltalán nem tudja rekonstruálni, míg Móricz „szavaira, hanglejtésére is annyira emlékszem, hogy most két év múltán pontosan fel tudom idézni, feleslegessé téve minden feljegyzést” (36.). A Móriczcal és Csibével való találkozások körülményeinek részletes leírása és a „méltatlan szerelem történetének” narratívája párhuzamosan bomlik ki. Emiatt a rajongással vegyes elfogódottság hangneme mellett az elbeszélői attitűd gyakran erőteljesen apologetikus. Miután Móricz kiköltözik Leányfalura, a városban azt rebesgetik, hogy elválik Simonyi Máriától és elveszi Csibét. „Pedig az író, a nagy író elsősorban is sokkal erkölcsibb lény, semhogy a dolgot ilyen egyszerűnek lássa, azon kívül érzésvilága is sokkal bonyolódottabb” (41.) – írja, amikor ezekre a pletykákra reflektál. Az apologetika olyannyira alapvető, hogy nemcsak a közvéleménnyel, Simonyi Máriával, Csibével szemben jelenik meg, hanem Kálmán

Kata néhol még az elbeszélő pozícióba bevont férj véleményével is vitába száll Móricz védelmében.

A szerző maga három részre tagolja a kezdetben csak feljegyzéseknek induló, utólag megszerkesztett szöveget: *Csibe, Szerelem?*, *Leányfalu* címmel. Ennek megfelelően a lélektani narratíva konstrukciója szinte regényyszerű ívben jön létre, egyúttal folyamatosan igazolja az egyre többet tudó narrátornak az író-főhős iránti elfogódottságát. Apologetika és mitizálás ugyanazon stratégiából adódó, egymással összefüggő vonások. A narratíva vissza-visszatérően kiemeli a magyarság jövőjéért aggódó, a nép gondjait vállaló vevő lelkiismeretességét, mint a nagy író arcképének alapvető vonását.

A Csibe-szerelem története, az elbeszélő által folyamatosan nyomatékosított fő horizont is ezt a vonást erősíti. Csibe „egy ravasz, számító nő” (74.), visszaél a nagy író „fellobbant férfiaságának utolsó maradványával” (59.), ujjja köré tekeri „Zsiga bá-t”, kényezteti magát, cipőket, estélyi ruhát vetet, tánciskolába jár, énekesnői ambíciókat dédelget. Miközben az „öreg” kifosztottságában szomorú és komor, gyakran még valósággal beteg is (pedig egyébként sohasem szokott!), egyáltalán nem „egy boldog ember” benyomását kelti. A rajongást, amit az író az arra méltatlan tárgynak szentel, egyrészt „az új milljóben új életek” felfedezésének vérbeli írói izgalmával, másrészt az író nagyfokú szociális érzékenységgel, az árvaság és a társadalmi kiszolgáltatottság mély átérésére való hajlamával magyarázza az elbeszélő. A Csibe-szerelem tehát Móricz „emberi-írói” nagyságából következik, máshonnan közzelítve pedig megmutatja a nagy ember tragikus hibáit. A gyermeki naivitást, hogy „mint egy bolond, vén gyerek úgy néz fel a kis kültekli nőre” (74.), a „rászedhetőség” Don Quijote-i vonását, hogy a „maga egyenes lelkét vetíti mindenkibe”; a rossz emberismeretet, hogy kiválaszt egy számára kedves vonást valakiből és azt írói fantáziával felnagyítja (208.). Az achillesi pontok lejegyzése a Csibe-sztori másik alapvető narratív játékanak a része, jelesül annak, hogy az ikon „emberi voltának” bemutatása folyamatosan elbeszélte teszi a szinte a családtagságig közeli perspektívát. Móricz élénk tekintetének, közvetlenségének, melegszívűségének, tréfálkozó kedvének a szövegben motivikusan ismétlődő leírásai mind-mind ennek a narratívának az elemei. A narrátor intim helyzetét még inkább kiemeli, amikor a rossz pillanatokat, a Csibe-szerelem által okozott megaláztatást, az író vívódásait rögzíti és magyarázza. „A szegény öreg” attitűd, az együttérzés és megrendülés gesztusai Móricz sorskönyvének olvasatai. Az emberi sors alapvető tragikumai, az öregedés és a halál áll az utolsó naplóbejegyzések fókuszában, az immár Erzsinek nevezett Csibe mint sorsrontó tényező hátterbe szorul. Az öregedő író „hibái” a narrátor-olvasó szemében a történelmi horizont elsötétítésével egyre nyilvánvalóbbá lesznek, a kietlen világba belegabalyo-

dott, önérzetében megbántott nagy embert ravatalánál arra méltatlan „kis senkik” búcsúztatják. Az öregséget a világban való eltévelyedés, a világból való kivonulás (amely a leányfalui kiköltözéssel veszi kezdetét) topozsának mentén jeleníti meg az elbeszélő. A mítoszt bejeltesíti a történelmi pillanat, Móricz a kassai bombázás éjszakáján szenderül egy jobb életre. A baráti házaspár tehát nemcsak a még saját maga előtt is eltagadott Csibe-szerelem valóságának tanújaként válik az író bizalmasává, hanem fokozatosan az öregedő író sorsának és életművének avatott olvasói státuszába helyeződik.

„Ma nincs számomra valami perui dolog?”

Móricz és Hevesyék kapcsolatának kulcsmondata is lehetne ez a kérdés, amelyet az öreg gyakran intézett hozzájuk kávéházi találkozósaik idején, a nemrégiben újraéledt Hadikban vagy a Magyar Világ kávéházban, esetleg a ma is működő Rózsadomb étteremben. A *Még új a szerelem* keletkezésekor az író ugyanis beépítette beszélgetéseiket a regénybe. Például Hevesy beszámolóját a még gyerekkorukban púposná tett templom-örököt ábrázoló perui kerámiák felfedezéséről, amiről ott, a kávéházi asztalnál, olvasott a London News-ban.

Valóság és fikció, élet és irodalom összefüggései az elbeszélő számára központi kérdésként kerülnek újra és újra terítékre. Elsősorban a Móricz-szövegek avatott olvasójaként, szakértőjeként, mint „aki tudja, hogy a regényekben mennyi az, amit az író privát életének lehetne nevezni, és mennyi van átváltoztatva regényé” (202.). Később, amikor kapcsolatuk már meglapult, kizárólag ezzel a törekvéssel igazolja megszólalását: „Bármilyen ritkán találkozom is Zsiga bátyámmal, azért már nem hagyom abba ezeket a feljegyzéseket... Most még százával vannak emberek, akik ha nem is ennyit voltak vele együtt, de mindenesetre sokan tudnának mesélni róla... De idővel mindez elmúlik. Két-három generáció múlva azt hiszem éppen olyan korlátozottan lehet róla adatokat felkutatni, mint most Petőfiről vagy Aranyról.” (202.)

A Móricz-szövegvilágra való reflexiók, a rádióban felolvasott, a napilapokban megjelenő írásokról szóló folyamatos beszámolók a narratívának a love storyval öszeépülő markáns elemei. Az éppen elolvasott novellák szüzséjét nem egyszer rövidítve össze is foglalja, mintegy értelmezve őket, boncolgatja a Csibétől hallottakkal és a saját megfigyeléseivel való összefüggéseket. Csibe nagyfokú beszélőkészségét, naiv elbeszélő technikával, kikutyogva előadott történeteit, nyelvi fordulatait haszonleső, „tudatos” hazudozásnak tartja. Nem ismerve Móricz naplóját és levelezését, nem tudhatott arról,

hogy Móricz első felesége, Janka is milyen erős hatást gyakorolt az író fiktív világára, s hogy második feleségétől való elhidegülésének egyik alapvető oka, hogy Simonyi Mária nem akart és nem tudott irodalmi beszélővé válni. A *csibeségként* eufemisztikusan megfogalmazott beszédmód azonban nem kizárólag mint női hatás értelmezendő, hanem valamiféle naiv, ősi, a nép által megőrzött narratív készség megnyilvánulásához kapcsolódott Móricz értelmezésében. Móricz Virág is részletesen beszámol arról az *Apám regényében*, hogyan veszi körbe magát ilyen archaikus elbeszélő figurákkal az író.

Csibének mint naiv elbeszélőnek a hitelvesztésével párhuzamosan erősödik meg a házaspár olvasói státusza, ennek csúcspontja a *Még új a szerelem* megírásának időszaka, 1937 nyara. (Móricznak Csibével kapcsolatos gyors „érzelmi pálfordulása” mint rejtély jelenik meg a szövegben, amit csak az utolsó, Móricz halála utáni naplóbejegyzés old fel, tudniillik, hogy ekkor jutott az író tudomására: az oly ártatlannak hitt Csibének már gyermeke van, aki vidéken nevelkedik.) „A nagy fejedelemnek” dedikálással bejelentett naiv olvasói jelenlét ekkor válik fontossá az író számára, a fotográfus kávéházi megjegyzéseivel belép a regény fiktív világába, így maga is elbeszélővé válik. Ezeket a „naiv megjegyzéseket” nem tudja visszaidézni, leírásra méltatlannak ítéli, miközben férjének Móriczra ható eszmefuttatásait részletesen rögzíti. Ezzel a kihagyással jelzi, hogy narrátorként az eddigi tudatos megfigyelői ambíciójának ellentmondó szerepbe került (104.).

Az egymás művészetére tett inspiratív hatás kölcsönös. „Úgy hagytam el a szerkesztőségi szobát, hogy szinte mámoros voltam a boldogságtól. Képeim hatással voltak rá!” – írja a memoár első részében. Az író, valóságos revelációként, a fotóművészet önálló médium voltát ismerte fel a *Tiborc* album szociofotóinak hatására: „Azelőtt nem becsültem a fényképet semmire... Csak amióta a Marga képeit láttam változott meg a véleményem” (62.).

A barátság kovása tehát a másikra tett hatás, egymás optimális befogadói pozíciójának elfoglalása: a Kálmán Kata-fényképeken megrendülő Móricz és az író szövegeit naivul olvasó fotósno kapcsolatának története tulajdonképpen a Csibe-szerelem szubverziója. Az elbeszélő azon ambíciója, hogy a Móricz-univerzum részévé legyen, teljesül: a házaspár Csibéhez hasonlóan maga is irodalmi modellt vált.

„Meváltozott lényét ki nem állhattuk”

Csibe ráadásul irodalmi értelemben szinte nem is tud olvasni. Ez a felismerés akkor születik meg, amikor az író egyik vidéki útja idején, hogy Móricz kedvére te-

gyenek, a házaspár vendégül látja az árválkodó Csibét Bauhaus-villájában. Hevesy Csibe kezébe nyom egy Móricz-kötetet, hogy olvasson fel belőle, és Csibe akadozó olvasásából nyilvánvalóvá válik, hogy egyáltalán nem érti a szöveget. Ennek az epizódnak az elbeszélői hangja a „kis kültelki nőhöz” képest különösen felülpozícionált, saját polgári-értelmiségi normájuk szerint, „civilizált fehér emberek” között, Csibe valószínűs kis „vadember”, akin jól lehet „mulatni” (76.). Pedig a házaspár a kor értelmiségi divatjánál, úgy tűnik, mélyebben elkötelezett a „nép” iránt, ismeri és érti kultúráját, szociálisan érzékeny, politikailag és kulturálisan tehát egyaránt baloldali. (Hevesy könyvet ír a primitív népek kultúrájáról, Kálmán Kata pedig fotósként különösen fogékony a szociálisan elesett rétegek „arcsainak” megörökítésére. Együtt járnak a vidéket, második házukat például, amelyben majd gyermekekkel együtt életük végéig laknak, egy balatonöszödi parasztház mintájára építetik és kifejezetten puritánul rendezik be.) Az édesanyjukról írt visszaemlékezésben a Kálmán-lányok is ezt a képet erősítik meg: „Azt hiszem gyermekkorától kezdve nagy együttérzéssel figyelte a szegények, az elesettek sorsát.” „Figyelmét alapvetően az emberi sorsok kötötték le, velük érzett szolidaritást. Az egyszerű emberek is megérezték szelíd természetét és empátiáját.” (*Hevesy Iván és Kálmán Kata könyve*. Magyar Fotográfiai Múzeum – Glória Kiadó, Budapest, 1999)

Csibe sorsának jobbra fordulását mégis meglehetősen érzéketlenül, sőt szinte ellenségesen szemlélik. Jelenlétét gyakran nehezményezik, hiszen, például, a társalgás ilyenkor „a legalacsonyabb résztvevő szellemi színvonalához igazodik” (99.). A róla szóló leírások elmarasztalják azt a tulajdonságát, hogy mindenképpen a középpontba akar kerülni, illetve hogy naiv eszközeivel azt akarja elérni, hogy elsősorban Móricz, de a társaság is vele foglalkozzon, túl harsány, gyermeges és primitív, más szóval nem kulturált, nem hozzájuk szocializált. Csibe tehát mint „társasági zavar” jelenkezik számukra. Ennek megfelelően a lány fejlődéstörténete is negatívan jelenik meg, a perifériáról a társadalmi térbe való belépésével kialakult új vonásait kifejezetten jellemhibaként értékelik. Egyáltalán nem értik attitűdjének gyökereit, a kulturális sokkot, amit átélhetett. „Az első időben azonban még valami roppant megkapó volt benne, valami üde ellentét sivar élete és minduntalan kirobbanó kacagása közt.” (41.) A lány pár hónap múlva felruházkodik, aktatászkát kap, kigömbölyödik annak eredményeként, hogy kosztot s kvártélyt fizet érte Móricz. A lány beteg tüdejének kivizsgálását kezdeményezi Móricz, majd elvégezti a lánnyal a négy elemít. Csibe megtanul gépírni, a leányfalui ház házvezetőnője lesz, átvállalja a kertészettel kapcsolatos teendők egy részét, árul, állatot tart, végül a *Kelet Népe* adminisztratív teendőibe von-

ja be őt az író. Mindezekről értesülünk az elbeszélésből, de szinte kizárólag abból a perspektívából, hogy a lány saját érvényesülésére gátlástalanul kihasználja Móricz gyengéd érzelmeit. A nézőpont egyrészt a memoár elbeszélői hangját hitelesítő, az életrajzi szövegekre jellemző konvencióból származik, ami a nagy embert szándékozik megőrizni a kulturális emlékezetnek. Másrészt az elbeszélésben fokozatosan megteremtett identitását, a szem-tanú, a fotográfus szerepkörtől való eltávolodást igazolja az írása tárgyával való érzelmi azonosulással, és a Csibéhez képest elfoglalt kulturális-intellektuális helyzetének hangsúlyozásával. Csibe leplezetlen nyíltsággal Móriczba csimpaszkodó női önérvényesítésének elítélése saját, Hevesyhez köthető és Móriczcal igazolt szubjektumpozíciójának bizonytalanságát is jelzi.

Kálmán Kata életműve tipikus példája az első generációs női alkotók többfelé ágazó útkereséseinek a század első felében. A lányai által írt családi krónika szerint már a nagymama, a zsidó polgári családból származó fotográfusnő édesanyja is szűkösnek érezte maga számára a családi teret, ezért is taníttatta lányait Madzsar Alice mozgásművészeti iskolájában. A tánc és a mozgás mellett a fotó is olyan művészeti ág volt, amely a nők számára a korban már viszonylag járható önérvényesítési útnak bizonyult. (Jó hazai példája a megvalósult fotográfusnő identitásnak Kálmán Olga, akit éppen Hevesy új esztétikai szemlélete ír felül.) Kálmán Katát fotózni férje tanította, fotós életművük így a közösen végzett tevékenységben összeforr. A *Tiborc*-kötettel a hazai művészeti életben azonnal elismerést kivívó Kálmán Kata pályája azonban a háborús körülmények, a zsidóüldözés miatt megtorpant. Az ötvenes években, bár távolról, de sikerül a szakma közelében maradnia, kezdetben igazolványképeket készít, és *Tiborc új arcai* címmel önálló kötetet ad ki. A 60-as évektől pedig már a Corvina Kiadó szerkesztőjeként fotóművészeti kiskönyvtárat szerkeszt, életművét mégis torzóban maradtnak tekinti a fotótörténet. Ebben, a kulturális környezet megváltozásán kívül, egzisztenciális okok is szerepet játszottak, hiszen Hevesy kényszernyugdíjazása és háttérbe szorítása után ő lett a családfenntartó.

A *Csibe-ügy* címmel kiadott memoárkötetben megszólaló, a fotós női szerepből emancipálódó írói hang megérdemli a figyelmet. ■ ■ ■

Jéga-Szabó Krisztina: tanár, a szegedi József Attila Tudományegyetemen végzett magyar-történelem szakon, jelenleg az ELTE Modern Magyar Irodalom Tanszékének PhD-hallgatója, kutatási területe a Nyugat-korszak nőirodalma.

IRODALMI BÚJÓCSKA

2011-ben új kiadót alapítani bátor vállalkozás. Ennek megfelelően érthető, sőt elvárható a hangsúlyos, feltűnést keltő indítás, amely egyrészt felhívja az olvasók figyelmét a kiadó létrejöttére, másrészt kijelöli elfoglalni kívánt helyét a könyvpiacra. A 2011 augusztusában, a Nyitott Könyvműhely jogutódjaként életre hívott Libri Kiadó indulása sem nélkülözötte az efféle figyelemfelkeltő eszközöket. Első kiadványuk, a Barna Dávid néven jegyzett *Egy magyar regény* nagy feltűnést keltve robbant be a könyvpiacra. Különös választásnak tűnhet ismeretlen szerző művével útjára bocsátani az új vállalkozást, ám a kiadó éppen ezt igyekezett kihasználni, stratégiájuknak fontos részét képezte a titokzatos szerző figurája. A megjelenést igen erős marketingtevékenység előzte meg, a tényleges regényanyag köré már a megjelenés előtt számos szöveget rendeltek, amelyek, amint az a kötet körül kialakult vitákból és a számos kritikából is kitűnik, mindenképpen hozzájárultak a későbbi olvasási és értelmezési stratégiák kialakításához. A szerzőség kérdése

Barna Dávid: *Egy magyar regény*
Libri, Budapest, 2011

központivá vált, a hírverést elősegítő „pletykák” terjedni kezdtek, és a titokzatos író kilétét firtatták.

Leghangsúlyosabban talán Sárközy Bence írása, amely a *litera.hu* portálon adott hírt a kiadó létrejöttéről, alakította a későbbi olvasatokat, irányította a figyelmet a rejtélyes szerzőre: „Miért ne lehetne a világ, amelyhez van valami közünk, miért ne lehetne fikció? S ha valaki megkérdezi: »de hát a fikcióhoz egy szerző is tartozik?«, nem lehetne kereken azt válaszolni: miért? Talán bizony nem tartozik-e ez a »tartozik« is a fikcióhoz?» (www.litera.hu/hirek/barna_david_egy_magyar_regeny)

A megjelenést követő recenziók, beszélgetések átvették a kiadó által kiemelt szerzőség kérdéskörét, olyanira, hogy sokszor nagyobb hangsúlyt kapott ez az aspektus, mint a tényleges szöveg. Megindult tehát a vita, vajon ki is írta ezt a regényt, abban ugyanis megegyeztek, hogy álnéven született műről beszélhetünk. A konkrét ajánlatok, megfejtések mellett találkozhatunk a misztifikáló gesztust megismétlő, erősítő véleménnyel is, mint például Térey János nyilatkozata, melyben Barna Dávidot „Jeruzsálem Spiegelmann Laurájának” titulálja, ezzel mintegy hatványozva az álnév problematikáját* (ld. Hevesi Judit: *Jeruzsálem*

* A regény kapcsán megjelent fontosabb kritikák: Szilágyi Zsófia: Nagy író mögött. Magyar Narancs, 2011/44., Boldog Zoltán: Egy magyar blöff. Irodalmi Jelen, 2013. február 18., <http://www.irodalmijelen.hu/node/12896>., Horváth Annamária: Móricz köpönyegéből Móricz bőrébe bújva. Irodalmi Jelen, 2013. február 18., <http://www.irodalmijelen.hu/node/12894>., Lengyel Imre Zolt: Félelem a valóságtól. Holmi, 2012. április., Miklya Anna: Bemutatkozó kézfogás. litera.hu, http://www.litera.hu/hirek/bemutatkozo_kezfogas.

Spiegelmann Laurájának esete a „szemforgató görénnyel”, <http://www.prae.hu/prae/articles.php?aid=4387>).

A szerző kilétének kérdése azért is vetődött fel nagy hangsúllyal a kritikákban, mert a kötet több méltatója is annak kiforrott hangját, egységességét, biztos „tollvezetését” emelte ki, és ezek a sajátosságok, az elemzők szerint, gyakorlott íróra utalnak.

Kétségtelen, hogy izgalmas problémafelvetés jellemzi a kötetet, stiláris egységességét, átgondolt szerkesztését azonban nehezen látom igazolhatónak. A regény egyetlen nagy ötleten alapszik, amely valóban érdekesítő: ez pedig az idő problematizálása, kísérlet a sorsok összekapcsolódó láncolatának ábrázolására. Ez az aspektus hozza létre a történetet, ez válik legfőbb kötetszervező erővé is. A regényben egymásba kapcsolt jelenetek, ok-okozati összefüggések a pillangóeffektus hatásmechanizmusa alapján működő idő- és történelemtapasztalatot hivatottak feltárni, megmutatni.

Alapvetően két sík összekapcsolásáról beszélhetünk: az egyik szinten Móricz Zsigmond és a regényben Kati néven megjelenő Csibe (Litkei Erzsébet) kapcsolatának fejezetei, a másik síkon pedig az elbeszélő jelené, saját története bontakozik ki. A szálak a második világháború idején érnek össze, ahol Kati a gettóból kiszabadít egy kisfiút: ő, mint azt később megtudhatjuk, nem más, mint az elbeszélő édesapja, akivel az első fejezetben találkozhat az olvasó.

A kötetben az elbeszélő zsidó identitásának alakulása szintén a történelmi folytonosság megszakadásának tapasztalatához járul(hatna) hozzá. A két testvér gyökértelensége, majd az önerőből, sorsszerű vagy, mondhatni, belső kényszerből felkutatott és megélt zsidó hagyománytudata egyfajta generációs problémakört jelenít meg. Mindezeket azonban csak felveti, felmutatja a kötet, a konkrét történelmi helyzetre és hagyományokra való reflexiók nélkül. Nagyobb hangsúllyal inkább a szerkezetbe ágyazva, szerkezeti leg kódolva igyekszik átadni mondanivalóját.

Ha a kötet egészét, illetve az egyes jelenetek felépítését vesszük górcső alá, úgy találjuk, hogy a szerző igyekszik az egész kötetet átfogó nagy szerkezetet az egyes fejezeteknél is működtetni. Ami azonban jól működik a nagy egységnél, az a jelenetek szintjén inkább kusza, közhelyes, néhol ízléstelen asszociációkba fordul. Tehát, amíg a jelen és múlt összejátszása, két sors egymásba kapcsolódása látványosan és hatásosan működik, addig a Móricz történetéből vett egyes epizódok és az írás jelenidejének egymásba fordítására tett kísérlet sokszor sikertelen. Bár vannak szerencsésebb és izgalmasabb társítások, mint például a Mehemed versikéből Mohamed nevére asszociálva kibontakoztatott elbeszélés a narrátor testvéreinek haláláról: „Volt egy török, Mehemed / sose látott tehenet... [...] Az utolsó két sor már egyedül szól a bátyám hangján a süketszobában. Azután, hogy utoljára elmondta, és még

legalább egy évtizeden át, egészen az utolsó pillanataig, ebben biztos vagyok, nem ötlött az eszébe, amit én próbálok most így utólag a megkeseredett testvéri szeretet hamis logikájával modellezni. Hogy valaképpen Mohamed próféta nevének korai meggyalázásáért robbantotta föl magával együtt azon a jeruzsálemi autóbuszon egy szerencsétlen sorsú palesztin fiú, aki épp csak egy évvel volt idősebb nála.” (114.) Helyenként előfordulnak zavaró síktörések is, mint például az írás helyzetére tett metafiktív utalás, amely egy rendőrségre tett látogatást szakít félbe: „Most mondták a rádióban, hogy amerikai kommandósok lelőtték Oszama bin Ladent.” (39.) És funkció nélküli, ízléstelen megoldásnak vélem például a Móricz orgazmusából keletkező szököár jelenetét: „– Öreg embernél már nem megy olyan vígan, mint a fiataloknál [...] Egészen lassan kezdte újra, aztán begyorsított, és egy hörgő felhangokkal telített sóhajtással elélezett. Megremegett a szárazföld és a tengerfenék, látam, ahogy óriási hullámok borítják be a partközelséget, ahogyan óriási hullámok borítják be a partközelséget épült atomerómű sérült reaktorait. Közvetlenül a bal eset után még úgy tűnt, nem történt komolyabb katasztrófa, másfél hónappal később húsz kilométeres körzetben kiürítették az erómű környezetét, és köztölték: évtizedekre.” (22.)

A regény egészének időkezelése laza: egy-egy epizód felmutatásával bomlik ki a cselekmény. Naplószerűen, egy-egy dátummal jelezve érünk el 2011 júniusáig. Míg az idő könnyebben azonosítható, tartalmilag jóval nehezebb eldönteni, honnan hová juttatja el a történet az olvasóját. A regény felütése család-történetet sejtet, ez azonban a későbbiekben nem bontakozik ki. A felvillanó anya, a zsidó hagyományt felelevenítő testvér figurája csak vázlatosan körvonalazódnak, ezt azonban nem követi bővebb kifejtés, a szerző egyszerűen elejti a szálakat. Ehhez látszólag minden átmenet nélkül kapcsolódnak Móricz Zsigmond Csibével való megismerkedésének és kapcsolatának epizódjai.

Az ismert történetet Barna Dávid interpretációjában követve felmerül a kérdés: kiről szól ez a regény, és ki a főszereplője? Vajon a narrátorról, annak gettóból (Csibe által) kimenekített apjáról, Móricz Zsigmond „utolsó szerelméről” vagy magáról Móriczról kíván valamit mondani?

A kötet borítóján olvasható, hangzatosnak szánt szlogen, miszerint „Minden nagy író mögött áll egy kisasszony”, valamint a hátsó borítóra kiemelt szövegrész egyértelműen a „kis lelencre”, vagyis a történetbeli Katira tereli a figyelmet. A regényben azonban a tetemes mennyiségű, Móricztól származó szöveg átvételének köszönhetően a hangsúly az író alakjára kerül, a valódi naplórészletek beemelésevel ez a perspektíva rajzolódik ki részletesen, árnyalva. Tekintve, hogy Kati figurája az, akin keresztül a szerkezeti összefüggések megvalósulnak, a kötet legfontosabb szereplője

Móricz központi figurájának takarásában marad. Éppen úgy, ahogyan a regény szerzője is. Hiszen, sajnos, meg kell állapítanunk, hogy a kötet „legjobban sikerült”, leggördülékenyebb részei éppen azok, amelyek azonosíthatóan Móricztól (illetve az egyetlen jelölt átvétel esetében Jankától) származnak. Az *Egy magyar regény* tehát maga a megtestesült irodalmi bújócska: kisasszonyok írók háta mögött, írók kollégáik mögött vagy alkalomadtán saját maguk, választott alteregójuk mögött bujkálnak.

A kötet legnagyobb hiányossága a figurák kidolgozatlanlansága, és ez az *Egy magyar regény* referenciális olvasásmódját támogatja, másképpen: Móricz figurájának „egyedulalmából” fakad. A regény hangsúlyozottan fikciónak deklarálja magát, a szövegben mégis számos referenciapontot ad. Ugyan a nevek többségét megváltoztatja, Móricz Zsigmond neve mégis elhangzik (46.), bár a helyzetekből, helyszínekből a szereplő kiléte addig sem volt kétséges. Ezt csak tovább erősíti, hogy a szövegbe számos Móriczhoz kötődő szöveget emel be „Barna Dávid”, jelentős változtatás nélkül, ez az eljárás pedig zavaróan a tényirodalom felé tereli a szöveget. Már csak azért is zavaróan, mert ezáltal a kötet egyértelműen kapcsolódik (nemcsak az ihletés szintjén) a Móricz–Csibe viszony dokumentumait felgöngyölítő Hamar Péter „oknyomozó” kötetéhez (Hamar Péter: *Móricz Zsigmond utolsó szerelme*. Kairosz, Budapest, 2007). Ezen szöveghelyek és a jellemábrázolás terén kimutatható hiányosságokból fakadóan is erősödik a referenciális olvasási stratégia, hiszen ahol kidolgozatlan jellemekbe, szereplőkbe

ütközik az olvasó, ott a megadott koordináták mentén igyekeznek máshonnan pótolni az információt, tehát a hozzárendelhető alakokból alkotja meg (magának) a szereplő jellemrajzát és sok esetben fizikumát is.

Elgondolkodtató, hogy az a szándék, amely vállaltan irodalmi feltűnést, sőt akár botrányt akar kelteni, vajon miért éppen Móriczon keresztül, Móriczra kihegyezve kívánja megvalósítani célkitűzését? A kötet Móricz-ábrázolására a bálványdöntögető, a „nagy magyar író” a piederesztárlól erőnek erejével lerángatni szándékozó magatartás jellemző. Legalábbis nehéz lenne más intencióval indokolni a többször előforduló, (sokszor öncélúan) részletezett leírásokat nemi szervekről és szexuális aktusokról, és a hosszasan kibontott, dicstelen, halál előtt állapotot. Ez mutatkozik meg a forráskezelés tekintetében is: Móricztól azokat a szövegeket emeli be (és emeli ki például a naplóból), amelyek szexuális tartalommal bírnak, másrészt a Móricz és Kati (Csibe) kapcsolatot igyekezik elsősorban aktusokon keresztül megmutatni. Ez az a pont, ahol a regényben a legnagyobb mértékvesztést tapasztalhatjuk, mert ugyan vannak jól elhelyezett és izgalmasan komponált erotikus epizódok, számtalan nehezen indokolható és ízléstelen pornográf jelenet is bekerült a szövegbe.

Különös, hogy a test és a szexualitás leírására igen bő szókinccsel rendelkező szerző szava éppen Kati spontán vetelésének leírásakor fog el. Ezt egy motivikusan nem, vagy csak nagyon nehezen összekapcsolható özzel és unikornissal operáló jelenettel oldja meg, amely legalább annyira kilóg a regényttestből, mint a magányosan álló, az 1938-as évet képviselő szőlőfürt fotója.

Nagy lehetőséget szalasztott el Barna Dávid. A kötetet szervező gondolat, az izgalmasnak ígérkező probléma mind megmarad a felvetés, a felvillantás szintjén. A párbeszéd múlt és jelen között, köztünk és a „pocakos író úr” között nem jött létre. És ezt megfontolva talán nem is olyan izgalmas a szerzőség, az álnév kérdése. Lehet, hogy jobb, ha jótékony homály fedi kilétét.

■ ■ ■

Tardy Anna (1987): másodéves hallgató az ELTE irodalom- és kultúratudomány szakán.

MÓRICZ, AZ ÉLETRAJZÍRÓ

Az utóbbi időben az irodalomtudomány sűrűbben nyúl a köztiszteltben álló szerzők személyesebb hangvétele, nem feltétlenül a nyilvánosságnak szánt írásaihoz, a levelek vagy intim naplórészletek közkinccsé, mindenki számára elérhetővé válnak. Jó dolog ez, mondjuk ki bátran, egy rég halott írónak ne legyen titka, ne titkolózzon.

Nincs ez másképpen Móricz Zsigmond naplója esetében sem. A napló párhuzamba állítható a lassan három évvel ezelőtt megjelent, Kosztolányi Dezső műveinek kritikai kiadásába illeszkedő „*Most elmondom, mint veszttem el*” című, Arany Zsuzsanna szerkesztette, Kosztolányi beszélgetőfüzeteit hiánytalanul közlő könyvvel, amely lebontja a közölhetőség bármiféle megkérdőjelezésének akadályát. Mára az irodalom eljutott addig a pontig, ahonnét nézve értelmetlenné válik a kérdés, még ha azt a moralitás oldala felől teszi is fel valaki: bármilyen írott formában fennmaradt szöveg a szerző munkásságának a része, nem vitatható el tehát a közlés joga.

Móricz Zsigmond életében regényírói, irodalom-szervező munkássága mellett fontos tevékenységet jelentett a naplóírás. A Móricz-naplók második köteté az 1926 és 1929 között eltelt időszak feljegyzéseiből összeálló több mint nyolcszáz oldal. Érdekes és változatos időszakot él meg Móricz, felolvasókorutak, színházi bemutatók, a *Nyugat* helyzete és egyéb, nem várt események ezeknek az éveknek a meghatározói, és, nem utolsósorban, az első feleség, Holics Janka tra-

gikus kimenetelű öngyilkossága után egy újabb szerelem, élettársi viszony kialakulása van a láthatáron: a színésznőként ismert és népszerű Simonyi Mária lép Móricz életébe, mi több, a magánéleti összetartozás mellett Móricz darabjainak lesz megkerülhetetlen szereplője. Nem kérdéses, hogy a napló történetként is olvasható, nem vész el annak lehetősége, hogy Móricz eleve egyfajta regényszerkezeti váznak megfelelően, a saját prózafelfogásához igazodva vezette a naplót. Ezt az elképzelést erősíti nem egy párbeszéd vagy beemelt (kiemelt) részlet, aminek köszönhetően felidéződik néhány Móricz-regény hangulata, a párbeszéd-ek rájátszott formában szerepeltetése önmaguk paródiája, egy-egy Móricz-regény túlzásba vitt kifigurázása – elsősorban a sexualitás terén tett kalandozásainak írásban történő rögzítése tűnik határozottan annak.

„Az újság lehull a sarba, és ő elkezdi érdeklődni. Az egész seggit felemeli és egyet-egyét teker.

Szemét behunyja, akkor újra lők, s akkor elkezdődik egy néma torna. Már nincs agyvelő, nincs gondolat, semmi sincs, csak az van, csak az... Lüktet és dolgozik mind a kettő a kéjért. Egy szó nélkül komolyan, nemesen, tiszta szívvel, elszántan baszunk.

Elsült.

Ellankad, s istenem, be szép. Ilyenkor baszás után egészen szűz.

Oly puha, gyöngéd, ártatlan, érintetlen s kívánatos, mint egy virág. Úgyhogy a farkom,

mint máskor is, ha ezt az egészen ritka s csodálatos szépséget érzem meg rajta, nem akar lekönyölni.

[...]

– Mi történt.

– Szívem, kedves, kedves kis babám.

– Baszunk.

– Igen. Mit mondtál?

– Baszol?

– Még egyszer. Tisztán.

– Baszol.

– Baszlak.

– Egész nap bírál baszni?

– Igen.

– Csak engem?

– Csak téged.

[...]

Kétségbeesve nézem, de már semmit sem ér a faszom.” (114–115.)

Nem tudom, egy ilyen mű mennyire adja meg magát azoknak az olvasóknak, akik a szerző életéből néhány életrajzi adalékon kívül nem kíváncsiak többre, a Móricz-kép homályosabb, elnagyoltabb részeinek tisztázásán túlmenően nem szeretnék egy veszélyes személyiség pszichológiával, drámai feszültséggel megterhelte, élet-töredék-műve terepén találni magukat. Pedig nincs mese, erről van szó: a feljegyzés, rögzítés szándéka vezette – több műfajt magában foglaló – napló szerteágazó irányok felé tart: Móricz magatartásbeli habitusa, az életbeli megnyilvánulásai, csípős, gonoszkodó megjegyzései jönnek közel az olvasóhoz, és ebben a közelségben Móricz hús-vér alakja nem feltétlenül rokonszenves mindenkinek. Az író nem a lapszélről integet, az író leül mellénk.

A szöveget Móricz szexuális izgalommal kezeli, a női test és a papír anyaga eggyé válik, az ige, a nyelv testté lesz, egységbe tömörül, a mértéktelen tempóban folytatott írás a szeretkezéssel, a női test megszerzésével, meghódításával kapcsolódik össze. Móricz valahogy a leírt szavakkal is így van, élvezi, tapogatja őket, a baszni etc. szavak leírásában áttételesen szexuális többletet fedez fel, és azt a maga előnyére fordítja.

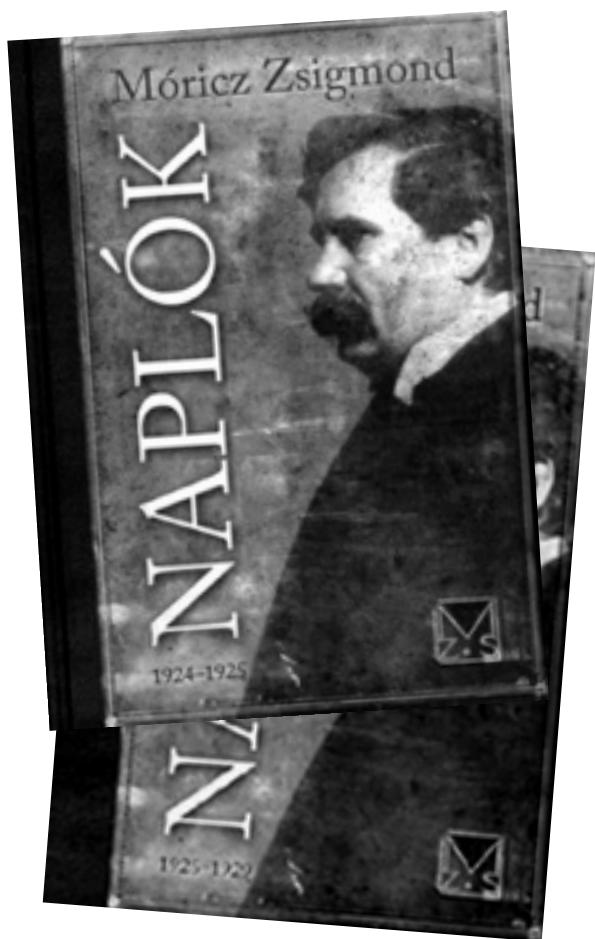
Egy roppant nagy munkabírással rendelkező író a tervek szerint hat kötetet felölelő naplója sejteti, hogy a regény és egyéb műfajok írása mellett fontos volt számára ez a fajta kielégülés, a szexuális-lelki feszültségek, az őt foglalkoztató problémák levezetése, más értelemben véve a napló Móricz gyóntatószéke, vezeklő szentélye, bizalmas barátja volt. Mint egy asszonyt, használta a naplót, bármit elmondhatott neki, és a naplók tanúsítják, hogy el is mondott, nem tartva a következményektől, a szépítés, cizellálás ügyes kikerülésével az igazi Móricz Zsigmond írhatta meg az igazi Móricz-portrét – a művészt és a magán-

embert egy személyben –, ezzel a nagyon is meggondolt tettével fejtörést, hatalmas munkát okozva a későbbi Móricz-kutatóknak és -rajongóknak.

Nézzünk kicsit körül ebben a hatszázötvenöt oldalban, tegyük egy sötét utazást Móricz Zsigmond mélyeiben!

Móricz nem volt elmélkedő, könyvtárszobában töprengő intellektuális típus, 1929-ben például a gyakorlatiasabb Móricz-ént ismerjük meg. Az Osvát Ernő halála után a *Nyugat* működése körül kialakult viták, egyezkedések nagyon lekötik Móriczot, a naplóban több oldalt szentel az ügynek, a tárgyalások eredménye nem marad nyom nélkül, kész adattár, üzleti dokumentum a naplónak ez a része, egyszer lemond a *Nyugatról*, másszor meg újult erővel kezd neki, hogy a *Nyugatban* tekintélyes pozíciót harcoljon ki magának. A sokak szemében idealizált személyként élő Móricz Zsigmond úr a *Nyugat* kapcsán, a kiadások, felolvasások tervezése, a pénzügyi útmutatók, költségvetések ismeretében megfontolt, előrelátó, kitűnő szervező, oszt, szoroz és számol, nem hagyja, hogy akár egy árva fillér is elvesszen. A *Nyugat* megszerzésére irányuló erőfeszítések és az ezek idején másokról, például Babits Mihályról leírt rosszindulatú megjegyzések nem kívánnak mentegetést, bár fontos, megbocsátható életrajzi adat, hogy Móricznak nagy szüksége volt a pénzre, a naplóban is többször utal rá, hogy többtagú családot tart el egyes-egyedül.

Sokszor az jön át egy-egy naplórésznel, hogy hirtelen, stiláris ellenőrzés nélkül, gyorsan lett lejegyezve, egy hosszú nap végén vagy egy nagyregény írásának kávészünetében – érzelmi túlfűtöttség, harag és indulat körvonalazza a bejegyzést. Móricz naplója az a napló, ami azonnali kor- és fajdokumentum, a személyes sértettségén kívül egy korszakról képet adó szöveg, vegyünk akár az 1929-es évből egy szakaszt: „21 zsidó. Elnéztem őket. Legnagyobb részüknek torz koponyája van. Elnökölt Heltai Jenő, az előttünk jött generációnak ez a tipikus példánya. [...] Velük nem lehet beszélni elméleti dolgokról, csak üzletiről. Ha valamit olvastak az német-francia volt. Magyarország nekik csak annyi, mint az angol kolonistáknak Kína. Semmi közük a világon ehhez a fajhoz, csak annyi, hogy mindent kiélvezni itt, amit lehet. Ha darabot írnak, a zsidóság rossz ösztönei dolgoznak bennük, s azt szolgálják. Van egy borzasztó mohó zsidó elem, az egész világon homogén. Minden országban a keresők s élvezők hada.” (557.) Az olvasót első olvasatra meghökkentő bejegyzés – ne lepődjünk meg, telis-tele van ilyenekkel a könyv! – mögött a háború előtti Magyarország, a politikai lépések befolyásolta közhangulat rejtőzik. Móricz Zsigmond elsietett gyűlöletét egy régi, a tizenkilencedik századig visszanyúló és a huszadik századba átívelő zsidógyűlölet-hagyomány táplálja, a betelepülőkkel szemben kialakult, alakta-

lan ellenszenv, a tiszta magyar nyelv és irodalom mai szemmel érthetetlenül nevetséges, betegesen torz védelme. Ezt a rögtönzött fajelmélet-magyarázatot néhány kivétellel Szabó Dezsőn át bárki nevével szignálhatnánk. A későbbiekben Móricz korigálja ma-

gát, a második világháború megállíthatatlan közeledtével kisebb módosítással reagál a zsidókérdés(ek)re, a továbbiakban megjelenő naplók bizonyára ezt a véleményváltozást is dokumentálják.

A naplójában Móricz nem szégyenlősködik. Míg Márai Sándor a naplójegyzetekben óvatosan szemérmes, addig Móricz a legszémetlenebb módon közöl a talán csak a képzeletében létező, leendő olvasójával mindent. A szó, a nyelv, gondolhatta Móricz, bármire felhasználható, nem szabad, hogy korlátok közé szoruljon vagy akadályba ütközzön, az elhallgatás, kihagyás lenne erkölcstelen, megfosztottá (jogfosztottá) válna a szó, a nyelv, ennek súlyos következményeként az értékéből veszítene.

A hatalmas, figyelemre és dicséretre méltó munkát végző két szerkesztő, Cséve Anna és Szilágyi Zsófia Júlia nem hagyják egyedül az olvasót Móriczsal, az utolsó oldalig kitaró lábjegyzetek, kiegészítő magyarázatok mellett a napló végén külön névmagyarázatok és útmutatók segítik a hiánytalan befogadást. Nélkülük a napló különleges, merész kalandozás lenne, a nyomok mentén haladás az eltévedés fenyegetettségének kockázatával. A napló a kiegészítő szövegek hiányában a szigorú könyvtárak mélyén kutató irodalomtudósok és filológusok kiváltsága maradna, a szélesebb közönség számára a szerkesztők munkájának köszönhetően lett kuriózum, igényes irodalmi csemege.

„Olyan sokat dolgozom, hogy lehetetlen naplót írni.” Fakad ki panaszosan Móricz. Jogos a kérdés, hogy a rendelkezésünkre álló több ezer oldalas naplóanyag hány oldallal bővült volna, ha szerzőjük nem szenved időhiányban? Íme, egy újabb Móricz-rejtély. A naplók kiadása után talán világossá válik, hogy ki volt valójában ez a nagybajuszú kövér ember, Móricz Zsigmond.

Ayhan Gökhan (1986): Budapesten él, költő. Kedvenc írói: Kosztolányi Dezső és Heltai Jenő.

MÓRICZ UTÁN

A mi kis köztársaságunk

EGY TÖRVÉNYES KORMÁNY MEGALKULÁSA

Az első főispáni kinevezések kevéssel újév után, január negyedikén jelentek meg a kormány hivatalos lapjának számító Debreceni Magyar Közlöny első számában. Kilenc kelet-magyarországi megye kapott új főispánt, ebből három kommunista, három független kisgazda, két szociáldemokrata és egy nemzeti parasztpárti főispán volt. A kormányközönlöny első számának szedése rendkívül nehezen ment, mert az alacsony gáznymás miatt alig működtek a városi nyomdában a szedőgépek, és a szovjet városparancsnokság a nyomda alkalmazottainak nagy részét ismeretlen helyre vitette, ahonnan a város nemrég kinevezett kisgazdapárti polgármesterének, Bazárinak egyelőre nem sikerült visszahozni őket.

Tovább nehezítette a közlöny szedésének felelősségteljes munkáját, hogy a főispáni kinevezéseket követő tizenhét kormányrendeletből tizenhatot a megjelenés napján, január negyedikén délben vagy kora délután bocsátott ki és írt alá az illetékes miniszter, ami arra utal, hogy a rendeletek egyes pontjai körül az utolsó pillanatig éles viták folytak, és a különböző pártállású politikusok úgyszólván semmiben sem tudtak megegyezni.

Ezzel szemben a kormányrendeletek és a közlöny megjelenése arra utal, hogy az új esztendő első napjaiban van már kormány. Megalakult, és működik, legalábbis a szovjet megszállás alá került – azaz, bocsánat, felszabadult – ország részben. A dolog úgy áll, hogy a kormány már a szomorú emlékű előző évben, 1944 utolsó előtti hetében, karácsony előtt megalakult. A nagyon törvényes, még annál is inkább demokratikus, de legfőképpen ideiglenes magyar kormány névsora Sztálin elvtárs 65. születésnapján vált közzismertté.

A miniszterelnök Márkus altábornagy. Ez tulajdonképpen meglepő. Nem hittük volna, hogy az új demokratikus kormány élén egy horthysta tábornok áll majd. Azonkívül Márkusnak az volt a híre, hogy világlejében soha nem értett semmihez, kizárólag üvöltözni tudott. De most már üvöltözni sem tud, vagy inkább nem akar: visszafogottan, demokratikusan beszél, már ahogyan ő elképzelte a demokratikus hanghordozást.

De ha már horthysta tábornok vezeti az új demokratikus kormányt, akkor leginkább Asztalos csendőrtábornokot tudtuk volna miniszterelnökként elképzelni, hiszen ő volt az, akit a kormányzó még szeptember végén Moszkvába küldött, hogy titkos tárgyalásokat kezdjen a szovjetekkel kötendő fegyverszünetről. Még most is bármikor fel tudja mutatni

a kormányzó írásbeli felhatalmazását! Leginkább ő képviselhetné a folyamatosságot a le-tűnt Horthy-rendszer és az új demokrácia közt! Rádásul Asztalos nem az elmúlt ősszel járt először Moszkvában: a háború előtt két évig ő volt a moszkvai magyar katonai attasé. Iseri a várost, mint a tenyerét! Kiválóan tud oroszul!

De nem. Nem Asztalos lett a miniszterelnök. Nem is Kékes vezérezredes, a magyar királyi honvédség vezérkari főnöke, aki ugyancsak Moszkvából érkezett hozzánk Debrecenbe, hanem a tökfilkó Márkus, aki most azon töri a fejét, melyik régebbi miniszterelnökhöz próbáljon hasonlítani. Sztójay biztosan nem jó példakép. Imrédy sem. És Gömbös? Hát, ebben a mai világban őt sem ajánlatos követni. Akkor talán Bethlen? Márkus személyesen ismer-te Bethlent: fiatal tiszt korában, székely születésű lévén, eljárt az Erdélyi Szövetség hadtör-téneti előadásaira, ahol többnyire Bethlen elnökölt. Mostanában pedig, néhány nappal ki-nevezése előtt, Bethlennel álmodott. Álmában Bethlen ugyanúgy jelentkezett a szovjeteknél, ahogyan októberben ő, Márkus tette. Csakhogy Bethlennel – az álom szerint – a szovjetek nem bántak annyira kesztyűs kézzel, mint vele: géppisztolycsövet szorítottak a halántéká-hoz, és összekötötték a kezét. Ezek szerint Bethlenhez sem érdemes túlzottan hasonlítani.

Az is meglepő volt, hogy Kékes teljesen kimaradt a kormányból. Semmilyen szerep sem jutott neki. Mert Asztalos legalább kapott egy miniszteri tárcát, még ha az a közel-látási tárca is, amely nem éppen hálás feladatokkal jár. Közellátási miniszternek lenni egy háború utáni, legyőzött, megszállt és még fel is szabadított országban, ahol előrelátható-lag húsz év múlva sem lesz közellátás, nem ígérkezik diadalmenetnek.

Úgyhogy Asztalost még annyira sem irigyelhetjük, mint Kékest. Viszont, Kékessel el-lentétben, Asztalost később sem fogják felelősségre vonni korábbi cselekedeteiért, holott aki a német megszállás után lett a csendőrség országos felügyeletének főparancsnoka, azt volna miért felelősségre vonni.

A kormánytagok nevét nem sorolom. Elég, ha annyit tudunk, hogy Mezei lett a belügy-miniszter. Ez is meglepetés. Mi azt hittük, hogy Réti fogja kapni a belügyi tárcát. Réti ré-gi kommunista, a szovjet elvtársak megbíznak benne. Tizenöt évet ült Szegeden, a Csil-lagban, amíg a háború előestéjén ki nem került a Szovjetunióba. Biztosak voltunk ben-ne, hogy a közigazgatás kiépítését Réti fogja kézbe venni, a rá jellemző agyafúrtsággal. De nem. Nem Réti lett a belügyminiszter. Már amikor megláttuk, hogy a Vörös Hadsereg tiszti egyenruhájában, őrnagyi rangjelzéssel bukkan fel a Darabos utcában Csokonai szü-lőházánál, vagy a Csapó utcában a Zsibongó nevű bolhapiacra, rögtön tudtuk, hogy nem ő lesz a belügyminiszter, hanem valaki más.

Szovjet tiszti egyenruhában még a szovjetek által harmatfrissen felszabadított Magyar-országon sem lehet belügyminiszteri tárcát viselni. A politikai rendőrséget megszervezni, azt esetleg lehet.

De nem is Ordas lett a belügyminiszter, nem is Verő, nem is Rónai. Pedig ezek is meg-bízható, régi kommunisták, a moszkvai magyar pártvezetőség tagjai, akik mesterfokon, már-már reflexszerűen éltek túl az összes párttisztítást az 1930-as évek elejétől napjainkig. Nem, hanem Mezei kapta a belügyi tárcát. Pedig Mezei egyszer sem járt Moszkvában, és nem kommunista, csak éppen jól megértik egymást, a kommunisták meg ő. Mezei társad-alomtudós, a népi baloldal harcos publicistája, és jól ismeri az alföldi tanyák, falvak, vá-rosok társadalmi szerkezetét, ahogy az ott élő embereket is. Inkább otthon van ezen a te-repen, mint a Moszkvából érkezettek.

Még Rákosi elvtárs is tőle tájékozik a kelet-magyarországi helyzet felől. Mindennap felhívja Mezei belügyminisztert Moszkvából, a Rezinovaja Dubinka vendéglő alagsorá-ból. Olykor másfél vagy két óra hosszat is beszél vele: utasításokat, baráti jótanácsokat ad neki. Időnként megkérdezi: vajon jegyzetel-e Mezei polgártárs? Vagy netalán fejben tud-ja tartani azt a sok fontos dolgot, amit ő, Rákosi a lelkére köt? (Rákosi képes volt olyan atavisztikus szavakat használni, mint „lélek”, noha a felszabadítandó országok moszkvai pártvezetői között ő volt a legjáratosabb a dialektikus materializmusban. Az is igaz persze, hogy az összes pártfőtítkár közül ő bírta a legrosszabbul a vodkát.)

Ezek a másfél-két órás beszélgetések nagy megtiszteltetésnek számítottak, sok erőt és lényeges útbaigazítást adtak Mezeinek, viszont igénybe vették az idejét. Márpedig a belügyminiszternek gondosan be kellett osztania minden percét, mert a belügyminisztérium összes tennivalója az ő nyakába szakadt. Nem volt titkársága, és nem volt költségvetési kerete, amiből fizetést adhatott volna, ezért nem voltak alkalmazottai sem. Takarítania is neki kelletne, ha a miniszteri tevékenység nem volna sokkal fontosabb a söprögetésnél. Még azt is Rákosi intézte el neki Moszkvából, hogy telefonvonalat kapjon, mert csak így tudja napi rendszerességgel eligazítani, kifaggatni és kérdőre vonni Mezeit a Rezinovaja alagsorából.

Rákosi egyébként meglepően tájékozott volt. Nyilván nemcsak Mezeitől, hanem a belügyminiszternél jobban értesült elvtársaktól is kapott információkat. Még a mi kis köztársaságunkról is tudott. Kérdezte Mezeitől: mit szándékozik tenni az önállósodott hőmpölyzugi térséggel?

A belügyminiszter fogadkozott: mihelyt lesznek megfelelő munkatársai, ő teljes lendülettel nekilát az új, demokratikus karhatalom megszervezésének. És mihelyt megszerveződött az új, demokratikus karhatalom, ő azt odavezényli Hömpölyzugba, és úgy odacsap, de úgy, mint kalapács az üllőre. Ő, Mezei igenis le fogja törni Mátrainak és társainak a szarvát, le bizony!

Sőt, még addig sem kell várni, amíg létrejön az új, demokratikus karhatalom, mert ő, Mezei beszélni fog a szovjet városparancsnokkal, Sznarjadov vezérőrnaggyal, vagy inkább a városban tartózkodó páncélos hadosztály parancsnokával, Tankamfibinszkij dandártornokkal, és arra fogja kérni, hogy alakulataival sürgősen döntse meg a Hömpölyzugi Köztársaságot!

Rákosi kajánul nevetett a vonal túlvégén. Ez pedig azért is furcsának érződött, mert a Rezinovaja pincéjében nem volt szokás nevetgélni. Nem volt az egy vicces hely. Nem is volt jókedvében Rákosi, noha kétségkívül nevetés hallatszott a szájából. Szigorúan rászólt Mezeire, hogy ettől, mármint hogy a szovjetekhez forduljon, ő óva inti. Mit gondol Mezei, miért van egy olyan félreeső helynek, mint Hömpölyzug, olyan magas rangú parancsnoka, mint Polkovnyik ezredes?

Szinte hihetetlen, de így igaz: Rákosi még a hőmpölyzugi városparancsnok nevét is a fejében tartja!

Nevetni viszont azért nevetett, mert arra gondolt: az új, demokratikus karhatalom már teljes lendülettel, javában szerveződik, csak erről a belügyminiszternek, úgy látszik, még nincs tudomása.

Az új belügyminiszter munkaidejének legnagyobb részét a százával, ezrével érkező névmagyarosítási kérelmek intézése foglalta le. Aki azt hiszi, hogy egy fiatal demokráciában főleg vagy értelmetlen dolog a névmagyarosítás, az téved. A demokrácia összefér a névmagyarosítással, és nem zárja ki a származáson alapuló diszkriminációt sem.

Az Amerikai Egyesült Államok nem demokratikus ország? És ott vajon nincs faji megkülönböztetés, mi több, fajüldözés?

Nahát akkor! Nálunk sincs ez másképp.

Eddig a zsidókat üldözte a fasizmus, helytelenül, most a svábokat üldözi a demokrácia, helyesen. A magyarországi németek németül beszélnek, vagy legalábbis tudnak németül, és így eljátszották azt a jogukat, hogy továbbra is a magyar nemzethez tartozzanak, ugyanakkor a magyarországi németiség az egyetlen olyan üldözhető csoport, amely még nincs teljesen kifosztva.

Akinek most, felszabadulásunk után, amikor egyre kötelezőbb érvénnyel gyűlöljük a hitleri Németországot, német hangzású neve van, az arra számíthat, hogy a Vörös Hadsereg németnek tekinti és elviszi a Szovjetunióba munkaerőnek. Vagy ha mégsem, akkor majd az új magyar hatóság minősíti svábnak az illetőt, akit ezek után mint „népi németet”, azaz folkszdajcsot kitelepítenek. Ezt a kellemetlenséget sokan névmagyarosítással szeretnék elkerülni.

És aki hitelt érdemlően igazolja, hogy német hangzású neve ellenére jó magyar vérű ember, azt a belügyminiszter megszabadítja a név terhétől. Mert nem igaz ám, amit (a né-

met) Goethe (szintén német) színpadi hőse állít, hogy a név hang és füst. A név igenis teher, akár hasznos teher, akár ballaszt. Már csak ezért sem volna helyes, ha Mezei félvállról venné a személynevek magyarizálását.

De még a névmagyarosításnál is fontosabb a főispáni kinevezések előkészítése. Ez a kormány megalakulásától, december 21-től két héten át napi négy-öt óra késhegyig menő, személyeskedésektől sem mentes vitát jelentett a kormányüléseken. Ugyanakkor körültekintő, gondos munkát igényelt, amelyre Mezei nem sajnálta sem az időt, sem az energiát, és a számításba vehető jelöltekről részletesen beszámolt Rákosi elvtársnak. Ő pedig Mezei közléseit az Ordastól és Verőtől kapott hírekkel együtt a szovjet külügyi népbiztosnak, Presztuplenycikov elvtársnak továbbította, aki a maga részéről Sztálin elvtárral konzultált. Így hát nem csoda, hogy a szovjet felső vezetés név szerint ismerte a demokratikus magyar pártok fontosabb kádereit, részletes jellemzés állt róluk rendelkezésre. Mezei pedig csakhamar megtudhatta, hogy Presztuplenycikov külügyi népbiztos elvtárs milyen pártösszetételű tisztviselői kart lát kívánatosnak, szigorúan a koalíciós idők szellemében.

Amikor aztán január 4-én délelőtt fél tizenegykor, miután Márkus miniszterelnök irodájában már két és fél órája tartott az ordítózássá fajult nézetegyeztetés Mácsonya, a kisgazdapárti kultuszminiszter és Bálintovics, a szociáldemokrata igazságügy-miniszter között, megcsendült a miniszterelnök asztalán a pirosra festett katonai telefon, és a vonal túlvégén Nakazanycsikov elvtárs, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke közölte az oroszul tudó Asztalos közellátási miniszterrel, hogy öt percen belül hallani akarja az új főispánok nevét, kiderült, hogy nincs szükség öt percre sem.

Annyi idő kellett rá, amíg az ember széthajtogat egy papírlapot.

Mezei belügyminiszter átvette Asztalostól a kagylót, nadrágzsebéből előhúzott egy összehajtott papírt, széthajtogatta, és beolvasta a telefonba a névsort. Még beszélt is Nakazanycsikov elvtárral néhány mondatot, amelyet a többiek nem értettek, az oroszul tudó Asztalos pedig úgy tett, mintha nem hallaná.

Amikor Mezei gyerek volt, az apja gazdaságában orosz hadifoglyok dolgoztak évekig. Tőlük tanulta meg a nyelvet. Aztán a mostani háború utolsó évében szerzett egy nyelvkönyvet, és felfrissítette gyerekkori tudását, mert előre látta, hogy hasznát veszi majd. Nincs ebben semmi meglepő.

Abban sincs semmi meglepő, hogy a Magyarország éléskamrájának számító Állóvíz megye élére kommunista főispán került. Azon pedig Mezeinek nem sokat kellett gondolkoznia, ki az a nagy munkabírású, erélyes, határozott ember, aki főispánként végre tudja hajtani a rábízott feladatokat, és akinek tekintélye is van a megyében. Ez az ember Mrázik elvtárs, az ő régi ismerőse. Igaz ugyan, hogy Mrázik elvtársnak vannak már tisztségei, hiszen ő az Állóvíz megyei kommunista pártszervezet főtitkára, továbbá a kormány megalakulásakor kormánybiztossá is kinevezték, de így legalább tudni fogja a jobb kéz, hogy mit csinál a bal.

Lépjünk most egy kicsit vissza az időben, és vegyük szemügyre a 230 főből álló Nemzetgyűlést, amely Sztálin elvtárs 65. születésnapján, ha nem alakította is meg a törvényes magyar kormányt, de mindenesetre jóváhagyóan tudomásul vette annak megalakulását.

A történelem során két ízben is nevezetessé tette Debrecen városát a keblében ülésző hazafias nemzetgyűlés. Először 1849 elején történt, hogy közismert történelmi okokból Pest-Budáról Debrecenbe költözött a képviselőház, amely sok más törvény mellett megszavazta és kinyilvánította Magyarország függetlenségét. Másodszor a mi történetünk idején gyűlt össze Debrecenben az a rendkívüli törvényhozó testület, amely törvényt ugyan nem hozott, és ülésezni is csak egyszer ülésezett, ám azt az egy ülést az Előkészítő Bizottság nagyon alaposan előkészítette.

Az ülés helyszínén, amelyről mindjárt bővebben is beszéllek, a bizottság piros futószőnyeggel borította be a lépcsőt, a lépcsőfordulókra pálmákat és fikuszokat állíttatott, mindent a Vörös Hadsereg nagylelkű ajándékaiból, és a terem fűtése már napokkal az ülés előtt megkezdődött. Az Előkészítő Bizottság a cserépkályha közelében felállíttatott egy jókora pódiumot, amelyet a Vörös Hadseregtől kapott perzsaszőnyegekkel takartak le, a sző-

nyegekre pedig olyan, ugyancsak a Vörös Hadseregtől átengedett empire stílusú karosszék-ek kerültek a szovjet katonai delegáció számára, amelyek akár egy grófi kastélynak is díszére váltak volna.

Az Előkészítő Bizottság, amelynek elnöke Bazári, az újonnan kinevezett polgármester volt, a képviselőket, a Moszkvából érkező urak és elvtársak kivételével, a Nagyerdő szélén álló Augustza Szanatóriumban szállásolta el, és arról is gondoskodott, hogy a Második Ukrán Front tíz ponyvával fedett csapatszállító teherautója hozza-vigye a képviselőket az Augustzából az Arany Bikába a napi háromszori étkezéshez, illetve a szállodából vissza a sanatóriumba, ahol a képviselők harminc-egyven főnyi szekciókban tanácskoznak a plenáris ülés eszmei tartalmának előkészítéséről, mert az már nem tartozott az Előkészítő Bizottság feladatához.

Viszont az Előkészítő Bizottságon belül megalakult a Személyi Adatfelvételi Bizottság, amelynek tagjai december második hete óta az Arany Bika Szálló előcsarnokában ülnek, és regisztrálják a felszabadított területekről Debrecenbe szállingózó képviselőket. Az igazság kedvéért megjegyzem, hogy többnyire teherautón szállingóztak, ugyanazokon a ponyvás csapatszállítókon, amelyek később az Augustza és a Bika között hozták-vitték őket napjában háromszor.

A képviselők pedig érkeztek tehergépkocsikon a felszabadult országrész minden szögletéből. Jöttek Makóról, Hódmezővásárhelyről, Mezőtúrról, de még Nyíregyházáról és Vásárosnaményból is. Volt a fejükön báránybőr kucsma, nyúlászor kalap, lánctalp alól szabadult borsalino, újságpapírból hajtogatott csákó, múzeumból kiruccanó vörös bársony süveg, micisapka, svájcsapka, honvédsapka, zsinórtalanított vörös csillagos tányérsapka. Igazolták magukat pártagkönyvvel, menetlevéllel, keresztlevéllel, ajánlólevéllel, szabaduló levéllel, szerelmes levéllel, újságkivágással, csomagolópapírral, csokoládépapírral, zsírpapírral, halotti anyakönyvi kivonattal és más meggyőző dokumentumokkal.

A Személyi Adatfelvételi Bizottság ott ült a Vörös Hadseregtől kapott neoreneszánsz íróasztal mögött, és lelkiismeretesen vette fel a személyi adatokat. Vezeték- és keresztnév? Anyja neve? Lakóhely? Szakma, foglalkozás, mesterség? Pártállás?

Ma már több független kisgazda képviselőt nem fogadunk! Nemzeti parasztpárti képviselők még jöhetnek!

Az étkezési utalványokat a szivarszalomban lehet átvenni aláírás ellenében!

Egyszóval nagy volt a kavardás a Bika előcsarnokában, legalábbis december 12-ig, amikor Moszkvából befutott az a különvonat, amely az urakat, vagyis Márkust, Kékest és Asztalost, valamint az elvtársakat, vagyis Ordason, Verőn és Rónain kívül még tizenkét vezetői tagot hozott Moszkvából.

Az említett férfiak, nem úgy, mint az Augustzában lakó többi képviselő, az Arany Bikában kaptak szobát, akárcsak azok a szovjet gazdasági szakértők és magas rangú állambiztonsági tisztek, akik szintén a különvonattal érkeztek Debrecenbe.

Utóbbiaknak az új magyar politikai rendőrség kiépítése, a személyi állomány kiválogatása és kiképzése lesz a feladatuk. A gazdasági szakemberekre pedig nem kevésbé fontos munka vár: az előrenyomuló Vörös Hadsereget követve beutazzák az ország felszabadított részét, hogy áttekintést nyerjenek az ipar és a bányászat állapotáról. Egyrészt a lerombolt vagy a németek által leszerelt üzemeket és gyárakat működésképesé teszik, vagyis gondoskodnak a termelés beindításáról. Másrészt a működésképes üzemeket és gyárakat leszerelik és a Szovjetunióba szállítják, esetleg a szakképzett munkaerővel együtt, vagyis gondoskodnak a háborús jóvátételről.

Ezenkívül a városokban található bankok és takarékpénztárak fölött is szemlét óhajtanak tartani, hogy közlelő tanulmányozhassák a magyar pénzügyintézetek működését. Különösen kíváncsiak a nemsokára felszabaduló főváros bankjaira, leginkább azok arany- és valutakészleteire, valamint a magánszemélyek letétbe helyezett értéktárgyaira.

Amióta a különvonat utasai az Arany Bikában laknak, egy csapásra megszűnt az addigi nyüzsgés. A bejárat előtt az utcán és bent az előcsarnokban is szovjet fegyveres őrség áll: idekint igazoltatnak, odabent motoznak. Az első napokban belépőcédulát is követeltek, amiből óriási kavardás támadt, mert senki sem tudta, ők sem, ki volna illetékes ilyen cédula kiállítására.

De aztán, amióta a képviselők zárt alakzatban, teherautón közlekednek a Bika és az Augusztia között, ezek a gondok jóformán teljesen megszűntek.

A plenáris ülésre a Református Kollégium oratóriumában került sor, ugyanabban az imateremben, ahol egy évszázaddal ezelőtt Kossuth kimondta a Habsburg-dinasztia trónfosztását, és Magyarországot köztársasággá nyilvánította. Erre gondolt Presztuplenycsikov külügyi népbiztos elvtárs, amikor ellentmondást nem tűrően kijelentette: márpedig az új kormány Debrecenben fog megalakulni, még akkor is, ha Szegeden sokkal egyszerűbb volna előkészíteni és megtartani a nemzetgyűlést.

Persztuplenycsikov elvtárs behatóan ismeri a magyar történelmet, és tudja, hogy Debrecen erősen kötődik haladó hagyományainkhoz, ellenben Szegednek reakciós múltja van. „Az új kormány – mondta Moszkvában Rákosinak – Debrecenben fog létrejönni, ahol Kossuth a bolsevizmus előzményévé tette a magyar forradalmat, nem pedig Szegeden, ahonét a Horthy-fasizmus indult hódító útjára!”

Az igazat megvallva, Sztálin elvtárs legjobb magyar tanítványának, Rákosi elvtársnak is jóval kellemesebb emlékei fűződtek Debrecenhez, mint Szegedhez. Debrecen a tevőlegesség, Szeged a szenvedőlegesség helye volt számára. Amikor a Tanácsköztársaság kereskedelmi népbiztosaként ellátogatott a román fronton harcoló vörös alakulatokhoz, Debrecenben követte el azokat a cselekményeket, amelyek miatt Szegeden töltötte szabadságvesztését.

Az imaterem a református kollégium második emeletén található.

Ha az ember megpillantja ezt a sárga épületkolosszust a Nagytemplom mögött, szinte arra számít: mindjárt kilépnek a hatalmas kapu széles ívei alól sötét tógájukban és oldalt kicsúcsosodó fővegükben a régi diákok. A megkopott lépcsők, a termek hosszú sora, a hármas kereszttagolású ablakok, a méltóságteljes, vastag bolthajtások felidéznek a reneszánsz derűt, amint a kálvinista puritánsággal párosul. Azt hinné az ember, hogy ez a nagyszerű építmény, amelyet sokan az oxfordi egyetemhez hasonlítanak, legalább félezer éve itt áll, pedig csupán a régi kollégiumot elpusztító 1802-es nagy tűzvész után épült.

Ha fölmegyünk a többi képviselővel együtt a második emeletre, sok híres régi tanár portréja között megpillanthatjuk a varázslóként és ördögidézőként számon tartott Hatvani professzort is, fején bodros paróka, kezében fönsecségen elaggott fóliás.

A bejáratnál egy felirat Isten igéjének meghallására int. A fából készült karzatot faragás díszíti, a szószék és az orgona arra emlékeztet, hogy templomban vagyunk, ahol békeidőben a bent és kint lakó diákok esténként elmerülhetnek a közös áhítatban. A padok, padsorok is olyanok, mint akármelyik református templomban. Az orgona alatt egy kis méretű ércoroszlán áll, mellette felirat hívja fel a figyelmet, hogy az állat 1849. január 9. és május 31. között végighallgatta a képviselőház tanácskozásait. Kis réztáblák hirdetik: itt ült Vukovics. Itt ült Irányi. Itt ült Jókai. Itt ült báró Kemény. Itt ült báró Jósika. Itt ült Hunfalvy. És: itt ült Kossuth.

Arra a helyre, ahol Kossuth ült, Bazári polgármester egy csokor piros rózsát rakott. Ezzel a tapintatos gesztussal intette a jelenlevőket: senki se akarjon Kossuth helyére ülni. A mai Magyarországon nincs Kossuthhoz mérhető személyiség, és azért gyűltünk itt össze, hogy ne is legyen rá szükség soha többé.

A Nemzetgyűlés polgári képviselői, de még a szociáldemokraták, sőt az egyszerűbb kommunista elvtársak is izgatottan találgatták, hogyan fogják megalakítani a kormányt a testület tagjai, vagyis ők. Nyilván szavazni kell. De vajon személyenkénti nyílt szavazás lesz-e, vagy titkos?

És egyáltalán: miről kell majd szavazni? Kiről?

Ronyvár kőműves Karcagról (MKP) elmagyarázza: természetesen a miniszterelnökről szoktak ilyenkor szavazni. Aztán a miniszterelnök összeválogatja a neki megfelelő minisztereket, bemutatja őket nekünk, mi pedig vagy elfogadjuk a kormányt, vagy nem. Ha elfogadjuk, nincsen semmi baj, ha meg nem fogadjuk el...

De nem úgy van, kiáltja Halperc géplakatos Püspökladányból (SZDP), mert itt az új demokratikus pártok megmérettetésére fog sor kerülni! És amelyik párt a legtöbb szavazatot kapja, az fogja megnevezni a miniszterelnököt! (A 230 képviselőből legalább 90 kommunista és 50 szociáldemokrata volt, Halperc pedig hitt a munkásegységben, a két marxista munkáspárt összefogásában.)

De nem úgy van, kiáltja Pallagi egyéni gazdálkodó Kisújszállásról (FKgP), mert a miniszterelnököt az államfő nevezi ki, és egyelőre nincs államfő! Vagy maguk szerint van? Mert én, hiába nézek jobbra, nézek balra, ilyen közjogi méltóságot nem látok!

Akkor mi most, kérdi Bönye fuvarozó Törökszentmiklósról (párton kívüli demokrata), azért vagyunk itt, hogy elnököt válasszunk?

Nem is királyt! Nem is császárt! Nem is kormányzót! Mert azt ugye végképp nem!

A tájékozottabb kommunista elvtársak, Ordas, Verő és Rónai, vészjósló arccal hallgattak.

Reggel kilenc óra tíz perckor belépett a szovjet delegáció. Helyet foglalt a pódiumon Furazskin hadseregtábornok és Rasztracsik ezredes a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól, Pozsivjomkin gazdasági kormánybiztos és Uvigyimkin külügyi kormánybiztos, Sznarjadov városparancsnok és Jazikoznajszkij, a tolmács.

Padsorainkban egy emberként felállva, szünni nem akaró ütemes tapssal üdvözlöttük őket.

A Nemzetgyűlés munkája Sztálin elvtárs 65. születésnapján a következőképpen alakul. Dél előtt fél tízkor a Nemzetgyűlés élesen elítéli a fasizmust, amely Magyarországot a pusztulás szélére sodorta. Kilenc óra ötven perckor a magyar nép nevében köszönetet mond a Vörös Hadseregnek, amiért felszabadítja Magyarországot, a szovjet hősöknek, amiért életüket adják a magyar szabadságért, Magyarország önállóságáért.

Tíz óra nyolc perckor a Nemzetgyűlés köszönetet mond Sztálin generalisszimusznak, a népek bölcs tanítójának, amiért jóindulattal van Magyarország iránt, és már eddig is tetteivel bizonyította, hogy hazánkból szabad és független országot farag. Tíz óra tizenöt perckor a Nemzetgyűlés köszönti Sztálin generalisszimuszt 65. születésnapja alkalmából, és kívánunk neki további eredményes irányítás fémjelezte diadalmas évtizedeket.

Tíz óra huszonekét perckor Kárteszi közellátásért felelős megyei főlevéltáros átnyújtja a Nemzetgyűlés születésnapjára ajándékát, a nagy kapacitású Győző-gőzmalom, valamint a miskolci Phoenix Mezőgazdasági Gépgyár kulcsait. A kulcsokat Furazskin hadseregtábornok veszi át, meleg hangú köszönetnyilvánítás kíséretében, majd továbbadja őket a pódiumra civil ruhában lépő Kaznokradov akadémikusnak, aki a hazánkba látogató szovjet gazdasági szakértők testületének alelnöke.

Fél tizenegykor a Nemzetgyűlés hitet tesz a magyar–szovjet barátság elmélyítése mellett. Háromnegyed tizenegykor hitet tesz a magyar nép élni akarása mellett. Tizenegy óra két perckor hitet tesz a demokrácia és a demokratikus erők összefogása mellett. Negyed tizenkettőkor hitet tesz a közlekedés helyreállítása mellett. Tizenegy óra huszonkilenc perckor hitet tesz az egész felszabadult ország újjáépítése mellett. Tizenegy óra negyvenhárom perckor hitet tesz a pénzügyi stabilitás megteremtése mellett. A déli harangzó felcsendülésekor hitet tesz a haladó szellemiségű közoktatás megszervezése mellett. Negyed egykor hitet tesz a hitbizományok felosztása mellett.

Fél egytől fél kettőig ebédszünet.

Az ebéd elfogyasztására az Arany Bika földszinti nagytermében kerül sor. A képviselők az odáig vezető rövid utat zárt alakzatban, csapatszállító teherautókon teszik meg. Az ebéd mellé minden képviselő kap egy darab szivart és egy pohár sört. Egyéb szeszesitalok nem kísérik az ebédet.

Fél kettőkor, immár ismét a református kollégium oratóriumában Furazskin hadseregtábornok rövid beszédet mond. Ennek a beszédnek az a lényege, hogy a felszabadult Magyarországot a magyar népnek kell birtokba vennie, de ahhoz, hogy birtokba vehesse, újja kell építenie. Ahhoz, hogy újjáépíthesse és birtokba vehesse, törvényes kormányt kell létrehoznia. A nagy Szovjetunió segít a kis magyar népnek mindenben: az ország birtokba vételében is, meg a törvényes kormány létrehozásában is.

Aki a Nemzetgyűlés képviselői közül eddig nem tudta, hogyan jön létre egy felszabadított ország törvényes kormánya, az most megtudhatta.

Furazskin hadseregtábornok a nadrágzsebéből előhúzott egy összehajtott papírt, szét-hajtogatta, és a Nemzetgyűlés előtt minden ceremónia, minden teketória nélkül felolvasta a törvényes magyar kormány névsorát. A miniszterelnök, párton kívüli, és kilenc miniszter neve hangzott el, ebből három kommunista, három kisgazda, ketten szociáldemokraták, és egy miniszter nemzeti parasztpárti.

A miniszterelnök neve egy kis félreértésre adott okot, mert a gyors diktálás közben az u betű, úgy látszik, elsikkadt, ezért a nevet a magas rangú katona úgy ejtette, hogy Marx.

No, de sebjaj! Tolmács is van a világon! Jazikoznajszkij tolmács eddig is zökkenőmentesen végezte dolgát, most is visszaadja a személynevek izes magyar hangzását. Hát persze: nem Marx a miniszterelnökünk, hanem Márkus, és nem Mjasznaja a kultuszminiszter, hanem Mácsonya.

A legvégén azonban kiderült, hogy a tolmácsolás nehézségei néha áthidalhatatlanok. Furazskin hadseregtábornok utolsóként a közellátási minisztert nevezte meg. Azt mondta: Gegegyus. Ezt a furcsa hangzású nevet elvileg úgy kellett volna magyarra fordítani, hogy Hegedüs. Igen ám, de a tolmács nem ezt mondta, hanem azt, hogy Asztalos. A hadseregtábornok belenézett a papírba, összeráncolta a szemöldökét, és még egyszer azt mondta: Gegegyus. A tolmács ezt ismét így ültette át magyarra: Asztalos.

Furazskin galléron ragadta a tolmácsot, és ordított valamit, amit a tolmács nem tudott fordítani, mert a hadseregtábornok elkapta a nyakát, és fojtogatta.

Az ünneprontó pillanatoknak egy keskeny arcú, szürke öltönyös emberke vetett véget, aki-ről csak annyit tudunk, hogy ő is a moszkvai különvonattal érkezett Debrecenbe. Felugrott a pódiumra, és súgott valamit a hadseregtábornoknak, aki azonnal elengedte a tolmácsot, és megpróbálta, nem is egészen sikertelenül, kimondani Asztalos nevét. Így mondta: Asztolop!

Különös arckifejezése ellentétben állt a mellét borító kitüntetésekkel. Ez a harcedzett katona, a Szovjetunió Hőse, a Szuvorov-rend és a Kutuzov-rend birtokosa, aki soha nem ijedt meg sem a pergőtűztől, sem a légítámadásoktól, sem az ellenségtől, sem a szövetségeseiktől, most mintha mégiscsak megijedt volna valamitől vagy valakitől.

Később a Moszkvából érkezett kommunisták széles körben terjesztették, hogy Asztolop oroszul tökfilkót jelent, és igen durva sértés.

Kissé furcsának tartottuk, hogy a kommunisták ezt a tényt, ha ugyan tény, közhírré teszik, nem pedig titkolják. Mert hiszen a tárcák pártfelosztásáról és a kormány személyi összetételéről Presztuplenycsikov külügyi népbiztos elvtárs hetekig egyeztetett Moszkvában a magyar kommunista elvtársakkal, és az utolsó pillanatban eszközölt személycserét, hogy tudniillik Gegegyus helyett Asztolop kerüljön be a kormányba, nyilván Rákosi elvtárs javasolta, Ordas, Verő és Rónai elvtársakkal egyetértésben.

Akkor meg miért kell híresztelni a szó jelentését? Miért kell világgá kürtölni, méghozzá épp a Nemzetgyűlésben, hogy a szavaknak jelentésük is van?

Mielőtt a Nemzetgyűlés befejezte munkáját, és a képviselők szétszéledtek volna, Furazskin hadseregtábornok tett egy utolsó bejelentést. Ez pedig úgy hangzott, hogy a magyar kormány a Szovjetunió kormányától további kézzelfogható segítséget is kap.

Intett Pozsivjomkin kormánybiztosnak, aki bejelentette, hogy ő a Szovjetunió kormánya nevében kinevezi országos – mármint hazánkban országos – közellátási kormánybiztosnak Réti elvtársat. És mielőtt hátrább lépett volna, intett Uvigyimkin kormánybiztosnak, aki bejelentette, hogy ő meg a Szovjetunió kormánya nevében kinevezi kelet-magyarországi közellátási kormánybiztosnak Mrázik elvtársat.

Néma csend fogadta mindkét bejelentést. Még a kommunista képviselőknek sem jutott eszükbe, hogy tapsoljanak. Pedig mindenki beláthatta, hogy a Szovjetunió azért adta nekünk ezt a két erőskezű kormánybiztos, mert ezáltal is enyhíteni akarja gondjainkat.

Mire Kagylósinak, a kisgazdapárti külügyminiszternek eszébe jutott, hogy közölje a Nemzetgyűléssel: még a mai napon magyar kormányküldöttség indul Moszkvába a fegyverszünet aláírása végett, addigra már a szovjet delegáció döngő léptekkel kivonult.

Bazári polgármester, aki az ebédszünet során, az Arany Bikában értesült róla, hogy ő kapja meg a pénzügyi tárcát, befejezettnek nyilvánította a Nemzetgyűlés munkáját, és a plenáris ülést berekesztette.

Az imateremben mozgolódás támadt. Képviselők nyújtózkodtak, padok recsegték, hátgerincek ropogtak.

Mrázik elvtárs, aki Állóvíz városát képviselte a Nemzetgyűlésben, odalépett a tíz perce kinevezett belügyminiszterhez, és gratulált neki. Mezei viszonzta a gratulációt, és azt mondta: ugye tisztában van vele Mrázik elvtárs, hogy kormánybiztosként ugyanúgy miniszteri hatásköre van, mint neki, Mezeinek? Annyi a különbség, hogy őt, Mezeit Presztuplenycsikov elvtárs, Mrázikot pedig Nakazanycsikov elvtárs nevezte ki. Szövetséges Ellenőrző Bizottság és Külügyi Népbiztosság: fogjunk össze, munkára fel!

Bezzeg Asztalos csendőrtábornok hiába várta, hogy Réti kormánybiztos odalépjön hozzá, és gratuláljon. Még nem tudta, hogy Réti ugyanúgy miniszter, mint ő, vagy még nála is miniszterebb. Néhány perc elteltével, dühtől remegve, ő ment oda Rétihez, hogy közölje vele a legsürgősebb utasításokat. Csakhogy Réti nemigen akart vele szóba állni. Közölte, hogy majd ő intézkedik a saját hatáskörében, és tovább beszélgetett oroszul egy másik civil ruhás férfival.

Ezúttal tudniillik Réti kormánybiztos is civil ruhát viselt. A csíkos zakó, amelyen meglátszott, hogy viselője a Zsibongón szerezte szovjet katonai húskonzervért, kiemelte Réti közel-keleti jellegű arcélét, amelyhez hasonlót régi asszír domborműveken láthatunk, csak persze Réti esetében hiányzott a göndör szakáll.

A miniszteri ranggal rendelkező csendőrtábornok gyűlölködve nézte a miniszteri hatáskörrel rendelkező moszkovitát. Keserűen gondolta: „Egy évvel ezelőtt az összes ilyen felakasztottam volna.” Réti, mint aki olvas a másik ember gondolataiban, egy pillanatra félbeszakította az orosz nyelvű beszélgetést, és fölényes mosollyal viszonzta Asztalos pillantását. Bizakodva gondolta: „Egy év múlva az összes ilyen fel fogjuk akasztani.”

Ha a Nemzetgyűlés emlékezetes órái felől még egy kicsit hátrább lépünk az időben, láthatjuk, hogy a három magyar tábornok, Márkus, Kékes és Asztalos az 1944-es év késő őszi heteit Moszkvában töltötte. A Sztrah i Trepet szállodában kaptak kényelmes lakosztályt, a Kandalszkaja utcában. Biztonságukra fegyveres őrség vigyázott.

Három tiszt volt az összekötő köztük és Presztuplenycsikov külügyi népbiztos között. Amolyan személyi titkárokként is működtek, és noha modorukat a magyarok egy kissé nyersnek, mi több, olykor durvának is találták, mégis az ő feladatuk volt, hogy biztosítsák a tárgyalások munkafeltételeit, és gondoskodjanak a magyar vendégek személyes szükségleteiről.

Mindjárt az elején be is mutatkoztak: Oproszcsik, Doproszcsik, Peredoproszcsik.

Hol Asztalost, hol Kékest, hol Márkust ültették autóba, mindig csak egyiküket, és vitték a külügyi népbiztosságra. Ott külön-külön megcsodálhatták a népbiztos kimeríthetetlennek látszó energiáját és végtelennek érződő munkabírását. Az volt a benyomásuk, hogy Presztuplenycsikov sohasem alszik. A vele folytatott beszélgetésekre szinte kizárólag éjszaka került sor, de gyakran kora délelőtt vagy más napszakban is lekísérték az egyik vagy a másik magyar vendéget a telefonügyeletre, mert a népbiztos a vonal túlvégén valamit javasolni vagy kérdezni akart.

A beszélgetések alkalmával az összekötő tisztek tolmácsoltak. Mindhárman jól beszéltek magyarul. Asztalos eleinte megpróbálta hasznosítani orosz nyelvtudását, de udvariasan felszólították: inkább ne tegye. Jól is haladtak volna a megbeszélések a külügyi népbiztossal, ha a három tábornok egyetértésre jutott volna abban, melyikük a rangidős. Kékes azzal érvelt, hogy az ő rendfokozata a legmagasabb. Ő vezérezredes. Továbbá ő volt a vezérkar főnöke. Illetve még most is az, mert lehet, hogy Szálasi leváltotta, de az törvénytelen intézkedés volt. Asztalos magát tartotta rangidősnek, mert hiszen őt bízta meg a kormányzó a tárgyalások vezetésével. És mi az, hogy ő csak egy csendőrtábornok? Olyan rendfokozat nem is létezik! Őt a kormányzó soron kívül előléptette altábornaggyá! Lehet, hogy

az előléptetést nem hirdették ki, mert Szálasi megbuktatta a kormányzót, de az törvénytelen akció volt. Márkus viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy az ő kezében volt a valószínű harcra való hadsereg, amellyel a németek ellen fordulhatott volna, ha ő ezt a lépést nem tartotta volna becstelenségnek. Úriember még az ellenségét sem árulja el, nemhogy a jóbarátját. Úgyhogy ő, Márkus a rangidős.

A Sztrah i Trepet szálloda végtelen befogadóképességűnek rémlett. A vendégnek az lehetett a benyomása, hogy a szobák, lakosztályok osztódással szaporodnak. Amikor Oproszcsik, Doproszcsik és Peredoproszcsik konzultációra vagy tárgyalásra kíséri az éppen soron levőt, a végtelenbe vesző, félhomályos folyosókon mintha órákig tartana a vándorút, és mintha ugyanaz a folyosóüveletes bukkanna fel negyedszer, ötödször is.

Azokban az izgalmas hetekben a Kandalszkaja utcai magyar kolónia létszáma napról napra növekedett.

Elsőnek érkezett Asztalos csendőrtábornok, szeptember legvégén, repülőgéppel, amelyet ő maga vezetett. Kijelentette, hogy a magyar állam képviselőjeként fegyverszünetet óhajt kötni a Szovjetunióval. Felmutatta a kormányzó megbízólevelét, valamint Ubijstvennij alezredesnek, a kárpátjai szovjet partizánbrigád parancsnokának a kormányzóhoz intézett írásbeli figyelmeztetését, amely Presztuplenycikov külügyi népbiztos utasítására vonatkozott. A népbiztos közölte Asztalossal, hogy ő legalább tizenöt Ubijstvennij brigádparancsnokot ismer, és mindegyikük tevékenysége törvénytelen. De ez a kopár tény a fegyverszüneti tárgyalásokat nem fogja hátráltatni.

Bő két héttel később költözött be Márkus, a magyar királyi honvédség főparancsnoka, aki, miután figyelmeztetést kapott, hogy német hadműveleti főlötte, Hatzinger dandártábornok rövidesen le fogja tartóztatni, fehér zászlóval átgyalogolt a szovjet állásokig. Szívélyesen fogadták, egyenesen a Kandalszkaja utcába irányították.

Ugyanekkor futott be Homokföldvári, a bukaresti magyar nagykövet, Felhőfi követségi titkár és Pirperparker katonai attasé. Bukarestben, érthető okokból, nem volt maradásuk. Magyarországra nem mehettek, nyugati semleges országba még annyira sem. Jelentkeztek a román fővárosban tartózkodó Artyillerisztov marsallnál, aki csak annyit mondott: Moszkva, Kandalszkaja!

Laktak aztán olyan magyarok is a Sztrah i Trepet szállodában, akiknek még csak a létezéséről sem tudott a három tábornok, vagy ha tudtak is valamit, azt próbálták elhessegetni. Asztalos, akinek erős honvágya volt, egyszer a külügyi népbiztosságon fölvetette: nem volna-e lehetséges, hogy visszatérjen Magyarországra – természetesen a felszabadított részre –, és az ott föllelhető demokratikus politikusokból demokratikus kormányt alakítson?

Presztuplenycikov népbiztos, kialvatlanságtól vöröslő szemmel (ez is egy éjszakai beszélgetés volt) ránézett a levitézlett csendőrtábornokra, és azt mondta: nyet. Szerette és gyakran használta ezt a lágyan kezdődő, keményen végződő határozószócskát. Meg azt is mondta, hogy: nyelzja. Sőt, aztán még bőbeszédűbb lett: „Minek hazautaznotok? Él itt Moszkvában sok magyar, akikből *szuperdemokratikus* kormányt tudtok alakítani!” Kinyitott egy ajtót, és az ajtó mögött egy padon ott ült három férfi, ki tudja, mióta. Látszott rajtuk, hogy küzdenek az álmoság ellen.

Mondták a nevüket: Ordas, Verő és Rónai. Csupa Moszkvában élő magyar kommunista. Kiderült, hogy ők is ugyanabban a szállodában laknak, mint Asztalos, csak ők a túlóldalon, a Szamokrityicseszkaja utcai részen, ahol a Rezinovaja Dubinka vendéglő is található.

A külügyi népbiztos elgyönyörködött az arcokra kiülő kölcsönös bizalmatlanságban, amelyet szeretett volna egyfelől egy kissé oldani, hígítani, másfelől egy kissé még tömönyebbé tenni. Rájött: úgy kellene Moszkvában megalakítani a szuperdemokratikus magyar kormányt, hogy abban közreműködne néhány, jelenleg Magyarországon illegálisan élő polgári politikus, akik éppúgy magukra vonják majd a három tábornok gyűlöletét, ahogyan ellentétbe kerülnek majd a kommunista elvtársakkal is.

Rejtjeles rádióadásban utasította Ubijstvennij brigádparancsnokot (nem a kárpátjait, hanem azt, aki magyar néven, hamis papírokkal Pesten tevékenykedett), hogy lépjen

érintkezésbe a magyar antifasiszta ellenállás katonai és polgári szárnyával, ez utóbbi pedig dolgozzon ki egy demokratikus kormányprogramot.

Így történt, hogy Sasfia vezérkari őrnagy Pesten, az Izabella utcai reáliskola második emeleti fizikaszertárában, ahol Hildi tisztelő, a kisgazdapárt meghatározó személyisége rejtőzködött a nyilasok elől, november harmadik hetében megszervezett egy szigorúan titkos pártközi találkozót, ahol Hildin kívül jelen volt a szociáldemokrata Szakítsle, kommunista részről pedig Gyufa elvtárs. Némi zavart okozott, amikor Szakítsle megkérdezte Gyufától, hogy akkor most egy vagy két magyar kommunista párt van-e, és hogy a moszkvai emigránsok elismerik-e a pesti illegálisokat, de Sasfia, aki eredetileg tűzszerész volt, hatástalanította a kirobbanni készülő vitát. Azt mondta: felsőbb helyen az a határozott kívánság, hogy minden, tehát *minden* pesti demokratikus erő képviseltesse magát.

A három politikus ezek után alig másfél óra alatt kidolgozott egy rövid és tartalmas kormányprogramot. Ennek szövegét mindhárman leírták, a három példányt összehasonlították, apróbb javításokat eszközöltek, végül elégedetten felsóhajtottak. Ekkor Sasfia megkérdezte: az urak valamelyike tud-e autóról gondoskodni? Gyufa elvtárs, aki gépkocsiszerelő volt, azt felelte: ő ezt megoldja. A vezérkari őrnagy erre azt mondta: az urak legyenek másnap délelőtt kilenckor Lepénypusztán, az ideiglenes katonai repülőtéren. Az ott van Enying mellett, a Balatontól délre. Nyomatékosan kéri az urakat, legyenek pontosak. Egy percet se késsenek, de ne érkezzenek oda korábban se.

Sasfiának ugyanis volt egy megbízható beosztottja, Czinege repülő-főhadnagy, aki vállalta, hogy másnap reggel kihoz a székesfehérvári hangárból egy Hiúz CR-32-es felderítőgépet, amellyel kilenc órákor landol Lepénypusztán, majd az utasok beszállása után azonnal továbbindul a front, illetve a szovjet háttérország felé.

Csak hogy másnap kilenckor nem volt ott Lepénypusztán sem a politikusok autója, sem a repülőgép. Ott volt viszont a bekötőút szélén egy német gépesített lövészezred. Nyilván letértek a siófoki országról, hogy pihenőt tartsanak. Ügyet sem vetettek Sasfiára, aki ettől függetlenül percről percre nyugtalanabb lett.

Végre háromnegyed tízkor megjelenik a Hiúz CR-32-es. Leír egy kört a repülőtéren fölött, majd leszáll. Czinege, túlordítva az alapjáraton hagyott motort, elmondja, hogy az ügyeletes tiszt alig akarta kiengedni a gépet a hangárból. Végül sikerült meggyőzni, hogy ő, Czinege igenis kapott érvényes menetparancsot, csak éppen szóban kapta, de ez a meggyőzési folyamat beletelt majdnem egy órába. Sietni kell, mert a parancsnokságon perccen belül rájönnek, hogy ő egész egyszerűen ellopta a gépet.

A három politikus pedig nincs sehol.

Azonnal indulni kell!

Muszáj megvárni őket.

Tíz óra elmúlt, és Gyufának még mindig nem jöttek meg.

A német katonák felfigyelnek a huzamosabb ideje forgó légcsavarakra. Felélénkülnek, a gép felé mutogatnak. Az egyik tiszt, egy százados, közelebb lép, és leplezetlen érdeklődéssel mustrálja a gépet.

Akkor mi lesz, ha előveszi a pisztolyát, és ráparancsol Czinegére, hogy szálljon ki a Hiútból?

Nem veszi elő. Egyelőre nem. Viszont jön két másik tiszt is. A gépet nézik, mutogatnak, vitatkoznak valamin.

Czinege azt ordítja, hogy ő most azonnal felszáll. Az őrnagy úr még ebben a pillanatban döntse el, hogy beül vagy nem ül be. Mert ha nem ül be, akkor itt lesz hagyva. Akármelyik pillanatban jöhetnek értünk!

Fél tizenegy, és még mindig nem bukkan fel az enyingi bekötőúton a politikusokat szállító személyautó. Felbukkan viszont a Siófok felé húzódozó magaslaton a magyar tábori csendőrség jellegzetes terepjárója.

Sasfia beül, a Hiúz nekiiramodik, és a magasba emelkedik. Ötszáz méter fölött jut eszébe az őrnagynak, hogy nemcsak a demokratikus politikusok hiányoznak a gépről, ha-

nem a demokratikus kormányprogram is. Bizony ám, négy példányban kellett volna leírni, és egy példányt neki is el kellett volna tennie! És kellett volna írni egy francia nyelvű meghatalmazást, hogy ő, Sasfia őrnagy végszükség esetén tárgyalhasson az urak nevében!

Igaz ugyan, hogy se Gyufa, se Szakítsle, se Hildi nem tud franciául. Sőt még ő, Sasfia sem.

Így viszont örülhetett, hogy amikor délután Kamenyec-Podolszkij környékén leszálltak, és ő semmilyen dokumentummal nem tudta igazolni küldetését, nem jutott Czinege sorsárá, aki nem fogja viszontlátni Magyarországot egyhamar, míg ő, Sasfia még ebben az évben, legkésőbb Luca napján ott fog állni a szétbombázott debreceni vasútállomáson.

Addig is, arra a kevés időre Moszkvába, a Kandalszkaja utcába, a Sztrah i Trepet szállóba került. Igaz, hogy ő csak egy egészen kicsi szobát kapott, de azért szoba volt az is. Igaz, hogy ő nem jutott el a külügyi népbiztosságra, de azért Oproszcsik, Doproszcsik és Peredoproszcsik adott neki papírt és ceruzát, hogy emlékezetből leírhassa a demokratikus kormányprogramot. Amikor pedig leírta, udvariasan megkérték, hogy írja le még egyszer, hátha eszébe jutnak újabb részletek. Aztán leírárták vele harmadszor, negyedszer, tizedszer is. Ezzel pedig éppoly kellemesen, mint amilyen hasznosan telt az idő.

Később megtudta, miért nem jutott el a három demokratikus politikus Lepénypusztára. A Gyufa elvtárs által szerzett autó, egy 1939-es évjáratú Opel Admiral, még Székesfehérvár előtt defektet kapott, ami nem is csoda, tekintettel arra, hogy a páncélos harcjárművek összezúrták az útburkolatot. Ez önmagában véve még nem lett volna baj, hiszen Gyufa elvtárs percek alatt kicserélte a sérült kereket, csak hogy az út vége felé, már egészen közel Enyinghez, a kocsit másodszor is defektet kapott, és másik pótkerék nem volt a csomagtartóra csavarozva. Hildi tiszteletes begyalogolt Enyingre, ott szerzett gumifoltot és ragasztót, de mire Gyufa elvtárs megragasztotta, majd felpumpálta a kereket, éppen elrepült a fejük fölött a Hiúz CR-32-es.

Mire Kékes vezérezredes is megérkezett a Kandalszkaja utcába, már eldőlt, hogy mégsem Moszkvában lesz a magyar feltámadás, akarom mondani, kormányalakítás.

Kékes, a vezérkar főnöke október közepéig sűrűn hangoztatta, hogy Németország rövidesen beveti a csodafegyvert, és győztesen kerül ki a háborúból. A kormányzó éppen ezért nem bízott benne, és arról, hogy Asztalos Moszkvába repült a fegyverszünetről tárgyalni, Kékes állítólag nem is tudott. Annál inkább csodálkozott Szálasi hatalomátvétele után, amikor adjutánsa, Futurus alezredes így szólt hozzá: „Őszintén sajnálom, Gyula bátyám, de kénytelen vagyok letartóztatni téged”, és elkérte a pisztolyát.

A vezérezredes ragaszkodott hozzá, hogy letartóztatása előtt orvosi vizsgálaton essen át, és egy óvatlan pillanatban kimászott az egészségügyi szoba mosdójának ablakán. Kalandos utakon eljutott a kecskeméti ferences rendházba, ahol egy gyerekkori barátja volt a perjel, aki szerzetesi öltözéket adott rá. Ebben az öltözékben jelentkezett az október végén bevonuló szovjeteknél, akik néhány hétig nem tudták, mit kezdjenek vele, de aztán öltönyre és nyakkendőre cserélték a barátcsuhát, Kékest pedig a kemarovói különleges kísérleti láger helyett Moszkvába küldték, a Sztrah i Trepet szállóba.

Ott viszont nem sokáig örvendezhetett különlegesen szép fekvésű lakosztályának. Még csak alig néhány napja vitatkozott Asztalossal és Márkussal arról, hogy melyikük a rangidős, amikor felszólították: csomagoljon. Délután indul a Kijevi pályaudvarról az a különvonat, amely Debrecenbe szállítja az új, demokratikus magyar kormány tagjait, és ő, Kékes lesz a hadügyminiszter.

Arról már csak Debrecenben értesült, Luca napján, hogy az új, demokratikus magyar kormányban nem lesz hadügyi tárca, mert a kormánynak belátható időn belül nem lesz hadserege, és nem lesznek hadügyei.

A január huszadikai kormánytanácsülésen, amelyre a miniszterelnök irodájában, a városi pénzügyigazgatóság székházának emeletén került sor, egyéb napirendi pontok mellett szó esett a hömpölyzugi szeparatizmus kérdéséről is. A tanácsülés természetesen nem ezzel kezdődött, hanem azzal, hogy Márkus miniszterelnök bejelentette: a Vörös Hadsereg a főváros pesti oldalán az utolsó fasiszta ellenállási gócot is felszámolta.

Bálintovics igazságügy-miniszter azt javasolta, hogy a világtörténelmi esemény alkalmából tűzzük ki Debrecenben az összes köz- és lakóépületre a szovjet zászlót, valamint a magyar nemzetiszínű trikólórt.

A javaslat végül olyan értelemben módosult, hogy határozatot fogadtunk el: sürgősen felmérjük, hány szovjet zászló áll rendelkezésünkre, és az említett párosításból ennek megfelelő számút tűzünk ki a középületekre, szigorúan fontossági sorrendben: városháza, vasútállomás, színház, kormányirodák, satöbbi.

Bazári pénzügyminiszter problémafelvetése szintén a világtörténelmi eseménnyel, Pest maradéktalan felszabadításával függött össze. A Bazári által megfogalmazott gondot, nehézséget, aggályt és bökkenőt röviden így foglalhatnám össze: *nincs pénzünk*. Eddig sem volt, na de most aztán végképp nincs. Már csak azért sincs, mert a felszabadított pesti bankok pénz- és nemesfém-tartalékait a felszabadító Vörös Hadsereg, hogy is mondjam csak, saját érdekeltégi szférájába vonta.

A Magyar Nemzeti Bank Hold utcai székházában már január tizenhatodikán megjelent egy magas rangú szovjet küldöttség: Pozsivjomkin és Uvigyimkin kormánybiztosok, továbbá Razbojnyik ezredes, Hiscsnyicseszki alezredes, Zahvatcsik őrnagy és Naljotcsik százados. Közölték Panovszkyval, a bank vezérigazgatójával, aki a bank bombabiztos földalatti pánccéltermében tartózkodott, hogy *hoztak* egy kis pénzt. Értjük, ugye? Hoztuk! Mert mi hozzuk!

Nem is olyan keveset hoztak: háromszázmillió pengőt, tízezres címletekben. Vagyis harmincezer darab tízezer pengős bankjegyet. Frissek, ropogósak, most nyomtatták őket Moszkvában, a Gyenyzsatnaja utcai bankjegynyomdában. Ugye milyen szépek? Mindössze az a baj velük, hogy a hétköznapi forgalomban nehéz felváltani őket. Így hát ők, Pozsivjomkin, Uvigyimkin és a többiek, a moszkvai nyomtatású háromszázmillióért elvinnének másik háromszázmilliót, csak persze kisebb címletekben. El is vitték a Magyar Nemzeti Bankban tartalékolt összes tíz-, húsz- és ötvenpengős bankjegyet.

A Magyar Általános Hitelbank teljes pénzkészletét azzal az indoklással foglalták le, hogy hitel akarunk nyújtani a Debrecenben tevékenykedő törvényes, demokratikus magyar kormányoknak.

A Postatakarékpénztárban és a Székesfővárosi Takarékpénztárban kevesebbet körülményeskedtek. Ezeket az intézményeket gyorsan, szakszerűen kirámolták. Később, amikor magyar részről emiatt panaszt tettek, Grabityelszkij városparancsnok szétárta a karját, mondván: a magyarok csakis magukat hibáztathatják, elvégre a takarékpénztárak épületét nem örizte senki.

Éppen ezért az Első Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank elé maga Grabityelszkij állított kétfőnyi fegyveres őrseget. Majd belátva, hogy ez kevés lesz, a létszámot még aznap délelőtt megduplázta, és így már négy, délben már nyolc, kora délután már tizenhat, este már harminckét katona állt a bank előtt. Ezek aztán éjszaka behatoltak az épületbe, és az ott letétbe helyezett értéktárgyak közül a törhetőket, például a porcelán étkészleteket vagy az etruszk vázákat szilánkos állapotba hozták, a lapíthatókat pedig, arany misekelyheket, ezüstkancsókat, más efféléket csizmatalppal való ráhatás révén tömörítették, majd ismeretlen helyre szállították.

Ellentétben a leszámítoló bankkal, amelynek alkalmazottai nem voltak jelen az említett eseményeknél, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank munkatársnői testileg is érintkezésbe léptek a felszabadítókkal, és olyan romantikusan hangzó, egzotikus tünetegyütteseket vehettek át tőlük, mint: gonorrhoea, luesz és lágyfekély. Akinek egyikből sem jutott, az kénytelen volt megelégedni néhány tucat lapostetűvel. Cserébe a felszabadítók elvittek 1.120.760 pengőt és ismeretlen mennyiségű értékpapírt.

A Magyar–Olasz Bankban viszont az ott található 572.480 svájci frankon és 84.600 svéd koronán kívül a pesti cégvezető, Piski szájában felvillanó aranykoronák is magukra vonták felszabadítóink érdeklődését, és miután Piski a legcsekélyebb együttműködési hajlandóságot sem mutatta, amikor késsel próbálták lefeszégetni a nemesfémeket, kénytelenek voltak féltéglához folyamodni. Így persze a fogakat is eltávolították az alsó és felső állkapocsból, holott azokra nem támasztottak igényt.

Azt azonban el kell ismernünk, hogy a Budapesti Kereskedelmi Részvénytársaság épületéből nem vittek el semmit, ugyanis a hőség és a füst lehetetlenné tette, hogy bejussa-

nak az épületbe, miután részben félreértésből, részben több üveg jó minőségű konyak elfogyasztásából adódóan az előcsarnokot fellocsolták petróleummal, majd felgyújtották, és csak ezt követően jutott eszükbe, hogy előbb át kellett volna vizsgálni a páncélsekreányeket.

A Pénzügyi Központ már a harcok során kigyulladt és leégett, a Hazai Központi Hivatal pedig bombatalálatot kapott, és összedőlt.

Az újdonsült pénzügyminiszter meg akarta előzni a fenyegető inflációt, ugyanakkor a pénzhíányt is enyhíteni akarta. Egyrészt meg akarta akadályozni a nyugatra menekített háború előtti magyar pénz visszaáramlását, másrészt elkerülhetetlennek látta, hogy azonnal kivonják a forgalomból a Szovjetunióban nyomtatott fedezetlen hadipengőt.

Úgy képzelte: belső kényszerkölcsönökkel fokozatosan segíteni lehetne a pénzügyi gondokon. A forgalomban levő bankjegyeket középen átlyukasztanánk, és az ilyen bankjegy az eredeti értékének a felét fogja érni, a tízpengős öt pengőt, a húszpengős tízet. Ez nagy érvágás lesz, de még mindig kisebb baj, mint az, ha a pénz értéke teljes egészében elvész.

A kommunista politikusok erről hallani sem akartak. Ők nem szerették volna megmenteni a pengőt. A pengő taszította Magyarországot bele a fasizmusba! Pusztuljon a pengő! És majd ha elpusztult, akkor megteremtjük az új, stabil nemzeti valutát, amely aztán legalább hetven évig erős marad!

Ezzel az elképzeléssel Mezei, a parasztpárti belügyminiszter is messzemenően egyetértett. Ő egyébként a mai kormánytanácsülésen a fekete piac gyors és radikális felszámolását szorgalmazta. A javaslatot, kissé meglepő módon, támogatta Asztalos közellátási miniszter, nemrég még csendőrtábornok. Hosszan és kissé körülményesen azt fejtegette, hogy vissza kell térnünk Jurcsek államtitkár 1942-ben kidolgozott beszolgáltatási rendszeréhez és kereskedelmi korlátozásaihoz.

Bálintovics szocdem igazságügy-miniszter csatlakozott az előtte szólóhoz. Meglehet, hogy Jurcsek náci volt, és mint háborús bűnöst felelősségre fogjuk vonni (csak előbb kapjuk el!), de a rendszer, amit kitalált, működött.

A szabad piac ötletét kizárólag a kommunisták támogatták, pontosabban egyetlen kommunista, Réti országos kormánybiztos. Azt magyarázta: a batyuzást, a seftelést, a csencselést, a sibilást, a zug- és cserekereskedelmet a mostani körülmények között nem üldözni, hanem bátorítani kell!

Akinek van egy arany karkötője, és attól hajlandó megválni három tojásért, akkor vigye a három tojást, és lakjon vele jól, vagy süssön rántottát az unokáinak!

Tegnap a Batthyány utcában fel akartak akasztani egy péket, amiért elkérte a családi ékszereket a kenyérért. Mondom az embereknek: és ha felakasztjátok, akkor ki fog kenyeret sütni?

Mindenki segítsen magán úgy, ahogy tud!

Vagy az uraknak van jobb ötletük?

Ha kenyérjegyet nyomtatunk, tudunk érte kenyeret adni?

A másik kormánybiztos, Mrázik, aki szintén jelen volt a kormányülésen, szúrós szemmel méregette Rétit. Könnyen beszél a Moszkvából jött elvtárs! Ő, Mrázik még az ülés előtt megígérte neki, hogy mihelyt adnak a szovjetek vasúti kocsikat és mozdonyt, ő rögtön elindít Állóvízből a főváros felé negyven vagon krumplit. Azt is kiszámították, Réti és ő, Mrázik, mennyi lisztet kell Pestre szállítani ahhoz, hogy legalább ötszáz ezer embernek naponta legalább nyolcvan gramm kenyér jusson.

Persze, nem igazán könnyű a Vörös Hadsereg től mozdonyt szerezni azzal a hivatkozással, hogy éhezik a főváros. Otcshajnosztyenko ezredes például így szólt: „Tudja maga, mi az, hogy éhezés? Nálunk a leningrádi blokádnál három évig tartott, na ott volt éhezés. Ami Pesten van, az nem éhezés, hanem kutya picsája!”

Prinuszgyonij ezredes pedig megkérdezte: „Megették-e már az összes macskát? Megették-e már az összes patkányt? Megették-e már az összes derékszíjat? Megették-e már az összes bőrkesztyűt, bőrcipőt és bőrkabátot? Megették-e már az összes enyvet? Megették-e már az összes fakérget? Fogyasztják-e már a hullákat? Rabolnak-e már étkezési célból cse-

csemőt, kisgyereket? Micsoda? Még csak a lovagnál tartanak? Hát akkor, ami Pesten van, az nem éhezés, hanem kutya fasza!”

Réti elvtárs persze könnyen beszél, amikor pártfogolja a szabad piacot! Ott áll mögötte ő, Mrázik, Mrázik mögött pedig ott áll Magyarország délkeleti része, ahol viszonylag rend van, és ahol a termés jelentős részét sikerült betakarítani. De ha elindulnak az élelmiszerszállítmányok Pest felé, akkor hamarosan szükségünk lesz a Hömpölyzugban felhalmozott készletekre is!

A hömpölyzugi független állam kérdésében Mrázik elszánt szövetségesre talált Bazáriban, a kisgazdapárti pénzügyminiszterben. A következő napirendi pont a közbiztonság megszilárdítása volt. Bazári az asztalra csapott, és kijelentette: addig nem lesz itt közbiztonság, amíg olyan kiskirályságok és miniköztársaságok éktelenkednek a nemzet tésztén, mint Hömpölyzug!

Hogy ő, Bazári mást ne mondjon, Hömpölyzugin nem tudjuk beszélni sem az adót, sem az illetékeket. Márpedig a kormánynak egyelőre csak abból származik bevétele, amit az alföldi települések befizetnek! Hogy ő, Bazári mást ne mondjon. De azért mondhat mást is! A Debrecenben élő hömpölyzugi emigránsok arról számolnak be, hogy Mátrai rendszeresen folytat pénzváltást, és egy pengőért ad egy rubelt. Ami egyrészt azzal magyarázható, hogy a hömpölyzugi parancsnok, egy bizonyos Polkovnyik ezredes ellátja Mátrait szovjet pénzzel, és a nyereségen osztoznak. Másrészt meg azzal, hogy ez a reális átváltási arány, viszont a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nekünk itt, Debrecenben háromszoros arányt írt elő.

Mi három pengőt adunk azért az egy rubelért, amelyet az illető, hadd ne mondjak nevet, Mátraitól egy pengőért kapott! Aztán az illető megint viszi a pengőt, és megint hozza a rubelt!

Ez, uraim, nem egyéb, mint a demokratikus, törvényes magyar kormány kifosztása. A pengő Debrecenből kiáramlik Hömpölyzugba! Az ő kis köztársaságuk légmentesen elzárkózik a külvilág elől, de a pengő elől érdekes módon nem zárkózik el!

Úgyhogy nagyon gyorsan csinálni kellene valamit! Például rendet.

Nem lehet. Nem engedik.

Ez Mezei belügyminiszter csüggedt hangja volt.

Hogy ő az előző napon beszélt a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal, és ott azt mondták neki, hogy ők nem akarnak beleszólni a magyar belügyekbe, mindazonáltal nem néznek jó szemmel az alulról jövő népi kezdeményezések erőszakos elsorvasztását. Ez magyarul azt jelenti, hogy Mátraihoz nem lehet hozzányúlni. Nem hagyják.

Ezt Mrázik nem értette. A pártszervezésben már bőséges tapasztalatai voltak, de a közigazgatásban újonc volt. Miért nem hagyják? Nekik talán nem érdekük, hogy Hömpölyzug bekapcsolódjék a közellátásba? Egyébként a pengőt Munkácson is egy az egyben váltják!

Oda is jó sok pénzt kivisznek, Mrázik elvtárs, de az már nem a Második, hanem a Negyedik Ukrán Front!

Csüggedt némaság és januári szürkület honolt a miniszterelnöki irodában. Csak Kagylósi külügyminiszter volt bizakodó. Hogy amikor megkérdezte, mi történjék a hömpölyzugi területtel, Presztuplenycikov külügyi népbiztos visszakérdezett: „Nektek kell-e közelednetek hozzánk, vagy nekünk hozzátok?” Ezekben a szavakban Kagylósi biztatást fedezett fel. Az önálló Hömpölyzug egyszer még bölcsője lehet egy nagyobb államalakulatnak, amely magába foglalná a Szatmárnémetitől Nagyváradon át Aradig húzódó magyarlakta területsávot. Ez az államalakulat önálló lenne, vagyis nem tartozna Romániához, és ez most a lényeg. Mert az már biztos, hogy Észak-Erdély román kézre kerül.

Szóval, Kagylósi külügyminiszter bizakodó volt. Pedig amikor visszatért Moszkvából, ahol aláírta a fegyverszüneti szerződést, a vonatról leszállva még ezt találta mondani: „Török üg. Százötven év.” ■ ■ ■

■ ■ ■
Márton László (Budapest, 1959): író, drámaíró, műfordító, esszéista.

Cenzúra alatti

Egész gyerekkoromban, de különösen azt követően, hogy elolvastam a *Születésnapot*, arra készültem, hogy én egy Szabó Magda leszek.

El kell mondanom, rögtön az elején, hogy ez olyannyira nem sikerült, hogy más lett az. Nem tudom pontosan, hogyan került sor arra, hogy más legyen Szabó Magda, hiszen rajtam kívül nem is készült erre tudatosan senki sem, ebben biztos vagyok, több éven keresztül hallgattam, olvastam, figyeltem a különböző megnyilvánulásokat, legyenek azok akár szövegek, interjúk vagy televíziós beszélgetések. Ennek köszönhetem átlagon felüli tájékozottságomat – hiszen szakmán kívüli vagyok, civil. Minden elérhető nyomon követtem, a YouTube csatorna állandó fogyasztójává váltam, míg mások munkaidőben olyan videókat küldtek munkatársaiknak, mint amelyiken a husky kutyát megkéri a gazdája, hogy hallgattassa el a síró kisbabát, és akkor a kutya, megértve a kérést, vonításával lefoglalja, elhallgattatja a kisbabát, vagy amelyiken... Eh, mindegy is, megállás nélkül lehetne sorolni, a szájber tér végtelensége bőfögő-rőfögő emberekkel, zongorázó állatokkal, fenékre eső miniszoknyás lányokkal és orrukat beverő kiskamasz kosarozókkal van kitömve, de én sohasem ezeket néztem-kerestem, hanem én irodalmi felolvasások után kutattam, szerzői megnyilvánulások után nyomoztam. És megnyugodva láttam, nincs senki, akivel versenyre kellene kelnem, nincs senki, akivel ringbe kellene szállnom, magam vagyok a pályán, egyes-egyedül vagyok, idő, mint a tenger, ha meg nem halok időnap előtt, nyolcvanéves koromra teljesen Szabó Magda lehetek. És még lesz tíz évem.

Itt és most még nem aktuális, még nem jött el az ideje, hogy elmondjam, mit jelent a nyolcvanéves Szabó Magdának lenni. Annyit azonban előre bocsátok, hogy két-, illetve háromféleképpen készültem erre, egymástól függetlenek voltak az érzések: gyermeki lélekkel, ami eltartott egészen harmincnyolc éves koromig, aztán... Óh, aztán pedig másként.

Azt biztos éreztem, hogy negyven-ötven között már határozottan látszódnia kell a szabómagdaságnak. Kicsit szerettem volna kitolni a magam szabta határidőt ötven felé, plusz-mínusz, de inkább plusz egy-két év, ez megnyugtató volt számomra, nem csak azért, mert kortalanná tett, nem csak azért, mert biztosra vehettem, hogy kilencvenéves koromig fogok élni, és ez kigyógyított kegyetlen halálfélelemből, hanem azért is, mert végre, végre-valahára megszabadultam a bizonyítási kényszertől: amikor majd (negyven-ötven közt, felfelé kerekítve plusz egy-két év) nyilvánvaló lesz szabómagdaságom, onnantól világossá válik majd, ki is vagyok én.

Aki dolgozott munkahelyen, az pontosan tudja, milyen ördögi kör a bizonyítási kényszer. A felsőbb beosztottak általában felszínes és sunyi emberek, akik kiszívják a naivabb, ügyetlenebb emberekből az ötleteket, a gondolatokat, még a szavuk járását is átveszik, hogy aztán a felsőbb beosztottól mindaz a még felsőbbhöz kerüljön, valószínűleg a beosztott enyhe, lightos mőszerolásával egyetemben. A sunyi felsőbb beosztottak ebben, a mőszerolásban sosem mennek túl messzire, amitől a beosztott előbb-utóbb meg fog bolondulni, mert semmiképpen sem tudja majd bizonyítani, hogy ellene bármiféle dolgok történőben volnának. Hajaj, nagy szerencse, ha nem sütik rá, hogy üldözési mániája van.

Egy hűvösebb tavaszi napon a gyanútlan beosztott – általában – egy értekezleten, divatos szóval koordináción szerez minderről tudomást, mégpedig oly módon, hogy a még felsőbb mosolyogva és biztaton átadja a szót felsőbb beosztottnak, aki előadja – a beosztott gondolatait.

Ördögi kör. A függöny legördült. Innen nincs feljebb jutás, ami a kisebbik probléma. A nagyobbik az, hogy sehová sem lehet jutni, az ajtón kifelé is csak dühös könnyektől vakon, akárha végére igyekezne az ember, hirtelen rátört volna a pisilés, amolyan női dolog, autópályán, létező határátkelőn, háromórás mozifilm alatt általában megtörténik, nincs benne semmi gyanút keltő, tehát megalázott, megsemmisült lélekkel, rettenetes indulatokkal szívében, a kilincs után kaparászva kiszurran a beosztott a végére. Csak meg akar nyugodni. Csak levegőhöz akar jutni. És nem tudja, hogy nincs visszaút, hogy ettől a ponttól kezdve fel fognak gyorsulni az események, vagy lelassulnak, mikor hogy, egy azonban biztos: az ő sorsa megpecsételődött. És nem a feljebb jutásban, noha első olvasásra akár úgy tűnhet, de nem! Mert a feljebb jutás nem cél. Az csak következmény. A rátermettség, a kreativitás, a szellemesség, a *tartás* következménye. A beosztott sorsa munkaközösségesileg van megpecsételve, amiről a felsőbb beosztott – attól a pillanattól, hogy előadta őt (mint ha lett volna saját maga ennyi gondolattal bármikor is) – folyamatosan gondoskodni fog. Ellehetetleníti. Hagyjuk a részleteket.

Az üzleti szférában és a filmekben mindig kiderül, hogy ki kicsoda. Ilyen szempontból az egzisztencialista és besorolhatatlan regények írják meg az életet. Tehát akár egy regényben, úgy egy minisztériumban sincs semmi esélye annak, hogy kiderüljön, ki kicsoda. Lehet az a minisztérium akármilyen kicsi, mindig van benne egy-két-három ilyen beosztott, van felsőbb beosztott és legfelsőbb. Ezzel csak jelzem, hogy nem egyetlen emberrel szokott ez előfordulni. De háromnál több általában nem szokott lenni, nem mintha a nemzet szellemi képességei olyanok volnának, hogy ennél több nincs, nem jut, egyszerűen csak ezt adja ki a statisztika. Bár ez csak személyes megfigyelésen alapul.

A hasonló sorsra jutott beosztottak, akik körül bezárul a kör, sohasem szövetkeznek egymással. Ennek oka egyszerű. Nem egyszerre történik – mondjuk így – szellemi kirablásuk, ezért aztán – óh, az intellektus átka, ami mindig elhitei, hogy akivel megtörtént, az hibázott, de én nem fogok, óh-óh és mennyi jaj! – mindig abban bíznak, hogy ez velük nem fog előfordulni.

Ez a művelt, felkészült, nyílt emberek Achillese. Mondhatjuk, hogy az ilyen emberek azért oly sarkosak, mert az élet erre tanította őket. Mindenben – és talán joggal – támadást éreznek, nem csak a szellemi eredményeik meglopására való törekvést, de a fizikai leszámolás veszélyét érzik. És ez természetes viselkedés azok részéről, akik a társadalomban kisebbségben vannak.

Azokat a közhelyeket, amelyek szerint másokhoz viszonyítva mindenki kisebbség, pontosan oda kívánom – illetve sorolom –, ahova a hazát a magasban.

Úgy értem – és most a minisztériumi beosztott beszél belőlem –, az ember könnyen mondja, hogy homlokon is lőhetik, amikor éppen elhelyezkedik a Magyar Nemzeti Bank-

ban, és miért ne tenné, dolgozni kell, enni is kell, ruhát és cipőt venni is kell, és ez semmivel sem rosszabb, mint a cukorkartell tagjaként, cukorgyárosként olyan magasban tartani a cukorárakat, hogy két-háromszorosa legyen annak, mint amibe a környező országokban kerül a cukor, éppen akkor, amikor nem lehet kiszámolni pontosan, hány millió nélküldöző és koldus országa az ország.

A cukorkartellba tartozó cukorgyárosok és banktisztviselő költők hazája a magasban.

A cukor- és egyéb gyárosok mindig kisebbség, megértésük a minisztériumi beosztottak iránt mindig annyi volt, amennyi a semmivel vetekszik, ami semmiképpen sem magyarázat a sarkosságra, de érzékelteti, miért kívánható – illetve sorolható – a két közhellyé süllyedt megállapítás ugyanoda.

Egy miniszter táskájába.

Igaz ugyan, hogy Euklidész kollégájának I. törvénye szerint egy dologból kell általánosítani, mert kettő már megzavar, azért mégsem tehetünk ekként minden esetben. Mert akkor azt hinném, hogy a cukorgyáros és én ugyanannak a kisebbségnek a tagjai vagyunk. Csak azért, mert megsemmisítésünkre törekszenek. Ráadásul, én ezt bizonyítani sem tudom. Azt fogják mondani, üldözési mániám van, illetve irigy vagyok a felsőbb beosztott tehetségére. Olyasmi meg, hogy egy beosztott elvett életével – ha állíthatjuk, hogy a kreativitásból fakadó ötlet is maga az élet, cseppben a tenger – bizonyítson, ami nem rosszabb a halálnál, de azért megfelelőnek sem mondható, nincs. Ezért tehát abból, hogy másokhoz viszonyítva mindenki kisebbség, épp oly botorság volna általánosítani, mint abból, hogy... nos, igen.

Talán egy kicsit messzebből kellene indítanom.

Nagyapám Aradon született, ott is nőtt fel. Mechanikusnak tanult, bár a legkevésbé sem ez volt a vágya. Mérnök szeretett volna lenni, megoldó-ember, feltaláló. Nem tudom pontosan, hogy mit szeretett volna feltalálni, számomra legvalószínűbbnek a nyolcas nélküli hátsó biciklikerek tűnt, legalábbis a legtöbb bosszúságot akkor láttam az arcán, amikor tengeribetegként viselkedő paripámmal megjelentem a műhelyében.

Arad nagyon izgalmas város volt a 20. század elején. A magyar királyság területén azon hét város közé tartozott – Budapest, Sopron, Nagyvárad, Zágráb, Szeged, Temesvár, Pozsony és Pécs mellett –, ahol már 1887-ben közhasznú telefontársaság működött (tudom, hogy Nagyvárad nem tartozik bele a hét városba, de úgy figyeltem meg, hogy az emberek nem igazán veszik észre az ilyen apró csúsztatásokat, az én lelkemnek pedig Ady miatt igen jól esik idesorolni Nagyváradot). A Maros jobb partján elterülő város lustán és kényelmesen nyújtózkodott. Amit szó szerint kell érteni, mert úgy a megye, mint a város igen hosszúka alakú volt, ezért tűnhetett úgy, hogy lustán nyújtózik, nyúlik el a Maros partján. A nagyapám gyerekkori emlékei szerint nagyon jó volt Aradon élni. Ahogy ő mondta, sehol nem látott egész későbbi életében annyi iparkodó, szorgos embert, mint amennyi Aradon összegyűlt. Nem tudni, mondta mindig, hogy a város tette őket ilyené, egymáshoz hasonlóvá, a közös láz, a munka közös láza, vagy pedig ilyen szorgos *népek* voltak, akik azért költöztek Aradra, mert előrejutást láttak a jó fekvésű városban. És igez lehetett a nagyapámnak, mert sehol másutt nem élt annyi iparos, mint éppen Aradon. Ebbe a számításba azért nem vesszük bele Győrt, Kassát és Pozsonyt. Meg Budapestet.

De Budapestet egyébként sem vesszük semmibe sem bele, mert az mindent tönkretene. Budapest a bűn városa, mondta a nagyapám, és ennyiben is maradtunk. Hiszem, hogy akkor is ennyiben maradunk, ha jóval hosszabb ideig ismerhetem őt. Személyes tapasztalataim vegyesek, ért itt engem jó is, rossz is, egy azonban bizonyos: nem a bűn városa, mert az köztudottan Párizs. Viszont a legagresszívabb és leelégedetlenebb emberek városa. Pontosabban ők vannak többségben, tehát az ő városuk. Biztosan tudják, hogy miért ilyenek, miért választották ezt az attitűdöt, ami engem és a hozzám hasonlókat olyannyira idegenné tesz a szülővárosomban, azonban ez nem fontos. A fontos az, hogy a sok agresszív és elégedetlen ember alapvetően jól megérti egymást, és hát a gyűlölködés éppoly erősen összetartó kötelék tud lenni, mint a szeretet, a megszokás vagy valamely közös cél.

Mostanában nem vagyok önmagam. Nem volna szabad ilyeneket mondanom, gondolnom, éreznem. Nem volna szabad. Mégis olyan jó érzés. Egyszer, talán elsős gimnazista lehettem, elkaptam egy kora nyári zápor. Hirtelen borult el az ég, a mélykék felhők egymás-

ra tornyozódtak, mint egy vidéki ház hálósobájában a libatollas párnák, szinte azt is vártam, hogy kiszakadva fehér pelyhek hullanak majd belőlük, júniusi hóviharra számítottam. A szél úgy söpört végig az utcákon, akár a fergeg, az emberek menekülőre vették, hirtelen kiüresedtek az utcák. Az épületekre lógó súlyos felhőket ide-oda taszigálta a szél, távolabb döngött, Szent Péter lustán arrébb gurított néhány hordót – sose féltem a viharból, legszívesebben kiültem volna a szögletes udvar közepére és bámultam volna felfelé, hátha megpillantok valamit, egy angyalszárnyat, poros sarut, amilyent az imakönyvbe való kis szentképeken láttam, a hozzá tartozó meztelen lábbal, esetleg Szent Péter kövér hatását, amint rengve, remegve tologatja a hordókat.

A kiüresedett utcákon mindent felkapott a szél, egyetlen mozdulattal söpörte tisztára a cigarettacsikkektől, papírfecniktől és emberi izzadságtól szennyes utcákat, rajtam kívül csak a csukódó ablakokból kihajoló, szétnéző, majd boszorkányos gyorsasággal eltűnő fejek voltak emberi lények, olyan érzés volt, mint amikor Freddie Mercury elénekli a *Tavaszi szél*t. Amikor anyám követelésére az unokatestvére – a nagyanyám öccsének a fia – beszerezte a VHS kazettát, mielőtt elküldte volna anyámnak, megnézte a családdal, de senkinek nem jelentett semmit, legalábbis a nagyanyám arcán nem láttam semmiféle érzést, úgy tűnt, Tónin kívül különösebben senkit sem izgat a leginkább nyúlra hasonlító énekes szájából meglepően szép magyarsággal előadott népdal. De akkor, egyedül a kisöprt, tiszta utcán, a fejem búbját súroló mélykék felhők alatt hirtelen belém hasított az emlék, nem is annyira a férfi hangja, inkább a dúdolni kezdő tömeg, ahogy a fehér atlétában vezényelő, leginkább nyúlra hasonlító énekessel együtt dúdolja a „veriszesölsong”-ot.

– Hallod, figyelj csak, hallgasd – mondta nekem Tóni, ez most nekünk a himnuszunk, érted? De nem értettem. Tizenegy éves voltam, Tóniban legjobban az érdekelt, mennyire hasonlított anyámhoz, vannak-e közös vonásaink, szemünk színe, alakja, mélységes, hallgatag barnasága, vagy a lábfejünk, korán bütykösödni kezdő lábfejünk? Meg az izgatott, honnan tudja olyan egyszerűen és jól megoldani a matekpéldákat. Tóni gépészmérnöknek tanult, huszonkét éves volt akkor, anyám huszonnyolc, én tizenegy. A nagyapám már öt éve halott. A nagyanyám ötvenkilenc éves. A rétegelt lemezből készült magas fényű bútorok, nippes és kristálypoharak közé szorított lejátszóból a tévébe, majd onnan a szobába áradó férfihang engem leginkább azért döbbsentett meg, mert ezt a dalt főleg lányok szokták énekelni. Az pedig, hogy nekünk ez volna a himnuszunk, főleg csak nevetséges volt, amint Tóni izgatottsága is. – Biztosan nem ezért engedték be őket – folytatta, biztos, hogy nem számítottak erre! Bambán nézhettem, mert türelmetlenül tette hozzá: hogy még magyarok vagyunk, érted?

Olyan volt bennem azon a kora nyári délutánon egyedül maradván a záporhoz készülődő pesti utcán, olyan érzés volt pontosan, mint lehetett Tóniban, a joghallgatókkal barátkozó Tóniban, akik lenézték ugyan kicsit, mert állítólag azok mindenkit lenéznek, ez természetes, beléjük van kódolva, magyarázta egy-egy közös ebéd alkalmával, megírta már Jókai meg Mikszáth is. Egyszerűen ilyenek, pöcsök. Na, kisfiam, hördült fel az édesanyja, az apja pedig, Józsi bácsi, nagyanyám öccse, felülemelkedve a valóban undorító szó használatán, azt mondta: márpedig ebből le kell vetkőződni, különben sose jutunk előrébb. Mint ahogy nem a császári rendelet volt a bűnös, amelyik kimondta, hogy zsidók tarthatnak keresztény cselédeket, már miért ne tehetnék, hanem az a bűnös, aki nem akar többet cselédsorsnál a gyerekének, úgy a sok urambátyámozásról is le kell majd szokni, akár milyen formája is van. Ha jól értettem az író urakat. És mindketten bólintottak. Józsi bácsi tizennégy évesen ludovikás volt, ha rákérdeztem a furcsaságokra, arra, amiket mondott, mindig ezt válaszolták. Ha nagyon nem maradtam nyugton, akkor hozzátették: ott szoktatták rá az olvasásra. Ezt már jobban értettem. Olvasni én is szerettem nagyon.

A szél hátán bekúszott hozzám az emlék, Freddie Mercury tiszta hangja, ha nem is, mint egy himnusz, mert az mégiscsak egy van, de talán mint egy zsoldár, felkínálkozó találkozás. Nagyon jó érzés volt. Levettem a szandálom, mezítláb csattogtam hazafelé a rám zúduló esőben, egyes-egyedül az utcán. Itt-ott, a kapualjakban emberek préselődtek egymáshoz, talán szóltak is, de én nem hallottam semmit, csattogott a talpam az aszfalthoz, zúgott bennem egy leginkább nyúlra hasonlító énekes hangja, és ahogy vezénylete alatt

szétáradt a tömeg dúdoló hangja a stadionban, úgy áradt szét bennem a város, ahol élek. Nagyon jó érzés volt.

A Vásárcsarnok egy közös cél.

Elég is ennyi, azzal a gyönyörű híddal.

Aradon iparosok éltek. Nem csak iparosok, hiszen erős katonaság állomásozott ott, de belőlük nagyon sok volt. Iparosnak neveztük mi azokat is, akik gyárban dolgoztak, de szakmunkások voltak, mert sokuknak hozta úgy az élet, hogy amit a gyárban elsajátítottak, azt később saját műhelycskében – mint a nagyapám, bár odáig nagyon hosszú volt az út –, kamatoztatták, de nem csak ezért. Hanem azért is, mert volt egy óriási különbség az iparos és a gyári munkás között: utóbbi mindig szocialista érzelmű volt, előbbi meg nem. Azt nem tudnám behatárolni, hogy milyenek voltak a szakmunkások, iparosok és kereskedők, fodrászok és borbélyok, suszterek és pékek, de az biztos, hogy nem vörös érzelműek. Volt egy elég hosszúra nyúlt időszak, amikor alapvetően fasisztáknak nevezték őket. Ami végül is logikus definíció a definiáló távlata felől. Mint hónapokkal később megállapítottam magamban, ebben a Hangyának lehetett komoly szerepe. Pontosabban: annak a rendeletnek, amely szerint minden helyhatóságnak listát kellett összeállítania az iparosokról. Számba kellett őket vennie. Ezzel biztos nem is volt különösebb baj, mert folyton számba vesznek, ide-oda sorolnak bennünket az életünk folyamán, nemdohányzó/dohányzó, normális/túlsúlyos, liberális/diktatórikus, és mindig csak az egyik van rendjén, de hogy melyik, azt egyrészt a számba vevő és ide-oda soroló dönti el, másrészt a nagy trendek, divatok, örületek, amik szántják a világot.

Most is van sorolás, magam is hallottam a minisztérium örökké suttogásoktól terhes folyosójának egyik benyílójában, ahol két hokedli és egy viaszkosvászonnal letakart kecskelábú asztal mellett kávéznak a bátrabbak, engem hová sorolnak. Ez még akkor volt, amikor gyermekien hittem abban, hogy Szabó Magda lehet belőlem, nem is vettem különösebben magamra.

A helyhatóságoknak valószínűleg azért kellett összeállítaniuk az iparosok listáját, mert ilyesfajta kimutatásokra szükség van, normális ember számára fel nem fogható okokból, amelyeket azonban a statisztikusok, szociológusok és történészek nagyra értékelnek, azonban tovább is kellett menniük, ki kellett számítaniuk, hogy az összes iparigazolvány hány százaléka van zsidók kezén.

Ekkor a nagyapám már régen nem Aradon élt, mivel 1919-ben gyerekkori jó barátja, Jermann Pál után ment, aki még 1918-ban Budapestre érkezett. Ott is ragadtak jó hosszú időre, a hátralévő életükre. Már ami nagyapámat illeti. Ami pedig Jermann Pált, az különös, de unalomig ismert történet.

Roszsabb dolog Araddal nem történhetett, mint ami 1918 után bekövetkezett. A vértanúkat ebbe nem számítom bele, mert a vértanúkat semmilyen számításba nem kalkuláljuk. 1849. október 6-át tehát számításon kívül hagyva, az aradiak mindegyike, de éppen minden aradi, legalábbis a nagyapám szerint így volt, vagyis a magyarok mellett a szerbek, a románok és a németek is úgy gondolták, annál nagyobb baj, mint hogy őket elcsatolhatják a hazától, nem történhet.

Nagy remegések és nagy nevetések korszaka volt az.

Amikor például a román követnek, aki ultimátumát átadva nem kevesebbet követelt annál, mint hogy a román legyen a magyar király is, mint volt az régebben az Osztrák–Magyar Monarchiában a magyarok és osztrákok között, akkor Aradon széles szájjal, igaz, remegve, de széles szájjal kacagva mesélték, miképpen küldték ezt a követet a pokolba. A pokolba küldték a követet, ezt mondták az emberek, és még bíztak abban – miképpen is lehetne ezt érzékletesen megfogalmazni: helyén marad a Szabadság-szobor. Persze könnyű innen beszélni, amikor tudjuk, hogy 1925-ben a román hatalom elbontotta, könnyű

azt mondani, hogy abban bíztak volna az aradiak, hogy ez, hogy ilyesmi nem következik be, hiszen erre semmiféle bizonyíték nincs, joggal lehetne ezt amolyan belemagyarázásnak tekinteni, mint mondjuk azt, hogy az egész tragédiába fulladó cécónak a vörösök voltak az okai, de hát egyrészt a történelem igazságtalanul általánosít, másrészt Aradon valóban a szabadság igazi jelképe volt az aradi vértanúk tiszteletére emelt Szabadság-szobor, és ebben minden aradi egyetértett, a románok és a szerbek is, ebben a kérdésben a hely szelleme felülírt mindent. És a hely szelleme azt diktálta, sulykolta bele az aradiakba, hogy hősök voltak azok, akiket kivégeztek. Lehet, hogy ellenségek is voltak, de vértanúk lettek. Ettől a haynauai perctől volt tehát számítható az aradi együvé tartozás. Logikus gondolatnak tűnik azt feltételezni, amit nagyapám állított: hogy féltették a Szabadság-szobrot. Akár az életüket. És ebben a folyamatban mind egyek voltak. Az iparosok és a gyári munkások is, akik pedig végletes politikai különbségek hordozói voltak vagy azzá váltak az elkövetkező néhány évtizedben. De akkor és ott, 1918 és 1919 hónapjai alatt egyek voltak, azt érezték, hogy nem veszhet el a Weitzer-felé vagon és gépgyár, a Neumann-féle szeszfinomító és élesztőgyár, a textil-, az ecet-, a likőr- és gázgyár, az autójavító, a szalmaanyaggyár, az asztalosműhelyek, a pékségek, a cipészetek és pálínkafozdék.

Együtt volt a szeszfozdés (mezőgazdasági és ipari) és a pálínkafozdés. A zsidó vagyón és a kisgazda vállalkozó talán először és utoljára közös érzelmi metszetben létezett, azonos oldalon állt. Ez olyan metszete volt a társadalomnak, ami később sohasem ismétlődött meg a nagyapám szerint, talán 1956-ban pillanatokra. De alapjában egyedi pillanat volt, nagyapám szerint csakis Aradon lehetett megélni. Vagyis kétszer, egyszer, sohasem. Az aradi Szabadság-szobor, a szobor alsó körívében látható aradi vértanúk domborművel azonban mély, vérszagú, bűzös tapasztalat birtokába kerültek. Emlékeztette őket arra, amire 1848/49 után aztán soha többet nem került sor, és ami annak ellenére, hogy mély, vérszagú és bűzös tapasztalat volt, a legnagyobb is volt, ami különböző meggyőződésű, felekezeti, anyanyelvű és elköteleződésű embereket összekapcsolhatott. Ha valaki azt hinné, holmiféle *ligát* idéző, csipketerítő-horgolásba torkolló fellengzős mondat volna ez, az olvassa el Haynau tábornok kiáltványát: „Fegyver vagy lőszer eltitkolása a környülállások szerint hadtörvényi vagy rögtönítéleti bíróság által tárgyalatik. [...] 7. §. Olly zsidóközségek, mellyek tagjai a pártütő kormány által elkobzott valamelly jószágot magokévé tesznek, a jószág visszaszolgáltatásán kívül, érzékeny pénzbeli büntetés alá esnek. Illyetén büntetéssel fenytetik a zsidóközség azon esetben is, ha tagjai a pártütőknek kémekül szolgáltak, vagy azok ügyét bármi módon előmozdították.”

A családom minden ága, így az aradi is, katolikus. Generációkba nevelték bele a megbocsájtás nehéz, de kötelező érzését. Emiatt nem állhatom meg, hogy ne mondjam ki, talán túlzás volt Haynaut – tévedésből – élve eltemetni. De meg kell vallanom, vannak pillanatok, amikor irigylem azokat, akiknek nem a megbocsátás, hanem a szemet szemért az irányadó. És akkor, azokban a pillanatokban viszont kevésnek érzem, hogy élve temették el. De legalábbis tudni szeretném, hány napot, órát, percet szenvedett a föld alatt.

Nagyanyám szerint – aki gyakran el akarta hagyni a nagyapámat, különösen, amikor túl sok időt töltött kocsmái sportok gyakorlásával, amelyek közé a biliárd sorolható leginkább – nagy kár, hogy az ember valaminek születik és nem valamivé lesz. Ezért aztán nem válthat hitet. Mert ha válthatna, akkor válthatna.

Nem jártam utána annak, hogy is van ez. Elfogadtam nagyanyai zsörtölődésként, amire nem kell túl sokat adni, nem is kell rá odafigyelni. Hiszen a világ mozgása éppen azt mutatja, éppen azt bizonyítja, hogy nincs igaza, az emberek nem születnek valaminek, hanem lesznek valamivé, különben miképpen fordulhatna elő, hogy Amerika egyik szigorú déli államában született világhírű színész buddhista legyen.

Ezt soha nem említettem a nagyanyámnak, aki mindaddig, míg haragba nem került Istennel, hetente három alkalommal ült be a Belvárosi Ferences Templomba. Vagyis nyolcvanhat éves koráig.

Én is mindig oda megyek be. Még sohasem fordult elő, hogy a cserepes virágokkal borított kápolnák előtti padosorokban ne ült volna valaki, ne ültek volna számosan. A bal oldalon lévő falat beborítják a hálát és köszönetet kifejező kicsiny márványtablák. Általában csak ennyi: „köszönöm Szűzanya. 1961. P. E.” De vannak köztük olyanok is, amelyekből sorsok bontakoznak ki, családok sorsa. Kényszerű elválások és csodálatos gyógyulások története. Nem is fontos az, hogy mi, inkább a végtelenség és a vég nélküliség szinte kézzel fogható jelenléte a csodálatos, ami a legnehezebb időkben is bizonyosan erőt ad. Nem tudhatom. A belenyugvás és a megnyugvás nem ugyanazt jelenti, talán ki is zárja egymást, de a hideg, visszafogott ferences csöndben kiegyenlítődik, finom észrevétlenséggel összefonódik a kettő.

Nem emlékszem, miért éppen a ferencesek templomát választotta a nagyanyám, a bajoros szigorúságú, engesztelhetetlenül kizárólagos lélek – őt az Isten is annak teremtette, aminek tanult, tanítónőnek –, miért éppen a ferenceseket választotta, miért abban találta meg „életének kifejezését és cselekedeteinek zsinórmértékét”, mint Assisi Szent Ferenc az Evangéliumban. Kettejük között nyilvánvaló különbség volt, hogy a nagyanyám – a neve ellenére – szenvedett, Szent Ferenc pedig boldog volt. Igaz, metszéspontjuk is ebből fakadhatott: örömeiket lelték benne.

Amikor idősebb Antall József cselekedetének emlékére emléktábla került templomunk falára, azt is helyesléssel, megnyugvással vette tudomásul, aki életet ment, azt különös tisztelet illeti, hajtogatta. Semmi nem ment meg bennünket attól, hogy a lelkünket ne mérgezze bosszú, harag és gyűlölködés, semmi nem ment meg bennünket attól, hogy megmeneküljünk a megbocsátás és befogadás képességének elvesztésétől, csak a különös tisztelet, ez tesz bennünket különbbé. Aki elvesztette Jézust, amikor meglelhetette volna, az elvesztette a megbocsátás és befogadás képességét is.

Nem akartam erről vitatkozni. Euklidész kollégája általi közvetítéssel híressé tett bonmot szerint van úgy, hogy csúcsforgalom van a damaszkuszi úton. És akkor nincs hova állni. Természetesen, neveltetésem okán én egész lényemmel tiltakoztam az ellen, hogy a magát lélekben tizenötmillió magyarnak valló politikust, cselekedeteit, apjának cselekedeteit gyalázzák. Hiszen magam is onnan származom, ahol most is sokan élnek a tizenötmillióból – vagy ahányan maradtunk, azok közül sokan. Különösen visszatetszőnek találtam a halála előtt egy nappal adott jutalmat, állami kitüntetést. Nincs annak magyarázata, ha ennyire kifordul magából egy nemzet, már megint, mondta a nagyanyám. A nagyapád szerint utoljára 1918-ban Aradon érezték az emberek, hogy együvé tartoznak az országon belül, amit persze nem maguknak, hanem az aradi vértanúknak köszönhettek, de akkor is, érezték valamit.

Erről sem akartam vitatkozni. Hiszen amikor állami kitüntetéssel szerettek volna foltot varrni a – szimbolikusan, csak a sajtó által – szétszaggatott pizsamában haldokló emberre, akkor talán azzal a folttal mást is össze akartak volna varrni, azt pedig, hogy meddig él a másik ember, senki nem tudhatja.

A templomban üldögélek. Az építéséhez szükséges vízhez fúrt kút körül mindig kéregetők, koldusok vannak, sohasem adok nekik pénzt, mert nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy a lelkiismeretemre akarnak hatni, hogy azért ülnek a templomok bejárata előtt a koldusok, mert számítanak arra, azzal kalkulálnak, hogy az imádkozó ember védtelenebb, nyitottabb, adakozóbb. Alalmaznát egyébként sem szoktam adni. A zenészeknek adok, minimum négyszáz forintot, amióta van fém kétszázás. És elveszem a hirdetések, jövet-menet, kétszer, ha kell, akár háromszor is, olyan, mintha kezét fognánk, bólintanak is néha, nyugtázzák, nyugtázom.

A templomban üldögélek, nehezen tudom rászanni magam az indulásra. Nem csak a kilépést követő, rám rontó szagok miatt, a feltúrt tér látványa miatt, az egyébként sem érdekel, én egy másik teret látok, olyant, amit nem szel ketté városi autópálya. Évek óta függ irodai asztalom fölött egy régi fénykép, a Nemzeti Múzeumban vettem: A Kígyó (Ferenciek) tér a Klotild-palotákkal és az épülő Erzsébet híddal, 1902. Erdélyi Mór fel-

vétele. Abban az évben született a nagyapám Aradon, a rácvárosi Kis Molnár utca 9 alatt. Azért tudom magam nehezen rászánni az indulásra, mert folyton a nagyanyám mondatai járnak az eszemben.

Amióta haragba került Istennel és nem jár templomba, azóta én járok helyette is. Nem beszélünk erről, viszont emiatt sokat töröm rajta a fejem. Akaratlanul fel-felidéződnek epizódok, mondatok, jelenetek. Olyan jelenetek, amelyeknek tanúja sem lehettem, hiszen a nagyapám már több mint harminc éve halott, ezeket a jeleneteket biztosan a nagyanyám mesélte nekem úgy, ahogyan a nagyapám mesélhette neki.

Arról, hogy a nagyapám kocsmába is járt. Nem ivott, de biliárdozott. Ivott is. A történetek rétegeit a szeretet különös módon temeti maga alá, ássa elő. Nincs hazugabb és őszintébb régész a szeretetnél. És azt mondja, mormolja, zsörtölődik a nagyanyám, hogy nagy kár, hogy az ember valaminek születik és nem valamivé lesz. Ezért aztán nem válthat hitet. Mert ha válthatna, akkor válthatna.

Azért nem tudok elindulni, mert azt érzem, hogy ez hazugság. Éppen olyan erővel érzem, mint ahogy biztosan tudom, kegyetlen dolog nem ismerni a megbocsátást. Ebből a szempontból nincs átjárás. És akkor két dolog van egyszerre, ami lehetetlen. Ez nem olyasmí, mint egy híres, bár nem jelentős színész buddhista volta. Egyébként a színészek, de legalábbis egy, az egyik legnagyobb, rendkívül jelentős szerepet játszott a családom életében. Talán majd azt is elmesélem, miképpen.

Nemrégiben kórházban kellett töltenem néhány napot. Erről nem szívesen beszélek, nem is szeretek rágondolni, bár azt hiszem, egy *jel* volt, figyelmeztető jel, hogy tennem kell azért, amit akarok. De legelőbb el kell döntenem, mit is akarok. Én csak úgy vártam, hogy a dolgok majd alakulnak, ahogyan ez mindenki életében megtörténik. Nem zavart, hogy az enyémben szinte semmi nem történik. Az altatástól hánytam. A fejem nem emeltem fel, nem is bírtam volna, olyan nehéz volt, oldalra fordultam és az arcomhoz illesztett műanyag vesetábla hánytam. Anyámra gondoltam. Ébredés után, a testem rázó hányásrohamok között anyámra gondoltam, arra, hogy talán őmiatta lettem ilyen ráérős az életemmel. Bár elképzelhetetlennek tartottam, hogy odaadjam valakinek a gyerekem, mondjuk anyámnak, ahogyan ő tette velem. Ettől nevezhetnékem támadt, hiszen én semmiképpen sem adhatnám neki az újszülött babámat, mert ahhoz egyrészt utána kellene mennem Triesztbe, másrészt ki kellene nyújtania a karját, hogy beléhelyezhessem a kisbabát. És e kettő közül egyik dolgot sem tudtam elképzelni. Hetekkel később, amikor foszlányokban újra felmerültek bennem ezek a gondolatok, azzal hessegettem el őket, hogy az altatástól kómásan, félálomban jutottak csak eszembe ezek a butaságok. Mármost az, hogy én tulajdonképpen nem akarok gyereket. És hogy a figyelmeztetés, az intő jel, a műtéli (rutin)beavatkozás nem arra volt *jel*, hogy tegyek azért, amit akarok, sem nem arra, hogy eldöntsem, mit is akarok, hanem arra, hogy belássam, mi az, amit nem akarok. Én nagyon szeretem az édesanyámat, ezen semmit nem változtat az a tény, hogy a nagyszüleim, pontosabban: a nagyanyám nevelt fel, hiszen mégsem volt várható, hogy egy gyerek neveljen egy gyereket. Emlékszem, amikor megtudtam, hogy az autóbusz azért olyan hatalmas jármű, mert azzal utaznak az emberek, ahányszor csak megpillantottam egy autóbust, mindig megdobbant a szívem: talán ezzel utazik hozzám az anyukám. És vártam, hogy leszálljon, libbenjen a lépcsőn, mert libbenős járása volt, hallottam, amikor a nagyanyám és a sógornője, a Tóni édesanyja erről beszélgetnek. A Tóni anyám unokaöccse volt, de úgy nőttünk fel, mintha én lettem volna az ő unokahúga. Ő mesélt anyámról, ha nagyon szépen kértem. Egyszer, cserébe azért, hogy öt percet beszéljen anyámról, arról, hogy milyen volt kislánykorában, örökbe oda kellett adnom a klikk-klakkomat, amit pedig anyám küldött egy apró, égig pattanó, rettentően tarka mintás gumilabda társaságá-

ban. Az aprócska gumilabdát is odaadtam volna egy másik történetért, csak már előtte elvesztettem. A fiúk különben teljesen meg voltak örülve a klikk-klakkért, az osztálytársaim sorban álltak előttem, hogy néhány percre a kezükbe adjam. Nem értettem, miért akkora gyönyörűség az általában sikertelen igyekezet, hogy a két zsinórt összefogó műanyag hurokba dugott középső ujjukkal le-föl mozgatva, rettenetesen rövid és gyors mozdulatokat téve összekoccintsák a zsinór végén lévő két műanyag golyót – erről a hangról kapta a nevét a játék, klikk-klakk, klikk-klakk, mondjuk ennyi volt általában, kettő után ritkán sikerült nekik többször, viszont a Tóninak jól ment, akár egy percen keresztül is sikerült csattogatnia a játékot. Azt mondta nekem, egy fiúnak ezeket a mozdulatokat nagyon jól meg kell tanulnia, és eléggé furcsán röhögött hozzá. Olyan lett a tekintete, amilyenek én nem ismertem. Emiatt arra gondoltam, hogy anyám sokkal jobban ért a fiúkhöz, mint a lányokhoz. És talán, ha fiúnak születek, másként alakulnak a dolgok. Akkoriban esténként azzal próbálkoztam az esti ima után, hogy kértem Istent, adjon nekem egy jelet, amiből megtudom, vajon magával vitt volna, ha fiú vagyok. Napközben mindent értelmezni próbáltam, ha leesett egy szobanövény levele, az azt jelentette, hogy nem vitt volna magával semmiképpen, ha váratlanul sikerült tesi órán átugranom a bakot, akkor pedig már-már arra mertem gondolni, eljön értem. Borzasztó időszak volt, mindig fáradt voltam, szétszórt, nem tudtam összpontosítani semmire, csak a jeleket figyeltem és értelmeztem, meg a csodatételekről kerestem olvasnivalót az *Új Emberben*, képes voltam egész délutánokat a régi számok lapozgatásával tölteni, hogy arról olvashassak, hogyan küldött Isten jelet, hogyan adott választ a neki feltett kérdésekre.

Akkor még nem tudtam, hogy az erő, az ima ereje az elfogadáshoz kell. Néhány hét alatt igencsak lefogytam, sápadttá váltam, a halántékomon és a karomon úgy futottak a kék erek, mint az iskolai atlaszban a vízrajzi térképen az országot behálózó folyók, folyócskák. A nagyanyám elvitt az orvoshoz, de mivel nem tudtam kellőképpen figyelni a kérdésekre, a vérképem és a vizeleteredményem pedig semmi bajt nem mutatott ki, végül beszélgetésekre kellett járnom, hogy megállapítsák, mitől is vagyok olyan, amilyen. Pedig soha nem éreztem jobban magam, lázban égtem, mint egy apacs indián, ha nyomokat olvas. Gojko Mitić, magyar hangja Juhász Jácint. Csak az estét vártam, hogy imámat követően, félálomban, amikor már nehezülnek a zajok, és a nagymama egészen lehalkítja a tévét, újra és újra megkérjem az Istent, küldjön nekem jelet, amiből megtudom az igazat. Végül megkérdeztem az idős Károly atyát, akinek a helyére egy-két évvel később András atya érkezett, van-e értelme annak, hogy várjam az isteni jelet, ha valami nagyon fontos dologban szeretném tudni, hányadán állok. Károly atya azt mondta, elegendő, ha minden este imádkozom és jól alszom, mert attól fogok nagyra nőni. Az pedig, hogy nagyra nőjek és egészséges legyek, azért fontos, mert nem tudhatom, mikor fog megérkezni Isten válasza a kérdéseimre. Készen kell állnom arra, hogy meghalljam, megértsem. Megígértette velem, hogy így lesz. Megígértette velem azt is, hogy nem fogom buta gyerek módjára a hétköznapi eseményekben keresni az isteni választ kérdéseimre. Hanem, mint ahogyan az egy okos, talpraesett kislányhoz illik, a feladataimmal törődök, hogy örömet szerezsek a nagyanyámnak és anyámnak, aki a távolban minden nap gondol rám. Valami azt súgta, ha nem teszek úgy, ahogyan Károly atya mondja, ha nem fogadom meg a tanácsát, nagy bajba kerülhetek. Pont olyanba, mint az első ovis szereplésem után, amikor levetettem magam a földre, mert nem engedte meg a nagyanyám, hogy rálépjek az összes repedésre, ami a járda testét csíkozta. Bár akkor még valóban kis buta pisis voltam. Megjehettem attól a sok embertől, akik előtt el kellett szavalnom a *Füstbement terv* című verset. Rengetegszer rengeteg szülő volt ott.

Az intenzív osztályon súlyos a csönd, nagy a figyelem, amikor alábbhagy a hullámokban érkező hányinger, a nővér elveszi az arcom mellől a vesetálat, megtörölgeti a homlokom, a kiürített vesetálat visszateszi, én meg bámulom szódtlanul a plafont. Nagyon hálás vagyok, hogy csak egy semmiség miatt kell itt lennem. Ahogy abból a furcsa félálomból kezdek magamhoz térni, a fejemben anyám arca és a klikk-klakk hangja helyébe Tóni vigyorgása kerül, nahát, hogy ennyi éven át nem gondoltam erre. A gyorsan rebbenő mozdulatok, amelyekkel Tóni egymáshoz ütötte a két műanyag golyót, pontosan ugyanolyanok, mint amelyeket én is ismerek, de soha meg nem gyógnám.

Az osztályon hatan voltunk a kórteremben. Az ágyak egymással szemben álltak, az ajtó melletti falra volt felerősítve a televízió, mintha csak a józsefvárosi piac környékén töltenénk az időt valami kávézóban. A szobatársaim nehezen tudtak megegyezni arról, kinél legyen a távirányító, és mit nézzenek a tévében. Én nem vettem részt a vitákban, kereszt-rejtvényt fejtettem. Úgy készültem, hogy három napot töltök a kórházban, az idő alatt el akartam olvasni Ford Madox Fordtól *A jó katona* című regényt, de nem tudtam rá odafigyelni a folytonos karattyolástól. Viszont a Füles nagyon jól jött. Órákon át törtem a fejem, leginkább úgy dolgoztam, hogy a képet bámulva kitaláltam a vicc poénját, beleírtam a rózsaszín vagy sárga kockákba, majd megfejtettem a meghatározásokat. Mindig is így csináltam. Közben a nők trécseltek. Sok kétértelmű utalást tettek. És hozzá röhögtek. Nagyon furcsa volt, azt hittem, ilyent csak a férfiak szoktak csinálni, ők is csak a katona-ság alatt, amikor nem látnak nőt. Arra nem gondoltam volna soha, hogy a ginekológián a nők a szexről tárgyalnak, mégpedig ilyen egyértelműséggel. Tanácsokat kértek és adtak. Volt, akinek valami hálót erősítettek fel, annak azt a tanácsot adták, hogy máris készüljön az újabb beavatkozásra, ha ilyen vastkos és nagy nyomású a férje csöve. Senki nem volt nagyon-nagyon beteg, azokat másik osztályon kezelték. Amikor a nővérkéek megérkeztek a lázmérővel, tovább folyt a malackodás. A vérnyomásmérő emelkedő pumpája szintén megjegyzésekre adott lehetőséget. És közben egyfolytában ment a tévé. Három előadott házastársi ágyjelenet között megvehettünk volna kilenc pároló edényt, két reszelő-szettet, egy fehér, fekete és bézs színű Ahh Bra alakformáló melltartót, amely tökéletesen illeszkedik. Később jöttek a betelefonálás játékok, lüktetett a fejem. Közben folyamatosan azon ment a háborúskodás, mit „nézzünk” estére. Annyiban érdekes volt a hangulat, hogy nem volt teljesen jellemző. Úgy értem, volt azokban a nőkben segíteni akarás, odafigyelés. Nem olyan volt, mint a buszon vagy a villamoson, nem olyan volt, mint a CBA-ban a hentespultnál vagy a háziorvosi rendelőben sorakozva, amikor egy másodperc is elég ahhoz, hogy egymás torkának ugorjanak. Úgy látszik, a nemzetünkre az a jellemző, hogy folyamatosan elégedetlen és agresszív, kivéve a szélsőséges helyzeteket, amilyenek a forradalmak, időjárási katasztrófák és kórházi szobák.

Ebédidő lehetett, amikor egyikőjüknek eszébe jutott, hogy „ma este a Szulejmán lesz”. Ettől hirtelen mindenki izgatottá vált, nem volt kérdéses, hogy mit „nézünk” estére. A szobában ketten voltunk, akiknek fogalmuk sem volt erről a Szulejmán nevű szív- és világtiprót bemutató sorozatról. Én nem igazán számítottam, mert a Füles mögé bújva tüntetőleg kizártam magam. Hilda néni viszont, egy magas, szikár, sovány, izgága, hetvennégy éves asszony, mutatott némi érdeklődést. A többiek ennek meg is örültek, nem csak azért, mert mint aranyos kis libák, egymás szavába vágva adhattak elő a sorozatnak és magának Szulejmánnak a nagyszerűségéről, de azért is, mert Hilda néniért mindannyian aggódtunk, neki valóban iparkodott mindenki gondját viselni. Az történt ugyanis, hogy az intenzív osztályon, miután fölébredt, nem látott maga körül senkit, a másik három ágyban fekvő nőt hiába szólongatta, hát kapta magát és felugrott, mert úgy érezte, pisilnie kell. A maga svábos határozottságával, amiben kétszáz év asszonyainak paraszti birtokot irányító macacssága halmozódott fel, nem törődve a szeméremdombjától a gyomorközépig tartó hosszanti vágással, amit alig egy órája varrtak össze, az aldatástól kábán, a vizeletkatétterről és a draineokról sem véve tudomást, felugrott és elindult a mosdó felé. Úgy vágódott el egész hosszában, és úgy nyílt ketté a hasán a seb, mint ahogy augusztusi délutánon reped ketté a görögdinnye. Iszonyú rohangálás támadt – így mesélték az asszonyok a kórházi folyosón, miután elcsoszogott mellettük égnek meredő szürke üstökével a kemény, sváb öregasszony –, a nővérek a beleit iparkodtak visszatuszkolni a helyükre, a néni orvosa, aki éppen benézett az osztályra, hogy ellenőrizze a betegét, mielőtt hazamegy, döbbszent szembesült a látvánnyal. Így esett meg, hogy Hilda nénit kétszer műtötték. A sebet újra összeöltötték, de kapcsokat is tettek bele. A fájdalom nyilván semmit nem jelentett neki, a mozdulat nehézsége, amivel a legkisebb kísérlet járhatott, hogy megpróbáljon felülni, a köhögés, tüsszögés, orrfújás okozta kínról ne is beszéljünk. Hilda néni akkor már harmadik hete időzött abban a kórteremben, a folyamatosan felszakadó és vérző sebet naponta fertőtlenítették, öreg testén vidám patakokban folyt a povidon-jód, miközben a műveletet végző két nővér legtöbbször méltatlankodó szótlanlansággal nyomkodta a tufpért a hosszan kí-

győző, fel-felszakadó, alig gyógyuló forradásba. A péanfógo kegyetlenek tünő hidegséggel csillogott a fehér neonfényben. Annyi antibiotikumot nyomtak belé, amennyi egy vízilónak is sok lett volna. Az intenzív padlójával találkozó belek okozta fertőzés nagyon lassan múlt. A fájdalom enyhítésére az infúzióhoz mindig hozzáadtak fájdalomcsillapítót is, így aztán Hilda néni a napok és éjszakák jó részét félálomban töltötte. Mire én megérkeztem, addigra több időt töltött ébren, de még mindig az volt a „menet”, hogy a beszélgetés, a mondat közepén egyszer csak elaludt, a feje oldalra billent, és nyugodt horkolásba kezdett. Nem volt biztos abban, hogy meg fogják menteni az életét, ettől időnként nyugós volt, időnként agresszív. Belőle így tört ki a félelem. Ezen a napon már igazán jól érezte magát, a vizitet követően visszalépett az orvosa és a takaróba burkolt lábfejére téve a kezét azt mondta neki, ha minden jól alakul, akkor a jövő héten hazaengedik. Hilda néni égnek meredő ősz üstökét mindkét kezével igazgatva bólogatott, nem hálásan, inkább úgy, mint egy őrmester, aki elfogadón hallgatja a tiszt győzelmi jelentését, bólogatása azonban nem csak az egyetértést fejezi ki, hanem azt a fontos, ám kimondásra szinte sohasem kerülő tény, hogy mindez nélküle nem sikerült volna.

Hilda nénit feldobta a hír, hogy talán hazamehet a jövő héten, emiatt aztán sokkal több nyitottságot mutatott a többiek iránt, mint amennyi belőle egyébként fakadna. De mikor lesz az a Szulejmán? – kérdezte immár harmadszor Hilda néni. A kislibákat idéző gondtalan fecsegés iránya elterelődött Hilda néniről, majd szólunk estére, amikor kezdődik, mondták a nők és rátértek arra, ami igazán fontos, a Szulejmánt alakító színész sármoságának ecsetelésére, a gyönyörű viseletekre, mint kiderült, a ragyogó kelmékből készült ruhákat mindegyikük szívesen viselné, különösen, ha egy Szulejmán is járna hozzá. Dévaj kacagásuk betöltötte a levegőt.

A délután folyamán Hilda néni is be-bekapcsolódott a beszélgetésbe, a vérnyomását mérő nővéreket is megkérdezte, várják-e a Szulejmánt. Várták.

Hilda néni szunyókált, amikor kezdődött a sorozat. Mivel határozottan erősítettek a hangerőn, felriadt és nézni kezdte, de – miként hangsúlyozta – csakis az érdeklő, melyik a Szulejmán. A fájdalomcsillapítók hatottak, Hilda néni finom határozottsággal horkolt, időnként felriadva. Olyankor megkérdezte: ez a Szulejmán? De nem volt szerencséje, mert amikor kérdezte, mindig a pasa volt a képernyőn, az Ibrahim. Nem, mondták neki alig titkolt ingerültséggel, ez Ibrahim, a pasa. A reklámok úgy szabdalták a sorozat testét és a nők lelkét, mint Szulejmán megannyi katonája a gyaur magyar kutyákat Zimonytól Mohácsig és tovább, kisebb-nagyobb megszakításokkal, negyven éven keresztül. A legizgalmasabb pillanatban kivágódott az ajtó, végigcikázott a szobán a neonfény és úgy is maradt, hidegségével ráborulva a kórteremre. A szakállas főorvos érkezett váratlan szemlére. Hilda néni, miután álomittas tekintetét a főorvosra emelte, rémült örömmel kiáltott fel: Úristen, a Szulejmán!

Talán ez volt a *jel*. Nem tudom. De megértettem, hogy titkon vagy máshogy, de mindenki arra vágyik, hogy leigázzák. A testét is, a lelkét is.

Attól tartok, mindennek semmi köze mindehhez.

Néhány héttel ezelőtt, amikor gyanútlanul bemasíroztam a hétfő reggeli koordinációra, a felsőbb beosztott, vagyis olyasvalaki, aki elméletileg és gyakorlatilag rangban és beosztásban felettem áll, akivel tudjuk és kölcsönösen elfogadjuk – ezáltal lehet kiváló kollegiális és szinte baráti a viszonyrendszerünk – ennek bonyolult és meg nem fogalmazható okait, előadta az ötletemet a felső beosztottnak.

Először nem hittem a fülemnek. A vér az arcomba szökött, jól ismert sarkosságom – aminek oka az intellektusommal járó, naivitással párosuló nyitottság, mondhatnám, átverték nem egyszer, ezért alakult ki bennem, mintegy védekezésül ez a durvaságnak is nevezhető sarkosság, sarkosságom az Achilles-sarkam – cserbenhagyott, csak ámultam cék-

lavörös fejjel, aztán könnyek toltak a szemembe és kimentem a vécébe, kibotorkáltam, hogy megnyugodjak.

De nem tudok, képtelen vagyok megnyugodni. Felborult az életem. És nem azért, mert várhatólag nem fogok előrébb jutni a ranglétrán, minisztériumi beosztottként természetesen ez sem mindegy, hanem azért, mert olyasvalaki tette ezt velem, aki a harcostársam. És ez alapjaiban rengette meg a hitemet, az értékrendemet.

Eddig sem voltam vak. De mint mindenki, aki tartozik valahová, a hibákkal együtt tekint az egészszre. Ez most sem változott. Azonban egy olyan ember, olyan kollegina tette ezt velem, akivel harcostársak voltunk, akiben megbíztam, akiről azt hittem, ugyanazért az ügyért teszünk. Egy minisztériumban sokféle ember dolgozik, nem az ideológiai hovatartozásuk, hanem a szaktudásuk alapján válogatják ki őket. De azért mindenki tudja, ki hova is tartozik. Ez így működik. Amikor kormányváltások történnek, a beosztottak általában maradnak, amiként a felsőbb és még felsőbb beosztottak is. Szükség van a munkájukra a gördülékenység, a folyamatosság miatt. Meg persze újak is jönnek, sok új beosztott érkezik, akinek különben nem volna kenyere. Így működik a rendszer. Nagyon nehéz bekerülni, nekem is alig sikerült. De amikor sikerült, és ráadásul akkor, amikor a meggyőződésem szerint alakult az ország sorsa, nagy volt bennem a megelégedettség. Különös ajándék volt a csapat, ahol olyanok is voltak, akikkel ugyanoda tartozunk.

Éppen ezért érzem ámulásnak azt, ami történt. Miközben tisztában vagyok azzal, hogy egy hétköznapi ügyből, olyanból, ami bizonyára már ezerszer is megtörtént velem, egy bolhából csinálom az elefántot. Ha megbeszélhetném a nagyanyámmal, talán könnyítene a lelkemem, de ő mostanában csak Istennel perlekedik. ■ ■ ■

■ **Lovas Ildikó** (1967): író. Az itt közölt részlet megjelenés előtt álló regényéből való. Legutóbbi kötete: *A kis kavics* (Kalligram, 2010).

A KÚT mélye

Jól haladtak. Már nyolc méter mély volt, de víznek még semmi nyoma. Hárman ástak, ahogy kell. Egyiküket leeresztették a vödörrel, ketten a kútszerszám mellett álltak. Aki lent volt, kiásott egy ásónyomot, megrakta a vödört, a másik kettő felhúzta a csigán. Aztán cseréltek. Egyelőre nem kellett gyűrűzni, mert a talaj sziklás és agyagos volt. Nehézebb volt ugyan ásni, de könnyebb volt elférni odalent.

Ebédre mind bementek a házba. Késő nyár volt, hőség. Épp ebédidőben jött a kiadós nyári zápor. Ittak még egy pohár bort, Jenő, ahogy szokta, vörösboros kólát, amire a másik kettő rá se tudott nézni. Aztán indultak vissza a kúthoz. A mogyorófavesszős ember jelölte ki a kút helyét. Hittek is benne, nem is. Mindegy, a gazda megrendelte a kútásást. A hegyen nagy kincs a víz. Ha eltalálják az eret, nem szabad tovább ásni, mert ha áteresztő réteget érnek, volt víz, nincs víz. De ahhoz előbb meg kell találni az eret, amit az elhajló mogyoróvessző jósolt. Hittek is benne, nem is, de ástak, mert fizettek érte. Szerencse, hogy egyelőre nem kellett leereszteni a betongyűrűket. Abban szűkebben lettek volna, úgy fáradtságosabb az ásás.

Az öreg a gödör peremére lépett, hátha meglátja a víz csillogását odalent. Miközben ők ebédeltek, talán már ki is buggyant. Nem az elhajló mogyorófavesszőnek hittek, hanem a saját munkájuknak. Ha dolgozik az ember, értelmet vetít a munkájába, és a kútásás értelme a víz. Egyik kezével lazán rátámaszkodott a háromágú kútszerszám egyik cölöpére, úgy hajolt a még száraz kút fölé. Nem gondolt arra, hogy a zápor fellazította a földet.

Messzire ellátni, ez volt az öreg szűk tágassága. Akkor jött rá erre, amikor először járt a fiú új nyaralójában. Megállapította, hogy minden szép és jó. A ház szerény, inkább csak házacská, de otthonosan belakható. A kert is csak kertecske, de árnyas és fűszagú. Valami baj volt mégis, de nem tudta, mi. Csak évekkal később jött rá. Akárhová nézett, minduntalan beleütközött valamibe. Kerítésbe, szomszéd házba, fádba. Képtelen volt elnézni messzire. Messzire ellátni, ez hiányzott neki, bár akkor és ott még csak egy homályos sejtés formájában.

Akkor már évek óta kora tavasztól késő őszig lent lakott. Volt úgy, hogy március közepétől november közepéig egyszer se ment haza. Inkább már lent volt otthon. Minden péntek délután izgatottan várta, hogy megjöjjön a család. A felesége és a két lánya. Vasárnap délutánig voltak család. Aztán hétfőtől csütörtökig kötelességtudóan elvégezte a napi penzumot, amiért pénzt kapott. Többnyire gyorsan végzett vele. A nap hosszú volt, sok minden belefért. Kútásás például. És persze a nagy szenvedély, a horgászat. Tavasszal, ko-

ra nyáron, amikor a téli koplálás után megjött a halak étvágya, nem győzte felkantározni a méretes pontyokat. A falu halórét is ő látta el hallal. Ili kapott először, ő libát adott egy jókora tükrösért, Anna néni tojást, az erdész nyulat. Az általános egyenértékes akkor és ott nem volt ellenérték. A helybeliek különben is szűkében voltak a pénznek. Áruk és munka cseréltek gazdát. A hegyen még kevés volt a nyaraló, aki pénzért vette volna a dolgokat, ők csak később fedezték fel az öreghegyet.

Voltak viszont nagy, szerteágazó családok. Két-három család az egész falu. A Horgas család hegyi ága volt a módosgazda. Tehenük is volt, aki szerette, mehetett minden reggel friss, habos, langyos tejért. A Kaszibák ezzel szemben ágrólszakadt, ámde tudós népesség voltak. Az öreget három tudós Kaszibával is összehozta a jósorsa.

Még a házat építette, és kellett hozzá a kő. Akkor még működött a közeli bánya, rendelt egy fuvarral. Amikor meghozták, kétségbeesett. A nagy billencsen három óriási szikla tornyosult. Mind a három egymagában is akkora, akár egy ház. Hogy lesznek ebből kövek a falhoz, a bástyához? Kasziba János, mondta Alajos, a szomszéd. Majd ő felszeleteli. Az öreg ugyan nem hitte, de azért pislákolat benne a bizalom. Egészen addig, amíg Kasziba János, a kőszelitelés nagyhírű mestere be nem ódalgott a kertbe. Éles sasorr, kortalanná barázdált arc. Még hogy ez a cingár, egyszázbélű, lógó gatyájú alak szeleteli fel ezeket a sziklákat? Hisz ezt egy mérsékelt égövi szellő is elfújná. Kasziba János lapos, megfeketedett aktatáskát lóbált a kezében. Olyan ráncos volt a táska bőre, mint tulajdonosának az arca. Bemutatkozott, és kért egy pohár fröccsöt. Aztán kért egy konyhai hokedlit, odaállította a legnagyobb kőszikla elé, leült, és kért még egy pohár fröccsöt. Aztán kinyitotta az aktatáskát, elővett egy parányi kalapácsot és négy parányi vésőt. Aztán kért még egy pohár fröccsöt. Elszívott egy cigarettát, s közben elismerően méricskélte a nálánál ötször nagyobb követ. Aztán kért még egy pohár fröccsöt. Lassan felállt, és a négy ékecskét egymástól jókora távolságban, sorban belekalapálta a sziklába. Az öreg nem hitt a szemének annyira abszurd volt a látvány. Meg is kérdezte, nem titkolt gúnnyal a hangjában:

És most mi lesz?

Kasziba János válasz helyett megivott egy pohár fröccsöt, aztán rágyújtott. Halálos nyugalommal szívta magába és fújta ki a füstöt, majd elhajítván a csikket, kért még egy pohár fröccsöt. A parányi ékek tíz perce lehettek a hatalmas, amorf kőben, amikor, mintha egy gitár legvékonyabb húrja pendülne, egyszer csak hajszálvékony „ping” hallatszott. Az óriási sziklán hosszában nyílegyenes törésvonal kötötte össze az ékeket. Alkonyatra az egyik kőszikla szabályos 20×20×30 cm-es darabokban tornyosult az udvaron. Kasziba Jánosnak nehezebb esett felállnia a hokedliről. De másnap reggel és harmadnap reggel is megjelent. Reggel peckes léptekkel érkezett, este imbolyogva távozott. És harmadnap estére szabályos halomban állt a teljes falnak és bástyának való.

A másik Kasziba, a Pista, a legidősebb, a halfogás mestere, ugyanott horgászott, ahol az öreg. Aszott, inas, goromba fráter volt, és a pálinkát jobban szerette, mint a bort. Amikor az öreg még zöldfülű újonc volt a hegyen, Pista nagy kegyesen megmutatta neki a csónakkikötőt, és megengedte, hogy ő is oda kössön. Amikor meglátta az öreg teleszkópos Alpháját, kaján röhögésben tört ki.

Ezzel akar itt maga halat fogni? Vagy tán beéri a snecikkel?

Az öreg mosolygott nem létező bajsza alatt. Ismerte ő is a dióverőket, és jól tudta, hogy az ő Alphái felveszik velük a versenyt. Sőt. Kasziba Pista előzőkenyen megmutatta neki a nádöblöt, ahol pontyozni szokott.

Próbálja csak meg itt, amíg nem talál magának másik helyet. Etetve van. De nehogy elkaszibálja nekem a nádat.

Két nappal később, amikor az öreg megmutatta neki a kilences nyurgát, csak hüppögött. Újólág szemügyre vette az öreg botját.

Nekem is szerezhetne egyet.

Kasziba Pista holttestére a csónakja mellett találtak rá a sekély vízben. Merev részegen próbált csónakba szállni, nem sikerült.

Kasziba Józsi az oltás-szemzés nagy mágusának hírében állott. Józsi se nem nőtt, se nem hízott túl a fivérein. Az ital szeretetében is osztozott amazok tehetségében. Őt is az öreg szomszédja, Alajos, mindhárom Kasziba régi ivócimborája ajánlotta a figyelmébe ritka józan pillanatainak egyikében. Az öreg ugyanis egy csenevész mandulát szeretett volna kajsziává nemesíteni.

Majd a Józsi beszemzi magának – üvöltötte át a kerítésen Alajos. – Este szólok neki.

A kocsmában, gondolta magában az öreg. Akárhogy is, Kasziba Józsi egy délután csakugyan közeledni látszott a poros földúton. A közeledés azonban nem volt túl egyértelmű, mert Józsi inkább csak tántorgott az út egyik szélétől a másikig, és néha lecsücsült az árokparton. Ahogy mégis látótávolságba került, az öreg rémulten fedezte fel, hogy jobb kezében nyitott szemzőkést szorongat. Tudnivaló, hogy egy szemzőkessel akár borotválkozáni is lehet, nem csak azért, mert megszólalásig hasonlít egy régi típusú borotvára, hanem mert ugyanolyan éles. Félő volt, hogy a részeg tudós kárt tesz magában. Az öreg elébe sitett, és próbálta lebeszélni a beavatkozásról.

Menjen inkább haza, Józsi bácsi, majd máskor beoltja a csemetémet. Nem szalad az el.

Kasziba Józsi azonban válaszra sem méltatta, továbbtántorgott a kert belseje felé, és nem tántorított. A mandulafácskához érve, mint aki jól végezte dolgát, elterült és nyomban el is szenderült. Az öreg megpróbálta kiszedni a bicskát a kezéből, de Józsi görcsösen szorította a borotvaéles pengét. Kisvártatva horkantott egyet, és úgy, ahogy volt, hanyatt fekvé belekapaszkodott a mandulafa vékonyka szárába. Nem is változtatott testhelyzetet, ám csodák csodája, az oltóág mégis a helyére került, és valahogy a raffia is köré tekeredett. Dolga végeztével Józsi megint elaludt.

A szemzés, mondani sem kell, tökéletesre sikeredett. A nemes mandula két év múlva mézédés kajszit termett. De ezt a termést Kasziba Józsi akkor már csak a föld alól ízlelhette. Még azon a nyáron csúnya furunkulus nőtt az arcán, és Józsi, ahelyett, hogy szemzőkésével fakasztotta volna fel a gennyes kelést, felkereste a közeli kórházat. A műtéti beavatkozás után két héttel volt a temetés.

Az öreghegyet belengte a sötét középkor áporodott levegője. A helybéliek, akiket akkor még nem szorítottak ki a nyaralók, alig láttak túl kerítésük határain, jóllehet a legtöbb birtokot nem határolta kerítés. Éltek a maguk belterjes, alig változó világát. Örömlüket leginkább abban lelték, ha a szomszédokon köszörülhették a nyelvüket. A jobb oldali szomszédal a bal oldalán, a bal oldalival a jobb oldalán. Következetes következetlenséggel.

Az öregnek nagy tehetsége volt, hogy elfogadtassa magát velük, de ami a háta mögötti beszédekkel illeti, nem ringatta illúziókba magát. Talán csodabogárnak tartották, amiért délelőttönként az írógépet pofozta, de annál inkább becsülték, mert megtanult metszeni, kapálni és permetezni, és egymaga cipelte az ötvenkilós cementes zsákokat a keverőhöz, sőt, az ácsmunkához is értett. Egyértelmű elismerés volt, amikor a második szomszéd, aki a kútásást vállalta, őt hívta csapattagnak. Velük élt. Látták a másik életét, de nem láttak bele. Legfeljebb annyira, hogy vele írtak fogalmazványt az alakuló víztársulásnak.

Neki magának a mindennapi írógépes penzumon kívül alig is volt másik élete. Nyaranként átlátogatott ugyan a hosszúházba, ahol pesti bölcsészek, barátai, vagy inkább egykori barátai tartottak egymásnak fejtárgítót, de ritkán szólalt meg, többnyire unottan – vagy némi irigykedéssel – hallgatott.

Itt is volt, ott is volt. Vagy se itt, se ott.

A hosszúház, ahol a tanár lakott, az egyik kora tavaszon leégett. A tó felől fújt a viharos szél, amikor a tó felőli szomszéd úgy döntött, épp megfelelő az idő a venyigeégetéshez. Nem sok kellett hozzá, hogy a nádtető lángot fogjon. Gyönyörű volt a tűz, a szemközti hegyről is fotózták. A szelemenek és a szarufák cseréje után nád helyett cserép került az új tetőre. Hátha megint tüzet találna rakni a szomszéd. Az öreg is besegített a helyreállításba. Szélfákkal burkolta az ereszt, méretet vett az üszkös maradókról és utángyártotta a különös, nem jobbra-balra, hanem alul-felül nyíló kétszárnyú ajtót. A tanár hegyvégi művész barátja készített új bútort a leégett helyére. Minden darab maga volt a fába faragott tökély. Ott ismerkedtek össze.

A művész, akárcsak az öreg családja, leginkább hétvégi vendég volt a hegyen. A nagy sétákat a hegyvégi házig és vissza hármásban tették meg. Kora nyár volt és hőség. Ilyenkor már inkább este harapott a hal, az öreg is este járt le a tóra. Ezért, mikor a gyerekek lefeküdtek, a művész és az öreg felesége kettesben indultak hosszú peripatetikus sétaútra. Többnyire a művész beszélt. A misztikusba hajló keleti életfilozófia szinte elkábította a hallgatót. Távoli volt, sejtelmes és vonzó. Magával ragadott és elringatott, akár az éjszót gyémántvízen úszó kísértethajó.

Az öreg nagyon szerette a feleségét és nagyon rosszul. Sokféle szeretet van, de kevés köztük a jóféle. A fojtó, szünet nélkül bizonyító és szünet nélkül visszaigazolást követelő a rosszfélék egyik véglete. A másik nem tesz érte semmit, nem ápolja, nem óvja, mert annyira magától értetődőnek tekinti, mint a levegőt.

A séták egész nyáron át folytatódtak. Aztán egy este, amikor az öreg megjött a vízről, a felesége azt mondta, baj van.

Az ég ismét kiderült, csak a felázott talaj őrizte a déli zápor nyomát. Az öreg bele akart nézni a kútba, hátha felfakadt a víz. Jobb kezével megfogta a kútszerszám egyik ágát, hogy a kút fölé hajoljon. Még egy lépéssel közelebb ment a gödör széléhez.

Aztán csak zuhant, zuhant, zuhant. ■ ■ ■

Révai Gábor (Budapest, 1947): író, műfordító, könyvkiadó. Számos beszélgető-könyv szerzője. A Kalligramnál megjelent kötetei: *A kisközösségekről, Hol voltam, hol nem voltam* (Kornis Mihállyal), *Bemutakozásaim története*.

A hírhedt Babaarcú elfogása és kicsinyítése

Vannak pillanatok, légy bármilyen ügyes,
egy leszel a múmiák közül. Nincsen gyolcsom,
de betakarnak és belső szerveimet rendben felköhögöm.
A falusi orvos szerint nincs mitől félni,
a pubertás ilyen tünetekkel jár, várható még
heveny vizelés, amin csak az ökör lika segít.
Anyám helyesel, fizetségül kocsonyát lapátol
a jó doktor zsebébe, majd álomba dédelget.
Én már megöregedtem, de téged inkább
megfojtalak, mondja, mire plazmát köhögök a mellére,
és megköszönöm, hogy jó huszárnak nevelt.

A Babaarcú Feri néven ismert betyár elfogása
és testi-lelki megtörése a feladatam, rám róttá a bíró,
de szerintem ő kövér, és túl sok víz jár benne föl-alá.
Ugyanakkor bennem a jó pásztorok bizalma, akiknek
állatait vadul csonkolja a betyár és üregeiket dúlja.
A vidéket járom, egy vagyok a lóval, ami horkant,
ha megállok vizelni, pedig csak a napot köszöntöm,
mely felhorgadó virágként csúszik rá tagomra.

Zavartan álldogálok, orromat szúrja
a kicsinyítő gáz, pedig csak a bőröndért jöttem.
Már nincs élőlény a tisztáson, csak a félbevágott kentaur.
Patás lábai rugdalóznak a vértől harmatos fűben,
míg felsőteste felém mászik, hogy tüzet kérjen.
Egy utolsó cigarettát szeretne elszívni,
mielőtt végleg megválna az állati természetétől.
Mindig nehézségeim voltak a nyeregbe szállással,
mondja, majd halkán pöfékel tovább.
A bőröndöt az oltárkövön pillantom meg,
sietve felmarkolom és már rohannék is haza,
amikor meghallom az alattomos motoszkálást.

A bőröndöt kinyitva Babaarcú Feri babaarcát
pillantom meg összezsugorodva. Kicsit meg is aszalódott,
de a szája még mozog. Esküdj anyádra, hogy nem morfium,
kéri, és én megesküszöm, hiszen anyám rég halott,
a morfium pedig csak holnap érkezik meg.

A karófa veteménye

A vörös doboz oldalán három tojás
nagyságú lyuk remegett. Bolondlyukak
voltak, melyekből öreg lé folydogált,
ha éppen nem bámultak bele az árvák.
Amikor azonban kis nadrágjukban
feszengve guggoltak, akkor csoda történt,
mert a vörös doboz hirtelen elkezdett zümmögni.
Elektronikus zajok, aztán egy népdalkezdemény,
mire az árvák egymás nadrágját dörzsölgették.
Büszkeség és nemzethalál szaga terjengett.

Az egyik árva felnyögött, hogy látod a királynőt?
A másik egyre gyorsabban mozgott, mert őt
jobban lázba hozta a király, II. László,
aki éppen egy mocsáron lovagolt át.
(Az uralkodó kezén vibráltak az erek, míg
a királynőt egy vert sereg szagolgatta.)
A harmadik árva a sárkányt bámulta.

A hüllőszerű lény tojások millióit szórta szét
az ország fölött. Jutott mindenhová: a sárkunyhókba,
a harmatos fűbe, az ipari sivatagba és a királynő szájába,
aki lágy nyelv- és kézmozgással szüretelte zsákmányát.
Ebben a veteményben egyesülünk, súgták az árvák,
míg a vörös doboz egyre forrt. II. László megállt
egy domb tetején, ahol a sürgölődő janicsárok
sebesült vezéreit húzták karóba. A díszes karófán
véres tagok vergődtek, a kiáltások mégis diadalról
árulkodtak, hiszen annyi félresikerült kísérlet után
a királynő végre fiakkal ajándékozhatja meg urát.

Nemes Z. Márió (1982): költő, író, kritikus. A JAK, a FISZ, a Magyar Pen Club tagja. Legutóbbi kötete: *Bauxit* (Palimpszeszt–PRAE.HU, 2010). Budapesten él.

Kifutás

ahogy egyre nőtem
 anya szája szintén
 járni kezdett
 belejött és megtetszett
 neki a futás jól ment
 hosszútávon is
 később már gyorsabban
 és többet bírt mint én
 lemaradtam mostanában
 nem mozdulok inkább
 anya folyton ideges ezért
 nekem jön vagy vissz-
 hangja csap le rám
 nem mozdulok inkább.

Kihívás

nénik ülnek a ház előtt
 amikor mamánál vagyok
 ők játszanak velem
 bújócska vagy fogó
 mindegy
 úgyis én nyerek
 nénik ülnek a ház előtt
 ha mamával vagyok
 azt játssza közénk ül
 a feladatom hogy találjam el
 melyikük ő
 de még sosem sikerült
 nénik ülnek a ház előtt.

Gól

apa szerint nemsokára hoz a gólya egy babát mikor újságoltam otthon anya felnevetett hogy csak becsúszott nyilván persze mélységes mélyen szívből gratulált és rázkódni kezdett szinte sírt én pedig vele nevettem mert úgy tetszett a vicc hiszen se apa se az új felesége nem is focizik.

Legyek jó

a testvérem születésnapjára kispárnát kaptam anyától azt mondta kényelmesebb és nyugodtabb lesz tőle az álmom azt kérte hogy legyek jó segítsek apának meg az ő feleségének éjjel ha a baba felsírna az ágyához először én érjek altassam vissza gyorsan és kizárólag akkor ereszem el a párnám ha már nem moccan.

Napot arat

anya fényűző életet él állítólag mindennek köze van apához a redőnyt sosem húzza fel és nem érti ha valami nekem így sem világos a sötétből megindul olyankor árnyékot vetni megy elhagyja magát aztán reggel a térre küld hogy nézzem meg van-e új a nap alatt.

Új Krisztina (Szarvas, 1988): a Szegedi Tudományegyetem magyar szakos hallgatója, jelenleg Szegeden él.

A gyáva FÉREG

Először egy álom volt. Álltam a sínek között, szétterpesztett lábakkal, a lábfejeim majdnem hozzáérték a kétoldalt futó, forró fémhez, és hallottam, hogy már jön, de nem moccantam. A szele borzolta a fák lombjait, a hangja felriasztotta az avarban bujkáló állatokat, de én akkor sem mozdultam.

A vonat meg csak jött, nagy volt és piros, máskor fekete, jött és jött, aztán mikor már elért volna, lassítani kezdett, fékezett, szikrázott, csikorgott-nyikorgott, végül megállt alig néhány centivel az orrom előtt.

Így néztük egymást meredten, amíg fel nem ébredtem.

Aznap megint belenyomták a fejem a vécébe. Elvették az aprómat, megrugdostak, aztán otthagytak. Próbáltam kimosni a hajamból a vizelet és a fertőtlenítő ammóniaszagát, de nem sok sikerrel. Ültem még mindig nedvesen-nyirkosan az utolsó órán, mögöttem kuncogtak, galacsinokkal dobáltak, amiből egy szemem talált – valahogy, én sem tudom, hogyan – könnyezni kezdtem, mindenki nevetett, aztán a nevetésükből vonatfütty lett, és kicsengettek.

Ebéd után cigiztem a kukák között. Remegtem az idegtől, én sem tudom, miért. Senki nem jött, hogy elvegye a cigimet, senki nem borította a fejemre a szemetet, csak szívtam a füstöt, és fáradtnak éreztem magam.

Egy cigaretta elszívása hat perc. Most ez az idő nyugalomban telt. Letüdőztem az utolsó, szűrőízű slukkot, elnyomtam a dekket az egyik kuka oldalán és hazaindultam.

Aludni.

Néha a vonat beszélt, néha a vezetője.

Azt kérdezték tőlem, mit keresek én itt.

Azt feleltem, bátorságot tanulok, mert egy gyáva féreg vagyok.

Ezen nevettek.

És hányszor akarod még ezt megcsinálni, kérdezték.

Amikor már nem remeg a lábam, akkor rendben leszek.

Tolassunk vissza, kérdezték.

Igen.

Fussunk neki újból.

Nem mertem ránézni, nem mertem hozzászólni, nem mertem rá gondolni, csak ültem és firkálgattam és arra gondoltam, biztosan kíváncsi, hogy miket firkálgatok, és mikor nem látom, biztosan a lapomra pillant és azt gondolja rólam, milyen érdekes és mély ember vagyok, mert furcsa dolgokat firkálgatok, és a furcsa dolgokat firkálgató emberek izgalmasak, meg könnyű beléjük szeretni, meg ők is könnyen szeretnek bele másokba, ezért csak firkálgatnom kell tovább, és minden rendben lesz.

Izzadtságcseppek gördültek le a tarkómon és a homlokomon. Csiklandoztak.

Abból indul ki, hogy mindenki olyan, mint te, ezt mondta apám, amikor férfit akart nevelni belőlem. Mindenki úgy gondolkodik, mint te. Mindenki azt érzi, mint te. Mindenki ugyanezért süti le a tekintetét, mint te. Mindenki ugyanazt álmodja, mint te.

Mindenki én vagyok?

Nem fiam, nem erről van szó. Arról van szó, hogy nincs benned semmi különleges. Ahogy a többiekben sincs.

A falhoz nyomtak és felemeltek. Csak a lábujjaim érték a földet, azok is alig. Kicsi voltam és szerencsétlen, és vöröslött a fejem.

Kivették a zsebemből a cigimet és emlékeztettek arra, hogy az iskola területén tilos a dohányzás. Szomorúan közölték, hogy el kell venniük, mert ők tiszteletben tartják a házirendet. Vagy nem úgy gondolom, hogy a szabályokat be kell tartani?

Fuldokoltam és közben úgy gondoltam, a szabályokat igenis be kell tartani.

Ezt helyeselték. Elvették a gyújtómat is.

A földre dobtak, öklendeztem, talán hánytam is egy keveset, ők meg már el is mentek. Csak a hátukat láttam, meg a füstfelhőt körülöttük.

Mindenki én vagyok.

Ez már majdnem jó volt, mondta a vonat.

Nem volt az. Megreagemtem.

Innen nem is látszott.

Az nem számít. Az a lényeg, hogy én tudok róla.

Akkor újra?

Újra.

Izzadtam megint, és remegtem, és nem tudtam válaszolni egyetlen feltett kérdésre sem, csak álltam ott és néztem az arcokat, amik engem néztek, és ő is ott volt, és ők is ott voltak, és mindenki ott volt, aki számít, de senki nem akart rajtam segíteni.

Tanult?

Igen.

Most ugye megpróbál becsapni?

Nem, uram.

Felteszek egy mentőkérdést. A kettesért.

Rendben.

Nem tudtam a választ, és kinevettek. Ő is nevetett, és ők is nevettek, pedig könnyű kérdés volt, csak én máshol jártam, a nevetésük egy vonat zakatolása volt, még az övé is, ő is csak egy hang a zúgásból, mindenki csak egy zöreje, és elégtelen kaptam, és leültem, és valaki megdobott valamivel, de nem érdekelt, csak aludni akartam, újra, újra aludni.

Ébren vagyok. Kint a síneknél, és ébren. Nincs messze. Vele vagyok. Itt van mellettem, és beszélgetünk.

Elmondom neki, hogy álomban ezen a helyen tanulom a bátorságot.

Ő bólogat, és izgalmasnak és érdekesnek találja, érdekesebbnek, mint a firkálgatást, a legérdekesebb ember vagyok a világon, ezt gondolom ekkor.

Itt meg fogok tanulni mindent, amire szükségem lesz, és bátor leszek és boldog.

Azt mondta, ennek örül. Meg hogy talán majd egy napon összeházasodunk.

Megkínáltam cigivel, és elfogadta és köhögött tőle és hányt, de nekem így is tetszett.

Csókolóztunk, és hányásízű volt a szája, de nem zavart.

Kint vagyok a síneknél, de nincs velem senki, és nem is lesz soha, csak egyedül rugdosom a port és dobálom kövekkel a fák lombjait.

Ébren vagyok.

Sokat alszol mostanában, fiam.

Lehet.

Nem helyes. Ismertem egy embert, aki az álmaiban élte az életét. Meséltem már?

Nem.

Szóval, az álmaiban élte az életét. Személyesen mesélte nekem, még mielőtt felakasztotta magát. Álmodott magának egy gyönyörű feleséget, három gyönyörű gyermeket, egy rendes állást, egészséget, lakást, okosságot, bátorságot. Azt álmodta, ő egy jó ember, pedig soha nem volt az. Nem volt sem jobb, sem rosszabb, mint bárki más. Ő maga mesélte nekem. Este lefeküdt aludni, és felébredt a másik életében, és ott reggeli várta meg palacsinta, meg tündéri gyerekek, ő maga használta ezt a szót, tündéri, pedig nem volt egy puhány ember. Nem volt sem jó, sem pedig puhány. És sokat szexelt a feleségével, meg sokat játszott a gyerekeivel és nem ivott és nem dohányzott és nem késett a számlákkal soha. Tudod ugye, mi az a szexelés?

Tudom.

Helyes. Aztán ez az ember, aki az álmaiban élte az életét, egy reggel felkelt, eszébe jutott, hogy itt nincs semmije, mert mindene a másik oldalon van, és felakasztotta magát. Ő maga mondta nekem, pont így: „Te, haver, ma reggel felébredtem, és rájöttem, hogy nincs semmim, mert mindenem odaát van. Azt hiszem, holnap reggel fel fogom akasztani magam.” Én meg azt mondtam neki, tegye, amit jónak lát, mert nem szólhatsz bele egy másik ember életébe. Nem akadályozhatod meg, hogy azt tegyék, amit tenniük kell.

Értem, apa.

Meg akarod ölni magad?

Nem.

Jó. Az öngyilkosság a gyáva férgek tudománya.

Így már jó lesz, mondta a vonat.
Tudom.

Akkor nem találkozunk többet, ugye?

Nem hiszem. Nincs már rád szükségem.

Nekem sem rád, mondta, és áthajtott rajtam, és én csak álltam rezzenéstelenül, me-reven, még akkor is, amikor már messze járt, és a madarak elkezdtek visszaülni a fákra.

Megyek az utcán és bátor vagyok. Ritmusra lépek. Füttyörészek. Szinte már riszálom magam.

Megyek a folyosón, már nem leszegett fejjel.

Leülök mellé és rámosolygok. Zavartan maga elé pillant, le, le, le a cipőjére, mert ő még gyáva, még nem tudja, hogy én is ő vagyok, és mind ugyanazt gondoljuk.

Felelek, és minden választ tudok, és csodálkoznak, és zeng a hangom és tánc lépésekben megyek vissza az asztalomhoz, és senki nem mer elgáncsolni, mert tudja, hogy akkor visszagáncsolom, mert a magamfajta bosszúálló fajta, és a bosszúja elől nincs menekvés.

A nap végén kilépek az ajtón és rágyújtok, mint a tanárok, mint a karbantartók, nem szól rám senki, mert felesleges lenne, mert nincs hatalmuk felettem, mert senkinek nincs hatalma felettem.

És kijönnek ők is, hárman, mint mindig, és én odalépek eléjük, és azt mondom, a bűdös kurva anyátokat, azt mondom, megbasztam a bűdös kurva-kurva anyátokat, és az arcukba pöccintem az izzó csikket.

Rohanok. Rohannak utánam, mert leányáztam őket, és rájuk dobtam a csikket, és most meg akarnak ölni.

Gyors vagyok. Gyorsabb, mint ők, de nem akarom, hogy elveszítsenek. Azt akarom, jöjjenek utánam. Utánam, akár a világ végéig is. Úgy futok, hogy lássanak, de utol soha ne érjenek.

Át a keskeny utcákon.

Ki a semmibe.

Át a recsegő avaron.

El a sínekig.

Ott megállok. Terpeszben. Látom, hogy jönnek. Futnak felém. Nem vesznek körbe, csak lassítanak, ott vannak egymás mellett. A síneken.

Hallom a vonatot. Érzem a vonatot.

Ők nem. Ők nem tudják azt, amit én. Csak jönnek felém.

Azt kérdezik, elfáradtam-e a futásban. Meg hogy tudom-e, hogy gyáva féreg vagyok.

Azt felelem, már nem vagyok gyáva féreg.

Érzem a szelét a hátam mögött, tudom, mikor kell ugranom, tudom, mert álmomban megtanultam, és ugrok is, de ők nem ugranak, mert ők nem tanultak semmit, mert ők nem olyanok, mint én, még csak nem is tudják, hogy és hol élnek az életüket, nem tudnak semmit, csak futni, futni utánam.

Vörös permet. Mindent beterít a vörös permet.

A vonat elhalad, aztán fékez, én pedig sétálok mellette, hogy elébe érjek és megálljak vele szemben, és a szemébe nézzek.

Ott fogok állni addig, amíg nem jön senki, hogy feltakarítsa a permetet.

A vörös mocskot.

Csak állok majd, és mosolygok bambán, és tudok majd mindent, mindent, de elsősorban azt, hogy már nem vagyok gyáva féreg.

Már biztosan nem. ■ ■ ■

Sepsi László (1985): író, filmkritikus, a *Prizma* filmművészeti folyóirat szerkesztője. Jelenleg Budapesten él és az amerikai trashfilm történetéből doktorál az ELTE BTK-n. Írásai többek között a *Filmvilágban*, a *Magyar Narancsban*, a 2000-ben, a *Mozgó Világban*, és az *Esőben* jelentek meg. *Holt istenek kora* című regénye 2003-ban jött ki az *Eső* gondozásában.

Anyá, HIDEGVAN

Abban a blazírt pillanatban, amikor, a reggeli rutin teszi, tétlenségében belebámul önmaga másába, majd gondterhelten odébb vánszorog a vénlány, tisztos nevével Mrs. Engels, azaz a néhai, szíve akarása szerint belebokszolna a tükörbe, ama antik hodály képmástorzítóba, mely éppen szemközt függ a falon – cigaretta kormozta, akár a plafont –, a mosdótállal és a hencserrel.

Ötvenhét éves lévén ízvilága jócskán megsatnyult, megkopott, akár a karnison függő ezeréves, lelógó függönyzet, amely nem mutat semminemű manír felé. A szoba ódon régiség, akár lakója, aki már az exitnek sem kell. Engels asszony mindenféle mosakodási rítust mellőz, a tál inkább csak mint díszes porcelán hever a kis asztalkán.

Odailleg a gardróbhoz, az tárva nyitva korához nem illő szkeleton alkatra szabott ruhákkal, topánkákkal, a húszas éveket idézik ezek a fodros-bodros viselt darabok. Egy türkiz-fekete mintásat üggyel-bajjal magára hánt, azzal visszaoldaloga a tükörhöz, arcát eltakarja húsos kezeivel, undorodik vonásaitól, melyeket az élet hosszú folyama szabdalt arcára, noha gyermekként még sugárzott, egy elavult dagerrotíp a tanúságtévője, s most ahogy szemléli corpusát az ujjrések mögöl, már nem érinti meg testének Villendorfi Vénuszt idéző alakja.

Egy flegmatikus, nem is inkább mosoly, mindinkább fintor manifesztálódik karikás, kiüresedett szemei alatt, talán így most még azok is megengednek maguknak egy elégedett, plasztikus mosolyféle játékot.

Az ágy lábánál egy fekete körömcipő félredobva hányavetin, egynéhány másik pár harminchetes mellett, a legtöbbjüknek sarka már odalett, az előbbi próbálgatja, dagadt lábikráival erőszakolja meg a szerencsétlen cipellőt, amíg az bele nem feszül. Akkor abban a megfeszített állásban kínozza újbólilag látását egy utolsó pillantás gyanánt a tükörbe, akár egy gorilla, mely felismerte önmagát.

Egy aprócska garzon nem rejteget nagy titkokat, látom, amint anyám a tükörrel szemközt szenved, engem még nem kapott rajta vizuál-önkielégítése közepette, mindenesetre undor és szájalom elegye dolgozik bensőmben. Szó ne essék róla, nem kenyerem az efféle kukkolás, nevezzük inkább blazírt tespedésnek, habár olyik alkalmakkor teleobjektívvel fotográfálok, ha kedvem úgy tartja, piktúrázom.

Jó anyám rendre hatkor ébred, vekkerre, teszem ezt jómagam is az óra visítására, tudniillik erős alvászavarral küszködöm, a légy neszezésére is felriadok, nem még anyám rinocéroszi horkantásaira, amikor épp hanyatt csapja agyon az álom a kétszemélyes bal felén, nos, ami a másik oldalt illeti, oda gumibabát fektet, valaha volt apám pótolandó, mert sajátos elképzelése szerint apa mellette hajtja álomra habtestét, és fogja hurkás jobb kezét, mintegy álomba ringatja, és a szélütésről mint olyanról, amiben a papa meghalt, tudomást sem hajlandó venni.

Az ágy melletti rideg lyukban kapok alhatnékot, egy matracon, amely komótos darab éppenséggel kiesik a tükör és anyám látóköréből. Hatévesen vett újra magához a piszkos anyagiak okán, ő vezeti a számlaforgalmamat, ír alá helyettem, szavazati jogom sincs, a lakáshoz kulcsom, amely zárát reggelente munkába menet ráfordít. Addig is levedlik, azt követően újraöltözik, s eme rituálé ismétli magát napi hatszor, várom a pillanatot, mikor kotródik végre el, az igazat megvallva türelmetlen vagyok, ha arra gondolok, egyik délután ötkor nem visít a kaputelefon, zár se reccsen, s a rend őrei törik fel a bejárati ajtót és közlik velem, kislányom, anyád szörnyethalt, amire én csak olyanformán reflektálok, elvitte a patás, halleluia! Legmerészebb fantazmagóriámban anyám temetésén törölgetem a szemem a hagymával átitatott kendővel, a puszta részvét látszatának kedvéért, s miután az emberek szertefoszlanak, ahogy felhők a napsütésben, lerovom tisztos kegyeletemet drága anyám előtt, köpök egy mélyről jövőt a nem éppen gazdagon telegiccselt sírjára. Tudok róla, hogy a Szent Mókusban sem kedvelik különösebb értelemben, kapcsolata másokkal alig akad, effektíve nem siratják majd nagy tömegben.

Imádott elem hét óra után fél órával indul el a farmaciba, magam amolyan in medias res alapon kipislanok az erkélyről, eltűnt-e már, és egy kötélhágszó segedelmével mászom ki az elsőről, kampós kötél bele a tatyakba, surranok, akár árnyék a napon, a renyhe tétlenség és lakásban való aszalódás, noha anyám nem enged ki, nem tartozik jó szokásaim közé. A tárcájából csiribázott, jobb híján mentolos cigarettával a számban, lábamon egy fényesre suvickolt bíborszín acélbetétes bakancssal – önvédelem és támadás céljából – iramodom lefelé a legnagyobb óvattal, mert ha berúgok egy ablakot, rajtavesztek. Idekinn vár mindaz, amitől megfoszt a benti raboskodás; napfény, levegő, a szél játéka ezen a januári napon, odabenn dupla sor függöny zárja ki a szeszélyes nappalt, annak hiánya csempézi belém a penész agóniát.

Az utcafronton találok magam, némileg hezitálok, mivel azon a holtbiztos állásponton leledzem, mely szerint a cigi elszívása bizonyos szertartást követel meg, különösképp annál, akinek még nem lételeme igazában, mindenképp beszédül tőle, az elsőtől; hamar lelek egy varjak lepke tölgyet, szatyorforma nejlon ingázik egyik felsőbb ágán, annak tövébe ágyazódom mint vadhajtas. Béke, a nyugalom egy szeglete ez itt épp, a látásom hirtelenjében megromlott, mert fókuszálok ugyan a csikkre, sehol se látom azt, majd jön a cigaretta elszívását követő további öt perc szédült delirálás, kellemes bizsergés, az elhaladó népek tán utcakölyöknek néznek, az sem zavar épp, vigyorgok, majd visszarendezem arcvonásaim, miegyebeket, csontos tagjaimat és beveszem magam a nagyváros sodrásába. Az igazat megvallva nem hagyok teret az apadt unalomnak, helyette csellengek, kóborlok messze anyám munkahelyétől; félő, még rajtakap napos lógásaimon és lakatot szereltet az erkélyajtóra.

A magam tizenkilenc évével sokat kaptam anyámtól, értsd, impressziót; gyakorta gondolárok a három majom elvén, amely nem lát, nem

hall és legfőképpen nem beszél; úgy tartom, ilyen feltételek mellett talán-tán viselhetőbb lenne mániás ténykedése, ám valahol mélyen, megeshet, sajnálom. Vagy mégsem? Nos, mindenesetre szeretetadagokat ideje nem táplálunk már egymás irányába. Vallásos érzületet sosem produkált, a napok a nihilbe vesznek és teszik azt most is. Mifelénk nincs Jézus születésének ünnepe, sem halálának megülvése, a szilveszter máskülönben szemében parádé; hosszú, testhez simuló fekete flitteres ruhába gyömszöli nem éppen kelletős bájait, elől-hátul hurkák, úszóöv a derekán, karneváli maszk a kelléktárból, bekapcsolja a Dallast, töméntelen szeszt spájzol be, azt nyakalja, akár egy kocsis. Egyik alkalommal teli pofával vihog, máskor odabújik a gumipapa karjaiba, bög, ahogy kisebbek szoktak, amikor elveszik a játékkukat. Saját nyomorát siratja tökrészezen, a sarokban lesek, ilyenkor a plafon irányába fordítom tekintetem. Kommersz vodka bűze csípi meg a szaglószerzem, valahol kiborulhatott, mert ez a bűzhödt szag betetőzi a szobát. Felegyenesedem ültömben némán és figyelem, akarom mondani, várom utolsó vonaglásait, míg rá nem hanyatlik a díványra. A munka ünnepét hasonlóan éli meg, noha a maszk talonban marad, és ilyenkor tájt nem teszi hordó mellére lapátkezét, nem szalutál a himnuszra... jómagam továbbra sem tudom eldönteni, sírjak vagy kiröhögjem-é ezt a maslowi piramis legalján tengő életformát.

Sokadik szökés ez a mai, az avasi kriptákat választom, beleszívok egy utolsót a cigarettába, a maga totalitásában köd borul elmémre, megszedülök, pörög a körhinta, időm lejár, menni kell, kábultan elindulok, imbolygok, ahogy tesz egy gölem, amely berozsdásodott. Lebecskázom az avarosba, hó, csúszós, mindenütt. Kiverekedem magam a temetőből, zavarba ejt a tömeg Miskolc főutcáján, bámulok, felocsúdok, everybody wants to rule the world, dudorászom, azt hiszem, Tears for Fears. A belváros maga azontúl, hogy csupa csicsa hodály, okot ad a bémész nézelődésre. Talán be akarok törni, bedobni a vitrint egy hóba gyúrt kővel, rombolni, ez az óhaj valahol mindig is itt élt bennem.

Minden természetes nőféleben anyámat látom, egy kissé azért tartok tőle, mert ha egyszer begorombul, csúnyán ellátja a bajom. Amennyiben létezne isteni gondviselés, nem vett volna ki a gyermekvárosból, hagyott volna elvadulni, megedzödni az intézetben, habár ma sem fogadtam szívembe azt a melegséget, amely talán fentről árad, a nap sugarai ontják aranymagukból, legalábbis úgy találom, eddig sem voltam jó, eztán se leszek az, nem állok be a sorba, darabemberek. Korom fordítottan arányos intellektusommal, így tehát, ha szakad a cérnaszál, nincs más, a hasalás, amely tárgyából minduntalan jelesre vizsgáztam. Nincs különösebb értelemben mitől tartanom, hacsak nem jó anyámtól, eme matuzsálemi szörnyetegtől, a jardról csak annyit, hogy van két lábam, gyorsak, erre fel a bakancs.

Átlag tizennégyre saccolnak, jóformán gyerek vagyok, a gyámpapírok alapján kiskorú; sör, cigarettához vén piások közvetítésével és néminemű kenőpénzzel jutok, ami tantuszt a muter tárcájából csapolok éjszakánként, amint fogcsikorgatva horpaszt. Álmában olykor beszél. Így tudtam meg többet arról, hogy van három fivérem, a bátyám – apától halottam – anyai ívás, iszik magában, teng-leng valahol a város túlfelén egy fűtetlen albérletben, két iker öcsém minden téren együtt operál; iskolák, gépésmunka, jogosítvány, azzal a hasító kivétellel, hogy egyikük Budapest levegőjét élvezzi, a nagyvárosi szmogot, amíg a másik németföldön érvényesült ez időig, s egyöntetűen tagadtak meg engem mint vérüket, hasonlóformán a drága mamát.

Most, hogy a kisagy újból munkába állt, minden egyszeriben világossá válik, egy antikvárium illegeti magát, mintha csak azt mondaná, „gyere, van számodra valamim”, ki-

nézem, jönnek-e, majd beasonok a polcok közé, a buzi Freud nem érdekel, visszacsúsztatom, amúgy a komoly vásárló látszatát keltem, fel-fellapozok köteteket, megállapodom Nietzschénél. Az ásatag bolti banya rengő hájával épp odébb úszott, úgy sem érne utol, de a sünök talán igen, akik minduntalan a főutcát vizslatják. Ahogy mondani szokik, szinte átszakadok, olyan gyermekded testtel bírok, hogy a könyv feltűnés nélkül elillan a gatyába dugva. Angolosan távozok, enyhe paranoia, csak akkor nyugszom meg, amikor elérem az utcasarkot. Kiülök egy néptelen padra a virágóra elé és belebújok Nietzschébe. Nem éppen intellektuális anyám sose kérdezi, honnan a beszerzett példány, ő inkább a laissez faire attitude elvét vallja. Fél óra híján öt, szednem kell a lábam, ha időnek előtte haza – nem az anyém – érne...

Visszaporoszkálok, ahogy a lámák teszik, nyomvonalban. Sietnem kell, hogy kielégítsem anyám potrohigényét, rám hárul a feladat, kaját rittyentsek, hát konyhaasztalunk épp nincsen, a tévé elé szervírozom jobbára, egy szó, talán valami köszönöm, drágám, annyi sem hallatik, felbőffenése már meg sem érint; azt azért megengedi magának, egy torokszaggató rőfögést, jobb napokon többet, majd rágyújt egyet, kettőt, a dohányzás hatszor olyan rákkeltő étkezések után, ezt az egyet jegyeztem fel elmémbe az Anyátok köztből, hadd hulljon a férgese. „Vidd el a mosatlant!” Ebben a rivallóban már-már szangvinikus, csak úgy melleleg üvölt a matrac irányába, ahol kushadok.

Az azt követő reggelen anyám zсібongása pattintja fel a szemhéjakat; nem tudja – már évek óta nem tudja – eldönteni, melyik ruhát húzza koszhadt, zsíros önmagára, halvány gyanúm szerint méretének megfelelő kényszerzubbonyt még nem kreatúráztak. Előnyben részesíti a feketét, mondván, az karcsúsítja, ámbár ezt inkább hagyjuk meg mint városi legendát, nyomorultnak hazug vigaszt. Mint egy partra sodródott bálna, vesződik a szűkös darabbal, mely most éppen drapp. Tudom jól, kiismerve ganéj természetét, a sok anyázás, bassza meg és rohadj meg dagadék mögött, értsd benne, valójában egy sovány nő lakik – csak az illető túl közel állt a svédasztalos sajtjához. Némi compassióval a farzsebemben élem át a ruhán és a topánon tett hírig erőszakot akut hányingerrel vegyülve.

Anyám életuntsága valahol rám is kivetül végezetre; én magam nehezen viselem ezt a csendet, mely állapot más alkalmakkor amorf, mű, káromszavak tirádájában mutatja magamagát, ez utóbbi operál negatív csík vékonyka idegeimen. „Főzz egy kávé, de azonnal!” Recseg rám a fürdőszobaajtó. Jómagam talpra pattanok és tüsténkedem, akár egy katona parancsra az apró konyhahelyiségben, amíg az a szarkalábait bújtatja jelentékeny műgonddal púder alá, noha korát nem tagadhatja, hiába a ceremónia, a gurulószínpad húsz éve, vagy még több, odébb állt. A felkent rúzs és szemhéjfesték mellőz minden szépérzéket, ízlést és miegyebet, a gyomrom készül kifordulni, hentereg a hasamban, érzem, amint bukfencet vet ezúttal az elfojtott röhögéstől. Drága anyám olyas, Joan Miró legfélresikerültebb festményére hajazó ábrázattal tömködi be rusnya valagát a főzőfülkébe, amikor én már sebtében rátettem a kotlit a sparthetre és visszabújtam a sarokba. „Mit képzelsz, minek tartalak, mihaszna, lusta disznó, ha egy kávé se tudsz odatenni időben!?” A falakról vibrál kifelé diszsonáns süvöltése, amelyek azok és jómagam elnyelünk rendre, akárha mérget, kanalas gyógyszert szednénk, hogy máskor gyógyulj, többnyire különben meg pusztulj el.

Minden nap egy ritmusra iramlík, telnek, folynak, ahogy az ujjak szorításában a tenger homokja teszi, amíg itthon ténykedik a banya, a másodpercmutatók is csak lassúdad csikordulással vonszolják pálca magukat. A szívnek nem éppen kedves muter, az undorító anya előkészíti magát, mintha épp bálba készülődne, színésznő-mifene a paraván mögött, aki minden bemutató, revü előtt más-más szerepbe bújik. Kattan a zár sokadik alkalommal már, előkotrom a bakancsot, kötél, hátizsák és hamarjában beleolvadok a főutca fergeteges zsvijába. Ezúttal nem zavartatom magam, elégedett-felkent vigyorral dugom orrom

alá a szál cigarettát, komótosan meggyújtom, aztán meg nem egész világos, miért bámulnak annyira, mint kiskorú bűnelkövetőre. A csavargást a mai napra megkurtítom, bujkál bennem valami kóboráram, a lebukással járó veszély gondolata és az anyának nevezett hamarabbi hazaérkeztenek szörnyű gyanúja.

Lendítem át a lábam a korláton, amikor is szokatlan dologra eszmélek; egy testnek tetsző alkat lábbal felém nyúl végig előttem, a corpus felső része a behúzott függöny takarásába esik. Idő és kíváncsiságom nem enged holmi pepecs utómunkát a horgas kötéllel, lógázik az zavartalanul. Én hasonlóképp viseltetem az ügy iránt, s arra jutok, hogy jó anyám minden bizonnyal holtrészegségében termett a hajópadlón. Egy valami azonban mégis hibázik, élek a gyanúperrel, mely szerint másról van szó, ugyanis nem érzem a szesz keserédes szagát,

hát beiramodom a szobába. Világos, hamarabb ért haza, ám mégis, mi ügye a parkettán? A halottak köztudomásúlag kihűlnek és beáll esetükben a hullamerevség; ennyit magam is tudok a tévéből, csakhogy ez itt nem anatómiaóra, hát odaiparkodom és a kezeket vizsgálgom; arra jutok, hogy ami itten van, az bámulatomra egy holttest. Amennyiben az igazságot vesszük alapul, vártam, éppen erre a napra, amióta quasi öntudatomra ébredtem.

Meglepettség, szorongás és jó adag düh egzisztál bensőmben. Ez utóbbi készlet arra, hogy bosszúm tárgyává tegyem ezt a valaha volt niemand, most holtában fekvő nőként nyilvántartott egyedet. Minden, ami eddig humánummá tett, kiszállt belőlem, légnemű részvét, pánik, fájdalom, ahonnan jöttem, s programozott masina módjára gépiesen nyúlok újra a bakancs után, amit nem is olyan rég tettem el, most kotrom elő, húzom a lábamba, alig látok, bár perpillanat nem a gyér fény teszi, hanem az elmém műveli, ismeretlen zavar a fejemben, és kóválygok oda anyám feje magasságába, taposok erővel az utálatos archa, rúgok minden rengő hájmartalékot, hogy az valósággal rezonál már, olyan erővel, a lábam is belefájdul, vér nem serken, reflektíve minden sértést, dühömet ráköpöm, ami eddig engem illetett jogfosztotta meg.

A munka végeztével fáradtan, némileg megizzadva nyugszom, csillapodom le, adok újbóli terepet a józan éntnek. Eme állapotban vetemedem a hencserre, járatom az agyam hangyamód, mitévvő ezzel a szarkupaccal, ami itt várhatóan rothadni fog, s amely már akkor lila színbe vedlett, amikor még csak hozzá sem értem, már úgy az acélbetéttel, egy pár újonnan keletkezett hurkaszerűség mutatkozik meg rajta most. Az összezúzott arc látványa jelentékenymód kedvemre tesz, vigyorgok a pofa maradványába, mindig is ilyennek akartam jó anyámat eszembe vésni; különben meg majd eltussolom a dolgot, ha rátalálnak és megtalálnak engem. A postás az egyedüli reményem, pontban délután négykor jár felénk, őt is elmúlt, első emeleti lakás pedig csak egy van ebben a tömbben. Egy doboz Digitalissal szemezek, a saját tablettáimból is látok párat szanaszét a padlón. Papírt, tollat keresek, megírom, anyám halott, közlöm, be vagyok zárva, kulcsot nem találtam, felzabálta a piruláimat. Némi játékos szellő motoz az ajtó alatt, levélrés híján beérem azzal, kipöccintem az üzenetet és visszamerevedem a megszokott pózba, a sarokba, mint amikor a dög itthon ténfergett. Nem akarom látni, egyáltalában tudomást venni róla, várakozó álláspontba helyezkedem, vagyis összekuporodom, amennyire tőlem telik ültömben. Az idő, úgy veszem észre, egyszeriben felgyorsul, pörög a vekker, a sötétség odakinn egyre sűrűbb felhőkkel feketéllik, jobbnak hiányában bámulom a percmutatót.

Egyszer temettem höröcsögöt, azóta tudatosult bennem a taktilis undor, fóbia, mifene, hát rohanok a fürdőbe lemosni a hulla szennyét magamról, kutatok és találok is egy üveg hipót; azzal dörzsölöm hólyagosra mindkét kezem, a rítus végeztével visszaótvarkodom a sötét sarokba. Pár óra alatt letisztáztam, már úgy felfogtam anyám öngyilkosságát. Valósággal vágyálomként élt bennem az anyának csúfolt exitje, de az, hogy önkézzel tegye meg... nem, anyámról sok minden elmondható, ám a szuicid természetet kizártam. Egy könnycsepp, annyit se produkáltam irányába, nevezzük kiüresedtségnek, belülről kongó páncél vagyok, aki majd szükségszerűen épp olyan állatiássá fajzik satnyán-szánalmas entitássá, amint néhai anyja korcsosult el ilyenformán.

Bámulom a kazettás mennyezetet, egy rövid eszmefuttatás alkalmával arra jutok, talán nem volna ildomos bevárni a jardot, a mentőket, noha nem vonhatnak felelősségre, lévén bolond, hát talpra szökkenek és előkészítem a szökési tervet, mely már hónapok óta érlelődik bennem, úgy értem, hátizsákba csomagolom a szükségeseket a túlélés ürügyén. Mozgásom koordinálatlan, hát némi ügyel-bajjal átlépek az egykorit a konyha felé menet, odateszek egy adag kávé, amíg az elkészül, átmatatom valaha volt anyám zsebeit, cigaretta után kutatok, meg is lelem hamarjában, nem mellékesen a bukszáját, amit minden szívbaj nélkül fosztok ki az utolsó petáig.

Erősen esteledik, szorít az idő, üres kávé, cigaretta a tetem fölött, és a polaroid a kezem ügyében, hogy most igazi önnön valójában kapjam lencsevégre, mintegy szentképként gondolok majd rá, mindenestre berámázom. A permutató, úgy hallik, erősen csattog, katt-katt, talán csak képzetemben, figyelmeztetőn, szedjem a lábam végére, mert lejár az idő. A kötélt odakint vár, a kam-pó sürgetőleg figyelmeztet, indulj, amikor rám török a bejárati ajtót, mellőzve mindenféle koppantást, az udvariasság bárminemű formáját: rendőrök. Átbukom a holttesten szaladtamban, nedvesség szivárog orrtájékról, vér, mi más lenne, megszédülök és egyenesen az egyik jard karjába oldalgok látatlan. Kérdések jönnek minden irányból, amire jómagam, mert ez itt hivatalos közeg, s mint ilyen, csakis károm származik belőle – tapasztalat –, előveszem a franciámat, „Qu' est-ce que c'est?” „Parle hongroise!” Lep meg a fogva tartóm.

Most, hogy újabban már anyám sincs, vagyis elhúzta a szennyest a gyámom, mihez kezdenek velem, vetődik a magam és a sünök fejében a questio. „Nem hagyhatjuk itt.” Megbeszélnek.

„Te, lány, öltözz, velünk jössz!” – Valami tagadólagosságot fogalmazok meg egy hozzá-tűzött „szart” kijelentéssel. A nyakamon érzem a hurok szorítását, ha most nem, ki tudja, mikor szabadulok, illetén lerázom a kezét a csuklómról, ahogy gyerekkoromban tanították, ha egy szatír rám vetemedne, ezek itt, akik üvegcséket, leveles tablettákat gyűjtögetnek bizonyíték gyanánt és fényképezőgépekkel kattogtatnak, sem sokkal jobbak azoknál, menekülőre fogom, de a monstruózus pofa gyorsabb nálam, bilincset kattint a csuklóra, amiből könnyűszerrel kioperálok vékony magamat, ezt látva a pasas karon fog. Nem mellékesen intézi hozzám a kérdést. „Te rugdaltad össze anyádat?” „Ezt nevezi anyának? Inkább mint disznót a toron, említeném.” Hozzánk fordul egy másik, közli, „megvan a gyerek, 19 múlt, a GYIVI-ből hozták ki, anyja gyámoskodott fölötte, a lakóház többi tagja sose látta, mintha nem is létezne, csak úgy lebegne az éterben. Vigyük vissza.” „Kösz, nem.” Ez a hang már az enyém, ahogy a köpés is, mely nem veszít lendületéből és szemtájékon találkozik a fenemód jól tájékozott egyeddel. Amíg a rend őrei azon filozofálnak, megüssenek-e, azt nem tehetik, jobb híján megdorgálnak, de engem mindez fagyosan hagy, a kéz tudniillik egy pillanatra ernyed, a szorítás enged némileg, s ezt a pillanatot használok fel arra, hogy itt hagyjak csapot-papot, a túlélőcsomagot, és vegyem az irányt a kijárat felé. Akként cselekszem, a túlélési ösztön elfojtja a józan belátó képesség írmagját is, rohanok, a fokokat hármásával szedem, a semmiből akkor türemlik elő a lift-ajtó, amibe készséggel belerohanok, minden bizonyosság szerint akkor veszíthettem el az eszméletem, mert nem emlékszem semmire azután.

Egy négyágyas szobában találok szál magam, a környezet, habár a feledés, az évek dolgoznak ellenem, formálódnak bennem, valahogy mégis ismerős, a hajszáltrepedések nyomán tarkálló plafon, ismerősek a szagok, hangok és a rácoszott ablakok. Éppen nem csapott agyon a döbbenet, itt már jártam, régen volt, itt töltöttem gyermekésem egy rövid hányadát, amíg a drága mama ki nem hozott. Apám mindig jobban akart engem, a gyereket. Az ő és anyám kenetteljes bájvigyora kíséretében letett kenőpénz jóvoltából engedtek akkor vissza, amikor rendeződtek végezetre az anyagiak, a lakás akkor még az otthont jelentette, számomra legalábbis.

Számolom az alig észrevehető repedéseket odafenn fektemben, azt hamarjában meg-unom, áttérek a csempé számlálására, „Még csak nem is sírt az anyja fölött”, az egyik arc

szájából vettem ki ezt a kis elstutogott semmiséget. Anyámat egyébben sosem értettem igazán, mert a fiatalkori bájjal kikent arc mögött egy dög bérelt magának lakhatást életfogytiglan, amely önös, kapzsi és szenttelen önmarcangoló, nem utolsó sorban mélyen belegázolt a már megelőlegezett apátia posványába.

Hamar kizavarnak a szobából szemlére, azzal a nem éppen kellemes ígérettel kecsegtetnek, miszerint randim lesz az agyturkással. Szememben minden orvos Hitler meg a többi náci szolgálja, egy pszichiáter komplett Mengele. Valami nővérféle unszol be egy irodába, a turkász mély megbotránkozásomra férfiből való, és ami még inkább ingerel, az a szemtelen jóképűsége, s az amúgy vég nélküli penetráns tekintet; magam felpeckelem a számát, itt jön képbe a majom, amely nem beszél. A doktor fűzi a szavakat, rákérdez, ugyan nem a lakásban való raboskodás és az anyai törődés hiányában csonkoltam-é meg magam? „Mi köze hozzá?” Ezt inkább az orrom alatt az íróasztalnak címzem. „Kényszerítő eszközöket is bevethetünk.” „Azt hittem, már nem tud meglepni.” – És a faarc csak ontja a számomra semmitmondó monológot, mint kiselőadást; nem figyelek, valahova messze kalandozom, túl az intézet rácsain, egy opálos oldatba csordogálok, mely finoman csiklandoz, egy tópartra pontosan; a víz felszínét langy fodrok cirádázzák, a kacsaraj tompa zajt csap, magam a mólón ücsörgök, mantrázok, lábam a hús vizet tapossa, minden olyan étellel teli, körülnézek, keresek egypár lapos követ, azzal kacsázom a tó nyugodt felszínérzetét megbolygatva... „Ébresztő!” Zökkent ki negédes kábulatomból az orvos. „Ja, még mindig itt van? Mi a kórságot akar? Takarodjon, amíg finom vagyok és nőies!” Nem hatja meg különösebb értelemben. „Ez az én irodám, hány éves is vagy tulajdonképpen? 14-15? Nőies épp nem vagy. És miért szájal nekem egy taknyos?” Lelkemből lelkedzik a respons, „anyád”, egrecírozom, hogy szinte már élvezem ezt a nihilbe vesző csevelyt, amire hamarjában rá is unok, közelebb fészkelődöm a figurához, nem kímélem, a fogsorom szabályos, de neki fájni fog, egy vérszopóhoz hasonlatosan megyek neki a csupasz karjának, erősen vérzik, elájul az elébe tolakodó látványtól, megindulok, mint veszett vad, kicsi vagyok, nem kevésbé fürge, ilyen viszonyok mellett könnyen kijátszok két mentőt, őrt. A kórházparkon kell csak átvergődni szellem mód, a kerítés kötözött, varrott karokkal adrenalin segédelmével nem okoz különösebb nehézséget zokniban, pizsamában, csak mint pár lépcsőfok, feszül előttem a kerítés, ezt teszem magamévá azzal a néhány méterrel, amíg át nem lendülök, szerencsésen átbukom. Anyám itt dolgozott, a farmaci bejárata tözsomszedságában iramodom át a burjánzó négysávú forgalmán. Szedem a lábam, és mint a kaméleonok szokták, szó szerint beleolvadok a fehérségbe. Bevetem magam egy nem túl távoli bozótosba, ami azt illeti, van egy olyan balsejtelmem, miszerint máris körözés alatt állok. Elbújok az árnyas-havas bokrok legközepébe, leheveredem a finom murvára. Álmomban megjelenik anyám képe: Miért nem jöttél, hívtalak? Anyám a bánatos fekete varjú, anyám ennyi volt, nem több, aki csak úgy elröppent melegebb égtájr. ■ ■ ■

■ **Mihály Edraan:** 19 évesen tudtam, hogy mit, mára megtanultam, hogyan; írjak. Minimális olvasmányélménnyel bírok, a Harry Potter tanított meg kohezionálni; a bölcsészkar és némi autodidakta hajlam – önmagamtól okulás – pusztá rásegítés, hátszél, ha úgy tetszik.

KésőDÉLUTÁN

Fekete autó lassít a város egyik elhanyagolt panelrengetegében, majd lefékez egy hosszú épület előtt. A kocsiból a negyvenes évei elején járó, jó kiállítású, elegáns, kopaszodó férfi száll ki. Mielőtt elindul a lépcsők felé, végigjártja szemét a csillogó kocsin, majd a lerobbant házon. Tekintete megpihen a második emeleten. Mállik a vakolat, fut át az agyán, aztán a lépcsőre lép, melyet pókhálóként szőnek be a repedések. Csöngetésére a bejárati ajtó berregve nyílik, a lakásajtóból pedig Gyula kerek feje bukkan elő.

– Hát megjöttél! – csillog Gyula szeme. – Kerülj beljebb!

– Szia – szólal meg fásultan a fiatalember. Kezet fog Gyulával. Gyula nyugdíjas korú, szintén kopaszodó férfi, jóindulatot sugárzó megtört arcán széles mosoly ül. – Hogy kiöltöztél!

– A tiszteletedre. Hisz olyan ritkán látlak – mondja Gyula, és bár megjegyzését a fiatalember rosszallásként is felfoghatná, a neheztlenségnek halvány árnyalatát sem fedezi fel Gyula hangjában.

A fiatalember cipője orra, majd lábujjai segítségével húzza le a cipőjét. Amikor a szőnyegre lép, szúró fájdalmat érez. A gyér fényben apró kavicsokat vesz észre a szőnyegen, amik tűként ütnek át a zokni vékony anyagán. Már legutóbb is feltűnt neki, hogy a szőnyegen apró kövek hevernek, mintha szándékosan hintették volna őket szanaszét az előszobában. Lelki szemei előtt végtelen tengerpart jelenik meg, nagyszemcsés homokon lépdel, a kagylótörmelék kellemesen éles szúrással mélyed a bőrébe.

Tisztában van vele, hogy Gyula a folyosót ritkán porszívózza, és a levetett lábbelikről hullnak le a cipőtálpak apró réseibe szorult kövek és kavicsok. A körforgásban levő kavicsokra gondol, amik a legkülönbözőbb lábbelik talpán járják be a világot, és egyesek Gyula előszobájában végzik.

Gyula az előszobát porszívózza a legritkábban, pedig itt gyűlik össze a legtöbb kosz, és itt lenne legszembetűnőbb a változás. Se műanyag lap, se cipőszekrény nem fogja fel a piszok továbbterjedését és a lábbelik mozgását, egyszerűen a szőnyeg széle szolgál cipőtárolóként, néha még az sem. Gyula azokra a látogatókra sem szól rá, akik magukon hagyják a lábbelijüket. Ezt a nagyvonalúságot, ami a tisztaság rovására megy, a fiatalember képtelen felfogni és elfogadni.

– Mit keresel a szőnyegen?

– Egy kavics esett le a cipőmről – feleli a fiatalember.

– Van ott kavics bőven. A porszívóm döglődik, csoda, hogy még nem lehelte ki a lélét. Ha bekapcsolom, két percig bírja, aztán egyszerűen túlforrósodik és kikapcsol. Ami-

kor szusszan egyet, újra bekapcsol. Ha meghallom a bűgást, eszeveszetten rohanok, hogy nyakon csípjem, hátha sikerül egy kicsit haladnom.

A fiatalember bólogat. Elképzeli az idős férfit, ahogy otthagy csapot-papot, amint meghallja a felbűgő hangot, és egy-két percig előre-hátra hajlong, hogy egy foltnyi szőnyeg tisztább legyen. Az elképzelés mosolyt csal az arcára.

– Vagy berakom a szekrénybe, és másnap állok neki újra – mosolyog kínosan Gyula.

– Jócskán eltarthat ezzel a rozoga porszívóval – enyhül meg a fiatalember hangja, amikor megpillantja az ajtó mögé becsúsztatott készüléket.

– A nappalit porszívózom a leggyakrabban, aztán a háló kerül sorra, de a folyosóra, főleg a lakásajtó előtti részre sose marad időm vagy energiám – sóhajt Gyula.

– Nem azért mondtam. Csak leesett egy kő a cipőmről – mentegetőzik a fiatalember, miközben ujjai közt a követ morzsolja. – Kidobom – mondja, és elindul a konyhába.

– Percenként kikapcsolódik – ismétli magát Gyula.

A fiatalember újabb és újabb apró, szúrós kavicsra lép. A lakás talaját borító kavicsok küszöbökön átnyúló szövetséget alkotnak, az egyik szoba parkettáját és szőnyegét borító szemcsék átkerülnek a lakás tiszta részébe, és mire a koszos részekkel végez az ember, a tiszta részek ismét tisztításra szorulnak. Ebben a lakásban a takarítást illetően az ember nem dőlhet hátra elégedetten a székében, nem járhatja át a tökéletesség érzése. A porrétegek, és újabban a kavicsrétegek is növekednek. Ez nem volt mindig így. Régen még működött a porszívó, és volt, aki alaposan átporszívózott minden zugot. Nemcsak a nyílt tereket, hanem a sarkakat és a fedett részeket is. Orrában érzi a szőnyegápoló szer illatát, és látja magát, amint a tiltás ellenére átfut a nedves szőnyegen.

Gyula arról igyekszik meggyőzni a fiatalembert, hogy a porszívó előregedése okozza a fennálló állapotokat, de mindketten tudatában vannak annak, hogy évek óta nem érintette a tárgyakat női kéz.

A konyha gyér fényében a linóleumon üvegszilánkok csillognak. A balkon lehúzott rolója és a behúzott függöny erősen megszűri a kívülről betörni igyekvő fényt. Gyula így védekezik a világosság vagy a nemkívánatos tekintetek elől.

A fiatalember a tenyerébe vesz néhány szilánkot, majd a szemetesbe dobja.

– Pár hete eltört egy pezsgősüveg a balkonon – szabadkozik Gyula. – Pára képződött rajta, és kicsúszott a kezemből.

A fiatalember arra gondol, hogy Gyula bizonyára nem nyughatott, és ki-be járkált a konyhából a balkonra. Nem érti, honnan ez az izgatás. Csak akkor ilyen nyughatatlan, amikor van nála valaki, egyébként visszavesz a tempóból. Ha társasága akad, felvillanyozódik, és hol a kolbászból vág egy szeletet, hol az üdítőket veszi be. Vagy csak úgy ki lép a balkonra, megszokásból, egy-egy lélegzetvételre. A kisebb-nagyobb szilánkok ilyenkor a papucs talpához szegődnek. A konyha talaját hamarosan szilánkok borítják, aztán a szilánkok a beljebb fekvő helyiségekbe is eljutnak, és szépen lassan nem lehet zokniban közlekedni a lakásban, mivel a padlót megrohamozza a szilánkok hada.

– Vegyél fel papucsot! – szólal meg Gyula. – Vagy vedd vissza a cipődet!

A fiatalember legyint.

– Se söprűm, se lapátom, porszívózni meg nem lehet. Négykézláb próbáltam felszedni a szilánkokat. A szemem se a régi – motyogja Gyula.

A fiatalember tudja, hogy a szilánkok sokáig szerves részét fogják képezni a lakásnak. A szemetes zacskóként használt bevásárlószatyrok már az üzletből hazafelé jövet kiszakadnak, és a szilánkok sok esetben kiszabadulnak a zacskó résein, és a konyhában ragadnak. Hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy mind a kukákban landoljon.

– Mit iszol? – kérdezi Gyula. – Sört, bort, pálinkát?

– Tudod, hogy nem iszom.

– De a gyümölcsleveket csak szeretted – mosolyog Gyula, és három dobozt tesz az asztalra.

A fiatalember hosszasan böngészi a dobozok feliratát, majd tölt.

– Folyton gennyezik a sebem – szólal meg Gyula. – Naponta ötször cserélem rajta a gézt.

A fiatalember bólogat.

– Mielőtt elaltattak, azt hittem, nem ébredek fel. Beszari alak vagyok. Azt hittem, ha kés alá fekszem, nekem annyi. Elbúcsúzhatok az élettől, Gyula, mondtam magamnak naponta többször is.

– Ne beszélj így, kérlek! – emeli meg a hangját a fiatalember. – Nem szeretem az ilyen hozzáállást. Azt kell mondani, hogy felébredek, és új lendülettel folytatom az életet. Fájdalmak nélkül.

Mindig is önsajnáló voltál, gondolja magában.

Gyula maga elé néz, mintha nem is hallaná a fiatalembert, és folytatja.

– Úgy gondoltam, hogy nem ébredek fel. Nem tudtam bizakodni. De most már tele vagyok életvidámsággal.

– Látom – feleli a fiatalember, és enyhe kétkedés fut át az arcán.

– Most már bizakodva nézek a jövőbe – simogatja az asztal lapját Gyula. – Vannak terveim. Új projektek. Még el akarok készíteni pár tervrajzot.

– Így legyen – szólal meg a fiatalember közömbös hangon.

– Felépítünk még pár házat! – vigyorog Gyula.

– Azt az óvodát mindenképp – mondja a fiatalember, majd a vécé felé biccent. – Mindjárt jövök.

A vécéhelyiség illatos, de piszkos. A vécé karimáját halványbarna foltok pöttyözik. Három illatosító lóg a kagylóba, mindből sűrű zöld lé folyik, és fertőtlenítőszerből sincs hiány. A fiatalember a kezébe fog egy-egy flakont, mindegyik nehéz, egyik sincs felbontva. Vagy egyszerre fogytak el, vagy a megfelelő kézre várnak. Könnyebb felbiggyeszteni három illatosítót, mint alaposan átsimogatni a vécékagylót, rongyra vagy szivacsra rakni a tisztítószeret és a kagyló fölé hajolni vagy netán letérdelni a vécé elé. Ráadásul undorító, megalázó feladat.

A fiatalembert a páraelszívó is taszítja. Ormótlan és zsíros, és már fiatalkorában sem működött a rendeltetésének megfelelően. Most is mintha a szomszéd vécéjéből áramlana át az elhasznált levegő.

Miután megnyomja az öblítő gombot, erőteljes illathullám tölti be a helyiséget.

– Azt hittem, hogy nem fogok felébredni – ismétli meg Gyula, amikor a fiatalember kilép a vécéről.

– Már mondtad – sóhajt a fiatalember.

– Isten bizony azt hittem – folytatja Gyula. – De most már bizakodóbb vagyok. Most is feküdnöm kéne, de mondtam magamnak, Gyula, nem engedheted el magad. Erőt kell vinned magadon.

A fiatalember bólint.

– A mellettem levő ágyon egy férfi feküdt, be nem állt a szája! Elviselhetetlen volt. Egy perc nyugtom sem volt tőle. Amikor bejött a felesége, nagyon megörült, hogy a férjének végre lett beszélgetőpartnere. Hál' Isten, hogy itt van, csapta össze a kezét. Tegnap húszpercenként telefonált, mindenről beszámolt, majd' megbolondultam tőle. Most meg én fogok megbolondulni, gondoltam magamban. Mire mütik magát, kérdezte a férfi. Vas-tagbélre, feleltem. Két haveromat is arra mütötték, mindkettő teljes rokkant lett. De ezt elmondta napjában vagy százszor. Gondolhatod, milyen öröm volt hallgatni!

A fiatalember bólogat. Most meg én fogok megbolondulni, gondolja.

– Nyolc osztályt se végzett, de mindenkinél bölcsőbbnek tartotta magát. Kiokosította a nővéreket, de még az orvosokat is. Azt mondta nekem, hogy maga többé egy napot se fog dolgozni.

A fiatalember sóhajt.

– Érted? Ilyen pozitív volt! Aztán találkoztam egy nénikével, aki azt mondta, hogy ez itt kész vágóhíd, úgy metszik fel az embereket, mint a disznókat.

A fiatalember nagyokat hallgat, bólint.

– Én nem akarok olyan lenni, mint az apám – folytatja Gyula. – Ha változatosságra vágyott, jobb nem jutott eszébe, csak a kórház. Minden áron kórházba akart menni. És mindenkit megmozgatott, hogy bemehessen. Kihívta az orvost, hogy vizsgálja meg és utalja be. Minden rendben, tata, mondta neki a doki, semmi baja, nyugodjon meg. De neki fáj. Addig-addig erősködött az apám, amíg az orvos kiírta a beutalót. Aztán minket riadóztatott, hogy szállítsuk be a kórházba. Útközben meg azt mondta, hogy milyen szép a vetés. Már zöldül. Érted? – kapja fel a vizet Gyula.

– És miért ne mondhatta volna? – kérdezi a fiatalember nyugodt hangon. – Egy beteg ember még nem vak.

– De ha valakinek fáj valamije, akkor nem a vetést nézi a határban! – csattan fel Gyula. – Hát nem a bajával van elfoglalva?!

– Attól még észrevehet dolgokat – tart ki az álláspontja mellett a fiatalember.

– Arra nem gondolt, hogy másképp szabaduljon meg a mindennapi rutintól? – kérdezi mérgesen Gyula.

– Miért nem kirándult? – rándítja meg a vállát a fiatalember.

– Mert nem tudott kirándulni. Sose kirándult. Időfecsérlésnek tartotta. Kórházba szeretett járni – magyarázza türelmesen Gyula. – Mert akkor úgy érezte, hogy törődik az egészségével.

Gyula visszatér az előbbi gondolatmenetéhez, amelyről maga tért le, de olyan hangsúllyal, mintha letértették volna róla.

– És a szobatársam húszpercenként felhívta a feleségét akkor is, amikor már ott voltam, és tudott volna beszélgetni velem is. Akkor sem hagyta őt békén. Hogy nagyon furcsa színű a vizelete. És szóljon-e emiatt az orvosnak. Vagy elég a nővérkéknak? Jól van, szólok nekik. Aztán húsz perc múlva ismét felhívta az asszonyt, hogy mégis megvárná az orvost, nem szól a nővérkéknak. Aztán megtudtam, hogy híg a széklete. Akaratomon kívül mindent hallottam. Akkor se hagyott nyugton, amikor máshoz beszélt.

– Jól van, azt hiszem, ennyi elég is volt – sóhajt a fiatalember, és arra gondol, hogy miért kell neki egy ismeretlen ember betegségéről kiselőadást hallgatnia. Hogy hónapok óta nem látta Gyulát, és ahelyett, hogy a saját életükről beszélgetnének, egy idegen férfi idegen életét ismerheti meg, annak is a legintimebb oldalát. A választ tudta: mert a saját életükről nem tudnak beszélni. És Gyula nem bírná a csendet.

– Csak azt akarom mondani, hogy ilyen emberek is vannak – szűri le a következtetést Gyula. Aztán megnyalja a mutatóujját, lehajol, felvesz a földről egy szilánkot, a szemetesbe pöcköli, majd visszaül.

– Szóval hihetetlenül félttem, mielőtt bevittek a műtőbe – folytatja Gyula. – Azt hittem, nem ébredek fel. Meg voltam róla győződve.

– Menjünk át a nappaliba – ajánlja a fiatalember.

Régen lépett be a lakás legtágasabb és legvilágosabb helyiségébe. Oda, ahol Gyula a legtöbbet porszívózik. A szőnyeg szinte makulátlan, de az asztal üveglapján zsíros ujjenyomatok éktelenkednek, az ablakpárkányt belepte a por, a virágok levelei közt pókháló feszül. A burjánzó növények hosszú leveleinek vége néhol sárgul, máshol elszáradt. Talán a fűtés az oka, talán az enyészet. A dolgok nem tartanak örökké.

– A kabátjai még mindig ott lógnak a szekrényben – szólal meg Gyula, mintha rájött volna, mire gondol a fiatalember. – Nem tudom, meddig várjunk rá. Visszajön-e még.

A fiatalember nem szereti ezt a témát. Nem akar hallani az anyjáról.

– A bundái a szekrényben – folytatja Gyula –, be fognak molyosodni. Vigyem el őket bizományiba? Adjam le használsruhának? Vagy a szeretetszolgálatnak?

A fiatalember hallgat.

– Ajándékozzam el mindet? Vagy egyszer még beléjük bújik?

Gyula tekintete fátyolos lesz.

– Hisz már annyi éve. Nem fog visszajönni.

A fiatalember arcvonásai megfeszülnek. Önuralomra van szüksége, hogy ne hagyja el a száját olyan megjegyzés, amit később megbánna.

– Értékes bundák – mondja elnyújtva Gyula. – Nem holmi egyszerű kabátok. Egy kolléganő azt ajánlotta nekem, hogy Gyula, keress olyan asszonyt, akire jó lenne az a sok szép kabát. Na de bundaméret szerint keressek asszonyt? – néz maga elé Gyula.

A fiatalember érzi, hogy felrobban. Feláll, és átmegy a gyerekszobába.

Gyula utána kiált:

– Csak nem mondtam valami rosszat? Én csak a kolléganő szavait idéztem.

– Mindegy, kinek a szavait idézted – fordul vissza a fiatalember az ajtóból.

– Valami rosszat mondtam?

– Dehogymondtál. Csak körülnézek a szobámban.

Leül az íróasztalhoz, de hirtelen felpattan. Megtapogatja a szék ülökéjét.

– Nedves bent a szék!

– Kitisztítottam – áll meg az ajtóban Gyula. – Fertőtlenítőszerrel. El se merem mondani, mennyibe került.

A fiatalember leül egy másik székre és kezébe vesz egy újságot.

– Jól van, édes fiam, magadra hagylak – fogja a jelzést Gyula, és becsukja az ajtót.

A fiatalembert mindig mellbe vágja a *fiam* megszólítás. Hiszen Gyula nem az apja. Csak egy nő köti össze az életüket, na meg a mérnöki munkájuk. A projektekről még tudnak szót váltani, de a magánéletükről és főleg az anyjáról nem. Amióta itt hagyta őket. Valakiért, aki fontosabb lett.

Leteszi az újságot, körülnéz, megemel tárgyakat. A könyvek alól előbukkan az óriási nagytű, amit az iskolai laboratóriumból vett kölcsön és sosem adott vissza. Kémia- vagy biológiaórán pillantott át először a furcsa üvegen. Amikor először fedezett fel szabad szem-

mel láthatatlan dolgokat, egyszerűen létszükségletnek tűnt egy saját nagyító, de se pénze nem volt rá, se olyan boltot nem ismert, ahol hozzájuthatna. Olyan érzés volt, mint először lemerülni a korallok közé. Egy másik világot fedezett fel.

Aztán kihúz egy fiókot. A fiók lépten-nyomon megakad egy-egy kilógó kazettában. Egykor még a rádióból rögzített zenéket, ujját a feljátszó gombon tartva, folyton készenlétben.

Egy agyagedényben sok felesleges kacat, tollak, ceruzák, ragasztó, kapcsok, elemek, legyező és még egy golflabda is. Fa- és műanyag bohócok, fából faragott teve és elefánt. Kulcsok, kulcsosomón és magányosan. Ki tudja, milyen zárhoz. Külföldi kirándulásokról megmaradt aprópénz. Kagylók és kövek valamilyen tengerpartról, ahol ők vagy valamilyen ismerősök bizonyára jól érezték magukat.

Kinéz az ablakon. A ház mögé, ahol régen még mocsár húzódott, színes játszóteret építettek, környezettudatosat, fából. Ő még rideg, kemény vastákolmányon gyakorlatozhatott. A mocsaras területen mesebeli állatfajokat keresett, mígnem egy napon megjelentek a földmunkagépek, és lezárult egy korszak. Új bevásárlóközpont és étterem nőtt ki a földből, és velük együtt eltűntek a fűben megbúvó titkok.

Bemegy a konyhába, hogy ne hagyja magára Gyulát. Legalább ilyenkor, amikor nagyritkán hazalátogat.

– Látod, ülni se tudok – mondja Gyula. – Csak az ülepem egyik felén, féloldalt.

– Látom – szól a fiatalember.

– Hat éve rettegésben élek. Amiatt, hogy mi lesz velem.

Egy kis szünetet tart.

– Azóta vagyok ilyen összetört. Amióta egyedül vagyok.

A fiatalember az ajkát rágja.

– Nagyon megnyílok előtted, és nagyon őszinte leszek. Csak egy barátom van, a nyolcvanéves János. Egyébként a mérnöktársak közül senki nem érdeklődik felőlem. Csak az ügyfelek. Lassan megszokom az egyedüllétet. Vagy a magányt? Nem is tudom. Ha van valakid, de elvonulsz, az a magány, ha nincs kitől elvonulni, az az egyedüllét – filozofál Gyula. Feláll, a szekrényben kotorász, talán megpróbálja elterelni figyelmét a témáról. Vagy a fájdalmát igyekszik leplezni.

– Kérsz teát? Van itt gyümölcsös meg zöld tea, fekete és gyógytea – emel meg pár dobozt.

A fiatalember megvonja a vállát.

– Nekem mindegy, milyen teát iszom – folytatja Gyula, – nem teszek különbséget közöttük. Mézet nem használok, csak ha a teásdobozra rá van írva. Látod, tele vagyok teával. Ha száztíz évig élek, akkor is lesz teám.

Két csészét vesz elő, a forrásban levő vizet ráönti a teás filterre. A fiatalemberhez nagyon messziről jutnak el Gyula szavai. Arra gondol, hogy sosem szabadul meg az emlékektől. Újra és újra vízbe csobbanó kő lesz, míg lesz hova visszacsobbannia. Érzi, hogy fáj a vízbe csobbanás, de újra és újra csobban, és a múlt felszíne fodrozódik.

Apja leteszi elé a teát, mézet is rak az asztalra, meg kiskanalat. Aztán maga is leül.
– Elégetem a leveleket, amiket anyáddal váltottunk – bukik ki belőle.
– Nem teheted – szólal meg rémulten a fiatalember.
– Hisz nem mondanak neked semmit – mondja Gyula, mint aki jól átgondolta a lépését.
– Honnan tudhatod, mi mond nekem valamit? – csattan fel a fiatalember. – Elolvasnám őket.

– Nem akarom, hogy itt legyenek. Nem akarom, hogy a kezembe kerüljenek. Nem akarok arra emlékezni, hogy egykor... milyen jól megvoltunk. Ha csak rágondolok, felzaklat.

Az asztalra támaszkodik, rázza a csuklás. A hangja elcsuklik.

– Hagyd meg őket! Hogy egyszer majd véletlenül rájuk találhassak a fiókban – kéri Gyulát a fiatalember.

Gyula nem szól. A fiatalember mérges, amiért Gyula ráér foglalkozni a múlttal, és amikor csak teheti, a múltba réved. A műtét óta a lakásban téblábol, nyitogatja a fiókokat, és átnézi a tartalmukat. Régi villanyszámlák, előfizetések, szerződések, és persze régmúltból itt maradt levelek közt turkál. Még hogy minek őrizze. Múltam egy részét. Nem tudja, zúdítsa-e mindazt a fejére, amit gondol. Hogy elege van a sok beszédből. A visszaemlékezésekből. A feltételezéseiből. Abból is, hogy hallgatja.

– Most, hogy azt hittem, meghalok, hogy nem ébredek fel, megírtam a végrendeletemet. Tiéd az örökség. Minden. Amit a szüleim gyűjtöttek. Meg amit sikerült félreraknom.

A fiatalember megrökönyödve néz Gyula szemébe.

– Nem fogadhatom el – bukik ki a száján.

– Miért nem? – kérdezi Gyula. – Nincs rajtad kívül senkim. Akire számíthatok. Aki fontos.

A fiatalember tudja, hogy Gyula rá sem számíthat, hisz hónapok óta felé se nézett. És most megajándékozta őt valamivel, amit ő és az elődei gyűjtöttek össze szorgalmasan. Nézi a megtört férfit, aki azt hiszi, hogy visszanyerte az életerejét, és nem tudja, hogyan reagáljon a felajánlásra. Ez az ember ad neki valamit, amivel megváltoztathatja az életét. A fiatalember szíve mélyéről előkúszó hálát érez. Új életcélok lebegnek szemei előtt. Otthagyja az irodát és saját vállalkozásba kezd. A neve megvan hozzá. És megtervezi a saját hálát. Ha eljön az ideje.

Költsd magadra, költözz máshova, kirándulj, fogalmazódnak meg benne a javaslatok, de Gyula már számtalanszor kifejtette, hogy sosem szerette a mértéktelen költekezést. Mindig is a felhalmozás híve volt.

– Ezentúl gyakrabban meglátogatlak – suttozja a fiatalember, és elszégyelli magát. A hirtelen feltörő látogatási kényszer és jövőbeli tervei miatt. Torkában csomót érez. A tea gőzölgő páráján át szeme a messzi múltba és a távoli jövőbe réved. ■ ■ ■

■ **Pénzes Tímea** (Érsekújvár, 1976): költő, író, műfordító, több írói és műfordítói ösztöndíjat elnyert (pl. DAAD, Literárny Fond, Literarisches Colloquium, NKA). Nyolc saját kötete (próza, vers, dráma, útirajz) és öt fordításkötete jelent meg.

k hm ... Opus Magnum ... h ö h ö

i

Be van fejezve, látom, a nagy mű, igen –
 eldőlt, ki lehet boldog itt, ki nem.
 Van, aki elbukta; új osztás nem lesz:
 maradék élete fullasztó ketrec;
 valahol megszorult, szűk kürtő foglya most,
 dohosak napjai, jövője ótvaros.
 Halandó, állj meg, és szoruljon torkod el –
 lehetnél te is ez az elgyakott modell;
 nincs őre más, kudarcos élete,
 s mást, ha szökhetne is, máshol se érzene.
 S most menj tovább, könnyű szívvel, hiszen
 bevégezve már a [k hm!...] nagy mű, igen!

ii

El van baltázva a nagy mű, igen
 – legjobb, ha ebbe beletörödsz, szívem.
 Annyit ér a múlt, mint beszakadt hymen,
 ámbár, hogy nehéz elengedni, persze, elhiszem.
 Fiadban éld át (miért ne menne?!) a tavaszt,
 milyen mohó, lásd, semmit nem halaszt.
 Te ráérsz, mért frusztrálnád halálra magad?
 A jövő eljön. (Sztrók vagy szívós daganat?)
 Szelídnek indult az ősz, ámde rút-zord tele lett -
 ismerd meg, oszd be a meghagyott keveset.
 Ne jajveszékelj – nézd csak: jégvirág.
 Kegyelem hírnöke avagy tán égi vád?
 Ki nem fürkészed sorsod mennybolt-kulcslyukon;
 régi seb sajog, nem volt új szurony.
 Lépted s szíved ritmusa (ez van) idegen ütem –
 Jól el lett cseszve a nagy mű, igen.

Epit(i)áfium

Ha volt is tán ép, énbennem
megzápult a művész.
Ámde fölszámolni
csak nem támad(t) tűzvész.
Így hát „él” s „ír”, úgy tesz, *mintha*
(lektor-béketűrés?)
Pedig
 félelem annyi van
benne, mint a nyú, és
(eh! türelmes papír & alamuszi tinta!)
annyit se szül agya,
mint
 gödörben befűlt mész.
Bátor? Egy nyúl bátrabb.
Esélyeket fürkészh.
Az élet rég ráunt,
s rajta keresztülnéz;
mint homokóra-nyak,
ott benne a szűk rész –
elakad ott minden:
így lesz salakgyűlés.

Nemigen lehet más reményteljes műtét,
csak az, ha levetem létezésem nyugét.

Perspektíva? Egy hant.
Lágy, akár egy szűz, és
példázza a vegytant:
zsendül rajt’ a fű. Kész.

■ **Tatár Sándor** (Budapest, 1962): költő, műfordító. A Kalligramnál megjelent kötete: *Requiem* (2006).

Valamicske a költészettől

Azt mondták, illik az új ruhám.
És hogy rám illik, nem másra.
Olyan voltam, mint egy tündér,
szakasztott fiútündér voltam,
akit mesekönyvből *vágtak ki*.

Igaz, vállban bő egy kicsit,
a nadrághoz majd szíj kell.
Így lifegett rajtam a nyelv.
Belenősz lassan, mondták.

Olyan vagy, mint egy nyelvbtlás,
amit különben alig választ el
valamicske a költészettől.

Bura

A szégyen nem enged vissza
a tett színhelyére,
burával fedi,
de látszik a párologó, mindig-friss
sérülés a karácsonyi pontyon.

Az életeken, amik megszámlálhatók
most, a szervezettség szikéi dolgoznak.
Abban reménykedni, hogy keletkezik
egy felület valahol a bőrön,
mely elkerülheti a rokonok
meg a visszaidézésre azonnal kész tudat
szakadatlan figyelmét.

Inkább azokat dicsérem,
akik az alvó arcokat szövik meg
az utcalámpa fényéből.

Vért eszünk

Felnőtt akarok lenni,
sikítom, de nem szavakkal,
csak a belső fordítógép működik,
és csak az agyam hallja.

Nálunk a férfiak férfiak,
így lettek leosztva a lapok.
Például ahogy megemelik
a dereglyét a majd kétmázsás,
fehérre kefélt disznóval,
fújnak hozzá, alig emelik
a lábukat, hogy bírják,
szaporázzák, amikor cipelik
a boncoláshoz. De tudni róluk,
hogy erősek, izmosak a hús
felett, nincsen bennük szánalom.
Reggelire már vért eszünk,
tojással ritkítva, hagymásan.

Kint a placcon visszhanggá
kocsonyásodik az állat iszonyú
vonítása, mintha befogott füllel
hallanánk, szorgos pufajkák
rokonokat rejtenek, roppant testek
hajolnak a nagyedények fölé.

Ezt a képet majd én is jól
fölhizlalom. Időt adok neki,
moslékot minden nap.
Aztán egy nap levágom.

Fogyókúra

bejegyzések

1

Reggelire meg ebédre (sosem vacsorázik)
belemar egy kilónyi disznócombba,
rázogatja a pofájával, amennyire csak tudja,
hörög egy keveset, majd az asszony
visszateszi a hűtőbe. Aztán kávézgatnak,
a gyerekek a szobájukban játszanak ilyenkor.

2

Zacskózni lehetne az adagokat,
ha konyhai mérlegre tennénk,
mindegyik ugyanannyit nyomna,
ki lehetne dekázni a hátralévő időt.

3

A kommentelők szerint a pontosság
csupán egy kényszerképzet vágymunkája,

mintha egy hentes művétagot emelne le
a kampóról – teszik hozzá a poétalelkűek.

4

Ebben a stádiumban már
az a fontos, ami lemegy,
nem ami marad.
A test vesztesre áll, de hát bizonyos
értelemben ez lenne a cél.

Vida Gergely (Komárom, 1973): költő, irodalomtörténész.
Legutóbbi kötete: *Horror klasszikusok* (Kalligram, 2010).

CSÍLTISZÓ

Az asszony bal oldalára fordult, miközben felidézte azt a májusi délutánt a látogatókkal zsúfolt Margitszigeten, s élete első csókját a zenélő szökőkút mellett. Jobb oldalán nyomták bordáit az ágyrugók, de újra az Adria felé röpült vele az expressz. Barátnőivel vihogva énekeltek, a visszafelé suhanó tájat figyelték odakint, és Hubertust kortyolgattak unalomból és kíváncsiságból. Hanyatt feküdt éppen, amikor eszébe jutott, hogy hajnali négy körül menetrendszerűen felébred, s félórán keresztül hallgatja a környékbeli kutyák ugatását, amely elnyomja férje testközélelő érkezéssel szuszogását is. Az volt az érzése minden ilyen alkalommal: nappal az emberek, éjjel a kutyák uralkodnak a világon.

Rápillantott az éjjeliszekrényen ketyegő vekkeróra foszforeszkáló mutatóira. Csodálkozva konstataálta, hogy hat órát aludt álomtalanul.

A férfi akkor már a fürdőszobai tükör előtt állt, és mechanikusan tologatta a villanyborotvát arcbőrére. Képtelen dolog motoszkált az agyában. Úgy tűnt számára, mintha a tükör felületén rétegesen lerakódna minden esemény látványa, minden eseményé, amely a helyiségben történt. Ha nagyon erősen erre gondolt, bele se mert nézni a tükörbe. Kiszolgáltatottnak érezte magát az üvegből készült téglalap számára, mely emlékeit makacsul őrizi. Behunyta szemét, aztán kinyitotta, de csak simára borotvált arcát látta maga előtt. Lenézett a lefolyóban örvénylő vízre. Földrajzórán tanulták, hogy a víz körkörös mozgása a Föld forgásának bizonyítéka. És mégis mozog a Föld, csúszott ki a száján. A bojler őr-lángja megremegett a nevetése nyomán támadt léghuzattól.

Az asszony sziszegve szitkozódott a konyhában, de haragja nem az újonnan vásárolt presszógépnek szólt. Képtelen volt helyükre illeszteni az alkatrészeket, hogy az őrölt kávé felgőzölhessen. Kezében fogta a megtömött tárolóedényt, és a hiányát kereste a készüléken, amelybe formáját tekintve beleillik. A hiány szóról aztán eszébe jutott valami. Iszonyú érzés, ha azok kezdenek el hiányozni, akik különben körülvesznek. Látod őket, hallod a hangjukat, orrodban érzed a bőrük kipárolgását, jelenlétük beléd ivódik, ahogy a bagócsfély petézik az emberi húsba, és mégis. Mintha nem lennének. Kényszeredetten nyúlt a konyhaszekrénybe, hogy a régi kutyogót elővegye.

Néhány hónapja biztos volt már benne, hogy a férje csalja valakivel. Sőt mi több, bohózatba illő jelenetekre készítették paranoid gondolatai. A társasház két bejárattal rendelkezik. A nyugati oldalon a kapu kulccsal nyílik, átellenben azonban a kaputelefon segítségével lehet bejutni. A lakó beüti a kódot, az elektromos zár enged, egyúttal csipogás jel-

zi a lakásban, hogy valaki érkezik. Az asszony sajátos erőterben hanyódott. Szívesen meggyőződött volna férje hűtlenségéről, a lehetséges tudás azonban rémülettel töltötte el. Az utolsó pillanatban ezért mindig menekülési útvonalat biztosított a férfi számára. Munkából hazafelé jövet minden alkalommal jókora kerülőt tett, hogy a ház keleti oldalához érkezzék. Képzetele mozgásba lendült. Most csipogott odafent a kaputelefon. Férje kicsúszsan szeretője testéből, merevedése az ijedtségtől azonmód alábbhagy. Az asszony bekukkant a postaládába. Az idegen nő alighanem sebesen kapkodja magára padlóra hányt ruháit. Halad a lift fölfelé. A férfi éppen röpké búcsúcsókot lehel szeretője ajkára, mielőtt az nyomtalanul eltűnne a lépcsőfordulóban.

Vajazták a pirítóst, olykor belekortyoltak a kávéjukba. Fél füllel hallgatták a reggeli időjárás-jelentést. A Porta Hungaricán át ma jócskán legyengült hidegfront érkezik az országra, mely valódi felfrissülést nem, csupán ízületi fájdalmakat hoz magával. A férfi fülelni kezdett. Rendszerint már hetvenkét órával a front érkezése előtt jelentősen megnőtt a libidója. Tegnap éjjel sem volt kéznél a szeretője, be kellett érnie felesége testével. Rövid, személytelen szeretkezés volt, amelynek végén az asszony sírva fakadt. A férfi nem faggatta, hirtelen elfordult tőle és rágyújtott. Titkos találkái előtt általában meggyőződött róla, hogy a kaputelefon be legyen üzemelve, szeretője levetett ruháit pedig gondosan vállfára akasztotta, hogy szükség esetén kéznél legyenek. Mintha felesége képzeletéhez igazítaná a maga életét.

A férfit valami különös végzet mindig hosszú kerülőutakon indította el. Tizennégy évesen vegyipari szakközépiskolába jelentkezett. Tanulmányai alatt aztán ráébredt, hogy a kémia csupán az atomok külső burkának folyamatait írja le. Felfedezte magának tehát a magfizikát. Tanulmányi versenyeket nyert a tárgyból, de mindenki számára váratlanul egyszer csak alábbhagyott az érdeklődése. Tanárai nem tudták, hogy a férfi számára elfogadhatatlanná vált: a lényegét kizárólag a matematikai apparátussal rendelkező kevesek pillanthatják meg. Különös demokratizmusát nem sokan értették. Filozófusként mégis ádáz ellen-sége lett minden logikai formalizációnak a bölcseletben.

Talán a nők esetében is minduntalan melléfogok, ami a lényegre illel, mondta ki az asztalnál hangosan a gondolatait és feleségére nézett, mintha a sírásba fulladt szeretkezést kívánná folytatni. Az asszony meglepetten nézett vissza rá, de aztán feltalálta magát. Nap-pal az emberek, éjjel a kutyák uralkodnak a világon, célzott pimaszul az éjszakai jelenetre. Felszegett fejfel állt fel az asztaltól, és nekiállt mosogatni.

A férfi tulajdonképpen maga sem értette, fél éve miért ment el arra az általános iskolai osztálytalálkozóra. Meghívó ide vagy oda, elvből nem jelent meg addig egyszer sem ezen az alkalmakon. Az elemi iskolába nem az érdeklődése viszi az embert. Rendszerint a legkülönfélébb kvalitásokkal rendelkező egyének kerülnek egyazon osztályba, akik között nincs és nem is lehet semmiféle szellemi kötőerő. A többséghez tartozó középszerűek pedig többnyire megtorolják kivételes tehetségű társaikon önnön hátrányukat. A férfi évtizedek elteltével is keserű szájjal emlékezett vissza az osztálytársaitól elszenvedett inzultusokra. Ő, aki a maga szakterületén ismeretelméleti egalitarizmusáról vált hírhedt-té, gyerekkori élményeinek hatására közjogi értelemben ellenezni kezdte az állampolgárok egymással való egyenrangúsítását.

Különös, hogy a hűség mennyire különböző módokon nyilvánulhat meg. Hűségesek lehetünk a házastársunkhoz, de a hűség egyik fajtája az is, ha mindig ugyanahhoz a prosztituálthoz járunk. A maszturbációról nem is beszélve. A férfi kamaszkora óta Timire gondolt önkielégítés közben. Azóta számtalan nővel akadt dolga, s megismerte a feleségét, de ezen a téren a helyzet mit sem változott. Kizárólag ez a kimondatlan, titkos szövetség vezethette el mégis az osztálytalálkozóra. Nem is csalódott; a kissé csúnyácska lányból időközben egzotikus szépség lett. Aztán a körülmények. A köztudatban úgy él, hogy feleségét az elégedetlen férj csalja meg, akinek hiányzik valami a kapcsolatból. A férfi tapasztalatai azonban egészen másról tanúskodtak. A megnyerhető veszteség című kötet elején olvasta: „Nem kell-e nagyon is meglenned ahhoz, hogy egy kicsit is elveszett lehess?” A biztos családi háttér számára szükséges és elégséges feltétele volt némi dekadenciának. Ha minden rendben volt – de csak, ha minden rendben volt – közte és az asszony között, rohant Timihez elengedni magát.

A férfi értett az önkéntelen mozdulatokból, elharapott félszavakból; pontosan tudta, felesége mikor fogott gyanút. Elég jó stratégia volt ahhoz, hogy megértse: veszélyben a hátszárnya. Sietősen felszámolta hát addigi életét. Szeretője hívásait nem fogadta, s tudatosan elkerülte azokat a helyeket, ahol Timivel összefuthat.

Az asszony háttal állt neki, egy salástartástalát sikált épp a zubogó vízben. A férfi a maga tányérját nézte mélázva, amelyen a vajmaradékok takarásából egy Vasarely-festmény kópiája bontakozott ki. Képzete megcsalta a férfit; nem tudott ellenállni a térhatás csábításának, holott tudta: amit szemlél, egyetlen síkban helyezkedik el. Azt is csak tudta és nem érezte, hogy a felesége mellett a helye. Szeretője ellenben megőrizte érzékeit, esze súgta neki csupán, hogy örültség a kapcsolatuk. Amint idáig ért gondolatban, egyszerre feltáruult a férfi előtt az értékek relativitása. Egy másik kultúrában, egy másik életben vagy egy másik létben bizonyára intuíciói mellett döntene.

Egészen hálósobájuk csukott ajtajáig ellátott az amerikai konyhából. Erősen behunyta szemét, és maga elé képzelte az aprócska, félhomályos helyiséget. Tudta, a reggel most fénypásmákat varázsol a fali tapétára, s a beszűrődő sugarakban porszemek milliárdjai úsznak. De a férfi nem ebben a napszakban szeretett a hálósobában tartózkodni.

Élénken emlékezett rá, gyerekkorában hogyan fogócskáztak a pajtásaival. Rendszerint kineveztek egy helyet menedéknek. Akinek sikerült eljutnia közülük arra a helyre, azt ideiglenesen nem lehetett megfogni. Csílnak hívták az ilyen menedéket.

A hálósoba az esti órákban változott számára csillé. Pontosabban arra a fél órára, amikor a férfi már lefeküdt, felesége azonban még villanyfénynél piszogott, miközben árnya groteszk módon megnyúlt a sötétítő függönyön. A férfit ilyenkor nem érthették utol gyötrő gondolatai. Általában Az emberiség krónikája című vastag enciklopédiát lapozgatta, míg el nem álmosodott. Leggyakrabban a kilencszáznegyvenharmadik oldalon maradt nyitva a könyv, mert a férfi minden este hosszan nézegetett ott egy fényképet. A fotót egy haditudósító készíthette 1941-ben, a kamera előtt német katonák vonulnak át egy szovjet falun. Még nem sejtenek semmit a jövőről, előttük terülnek el a végtelen hómezők és Sztálingrád pokla. Tejfelesszájú, derűs fritzek menetelnek a halálba, a hátszárnyban hagyva egy egész, problémákkal terhes életet, magyarázta tegnap jókedvűen a neje. Nem nézed meg, kérdezte hirtelen ötlettől vezérelve, és felnézett a könyvből.

Az asszony nem válaszolt. Furcsa pillantást vetett férjére, s amint leoltotta a kislámpát, igyekezett úgy tenni, mintha nem vette volna észre, hogy a katonák szemében is kialszik a fájdalom. ■ ■ ■

■ **Beck Tamás** (Zalaegerszeg, 1976): a Nyugat-magyarországi Egyetemen szereztem bölcsészdiplomát. 2005 óta publikálok prózát és verset különböző folyóiratokban. Kétszer nyertem oklevelet a Salvatore Quasimodo Költőversenyen. Többször szerepeltem országos antológiákban (*Szép versek, Körkép*).

Rablóhalak

HALAK

„Virítsd a lóvét! Virítom.”
(Dopeman: Enyém a világ)

– Uram, értse meg, hogy önnek nincs más dolga, mint fi-zet-ni – magyarázom az adós-nak, mint egy gyereknek, és közben minden erőmmel arra összpontosítok, hogy megőriz-zem a hidegvéremet.

Nem akarom felidegesíteni magam. Ma délben együtt ebédelek a volt barátnőmmel, s mivel abban reménykedem, hogy talán újra összejövünk, nem lenne szerencsés, ha fel-dúltan érkeznék a találkozóra.

Az adós, aki egyébként több mint százmillióval tartozik, de ennek ellenére a hétvégét vitorlázással töltötte az Adrián – az imént néztem végig a magánnyomozók felvételeit –, könyörgőre fogja. Azt mondja, hogy félreértés az egész, és hetvenkét órát kér, hogy ren-dezze ezt az „ostoba helyzetet”, majd buzisan felnevet.

– Het-ven-két ó-ra – nyerte fel olyan hangosan, hogy a titkárnőm benyit a szobámba, és suttogva megkérdi: – Főnök, minden rendben van? – Intek neki, hogy igen, aztán most már fenyegető hangon szólok bele a telefonba: – Magának nincs hetvenkét órája, kedves... – itt elakadok, mert nem jut eszembe az adós neve, de gyorsan átgondolom a helyzetet, és rövid csönd után így folytatom: – Magának még negyvennyolc órája sincsen. Magának – mondom és a mutatóujjammal önkéntelenül is magam elé bökök, mintha a pasas ott áll-na velem szemben – huszonnégy órája van, hogy fizessen, mielőtt megteszem a szükséges és önre nézve igen kellemetlen lépéseket – fejezem be, most már vészjóslóan, aztán meg-szakítom a hívást, és kiszólok a titkárnőmnek, hogy ne kapcsoljon be senkit.

Meglazítom a nyakkendőmet, és visszaülök az íróasztalomhoz.

Az előbbi úgy aktáit böngésem. Aztán újra bele-belenézek az aktához csatolt filmbe: az adós, egy kissé pocakos, erősen kopaszodó, ötvenes férfi az Adrián hajózik két egészen jó kis csajjal. A két lány, úgy húznak nézem őket, a felvételen bikiniben táncol a hajón. A pasas, pezsgős pohárral a kezében, körülöttük billeg, és mond valamit a két lánynak, amit sajnos nem értek. A lányok előbb felnevetnek, majd a csípőjüket meg a mellüket az adós testéhez nyomva táncolnak, végül egymással csókolóznak.

A háttérben az ég, mint egy monumentális filmvásznon, hibátlanul kék és sehol sem ér véget.

Még kétszer megnézem a filmből azt a részletet, ahol az adós valamit mond a lánynak, akik aztán csókolóznak, de akárhogy is hegyezem a fületem, továbbra sem értem, hogy mi lehetett az.

Rövid gondolkodás után felhívom a magánnyomozó irodát, és megkérem őket, hogy javítsanak a hang minőségén, amit hosszas fenyegetőzés után vonakodva meg is ígérek.

Miután leteszem a kagylót, unalmamban, mert még mindig egy óra van hátra délig, azokat a fotókat nézegetem, amelyeket Annával, a volt barátnőmmel közösen készítettünk nyáron.

Párizs: Eiffel-torony éjszaka, egy pantomimes, a Diadalív, két homokos kézen fogva a Sanzelizén, egy Cézanne-kép furcsa fényben, Anna és én összeölelkezve állunk a Pompidou Központ előtt.

Velence: egy üres lagúna, tolószékes férfi a Gucci kirakata előtt, egy középkori ház orosz-lánfejekkel díszített bejárata.

Madrid: a Rastro, két flamenco-táncos, marhavágóhíd, az Escorial, inkvizíciós kínzóeszközök, a Retiro park szakadó esőben.

Görögország, Kréta: a hegyekben egy félig összedőlt ház előtt öreg házaspár áll. A férfi vak, kezében botot tart. Az öregek mögött egyetlen vagyonuk, egy öszvér, amin én ülök, napszemüvegben.

Marokkó: napfelkelte Marrakeshben, egy partra sodort teherszállító hajó roncsai, előtte fogatlan beduin a tevéjével. Egy nő burkában.

Aztán Thaiföld: bicikliző szerzetesek, transzvesztiták, egy go-go bár személyzete, kövér, részeg, rövidnadrágos német vagy angol turisták.

Végül Kambodzsa: csontok, csontok, csontok. Egy féllábú és egy félkezű férfi. Imádkozó szerzetesek.

A képek nagy részét Anna fotózta.

Tizenkét óra. Pontosan érkezem a Menzába, ami szokás szerint tele van. Ennek ellenére nagyon jó asztalt kapunk, egy szolid kétszemélyest az ablak mellett. Még tegnap foglaltattam le a titkárnőmmel. Nem szeretek várni, különösen nem étteremben, asztalra. Rendelek egy pohár bort.

Béna, nyolcvanas évekbeli, újrarahangszerelt számok szólnak. Az Alphaville-től együtt énekelem az énekessel a Forever Youngot, és közben az ablakon át a háztetők felett, a látohatár szélén gyülekező, egyelőre veszélytelennek tűnő felhőket bámulom.

Anna szokása szerint késik.

– Helló, édes – bújja a fülembe, miután fél óra múlva megérkezik. – Régóta vársz rám? Megfeszítem az izmaidat, s bár remegek az idegességtől, megpróbálok mosolyogni.

– Csak most jöttem én is – hazudom. – Illetve pár perce.

Miközben Anna leül, szemügyre veszem, és megpróbálok valami hibát találni rajta. Persze nincs.

Steppelt vállú fehér bőrdzsekit visel, ugyancsak fehér csipkeruhához. A lábán végigfűzős, térdig érő törtfehér bőrcsizma. A haját lezselézve, hátul összefogva hordja. A leheletfinom, bronzsítóval kevert alapozó egzotikus megjelenést kölcsönöz az arcának. Anna nyakában zöld gyémántokkal kirakott, skorpiót formázó medál függ, a kezén gyűrű, ugyanabból a szettből. Sem a gyűrű, sem a medál nem ismerős. Kitől kaphatta? – fut át az agyamon. A homloka közepén apró piros gyémánt. Ez is új.

Mosolyt erőltetek az arcomra és úgy nézem, ahogy Anna nagyméretű Burberry táskáját (tőlem kapta, jegyzem meg magamban) a szék karfájára akasztja, és lehuppan velem szemben. Én nyegle pózban, hátradőlve ülök, s minden erőmmel azon vagyok, hogy az arcom ne áruljon el: hibátlan megjelenésével sikerült lenyűgöznie.

– Mesélj, milyen volt India – kezdem tettetett könnyedséggel, miután Anna elhelyezkedett a széken, én pedig úgy érzem, hogy kellőképpen lehiggadtam.

– Csodálatos, egészen káprázatos – lelkendezik, miközben lopva körbepillant az étteremben. – Azt hiszem, magamra találtam. – Bólint, és megint körbenéz, mintha keresne valakit. – Van valami... – felkacag –, valami, érted, valami mélyen misztikus és inspiráló a Gangeszben – magyarázza átszellemült arccal, aztán nekem szegezi a kérdést: – Füröd-tél már a Gangeszben? És azt tudad, hogy hullák is úsznak a benne? – folytatja, meg sem várva a válaszomat az első kérdésére, ami egyébként is csak az lenne, hogy „nem”.

– Fantasztikus – mondom színtelen hangon, amikor végre szóhoz jutok, aztán intek a pincérnek.

Annát áprilisban Viktor, az ügyvédem születésnap partiján ismertem meg.

Anna odalépett hozzám, és az mondta: – Pont úgy nézel ki, mint George Clooney.

– Tényleg? – kérdeztem meglepetten.

– Nem – nevette el magát Anna. – Csak vicceltem. De érdekes az arcod – mondta, és a poharát az enyémhez koccintotta.

– Komolyan? – adtam a naivat.

– Komolyan – mondta incselkedő hangon.

Egész este beszélgettünk. Meséltem neki a munkámról, hogy követeléskezeléssel foglalkozom meg faktorálással. Mire Anna megjegyezte, hogy a pénzügyi világ az egyébként is velejéig rohadt globálkapitalizmus legmocskosabb része, és ha nem lennék annyira aranyos meg kedves, és persze férfias (bevallom, ez esett a legjobban), akkor egy percig sem maradna a társaságomban.

– Azt hiszem, igazad van – motyogtam magam elé, majd legnagyobb meglepetésemre így folytattam: – Tudom, hogy egy szörnyű rendszer foglya vagyok, és azt is tudom, hogy ez a rendszer mélyen emberellenes, de – és itt, már amennyire az alkoholtól bírtam, hosszan és egyben könnyögően a szemébe néztem – fogalmam sincs, hogyan szabadulhatnék ki belőle.

Később elmeséltem neki, hogy fél éve elváltam, és egyedül élek, de reménykedem benne, hogy végre megtalálom az igazit.

Érzi a belőlem áradó szomorúságot, mondta, és másnap délben koncentrálok erősen, mert gyógyító energiákat küld majd nekem.

Az este hátralévő részében már csak Anna mesélt: a modellkarrierjéről, a divatbemutatókról Párizsban, Milánóban, Tokióban és Londonban. A Chanel- és a Gucci-kampányokról, és arról, hogy mindezt úgy fél éve felfüggesztette a fotózás kedvéért. A képeiről azt mondta, hogy realisták, de egyben spirituálisak is.

Anna mesélt az utazásairól is, amelyeket ő inspiratív utaknak nevezett. Egész pontosan úgy fogalmazott, hogy ezek az utak (Párizstól Kínáig jó néhány drága és egzotikus helyen megfordult) inspirálják őt az alkotó tevékenységben. Anna, a fotózás mellett, Annie márkanévvel ruhákat tervezett. A ruhákat kis belvárosi, alternatív boltokban árulta, de akkoriban határozta el, hogy a jövőben külföldön fog terjeszkedni.

Hajnalban azzal váltunk el, hogy egy hét múlva Anna feljön az irodámba, és készít rólam néhány képet az új fotósorozatához, amelyben üzletemberek, ügyvédek, bankárok portréi szerepelnek majd.

– Anna kinézett magának – mondta másnap Viktor.

A Klasszban ebédeltünk, április közepén jártunk, tombolt a tavasz.

– Nem lesz olcsó – folytatta most már nevetve Viktor –, de vigasztaljon a tudat, hogy mindenki téged irigyel majd – nyerttet fel, aztán hozzátette: – Vidd el a város összes jó éttermébe, meg külföldre is, azt szereti. Ja, és nehogy jogász- vagy bankármulatóba menjetek, az nem az ő szintje.

– Majd meglátom – ha jól emlékszem, ezt mormogtam magam elé, de titokban nagyon is vágytam rá, hogy Annával legyek.

A megismerkedésünket követő héten Anna, ahogy Viktor születésnapján megígérte, feljött az irodámba, és készített rólam néhány fotót. Előző nap felhívott, és megkért, hogyha tudok, vegyek fel vékony csíkos öltönyt, fehér inget és nyakkendőt, amit természetesen megtettem.

Anna aztán kiállította a fotókat: én az íróasztalom mögött ülök, szivarral a számban, és a kérésének megfelelően szigorú, már-már gonosz tekintettel meredek magam elé.

A kiállításnak Anna a „Rablóhalak” címet adta. A megnyitóra május első hetében került sor. A többi képen, a rólam készült fotókhoz hasonlóan, öltönyös férfiak és egy leszbikus kinézetű nő ülnek szigorú arccal az íróasztaluk mögött, és természetesen szivaroznak.

Noha jó néhány bankárral, üzletemberrel és ügyvéddel találkoztam már Budapesten, ezek az emberek mégis ismeretlenek voltak számomra. Elnézve a képeket, még az is megfordult a fejemben, hogy a fotókon szereplő férfiak meg a leszbikus kinézetű nő egyszerűen statiszták. Végül nem hoztam szóba a dolgot Anna előtt, aki az egész kiállításnyitót alatt egyik vendégtől a másikhoz libbent, és lelkesen magyarázott a képekről.

Hallottam, amikor Anna egy magas, kopasz, fülbevalós férfinak, aki a nyakában ezüstláncon lógó agyart vagy fogat viselt, azt mondja, hogy a fotókkal a modellekről – így sajnos ezek szerint rólam is – sugárzó hatalommániát, pénzhétséget és brutalitást akarta ábrázolni. Mire a férfi, nyakában az agyarral vagy a foggal, azt válaszolta, hogy a képek mondanivalója egy kicsit posztmarxista, de művészi értelemben Anna nagyon elkapta a témát.

A következő hetekben gyakran találkoztunk Annával, és minden hétvégét együtt töltöttünk. Bárhová is mentünk, ahogy Viktor megjósolta, a férfiak irigykedve néztek rám. Ez korábban még sosem fordult elő velem. Bár Kinga, az exfeleségem sem volt csúnya, soha egyetlen férfi sem nézett rá úgy, mint Annára.

Örült mázlistának éreztem magam, hogy Annával lehetek. Tele voltam energiával, és úgy éreztem, nem ismerek lehetetlent.

A tavasz folyamán, mivel minden szabadidőmet Annával töltöttem, ritkán találkoztunk Viktorral. Az egyik ilyen kivételes alkalommal, amikor együtt ebédeltünk a Karma teraszán, Viktor megjegyezte: – Megváltoztál, János... Nem is tudom, de úgy érzem, hogy Anna jót tett neked. Egészen boldognak látszol.

Igaza volt. Boldog voltam, hogy Annával lehetek. Olyannyira boldog, hogy minden rossz, ami bennem volt, hirtelen eltűnt belőlem. Erre még ma is jól emlékszem.

Május végén kitört a nyár, és a levegő már annyira felmelegedett, hogy este sem fázunk. Szabadságot vettem ki, és leutaztunk a Káli-medencébe.

Szentbékállán van egy parasztházam, amit még évekkel ezelőtt nyaralóvá alakítottam át. A válásom után, mivel a kocsim, a mobilom és minden más, a birtokomban lévő és ér-

tékesnek mondható tárgy azé a cégé volt, ahol dolgoztam, ez a ház maradt az egyetlen vagyonom. A budai házunk a feleségemé lett, én pedig kénytelen voltam, szintén a cégem költségén, bérlakásba költözni, egy közepesen drága lakópark szinte még félig kész és alig berendezett lakásába.

Összesen két hetet töltöttünk Szentbékállán. Ez idő alatt mindent megtettem, hogy Anna jól érezze magát. Általában délig aludtunk. Délutánonként a medence körül heverésztünk. Anna az új kollekcióját tervezte. Mialatt rajzolgatott, én olvastam vagy vacsorát készítettem. Igyekeztem, hogy Annát ne zavarjam a munkájában.

Néha-néha betelefonáltam a céghez, de úgy vettem észre, hogy a kollégáim nélkülem is egész jól elboldogulnak. Késő délután, amikor enyhült a meleg, elmentünk futni vagy átbicikliztünk a szomszédos falvakba, vagy kocsival átmentünk Révfülöpre, és a kikötőben sétálgattunk. Egyszer megmásztuk a Csobáncot, és Anna készített néhány képet a környékről, de úgy láttam, nem igazán fogja meg a táj szépsége.

Ha éppen jó szél volt, átmentünk Füredre, és béreltünk egy vitorlást.

A második hét végén Anna kijelentette, hogy unatkozik, és így képtelen tovább dolgozni az új kollekcióján.

– Szükségem van inspirációra – mondta. – Ki kell szabadulnom ebből az országból, különben megfulladok.

Betelefonáltam a céghez. Még negyven nap szabadságom volt, amin magam is meglepődtem. Közöltem, hogy egyben kiveszem mind a negyven napot.

– Telefonon természetesen elértek – nyugtattam meg a meglepett helyettesemet.

Másnap összehajóztunk, és visszaautóztunk Budapestre. Útközben sikerült helyet foglalnunk a másnapi párizsi járatra.

Angkorban járt le a negyven nap szabadságom. Akkorra már majdnem óránként hívogattak a cégtől. Amikor megemlítettem Annának, hogy haza kell utaznunk, előbb azt mondta, hogy telefonálnia kell, majd elvonult a szálloda kertjébe, és fél óra múlva, amikor előkerült, kijelentette, hogy ő még marad.

– Még több inspirációra van szükségem – mondta. – Értsd meg, az ázsiai kultúra az egész kollekciómat újraértelmezte.

Csalódott voltam, és egy szót sem értettem az egészből. Úgy éreztem magam, mint akit becsaptak.

Bangkokba még együtt repültünk, aztán a reptéren meglehetősen hűvös hangulatban váltunk el egymástól.

– Bon voyage – nyomott egy puszit az arcomra Anna. Ennyi volt. Én megpróbáltam átölelni, de kibújt a karomból, aztán határozott léptekkel elindult a reptér kijáratá felé, és közben mobilozott. Azóta nem találkoztunk, és nem is hallottam róla, egészen tegnapig, amikor felhívott, és közölte, hogy most érkezett meg Indiából, és sürgősen beszélni szeretne velem.

A pincér odajön az asztalunkhoz, hogy felvegye a rendelést. Anna megkérdi tőle, hogy milyen ásványvizük van

– Theodora és Nestlé – feleli.

– És még? – kérdi Anna, miközben vádló tekintettel rám néz.

– Ez a teljes választékunk.

– Perrier, Evian, Fiji – sorolja Anna, mint egy automata.

– Sajnálom, de csak Theodorát és Nestlét tartunk – sóhajtja a pincér.

– Na jó – Anna farkasszemet néz velem –, akkor inkább egy kólát kérek. Egy pillanat – szólal meg újra, mielőtt a pincér felém fordulhatna – kóla lightot. És citromkarika nélkül, ha szabad kérnem – teszi hozzá figyelmeztetően.

– Én pedig kérek még egy pohár bort – mormogom magam elé.

– Nos – csapom össze a tenyerem, miután a pincér elment –, szóval akkor India.

– Igen, igen – villantja rám tökéletes mosolyát. – India maga a csoda. Fantasztikus. Az egész út termékenyítően hatott rám. A népművészetükre – széttárja a karját – nem talállok szavakat.

– És Kína? – vetem közbe, mert korábban majdnem szó szerint ugyanezt mondta előbb Kínáról, aztán Thaiföldről és végül Kambodzsáról is.

– Kína egy kizsákmányoló rablóállam – vágja rá. – És szennyezi a környezetét.

– Értem – felelem. Thaiföldet és Kambodzsát már elő sem hozom.

– Indiában minden más... – mondja elgondolkodva, de aztán nem folytatja.

A pincér meghozza az italokat.

– Sikerült választaniuk? – kérdi meglepően nyugodt hangom, de azért inkább felém fordulva.

– Zöld, zöld, zöld – hadarja Anna, majd mintha a pincér ott sem lenne, bejelenti: – Vegetáriánus lettem.

– Aha – nyugtázom, és a pincérre sandítok, aki mozdulatlanul áll az asztalunknál.

– Tudad, hogy Indiában a tehenek szent állatok? – kérdi tőlem Anna, továbbra is neglígálva a pincért.

– Igen. – Felsóhajtok. – Olvastam róla.

– Azt látni kell, ahogy szabadon kószálnak, csak úgy... és mindenfelé – mondja, aztán a pincérhez fordul. – Csak zöldet és nyersen. Abszolút nyersen.

– Ööö – bizonytalanodom el, amikor a pincér rám néz – nekem meg – próbálok időt nyerni, miközben, mint az őrült, forgatom az étlapot – hozzon kérem, mondjuk... egy, egy, egy – ismételve, mint egy hülye – egy rántott gombát – nyögöm ki végül.

– A panír károsabb, mint a nyers hús – mondja Anna.

– Tényleg?

Egy mozdulattal megállítom a pincért.

– Tényleg.

Csönd.

– Akkor maradhat a gomba? – kérdezi a pincér faarccal.

– Nem, nem, inkább hozzon egy... – végigfuttatom a szemem az étlapon – egy tatár beefsteaket.

– Biztos? – kérdi a pincér.

– Biztos – nyögöm ki, és közben felpillantok Annára.

– Dögevő – mondja.

A pincér bepötyögi a rendelésünket, aztán elmegy. Magunkra maradunk.

– Indiai étterembe kellett volna mennünk – szólal meg Anna.

Hallgatok. A borospohárral játszom, és közben megfeszítem a combomat.

– Mondjuk a fűszeres étel nem tesz jót az arcbőrnek – folytatja elgondolkodva.

– Sajnálom – sóhajtok fel.

– Most már mindegy – legyint a kezével.

Csönd.

– Szerettem volna beszélni veled – mondja Anna feltűnően kedves hangon.

– Én is veled. – Nagyot dobban a szívem, és merészen átnyúlok az asztalon, hogy megfogjam a kezét. – Hiányoztál – suttogom félve.

Hátradől.

– Ami azt illeti, én – egy pillanatra elnéz a vállam felett – a közös üzletünkről akartam beszélni veled – mondja kimért hangon, tönkrezúzva álmaimat, hogy újra egymásra találunk.

– Óh! – Gyorsan visszahúrom a kezem.

Annának még az ismeretségünk elején felvettem, hogy a beszállok a ruha-üzletébe. Akkor arra gondoltam, hogy így még többet lehetünk majd együtt, meg valamiképpen össze is kötjük az életünket. Őszintén szólva az volt a tervem, hogy a közös üzlettel magamhoz láncolom Annát.

Azt mondta, hogy köszöni, de ő mindig egyedül hozza meg a döntéseket, és sosem keveri a magánéletét az üzlettel. Aztán sértődötten megjegyezte, hogy ne feltételezzem róla, hogy ki akar kihasználni, mert a mi kapcsolatunk más dimenziókban mozog.

Végül hosszas könyörgés után sikerült rábeszelnem, hogy kétmillió forintért adja el nekem a cég üzletrészeinek harminc százalékát.

Társtulajdonosok lettünk az Annie-ban. Miután aláírtuk a szerződéseket, Anna közölte, hogy a társaságnak tízmillió forintra lenne szüksége a külföldi terjeszkedéshez. Arra gondolt, hogy ha már úgylis tulajdonos lettem a cégben, befektethetném ezt a pénzt. Persze csak kölcsönbe.

– Egyébként én már korábban legalább tízmillió forintot betettem a közös cégünkbe – jegyezte meg Anna, amikor a kölcsönt szóba hozta.

Végül csak nyolcmilliót tudtam odaadni neki, mert több megtakarított pénzem nem volt, a következő bónuszt pedig csak ősszel fizették. Mindenesetre szabályos szerződést kötöttünk, amelyben vállaltam, hogy a tízmillió forintot az immár közös cégünk rendelkezésére bocsájtom mint kölcsönt, míg a cég vállalta, hogy amennyiben nyereséges lesz, tíz év alatt visszafizeti azt. A szerződést Viktor készítette és jegyezte ellen.

– Szóval – kezdi türelmes hangon újra Anna – a közös üzletünkről akartam veled beszélni.

– Hallgatlak.

– Nos – kulcsolja össze a kezét –, te annak idején nagylelkűen vállaltad egy bizonyos kölcsön folyósítását... – mondja, de a folytatás helyett igéző pillantást vet rám.

– Igen – mormogom félig magamban, mert szörnyű sejtésem támad.

– Szóval – egy pillanatra elhallgat, amíg a pincér leszedi az asztalt – a szerződés szerint, és javíts ki, ha nem így van – veti közbe nevetve –, további kétmillió forinttal még mindig tartozol a cégnek.

A hátamban megfeszülnek az izmok. – Mennyivel?

– Kétmillióval – feleli szenttelen hangon.

– Hát... – összezavarodom. Mintha áramütés ért volna. – Na, várjunk csak... Szóval pontosan mit is szeretnél tőlem?

– Én úgy látom, hogy te, drágám, még tartozol a cégnek kétmillió forinttal – magyarázza olyan hangon, mintha egy féleszűnek beszélne

– Na várj csak – mondom, és kínomban felnevetek. – Én már adtam nyolcmillió forintot...

Sírásközeli állapotban vagyok.

– Ez igaz. – Elmosolyodik. – De az ügyvédem szerint még tartozol kétmillióval.

– Ügyvéded is van?

– Természetesen.

– Értem.

Csend.

– És mi lett a nyolcmillióval? – próbálkozom bátortalanul, mert arra határozottan emlékszem, hogy mielőtt elutaztunk, a nyolcból még hatmillió a cég számláján volt.

– Hogy mi lett vele? – kérdi ő is, és közben enyhén ellenséges pillantást vet rám. India... meg az anyagok... tudod te, hogy mennyibe kerülnek az anyagok... és Goa... ott már nyugati árak vannak – hadarja el egy szuszra.

Bólintok, bár fogalmam sincs, hogy mit hord itt össze.

– János, nem vagy jól? – kérdezi. – Olyan sápadtnak tűnsz.

Behunyom a szemem, és nagyot sóhajtok. Arra gondolok, hogy Indiában vannak elefántok, és vannak tigrisek is, és egy kurva tigris igazán megzabálhatta volna Annát.

– Ezek szerint Goán is jártál? – kérdelem tőle, mert más értelmes dolog nem jut az eszembe.

– Igen – feleli továbbra is szenttelen hangon.

– Egyedül? – kérdelem elfúló hangon.

Anna az abrosz szélével játszik, és anélkül, hogy rám nézne, közli: – Hát nem egészen... – Elmosolyodik. – Tulajdonképpen megismerkedtem valakivel...

– Kivel?

– Fontos ez? – pillant fel.

– Ki az? – vinnyogom.

– Egy indiai dj.

– Egy dj? És hogy hívják? – idegesen és kapkodva beszélek, bár egyetlen indiai dj-t sem ismerek.

– Nikhil Ganguly a neve. Miért kérded?

– Ganguly – sóhajtok fel. – Micsoda egy hülye név – mormogom.

– Kérlek, János, hagyjuk a személyeskedést. Nikhil egyébként is a felsőbb kaszthoz tartozik, és most már én is – mondja megbántva, és megérinti a gyémántot a homlokán.

– Nagyszerű – mondom félig magamnak, aztán az jut eszembe, hogy India tele van mérges kígyókkal, és az egyik igazán halálra marhatta volna Annát meg ezt a Gargut vagy Gargalut, vagy hogy a francba hívják azt a dj-t.

– Aha, akkor te most krisnás vagy? – szegezem neki a kérdést, csakhogy másra tereljem a szót.

– Nem. – Türelmetlenül felsóhajt. – Nem vagyok krisnás. A buddhista hitet vettem fel, és Ganguly a lelki társam, akivel valószínűleg már egy korábbi életemben is találkoztam.

– És mi már találkoztunk? – kérdezem reménykedve.

Rámosolygok, és az asztalon felé csúsztatom a kezem.

Elhúzódik.

– Nem hiszem – feleli határozottan.

Csöndben emésztetem ezt az információt.

– Várj csak! – kiáltok fel, mert eszembe jut valami. – Ez a Gulu, ez nem Viagrával foglalkozik? Úgy értem, hogy mostanában egy csomó e-mailt kaptam, amiben egy indiai Viagrát akart eladni nekem. Méghozzá nagy mennyiségben. Persze nem hivatalosan.

– János!

– Tessék?

– Nikhil nem Viagra-ügynök. Ő dj és szitárművész.

– Biztos? Egészen biztos vagy benne, hogy mindent tudsz róla? Úgy értem... De hát ez örület! Ezek az emberek majomagyvelőt, kígyókat meg olajban sült sáskát esznek, és embereket áldoznak fel valami istenféleségnek – darálok el egy szuszra mindent, amit még gyerekkoromban az egyik Indiana Jones filmben láttam.

– Miket beszélsz itt össze! – mondja undorral.

– Bocsánat – hebegem.

Csönd.

– Szeretném mielőbb rendezni ezt az ügyet, és visszamenni Indiába. Ugye megérted? – mondja, és közben az ujjával az asztalon dobol.

Ahelyett, hogy válaszolnék a kérdésre, csüggedt hangon ezt kérdem: – Hát nem maradsz?

– Nem, nem. Még a héten visszarepülök Indiába, Nikhil vár rám.

Bólintok, aztán egy hajtásra megiszom az egész pohár bort.

– Na szóval, mikor kapja meg a cég, pardon, a közös cégünk a hiányzó kétféle milliót? – kérdi. Hallgatok, mert nem tudok mit mondani.

– Kávét, desszertet? – töri meg a csendet a pincér, aki ki tudja, hogy mióta állhat már mögöttem.

– A cukor maga a fehér halál – feleli Anna sértődött hangon, és közben szedelőzködni kezd.

Én csak nemet intek a fejemmel.

– Nos, akkor várom a pénzt – búcsúzik Anna. – Ugye, meg tudjuk oldani ezt az ügyet ügyvéd nélkül is? – Szigorúan, de egyben pajkosan néz rám.

Bólintok.

– Namaszté – mondja Anna, és összeteszi a kezét, mintha imádkozna.

– Tessék?

– Szia – mondja nevetve.

– Szia – motyogom.

Visszamegyek az irodámba. Egy ideig az ablakból a szomszéd irodaházat figyelem, aztán mögötte a felhőket, amelyek egyre fenyegetőbb árnyékot vetnek a városra. Végül felhívom Viktort, az ügyvédemet.

– Hát, elég nagy szarban vagy, öregem – foglalja össze a helyzetemet Viktor, miután elmesélem neki a találkozásomat Annával.

– De hát a cég tartozik nekem nyolcmillióval – nyöszörgöm.

– Figyelj, a jog nem így működik – mondja, aztán mély lélegzetet vesz. – Most még te tartozol a közös cégeteknek kétféle millióval, aztán ha majd nyereséges lesz az Annie, meg letelik a tíz év – a telefonon keresztül is hallom, ahogy fulladozik a nevetéstől –, akkor majd a cég tartozik neked. Sajnálom.

Már a kocsimban ülök és hazafelé tartok, amikor a magánnyomozó irodából felhívnak.

– Kérte, hogy szóljunk, ha sikerült kiszűrniük a zajokat a hajón készült felvételtől – mondja az ügyön dolgozó technikus. – Nos, haladtunk a dologgal, de azért még mindig zavaros egy kicsit.

- Igen, és mit mond a barátunk?
- Valami pénzről beszél, de olyan nagy volt a távolság, a szél és a tenger zaja, hogy még mindig nem teljesen tiszta, hogy mit mond.
- Aha – nyugtázom. – Akkor mondja el azt, amit megértett belőle.
- Hát... szóval az biztos, hogy pénzről beszél...
- Ezt már tudom – vágok közbe. – Mennyiről?
- Milliókról – nevet fel. – Úgy látom, hogy az öreg, ha nőkről van szó, nem spórol a pénzzel.
- Milliókról – nevetek fel én is. – De mégis hány millióról? – kérdem türelmetlenül.
- Ez az, amit nem tudunk kiszűrni. Egy vagy tíz, nem tudjuk eldönteni. Dolgozzunk még rajta?
- Hagyják. Végül is mindegy – sóhajtok lemondóan.

Ruhástul lefekszem az ágyra. A konyhaasztal és a két konyhaszék mellett ez az egyetlen bútor a lakásomban. Melegem van. Nem működik a légkondicionáló. Látom a vezetékek helyeit, a kilógó csöveket a falból, mert a külső és belső egységeket még nem szerelték fel. Fekszem az ágyon, és csak bámulom a kilógó csöveket meg a plafon hajszálrepedéseit.

Anna jár az eszemben, meg Szentbékálla, Párizs, Madrid, Marokkó, Kréta, Thaiföld és Kambodzsa. Írok Annának egy sms-t: „Szeretlek”. De mihelyt befejezem, elfog a gyengeség, előnt a szégyen, elhagy a remény. Kitérlöm az üzenetet.

Elindulok a konyhába sörért, de aztán eszembe jut, hogy tegnap este már az utolsót is megittam. Visszafekszem az ágyra. Megint a falakból kilógó csöveket és a plafon hajszálrepedéseit bámulom.

Amikor megunom a báméskodást, megszámolom a pénzt, amit a zsebemben találok. Aztán csak fekszem tovább mozdulatlanul, és összeszorított foggal várom a vihart. ■ ■ ■

Kötter Tamás (Csorna, 1970): budapesti prózaíró, ügyvéd, üzletember.

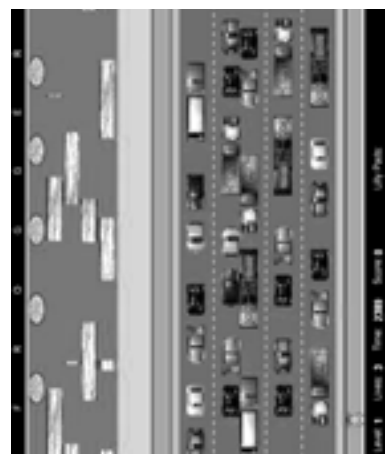

Egy Árkád játékos vallomásai

Árkád

Sirtingnek várnia kellett az est leszálltaig, hogy újra láthassa a nőt, aki a múlt éjjel egyszerre töltötte el viszolygással és csigázta fel a képzeletét. Napközben többször elhaladt a bérház kapuja előtt, ahol találkoztak, de csak bábuskák ki- és beszállingózását látta, a nő nem volt sehol. Végül egy padról, a tér túloldaláról kezdte figyelni a placcot, ahol a nő dolgozott. Körbepászttyázta magát egy baguette-tel, néhány háromszögletű kemping sajttal és egy félcsirkével, melyet egy kis húsboltban vett a Károly híd tövében – és várt. A védelmező szerepét osztotta magára, a felszabadító lovagét, mely kellőképpen passzolt aktuális lelkiállapotához: az átváltozás lehetőségét kutatta, annak a lehetőségét, hogy saját kisugárzásának melegébe vonja a nőt, és fényt vigyen „létezésének álarcokkal foltozott rései közé”, mint ahogyan utazónaplójában ezt meghatározta. Igen, küldetésének ezen a pontján, mely új, érintetlen tartományok feltárásáról, és persze a követők toborzásáról, illetve alkalomadtáni „bérléséről” szólt, úgy döntött, hogy olyan valakivel kezd, aki már régóta tisztában van a pénz és a szolgáltatások értékével.

Miközben evett, a hirtelen feltámadó, és a városnak kifejezetten csak ezt az egy pontját kísértő őszi szél száraz leveleket és olajos papírdarabkákat sodort felé, melyek kamikázeként pörögtek a feje körül. A férfi azonban már hozzászokott a helyi időjárás szeszélyeihez: szabad kezével teljes nyugalommal söpörte le a koszt, amit a szél ráfúj, míg a másikkal kis darabkákat tépett a porhanyós csirkehúsból. Idővel, Shirting figyelmét teljesen elkerülve, a nő előtűnt a bérház kapujának sötétjéből és elfoglalta a posztját. A magasból egy FUJI reklám fényei világították meg az alakját, platinaszöke haja úgy szikrázott a ráeső neonfényben, mint a tajtékot vető tenger. Úgy állt ott, mint egy fénybe zárt porcelánfigura, szolgálatkészben, a gyalogosok számára láthatatlanul, mintha egy külön kasztba tartozna. Ekkor még azonban a férfi figyelmét egy vaskos csirkecomb kötötte le, így eltelet egy kis idő, mire cselekedhetett. Felpattant a padról, amint meglát-

ta, a turistákra vadászó taxikat és az egyszemélyes Škodákat kerülgetve keresztülvágott a forgalmon. Félúton vette csak észre, miközben éppen a szírt nyalta le az újáról, hogy a nő éppen egy narancssárga trabantossal alkudozik. Shirting legmélyebb sajnálatára be is szállt a szőrösögő kocsiba, mely elmondhatatlan mennyiségű gázt bőfögött a levegőbe, mikor elhajtott.

Vissza kellett térnie padjához, magányosan kerülgetve a taxikat, mint Frogger, kedvenc gyerekkori videojátékának béka főhőse. Mire visszaért, már két hátizsákos turista ült a padon, a *Let's Go Europe* útikönyvet böngészve. Megfosztva őrhelyétől, Shirting egy élelmiszerbolt előtt kezdett el téblábolni, érdeklődést mímelve a kirakat iránt. Uncle Ben's gyorsrizses dobozok voltak mindegyik ablakban, piramis alakban, mintha az üzletben egyedül ez lenne kapható. Egy macskát fedezett fel a narancssárga dobozok között aludni, úgy festett, mint valami kitömött marketingfogás.

A trabantos fél óra múlva hozta vissza a nőt a placra, csaknem kilökte az ajtón, majd elhajtott, mint egy cserbenhagyásos gázoló. Shirting bámulta, ahogyan végigsétál a járdán, ahogyan megrázza és összeszedi magát, majd visszatér a Fuji reklám neon fénykörébe. Rohanni kezdett, nem akarta újra elveszíteni. Átvágott a rohamozó taxikon, egy pénzes fuvar után körrögző Mercedes csaknem elütötte. Végül odaért, széles mosollyal nézett a sápadt lányra, és úgy érezte magát, mint egy király álruhában, aki alamizsnát jött osztani a pórnak.

Monika a szokásos bizonytalan köszöntéssel üdvözölte a furcsán öltözött férfit: „Szopi?” Hát lehetne ennél bármi egyszerűbb? A mód azonban, ahogyan a férfi visszamosolygott bizalmat követelő, de mégis félénk mosolyával, feltételezni engedte, hogy nem szexuális szolgáltatást akar. Talán valami hittérítő, gondolta magában. Torkig volt velük. Hittérítő, aki azért jön, hogy az érthetetlen nyelvvel prédikáljon, aki kész egyébként akár a dupláját is fizetni a tarifának, csak hogy megkeresztelhesse egy fürdőkádban. Ugyanaz a férfi, aki néhány éjszakával ezelőtt, piától bűzölögve arról gyözködte, hogy neki, Monikának kell megkeresztelnie őt. Az ilyet természetesen visszaütötte.

Shirting bólintott, hogy nyomatékosítsa szándékát. A nő önkéntelenül is kézen fogta és így vezette át a férfit a bérház faajtájának boltíve alatt, pedig nem volt szokása megfogni az ügyfelei kezét, de volt valami ebben a férfiban. Ahogyan az udvarról induló fémlépcsőn haladtak felfelé, Shirting a cipőik zaja elől fedezékbe iszkoló apró lábacska surrogását – mint utólag kiderült, patkányokét – halotta. Ekkor bizonytalanodott el először. Úgy érezte, olyan helyen jár, ahol sötét sarkokban üzekedve a férgekkel maga a pestis fészkel, vagy visítva járja a lépcsőházat, mint egy bomlott elméjű gyermek. Kételynek azonban már nem volt helye: egy vaskos kulcscsomóval a nő bezárta mögöttük a vasajtót, a lakás bejárati ajtaját, az előszobát, de még a hálószobát is, ahová bevezette. Shirting úgy állt ott, mint egy tűz. Bármire készen.

Furcsa és össze nem illő limlomokkal volt berendezve a hálószoba. A felhúzó régi gramofonnal, a propaganda poszterekkel, a halmokban álló filmes magazinokkal és a lepedőkkel, melyek hegyként tornyosultak egy csomagolókosárban az ágy mellett, egy bolhapiaci árus raktárszobája is lehetett volna akár. A nő kinyújtotta a kezét Shirting felé, ezúttal nem azért, hogy megfogja a férfit, hanem, hogy megkapja a fizetségét. Elérkezett az elkerülhetetlen pillanat, hogy a férfi újra beleütközzön saját idegenségébe: angolul beszélt, mivel képtelen volt akár egy szót is szólani a nő nyelvén. Monika németül mondta az árat. Ez volt a szokása, egyfajta hagyomány minden külföldi kuncsaft felé, hogy nemtől, fajtól, származástól, felekezeti hovatartozástól függetlenül, mindig németül mondja. Egyszerű beszédfordulat volt, melyet a férfi már számtalanszor halott a jegyárusoktól a met-

róban, a hotelekből való kijelentkezések során, nem is beszélve a pincérek tucatjairól szerte a városban.

„Vierzig mark” – mondta a nő másodszorra is, megnyomva minden egyes hangot, pontosan úgy, mint ahogyan az iskolában tanították. Shirting eltűnődött, hogy vajon jó üzletet köt-e, és automatikusan a nadrágjához nyúlt.

Ahelyett azonban, hogy a nadrágzsebének alján fészkelő hangulatjavító tablettái közül halászott volna ki egyet, a hasára csatolt kis pénzes táskáját nyitotta ki, és egy marék különböző színű bankjegyet adott át a nőnek, hogy válasszon. Neki ez csak játékpénz volt. Mónika nem vacakolt, kiválasztotta a megfelelő összeget, a ruhájából előhalászott egy gondosan összegöngyölt pénzköteget, kibontotta és beleigazította a Shirtingtől elvett pénzt, majd a ruhásszekrényhez lépett, ahol a pénzes dobozát tartotta. A szekrény ajtajának kinyitásával rengeteg, a régi ruhák ízetlől részeg molylepkét engedett szabadjára, melyek a feje körül kezdtek el körözni, kiemelve zavart arckifejezését. Shirtingnek úgy tetszett, mintha egy kirakós játék darabjait látná. Monika hangosan átkozódni kezdett csehül, az anyanyelvén, dühödten hessegette a lepkéket, majd felkapott egy ősrégi filmes magazint és azzal csépelte őket. A jelenet hirtelen jött, váratlan brutalitása annyira megijesztette Shirtinget, hogy egy nagy, a szoba sarkában álló, fekete-fehér Grundig televízió mögé bújt. Egy idő után a magazin darabokra hullott a nő kezében, de nem zavartatta magát. Folytatta tovább a molyok gyilkolását, atlétikusan kapva az apró rovarok után. Csak jó néhány perccel később, amikor már befejezte a vadászatot, vette észre, hogy Shirting még mindig a szobában van és éppen egy régi videojáték joystickját nyomogatja, melyet a tévé mögött talált.

Elképesztő módon ugyanis – mely megmagyarázhatatlanabb volt, mint ha valaki holdkövet találna, vagy egy jó állapotban lévő múmiát – egy régi játékkonzol hevert a televízió állványa mögött, a saját formájában, ikonként: egy bordázott fekete műanyag doboz, kiemelkedő piros gombokkal, a csatlakoztatható játék nyitott helyével. Az ereklje maga volt a férfi gyermekora. Érrendszernek tűnő kábelek, hosszabbítók és transzformátorok hálójában, Monika televíziójához csatlakoztatva, működésre készen, Shirting egy első generációs Atari konzolgépet (Atari 2600-at) talált.

Monika képtelen volt lesajnálni és kirúgni a férfit, bár nyilvánvaló volt, hogy ez előbb-utóbb majd bekövetkezik. A döbbenettől némán kinyitott egy, a tévé mellett heverő Čedok repülő táska és megmutatta Shirtingnek a tartalmát. Egy egész ásatásnyi konzolkazetta lapult a táskában, megkopott bordázattal, a műanyagból kilógó, nyelvyszerű chippel a végükön.

Ott feketéllettek Shirting előtt, készen, hogy bedugják őket a konzolba. Választhatott. Átkutatta a zsák tartalmát, a kazettákon található, a játékot illusztráló minden egyes matrica nosztalgikus felkiáltásokat szakított fel belőle. Majdnem asztmás rohamot kapott a gyönyörtől és a hitetlenségtől – nem tudta felfogni, hogy mit is talált. Ott volt az összes alapjáték: a Space Invaders, a Missile Command, a Berserk, a Tank Attack, a Pole Position, a Golf, a Centipede, és néhány olyan darab is, mely kifejezetten a műértéstől tanúskodott: a Drag Racer, a Pinball és a Joust – ott volt minden, ami a televíziót a szelídek Colosseumává képes változtatni, a lusták összes véres konzoljátéka.

Shirting az időnek abban a mágikus pillanatában kezdett kamaszodni, amikor az árkád gépek még profitot termeltek. Első valódi társadalmi fórumai így a játéktermek voltak, közvetlenül a játszóterek kinövése után. Minden játéknak egyetlen azonos, már-már mitikus egyszerű motívuma volt: Egy áll szemben a sokkal.

A Froggerben volt a legjobb. Bár nem volt borzasztóan koordinált, ebben a játékban zseniális képességeket mutatott. „Azért, mert ügyességi já-

ték” – magyarázta Jerry Kodadeknek, a játékerem tulajdonosának, aki vel gyerekként össze is barátkozott. A játékban egy pixelbékát kellett keresztülvezetni a játékosnak egy többsávos és forgalmas autópályán, a kocsi, a gyilkos teherautók sebessége (függetlenül a béka helyzetétől) pedig attól függött, hogy milyen szintet ért el a játékos. Shirtinget lenyűgözte és elégedettséggel töltötte el, hogy egészen realiztikusan ábrázolták a béka szétlapításának véres pillanatát, bár igencsak kedvelte a kétéltűt és annak luddita filozófiáját. Shirting számára, ellentétben a legtöbb játékosal, a játékgép kivetítője átjárhatóvá vált: úgy ugrált ki és be a játékból, mint ha egy álomba járna vissza. Még olyan tulajdonságai is lettek, mint egy békának: ki-kinyújtogatta a nyelvét, mialatt játszott. Azt mondják, a mélytengeri bűvárok légzőrendszere hasonlítani kezd a delfinekére, amikor merülnek. Miért is ne történhetett volna ugyanez Shirtinggel a játék közben? A Frogger iránt érzett olthatatlan szerelme volt kamaszként a legmeghatározóbb karakterjegye. Király volt a játékban.

Szóval ott ült Monika szobájában, egy animált békát vezetgetve a forgalmas úton, újra. A használati utasítás szerint az amerikai Santa Monica Boulevard alapján tervezték a szintet, melyen játszott. Gyerekkorának lelkesedését érezte, miközben a kis kétéltűt vezetgette a veszélyes úton, a videobéka brekegésétől feltűzelve pedig – mely nem igazán hasonlított arra a hangra, melyet egy igazi béka adna ki, inkább volt hangutánzó, számítógépes brekegés – képzeletével megpróbálta újra foglyul ejteni gyermekkorának varázsát. Még mindig jelentős tehetségnek találta magát a játékban, bár már messze alulmaradt azokhoz a játékeremben elért eredményekhez képest, melyek a memóriájába égtek.

Monika keresztbe vetett lábakkal, kihúzott derékkal és joystickkal a kezében mellette ült és várta, mikor következik. Bár Shirting természetes tehetségének semmi jelét sem mutatta a játékban, gyakran játszott, mióta a futatója a lakásba költöztette, hogy kitöltse két fuvar között az érzelmileg lemeztelenedett időt. (Az összes régi bútor a stricié volt, aki fizetség gyanánt fogadta el őket egy adósától, akinek Salzburgban voltak rokonai.) A játék megerősítette és megnyugtatta Monikát.

Shirting, megérezve a nő türelmetlenségét, hagyta, hogy békáját elkapja egy kisteherautó hátulja. Monika felkiáltott örömeiben, amikor feltűnt a szétlapított, véres állatka a tévé képernyőjén. A férfi a nő felé fordult, hogy lássa, hogyan játszik. Nem a hagyományos módon fogta a kezében a joystickot, sokkal finomabban, európaiban, kézfejét a tetejére helyezve tartotta, elegáns, köröző mozgással irányított. Azonnal lenyűgözte Shirtinget, pont úgy, mint amikor először megfigyelte, hogyan tartják a kínai játékosok a pingpongütőt. Ahogyan Monika – Shirting véleménye szerint jó stílusban – haladt előre a játékban, a szeme kitágult. Shirting megpróbálta megállapítani és megjegyezni, hogy milyen színű, mint egy olyan részletet, melyre fontos lenne emlékezni, de nem járt sikerrel. Szomorkás szürkéséget látott, olyat, mely a vihar utáni felhők sajátja. A nő arca is homályosnak tűnt. Shirting tekintete gyámoltalanul rohant végig a vonásain, végül a nő orránál állt meg: fitosan, kissé felfelé görbült, turcsiságot kölcsönözve neki, mely nem vont le semmit szépségéből. Az álla kis gödröcskét formált, a játék izgalma közben rózsaszín nyelvének a hegye pedig ki-kibujt a szájából.

Az arcvonásai azonban nem álltak össze egészszé. Lehet, hogy ez volt a valódi funkciójuk: hogy újra tudjanak rendeződni bármilyen képpé, ami egy férfinak megfelel, hogy alárendelődjenek és hasonuljanak a fantáziájához, így akadályozva meg, hogy bármiben is különbözhessen azoktól, akik előzőleg voltak a nővel. Shirting úgy érezte, egy hajóban evez, ezekkel a férfakkal. Hogy ő is a tagja a sörkórusnak, mely felöltöztette és kifacsarta ezt a nőt, azt követelve, hogy a kedvükre tgyen. Ez azonban csak az elősze-

A HATÁR ÉS A HATÁRTALAN

„Az isten nem határa az embernek, de az ember határa isteni. Másként szólva: az ember önnön határait megtapasztalva istenivé válik.”

Georges Bataille

Minden pillanat egyszeri és kitüntetett; nemcsak folytatása a többinek, hanem kezdet is. Újra kezdődik benne a teremtés, amelynek a keletkezés és az elmúlás a leglátványosabb megnyilvánulása. A határtalan nem a határokon túli végtelent jelenti, hanem azt a folytonos, robbanásszerű örvényt, amely minden pillanatot kivételessé, felkavaróvá, összehasonlíthatatlanná tud tenni, s megakadályozza a pillanat Faust által áhított megállítást, a megbékélést. A határátlépés során azért érzi úgy az ember, hogy az időből is kilépett, mert hirtelen a pillanat foglya lesz. A kezdet határtalanságába szédül bele. Miközben azt tapasztalja, hogy eljutott a mindenség kezdetéhez, abban a nyomasztó felismerésben részesül, hogy a beteljesülés, amire mindig is vágyott, nem egyéb, mint a beteljesülés reménytelenségének az átélése. Ekkor derül ki, hogy belülről jövő, tőle mégis rettentően idegen hang csábításának engedelmeskedve olyasmire vágyott, amitől inkább menekülnie kellett volna: élete egyszeriségének az átélésére, önnön megismételhetetlenségének különös, örvénylően szédítő élvezetére.

IXIÓN KEREKE

Semmilyen közösség nem maradhatna fenn a határok és mértékek kijelölése és tiszteletben tartása nélkül. A közösségeket egybetartó vallások, s kivált a belőlük kisarjadó ideológiák azonban arra alapozzák a hatalmukat, hogy figyelmen kívül hagyják, hogy a határ

és a mérték olyasminek köszönheti a létét, ami maga nem határolt és nem is mértékletes. Pedig minden mitológiában színre lépnek olyan hősök, akik megszegik a határokat és elveszítik a mértéket. De árulkodó, hogy a határátlépés többnyire elrettentő bűnök formáját ölti magára, és – különösen Európában – mint a gonoszság nyilvánul meg. Akik átlépik az istenek által elrendezett határokat, azok vagy a káosznak, vagy pedig a Sátánnak a követői.

Pedig nem feltétlenül a gonoszság jele, ha valaki át akarja hágni a határokat; és nem is csak a hübriszé, ha ki akar lépni a mérték világából. Olyan kielégületlenség bírja rá az embert arra, hogy megpróbálja átlépni a határokat, amely kozmikusnak nevezhető, és nem értelmezhető pszichológiailag. Miért riasztó ez mégis? Azért, mert korlátainak és határainak a terhétől az ember csak úgy tud megszabadulni, ha egy újabb terhet vesz magára: a korlátlanak, a határtalannak a terhét. Az ismeretlenben, a hozzá képest tökéletes másban ismer rá magára. De ezzel együtt a lehetetlenben is, amely megakadályozza, hogy bármiben is bizalommal meg tudjon kapaszkodni.

Tanulságos felidézni Ixión alakját, aki Szizüphoszhoz, Tantaloszhoz vagy Prométheuszhoz hasonlóan ugyancsak a telhetetlenség és mértéktelenség ismert példaképe. Mint ezek, ő is a legősibb, emberemlékezet előtti idők szülötte; s őt büntetve a határokat nem

ismerő szenvedélyt fékezte meg Zeusz szépen rendezett, mértéken alapuló világa. A thesszáliaiak ősi népének királya bünt bűnnel tetézett. Előbb saját apósát csalta be egy tüzes csapdába, s ezzel a rokongyilkosság addig ismeretlen bűnét követte el. A gyilkosságot követően sem az emberek, sem az istenek nem voltak hajlandók megtisztítani a bűnétől; Zeusz azonban megszánta a mindenhol számkivetettet, s nemcsak feloldozta, hanem meg is hívta az istenek közé és halhatatlanná tette. A jövevény azonban visszaélt a vendégszeretettel. Megkívánta Zeusz feleségét, Hérát, „örjöngő” szerelemben esett vele (Pindaros: *Pyth.* II. 26.), csókolgatta a poharát, zokogva borult a lába elé, könyörgött a kegyeiért. Zeusz ekkor felhőből elkészítette Héra mását, s azt küldte be a fekhelyén álmatlanul hánykolódó Ixióhoz. A halandóból lett halhatatlant megtévesztette a hasonlóság: ágyába hívta a felhőt, aki azután megszülte tőle a magányos és elvadult természetű Kentauruszt, a kentaurók apját. Ezt követően Zeusz véget nem érő büntetést rótt Ixióra: rákötötte egy tüzes kerékre, és behajította a világűrbe, hogy – üstökösként vagy bolygóként – örökre ott rója a pályáját.

A történet tanulsága kézenfekvőnek tűnik. Mint Pindaros ki is mondja, „a mértéket mindig látni kell”, különben az ember a „telhetetlen nagyravágás”, a hübrisz áldozatául esik (*Pyth.* II. 34–5, 29.). Kimondatlanul is Zeusz renden alapuló világát tartja mérvadónak. A történetben azonban több árulkodó mozzanat feltűnik. Ilyen a rokongyilkosság megbocsátása. A mindenhol kiteszített és megtébolyodott bűnöst furcsa módon egyedül Zeusz szánta meg, akit emiatt maguk a fúriák is kárhoztattak. Nem kizárt, hogy Ixió szörnyű tette Zeuszban a saját múltját idézte fel, amikor ő maga – régi rokongyilkosságok sorozatának szerencsés túlélőjeként – a mértéktelenség hasonló megszállottjaként szinte megtébolyulva mérsárolta le ellenfeleit. A másik mozzanat a felhő-Héra elkészítése. Sokak szerint Zeusz így akarta próbára tenni vendégét. De, mint mindentudó isten, vajon ne látta volna enélkül is, mi megy végbe Ixióban? És – az átváltozások nagy szakértőjeként – sejthette azt is, hogy amikor Ixió a felhővel közösül, akkor látszat ide vagy oda, a férfi mégiscsak Hérát tudja a karjai között – mi egyéb okozna neki kéjt és élvezetet? A cselnek egyetlen értelme az volt, hogy Hérának nem kellett közösülnie a férfival. Ám Zeusz mintha titokban cinkosa lenne Ixióznak. Lukianosz egyenesen a halandó pártjára állítja az istent, aki, ahelyett, hogy a felháborodott Héra dühében osztozna, védeni próbálja Ixiónt: „bizony, bocsánatot érdemelnek (a földiek – F. F. L.), ha megkóstolják a mi borunkat s olyan menyeyi szépségeket szemlélnek, amilyenekben a földön soha sincsen részük, s ezek után a szerelemtől eszüket veszítik és vágyakozni kezdenek a mi fajtánkra. Mert

Ámor hatalmas zsarnok, aki nemcsak az emberek fölött uralkodik, de néha fölöttünk, istenek fölött is.” (*Istenek párbeszédei*)

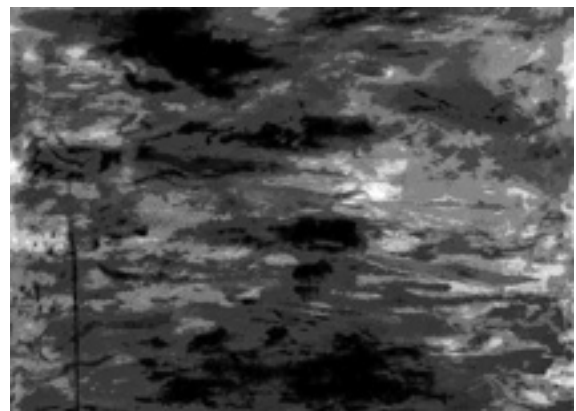
Úgy tűnik, Zeuszt Ixió azokra az időkre emlékeztette, amikor még mindenütt mértéktelenség uralkodott, s neki is mértéktelenül kellett sanyargatni és kényszerítenie a mindenséget, hogy az jól elrendezett kozmosz formáját öltse magára. Az istenek közül Zeusz tudhatta leginkább, hogy a mérték világát a mértéktelenség veszi körül. Mint legfőbb isten, emlékezett rá, hogy a határban ott lappang a határtalanság, sőt arra is, hogy a kozmoszt a káoszól kerítették ugyan el, de a káosz ettől nem szűnt meg végleg (vö. Reinhardt, Karl: *Parmenides*. Klostermann, Frankfurt am Main, 1977, 174.). Zeusz a saját sötétebbik énjére ismerhetett a halandóban. Az Ixióban feltámadó rettenet, ami az elrendezett világot fenyegeti, nem valahol kívül leselkedik, hanem magának e világnak része. Ixió büntetése azt sugallja, hogy a rend fennmaradásához az is hozzátartozik, hogy egyeseket kerékbe törjenek, illetve végzetként másokat fenyegetsenek. Csak ilyen erőszakos módon kényszeríthető a határ kötelékeibe a mindenség.

A létezés elrendezése – a káosznak kozmoszá történő átalakítása – lenne ezek szerint az elképzelhető legnagyobb büntetés?

A HATÁR KÖTELÉKEIBEN

Zeusz száműzi azt, aki átlépi a kijelölt határokat. Ixió előbb a végtelen világűrbe került, onnan pedig az alvilágba, ahonnan nincs visszaút a mérték világába. A görög mitológiának ő lett az egyik elretentőbb alakja. Mintha a rettenet testesült volna meg benne. A mérték világára ezért is kell vigyázni: a határtalan nyomán az a mértéktelenség válik fenyegetővé, ami semmire nincsen tekintettel. Zeusz a három Hórárt bízta meg az Olümposz őrzésével; az ő feladatuk, hogy min-

Wolfgang Ernst: Orpheusz-törredék I.

dent eltakaró „sűrű ködfelhőjét nyissák s újra becsukják” (*Iliász*, V. 751.). Származásukról, életükről keveset tudni: a mérték őrzői ismeretlenek. A rend megtestesítői mind a hárman; mégis lebegőek, utolérhetetlenek. Mivel ők vigyáznak az évszakok szabályos körforgására, s általában az élet ritmikusságára, ezért maguk felülmúlják e ritmust és körforgást. Azt sem tudni biztosan, hogyan hívták őket. Platón szerint a nevük jelentése: határ (*Kratülosz*, 410d). Hésziodosz szerint Törvényes Rend (Eunomia), Béke (Eiréné) és Igazságos Jutalom (Diké) a nevük (901–2).

Diké nevének a felbukkanása újfent a létezésről elválaszthatatlan kényszerre irányítja a figyelmet. Ezt írja róla Platón: „az istenség, mint a régi mondás is tartja, minden dolog kezdetét, végét és közepét kezében tartva, egyenesen haladva végzi természetes körpályáját; nyomában jár szüntelen Diké, aki bünteti azokat, akik mulasztást követnek el az isteni törvénnyel szemben. Őhöz csatlakozik és őt követi kicsinysége tudatában és a világrendbe illeszkedve az, aki boldog akar lenni. Ha ellenben valaki akár vagyona, akár tekintélye, akár testi szépsége folytán felfuvalkodik, és ifjúi esztelenségében lelke gögtől ég, mint aki sem előjáróra, sem vezetőre nem szorul, sőt másokat is képes vezetni, az istenektől elhagyatva magára marad... mindent felforgat... a mérték nélküliek... sem egymás előtt, sem azok előtt nem kedvesek, melyekben mérték és arány uralkodik. Minden dolog mértéke pedig elsősorban az isten lehet számunkra.” (*Törvények*, 715e–716d) A határra ezek szerint olyanok vigyáznak, akik maguk határtalanok. Aki pedig „felfuvalkodottként” a határtalanságra vágyik, az végső soron az isteneket megillető szabadságból akar részesedni. Egy Philolaosznak tulajdonított töredék így hangzik: „az istenek gondunkat viselik, és mi, emberek, az istenek jószágai vagyunk” (Diels, Hermann – Kranz, Walther: *Die Fragmente der Vorsokratiker, I–II–III*, Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1954 [a továbbiakban: DK] 44 B 15); de nem kizárt, hogy a töredék eredetileg így hangzott: „Isten mint egy börtönben tart mindent összefogva” (uo). Az ember rabja az istennek. Parmenidésznél a „sokat büntető” Diké már kifejezetten *börtönörként* lép elő (DK 28 B 1), és azt, ami van, „sem keletkezni, sem pusztulni nem engedi... megeresztvén bilincset, hanem fogva tartja” (uo). Ugyanazt a feladatot látja el, mint a szükség istennője, Ananké, aki a létet szintén „a határ kötelékeiben tartja” (uo), és aki az eget is gúzsba kötötte, „hogyan tartsa a csillagok határát” (uo). Nem véletlen, hogy a Mitrász-misztériumokban együtt idézték meg Dikét és Anankét (Schreckenbergh, H.: *Ananke. Untersuchungen zur Geschichte des Wortbrauches*, Beck, München, 1964, 161.): mindent, ami van, ők tartanak megkötözve, s még az istenek is ki vannak szolgáltatva nekik.

A Hórák felügyelnek a határra és a mértékre, ami nélkül elképzelhetetlen lenne a létezés. Ők maguk minden határon és mértéken kívül állnak; a határtalanság és mértéktelenség nyilvánul meg bennük. Vigyáznak ugyan a létezésre, de felfoghatatlanok: még létezőknek se nagyon lehet nevezni őket.

A NYOMASZTÓ HIÁNY

„A kényszerű sors a létezés köti velünk össze”, írja Platón a *Theaitétosz* című dialógusban (160b), a *hé ananké* szót használva. Az ember, azáltal, hogy létezik, eleve a mérték, a határ, a rend világának van kiszolgáltatva. Mindaddig, amíg a létezés bizalmat kelt, ez természetesnek és magától értetődőnek tűnik. De elegendő egyetlen megrendítő pillanat, hogy élményszerűvé váljon számára az, hogy éppen annak a legkevésbé az ura, ami pedig létének legfőbb bizonyítéka, vagyis az életnek. Senkitől nem kérte, mégis megkapta; és az elvesztésébe sincsen beleszólása. A mérték világról a megrendítő pillanatokban derül ki, hogy börtön, és lakójaként az ember annak a rabja, aki a létezés mindenestől felülmúlja: Dikének, Anankénak, azaz a határtalanságnak és a mértéktelenségnek. Határtalanná és mértéktelenné kell válnia az embernek is, hogy önnön létét egész súlyában föl tudja mérni; paradox módon éppen a kibírhatatlantól lesz kibírható a rabság. A határok kötelékeiből kilépve a határtalanban fedezi fel magát; s bár ekkor súlyát veszti minden, az ember mégsem érzi magát súlytalannak. A mindenre kiterjedő tagadás ellenére egy végtelen „igen” tölti ki a lényét. Ebben az „igenben” nyilvánul meg a határtalan. A határátlépés pillanatában derül fény arra, hogy az ember a mindent felülmúló megfoghatatlannak köszönheti az életét, nem pedig a határoknak és a mértékeknek. E pillanatokban ő maga éppoly utolérhetetlen és határtalan lesz, mint bármelyik feltételezett isten. Ilyenkor a viszály, a paradoxitás élteti, az, amit Hérakleitosz háborúnak nevez, Jakob Böhme pedig mindenütt jelenlévő pokolnak. Igaz, hogy a határt átlépve a halál szenvedélye kezdi kitölteni a lényét; de ő mégsem a halálra mond igent, hanem arra a megfoghatatlanra és nehezen elviselhetőre, ami egyformán felülmúlja az életet és a halált: a tagadásból táplálkozó létre.

A LOGOSZ MÉLYSÉGE

„A lélek határait – mehetsz, és meg nem találod, bejárj bár minden utat, (logoszának) mélysége akkora”, írja Hérakleitosz (DK 22 B 45). A lélek a benne lappan-

gó logosztól kifürkészhetetlen. A lélek nem keríthető be; de nem a felmérhetetlen nagysága vagy mélysége, hanem határtalansága miatt: határolt határtalanként egyszerre van önmagán kívül és belül. „A lélek tulajdonosa az értelem (a logosz), amely önmagát szaporítja”, mondja Hérakleitosz egy másik töredékben (DK 22 B 115). A logosz a lélek „tulajdona”, s azon belül van; ám ugyanez a logosz mégis oly tág és határtalan, hogy a lelket, mint végtelen, kívülről fogja körbe. Egy örökös és varázslatos perspektíva-eltolódás miatt utolérhetetlen a lélek: hol ő van a logoszban, hol pedig a logosz őbenne, attól függően, hogy melyik kerül abba a veszélybe, hogy határok közé próbálják zárni. A lélekhez közeledve megfoghatatlanná válik a logosz, amely nélkül a lélek sem ismerhető meg; a logoszhoz közeledve viszont a lélek tűnik végtelenül távolinak, márpedig nélküle nincsen semmiféle ismeret. „A logosszal érintkeznek a legfolytonosabban az emberek”, írja Hérakleitosz (DK 22 B 72): naponta belebotlanak ugyan, mégis mintha idegen lenne nekik. A lélek nem tudja megragadni a logoszt, mert az benne magában is ott van; a meghatározandó a meghatározóval azonos.

Mivel a lélek is a logosz „tulajdona”, ezért a lélek, ha a logoszban ismer önmagára, a határtalanság élményében is részesül. A logosznak megfelelően minden egy, mondja Hérakleitosz (DK 22 B 50); a határokat átlépve nem szétesik az ember, hanem ellenkezőleg, összeszedetté válik, s a legkülönbözőbb irányokba mutató, addig össze nem egyeztethető vágyai, szándékai, gondolatai és ösztönei egybesűrűsödnek. Egyfelől elhagyja a világot és hátat fordít neki; másfelől azonban mintha a világ is éppen ilyenkor kezdene világnak látszani. Peter Sloterdijk felhívja a figyelmet arra, hogy az úgynevezett „pszichológia” kezdeteit az „akozmológiában” kell keresni, s ezt Platónnal társítja: „Azóta egy *via negativa* révén szerezhetőek mérvadó meghatározások arról, hogy voltaképpen mi a lélek; a világot el kell vonatkoztatni a lélektől, ki kell irtani belőle a világ érzéki nyomait. A lélek egyenlő a léttel, amelyből kivonják a gátló kozmoszt” (Sloterdijk, Peter: *Weltfremdheit*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1993, 174–5.). A lélek és a logosz hérakleitoszi viszonya azonban arra figyelmeztet, hogy az európai kultúrának egy másik – igaz, mind a mai napig héttérbe szorított – vonulata is létezik: a lélek nem a világ elenében talál rá önmagára, hanem ellenkezőleg: a világot mintegy „bekebelezve”. Ennek feltétele a lélek és a világ közös nevezőjének a megtalálása. Ez a közös nevező a logosz. A logosz a „lelket” világszerűvé tágítja, a „világot” pedig nem engedi élettelen anyagra szűkíteni. A logosztól való megérintettség pillanataiban (amit akár istenélménynek is lehet nevezni) váratlanul elenyészővé válik a felmérhetetlenül sokféle létező különbsége, s fontosabb lesz az egységük belátása

– annak érzékelése, hogy azonosak abban, hogy vannak. Ilyenkor nyílik meg a lét felé vezető „út”, amit Hérakleitosz a lélek határai felé vezető utakkal is társít.

A határátlépés elindulás a felfoghatatlanba. Minden, ami van, határolt és véges; de attól, hogy van, a határtalan létben is részesedik. A van a ninccsel terhes, a létezés a nemlétezéssel: egymást örlik és koptatják, gondoskodva a létezők keletkezéséről és elmúlásáról. Egyetlen hatalmas örvényként szolgálják a létet, amely határtalan egyként mindent magába szippant. Nem hiába nevezték a püthagóreusok az Egyet Káoszknak is, ami etimológiailag a tátong, ásít ígérekre vezethető vissza. A határátlépés pillanatában az ember képtelen eldönteni, hogy ő lép-e még, vagy őt nyeli el valami.

A KEZDET HATÁRTALANSÁGA

A határt átlépve önmagához közeledik az ember; úgy érzi, mintha mindennek a kezdete és végső célja világosodna meg előtte. A kezdet értelemszerűen határtalan, hiszen egyébként rajta túl is kezdődne valami. Mivel pedig a határtalanság nemcsak nagyságot, hanem erőt is jelent, ezért a kezdet is felülmúlja azt, ami őt követi. A határtalan nemcsak kezdete, hanem ura is a mindenségnek; az arkhé görögül éppúgy jelentett kezdetet, mint urat, parancsolót.

Mi a kezdet? A Szókratész előtti filozófusok egy-egy elemre vezettek vissza mindent: Anaximenész a levegőre, Hérakleitosz a tűzre, Thalész a vízre. Ám hogy nem szűken fizikailag értelmezhető elemekről van csupán szó, azt a természet (fűszisz) szó eredeti jelentése bizonyítja. A természetet a preszókratikus gondolkodók magával a mindent átfogó léttel azonosították (vö. Heidegger, Martin: *Was ist Metaphysik?* in *Wegmarken*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1978, 258.), ami az anyagilag értelmezett természet is felülmúlja. Xenophanésznek a természetről írott könyve (*Peri fűszeosz*) mindennek előtt a felfoghatatlan létről és a láthatatlan istenről szól. Anaximenész a levegőt, hogy a kezdet végtelenségét érzékeltesse, isteninek tartja (DK 13 A 10). És Thalész is, amikor a vizet említi, akkor valójában a lét isteninek tartott egységére hívja fel a figyelmet. Egyetlen elem megnevezésével próbálta érzékeltetni – Nietzsche egy korai művét idézve – „a világ összhangzatát”, s bár a vizet említette, nemcsak erre gondolt, hiszen amit kifejtetni akart, azt – ismét Nietzsche-t idézve – „közvetlenül csak a taglejtés és a zene révén lehet hirdetni.” (I. 817., ill. 14. 110.). S Hérakleitosz szerint is a természet legfőbb jellemzője nem a mérhetőség, a megragadhatóság vagy az érzékelhetőség, hanem az igazság és a bölcsesség, amely azáltal, hogy mindenben megnyilvánul, bekeríthetetlen Egyként mindenből ki is vonja magát.

Az őselem, a mindenség kezdete eszerint olyasvalami, ami a látható és bejárható, azaz határok közé zárható természetet úgy múlja felül, mint a lét a létezés: határtalansága által gondoskodik arról, hogy határok alakulhassanak ki.

Az őselemre vonatkozó szavak vitathatatlan egyszerűsége mögött a lét egy-ségének paradox élménye rejlik. Anaximandrosz sokat vitatott kijelentése mindennél nyilvánvalóbbá teszi ezt. Őselemként ugyanis magát a határtalant nevezi meg: „A létezők kezdete (arkhé) az apeiron”, mondja (DK 12 B 1). Az apeiron bevezetésével kiküszöböli a félreértés lehetőségét, amely a víz, a tűz vagy a levegő esetében fennállt: semmiféle számítással, méréssel, kísérlettel sem keríthető be ez az „elem”, hiszen mindent átfog (DK 12 B 9). Az „apeiron” jelentése: határtalan, végtelen. Eleve kizárja a tárgyszerűséget. Kerényi Károly szavaival: Anaximandrosz „a potenciák soha ki nem merülő bőséget választotta őseleméül, egészen anyagi forma nélkül, tisztán negatív szempontból nézve, mint a kat'exokhén 'határtalant', a teljesen naturális meghatározhatatlant – az apeiron-t.” (Kerényi Károly: *Hérakleitos és a görög filozófia eredete*. In *Hérakleitos műzsái vagy a természetről*. Budapest, 1983, 65.) A szó alapjául a fosztóképzővel ellátott *perasz* szolgál, ami elsősorban határt jelent. Ám hogy a végső határ olyasmi, ami maga nem zárható határok közé, vagyis hogy a végső meghatározó maga nem határozható meg, azt a *perasz* alapjául szolgáló *per-*, *peri-* tö mutatja: nem a lezárással, hanem ellenkezőleg, a valamin való túllépéssel van kapcsolatban. A határ része ugyan annak, amit határol, de azzal is érintkezik, ami túl van rajta; egyidejűleg elválaszt és összeköt (a *per-* töre visszavezethető angol *ferry* kompot jelent). A határ létezik is (elválaszt, összeköt), és nem is (magán a határon sohasem lehet állni: az ember vagy még itt van, vagy már ott). A határ határforgalom. Nemcsak valaminek a lezárását jelenti, hanem a kifürkészését, tehát megismerését is (a *per-* töből ered a görög *empiria* és a latin *experientia*). A határ meghatároz; mint Arisztotelész kifejti, éppúgy jelenti valaminek a legszélét, mint nagysága vonatkozásában a formáját, továbbá a célját, a miértjét, a lényegét és a mikéntjét - hiszen ezek jelentik a megismerés határát, ha pedig a megismerését, akkor a dologét is (*Metafizika*, V. 1022).

Pantosz panta *perónta*, mondja Parmenidész (DK 28 B 1): a mindenségben minden mindenén áthatol (a *peiran* nekiveselkedést, nekitámadást jelent, a *peiratész* pedig kalózt). A határ mindenhol feltűnik (a létezők azáltal különböznek, hogy elhatárolódnak egymástól), de mindenütt el is tűnik: a végtelenségig „tolható” kijjebb vagy beljebb. A mindenség attól mindenség, hogy rajta kívül nincs semmi, sehol nem szabható neki határ, azaz határtalan: ő önmagának a végső határa, vagyis egyedüli „határa” maga a határtalan,

amely bármiben feltűnhet. Mindent felülmúl, azaz ő a kezdet. Ez biztosítja, hogy minden határos létező a határtalannal érintkezzen (bármit zárjunk is határok közé, rajta túl a határtalan mindenség kezdődik), sőt magával a határtalannal töltekezzen fel.

Az *apeiron* nem a határokon túli végtelent jelenti, hanem azt a folytonos, robbanásszerű örvényt, amely minden pillanatot kivételessé, felkavaróvá tud tenni. Az *apeiron* a határolt létezés kisemmizésének örök veszélyére figyelmeztet. Minden pillanat egyszeri és kitüntetett; nemcsak folytatása a többinek, hanem kezdet is. A határátlépés során ezért érzi úgy az ember, hogy a kezdet határtalanságába szédül bele. Élete egyszerűségének, önnön megismételhetlenségének különös, örvényszerű élményében részesül ilyenkor.

AMI KIMERÍTHETETLEN

Az emberi közösségek egyik előfeltétele, hogy elkötelezzék magukat a mértéknek, tiszteletben tartsák a határokat. A határátlépés minden szempontból „közösségellenes”. A tragikus élmény nem kerekíthető ki semmiféle rendszerré; márpedig az emberi együttélés elképzelhetetlen valamiféle rendszeresség nélkül. E rendszeresség nyilvánvalóan nem eleve zsarnoki. Zsarnokivá akkor válik, ha egy közösség, egy társadalom nem hajlandó számot vetni azzal, hogy nélkülözhetetlen szervezetsége végső soron éppoly céltalan, mint az egész élet; hogy előbb vagy utóbb maga is éppúgy hervadásra és pusztulásra van ítélve, akár egy virágzó növény. Mint számos régi vagy Európán kívüli kultúra példája mutatja, ha egy közösség nem óhajtja magát mindenáron elkülöníteni a kozmosztól (azt nem „kutatásra” vagy leigázására váró tárgynak tekintti), hanem beilleszkedik annak rendjébe, akkor a határátlépés felforgató és tragikus élményét is képes integrálni – gondoljunk az áldozatnak, a tékozlásnak, az ellentmondásos szentség tiszteletének, a halálhoz való viszonyulásnak, vagy akár a tragédiának mint közösségszervező művészetnek a különböző kultúrákban egyaránt nélkülözhetetlen szerepére. Ha viszont erre nem kerít sort, akkor a határátlépést kénytelen bűnként megbélyegezni s az elvakultság jelének tartani.

Ha arra korlátozzák a létezés, ami megragadható, felfogható, elgondolható, elképzelhető vagy meghatározható, akkor valóban nincsen határtalan. Ekkor legfeljebb az nevezhető határtalannak, amit még nem határoztak meg. De vajon a határoeltság és a meghatározhatóság lenne a végső, ami a létezésről állítható? S ha a végső határon túl tényleg nincs semmi, akkor vajon ez a semmi, parazitaként, nem fészkel bele magát a határolt létezésbe is, elültetve ebben önnön hiányát? A határtalan, éppen azért, mert „minden min-

denen áthatol”, nem a mélységnek, a magasságnak, a nagyságnak, a súlynak vagy a távolságnak a végtelensége, hanem a kimeríthetetlenségé. Az istenélmény, a villámlás, a középponthoz közeledés pillanataiban ez kölcsönöz mindennek, ami van, különös, vakító sugárzást. A határtalan által nyilvánul meg az, ami a határolt létezőket élte; s ha a gondolat nem képes a végtelent befogadni, akkor ez nem a végtelen tökéletlenségének a jele, mint Arisztotelész állítja, hanem annak, hogy az elgondolható maga is az elgondolhatatlanból kristályosodott ki.

MEGINT AZ ISTENÉLMÉNY

Nem a határokon túl van a határtalan, hanem azokon belül. Még arra is ő nyújt lehetőséget, hogy az ember megkísérelje átlépni a határokat. Nem hübriszből, nem kíváncsiságból, nem is kalandvágyból, hanem hogy közelebb kerüljön ahhoz, aminek minden más létezővel együtt maga is köszönheti a létét. A határt átlépve derül ki, hogy valójában nem is önszántából cselekedett így. Olyan hívásnak engedelmeskedett, amit csak a lépés pillanatában hallott meg. Annak érdekében, hogy erről a hívásról később szólni tudjon, „istent” emleget. Egyedül egy, az embert felülmúló lényről feltételezhető az a varázslatos képesség, hogy bárkibe beleköltözve az illetőt el is idegenítse magától. Ami végtelen, az mindig is isteninek számított: a legelső görög bölc, Thalész szavaival: „isteni az, aminek se kezdete, se vége” (DK 11 A 1). A határátlépésről szólva az ember ezért hajlamos azt feltételezni, hogy istenélményben volt része: ha az isten meg akar jelenni, akkor nincs, ami határokat szabhatna neki. Ábrahám istenlátását tárgyalva az 1. században Philón még a nyelvészetet is segítségül hívta, hogy érzékeltesse az élmény határtalanságát: a „héber” jelzöt, amely Ábrahám neve mellett áll (I. Mózes 14, 13) a *br* gyökre vezeti vissza, ami a távozással, valamint való áthatolással van kapcsolatban. A „hébert” Philón ezért *peratésznek* fordítja (Philon, Alexandriai: *De migratione Abrahami* [trad. par Jacques Cazeaux]. In *Les oeuvres de Philon d'Alexandrie*. Éd. du Cerf, Paris, 1965, 14. kötet, 20.), aminek a szó szerinti jelentése: valamin áthatoló (*peiratész* = kalóz).^{*} Ábrahám az első héber, az első látó – az első határátlépő.

Az az isten azonban, aki a határátlépőnek megjelenik, nem nyugalmat hoz. Ábrahámra is „rémülés és nagy setéség szálla”, amikor naplementekor meglepte őt Isten (I. Mózes, 15, 12). Az istenélmény során a határtalan tör be az életbe; olyasmi, ami az embert kivevte magából. A határtalan nem a létezésen túli „semiben” rejtőzik, hanem ez maga a létezésbe beszabadult semmi; nem a gnosztikusok által feltételezett léten túli isten, aki kívülről kormányoz mindent, ami van, hanem örvény, amely a létezését örökösen, minden pillanatban képes kiforgatni magából. Ha az ember kivonhatná magát e paradoxitásból, akkor nem a nyugalom várna rá, hanem a nemlét. Ezt azonban, mivel megnyilvánulni nincs módja, már határtalannak sem lehetne nevezni.

A LEHETETLEN

Hová vezet az út a határokat átlépve? Feltehetően a határtalanba. De vajon határtalan-e még az, ami mértéktelen? Nevezhető-e akár paradoxitásnak is? Ahová átlép az ember, az nem vetköztet-e ki önmagából mindent, beleértve az elnevezéseket is? Nem a LEHETETLEN sejtik-e föl abban, ami az emberre vár? A „határtalan” vajon nem ügyetlen nyelvi érzékeltetése csupán annak, ami igazából határtalannak sem nevezhető? És egyáltalán: használható-e az „ami” névmás, ha felde-reng az, ami nemcsak lehetővé teszi a nyelv használatát, de határokat is szab neki? Nem olyasmiről nyilvánul meg ilyenkor, amiről még az sem mondható, hogy „ami”, hanem csupán hogy AZ, AMI NEM AZ, AMI? És ezt megsejtve nem kell-e elnémulnia a beszédnek?

Földényi F. László (Debrecen, 1952): esztéta, műkritikus, irodalomtörténész, műfordító, egyetemi tanár.

^{*} Az összes semita nyelvben megtalálható *br*-gyökből ered az „átmenetel” (Gen. 32, 23, 1. Sám. 13, 23), a „törvényt, parancsot megszegni” (Esz. 3, 3), az „elmúltni” (Gen. 50. 4, II. Sám. 11, 27), átvitt értelemben a „meghalni” (kimúltni) (Jób, 34, 20), az Isten megjelenése” (I. Kir. 19, 11), Isten büntető közbelépése (Ex. 12, 12–3). (Vö. Jenni-Westermann, II. 200–202. hasáb)

ÉS MÉGIS *Episztemológiai megjegyzések*

KOLONIALIZMUS

A *Teksty Drugie* 2010/5. számában olvashatók azok az írások, melyekben vitatják, hogy alkalmazható lenne Lengyelországra a kolonializmus és a posztkolonializmus koncepciója.¹ E cikkek szerzői, akik amúgy kitűnő irodalomtudósok, azt ajánlják, váltsuk fel a kolonializmust és a posztkolonializmust a „függőségi” és a „függőség utáni” perspektívával. Érveik a következők: Lengyelország a Szovjetuniótól „függő” állam volt a háború utáni évtizedekben (ehhez még hozzátehetnénk azt is, hogy Oroszországtól, Poroszországtól és Ausztriától is „függött” a felosztásokat követő időszakban). Vitapartnereink szerint ez a függőség nem nevezhető gyarmatosításnak, mert ez a terminus a tengerentúli hódításokra vonatkozik, Lengyelország pedig határos volt és maradt azokkal az államokkal, amelyektől függött. A „függőségi” elmélet hívei szerint a tengerentúli hódítás gyarmatosítás, a szomszéd ország elfoglalása pedig nem az. Ezen kívül Lengyelországban nem volt olyan szembetűnő (a második világháborút követő néhány évtől eltekintve) a szovjet hegemon fizikai jelenléte, ellentétben például Indiával, ahol a brit nemzetiségű alkirály volt a tényleges tekintély, őt pedig Londonban nevezte ki a monarcha. A brit hadsereg egységei tartották fenn a rendet. A szocialista Lengyelországban viszont lengyel származású volt a kommunista párt első titkára, a Minisztertanács elnöke, akár csak a fő méltóságok. Menjünk tovább: e szerzők véleménye szerint a gyarmatosítás azzal járt, hogy a gyarmatosító

nemzet letelepedett a meghódított területeken, s ennek következtében kikényszerítették az idegen nyelv (az angol, a francia vagy a holland) használatát az oktatásban, a hivatalokban és a szellemi életben. A kolonializmus a gyarmattartó országtól való közvetlen politikai és gazdasági függőséget jelent; a szerzőink viszont azt sugallják, hogy a függőségi helyzetben minden másképp volt. Vitapartnereink szerint ezért függőség utánira kell cserélni a posztkolonialista kifejezést a terminológiában a kultúra-, a társadalom- s mindegyik területén.

Kezdjük a tengerentúli hódítások problémájával, mert ez állítólag a gyarmatosítás elengedhetetlen feltétele. Ha a „tengerentúli” fekvés valóban szükséges ahhoz, hogy gyarmatnak nevezzük az adott területet, akkor mit kezdünk Skóciával vagy Írországgal, az angolok által meghódított két kelta országgal? Valóban tengerentúli hadjáratnak nevezhetjük azt, ha a gyarmatosító átkel az Írországot Angliától elválasztó tengerszoroson? Mert Írország gyarmatosítása vitathatatlan, az ír helyzet pedig hasonló volt a lengyelhez. Megmaradt az írek nemzeti identitása, de ennek a demográfiai, gazdasági és kulturális fejlődés terén mutatkozó hatalmas késés volt az ára – elég a 19. századi „krumpliéhséget” (*potato famines*) említeni, melynek következtében tömegesen emigráltak Amerikába az írek. Most kilencszer annyi ír származású személy él az Egyesült Álla-

mokban, mint ahány ír él az anyaországban. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy az 1707-es angol invázió után oszlatták fel az 1998-ban újjáalakított skót parlamentet. Michael Hechter könyvet írt a Nyugat-Európa peremvidékén élő kelta nemzetek gyarmatosításáról, ez a könyv lett az európai „belső gyarmatosítást” leíró egyik alaplú. ² A kelta történészek nyomában járó orosz emigráns kultúrakutató, Alekszandr Etkind „belső gyarmatosításnak” minősítette az orosz hódítások többségét. ³ De még ha kétségbe is vonjuk Etkind és Hechter bizonyos következtetéseit, akkor is nehéz lenne elvetni a taxonómiájukat. ⁴

Szóval a gyarmatok „tengerentúli” fekvését kiemelő érv inkább a kutatók bátortalanságáról árulkodik, akik nincsenek felkészülve arra, hogy fölépítsék a saját elméletüket a szomszédos területek nemzetiségen alapuló gyarmatosításáról. A tengerentúli gyarmatosításról szóló diskurzus lesz a mérce, melynek segítségével kijelölik a lengyel helyzetet leíró diskurzus határait. Mivel az angol és francia nyelvű posztkolonialista szövegek elsőprő többsége valóban a tengerentúli afrikai és ázsiai gyarmatokról szól, elfogadják azt, hogy a gyarmatosítás *törvénytelen* tengerentúli területre vonatkozhat. Ez az álláspont a Lengyelországban és a nem germán Közép- és Kelet-Európában folytatott posztkolonialista kutatások egyik gyenge pontjára irányítja a figyelmet. Ezt úgy fogalmaztam meg másutt, hogy a helyettes hegemonhoz próbálunk igazodni, ha bármiféle elméletalkotó tevékenységet próbálunk folytatni. ⁵

Hasonló a helyzet a letelepedéssel és a nyelvvel is. Miért lenne az afrikai vagy ázsiai helyzet tükörképe Közép- és Kelet-Európa? Itt megint valami olyasmivel van dolgunk, amit tudományos bátortalanságnak neveznék. Mivel a külföldi kutatók megállapították, hogy az afrikai és ázsiai gyarmatosítás során kötelezővé tették az idegen nyelvet, és idegenek települtek be, úgy gondolják, ez Lengyelországban is így történt volna, ha a gyarmatosítás sorsára jut. *De a kolonializmus lényege az, hogy elfoglalják a területet és rabságba döntik a népséget, melynek már kifejlesztett a nemzettudata vagy gyarmati sorban fejlődik ki, ehhez járul még az adott terület politikai és gazdasági kizsákmányolása, valamint a fejlődés lassítása vagy leállítás.* ⁶ Lengyelország helyzete e tekintetben is tökéletesen beleillik a kolonializmus taxonómiájába. Az idegen uralom idején, a 18–19. században és a második világháború után a lengyelek nemzettudata nem volt fejletlenebb, mint az angoloké vagy a franciáké, ⁷ de Lengyelországban korlátozottak voltak a fejlődés lehetőségei, ⁸ az viszont a helyi körülményekkel magyarázható, hogy nem telepedtek be Lengyelországba tömegesen szovjet oroszok, miközben Nagy-Britannia és Franciaország a gyarmatokra exportálta a lakosságtöbbletét (gondoljunk Dickens regényhősére, Micawber úrra,

aki Ausztráliába utazik). Oroszországban olyan alacsony volt a népsűrűség, hogy ezt nem engedhette meg magának, nem küldhette tömegesen az állampolgárait a sűrűbben lakott gyarmataira. Másodszor pedig, ellentétben Afrikával vagy Ázsiával, Oroszország közép-európai gyarmatainak jobb infrastruktúrája volt, mint magának Oroszországnak, a gyarmatosítónak ott nem kellett utakat építeni, vagy közvetítő intézményeket létrehozni ahhoz, hogy a gyarmattartó országba szállíthassa a meghódított területek javait. Miközben a Marschall-terv keretében tizenkét milliárd dollárt pumpáltak a háború után a nyugat-európai gazdaságokba, ugyanebben az időszakban hasonló összeg áramlott Kelet- és Közép-Európából Oroszországba. ⁹ Ezért kell különböznie a lengyelországi kolonializmust leíró diskurzusnak Gayatri Spivak vagy Homi Bhabha posztkolonialista fejtegetéseitől, hisz ők két olyan hatalmas nemzetet képviselnek, amely részesült a nyugati technológia előnyeiből, ugyanakkor a kizsákmányolást is elszenvedte a gyarmatosító hatalomtól.

Itt beleütközünk az esszencializmus problémájába. A posztmodern irodalomtudomány művelői (különös tekintettel a „függőségi” elmélet híveire) általában ellenzik az esszencializmust, mert ilyen irányba fejlődött és fejlődik Nyugaton ez a diszciplína. Ugyanakkor a kolonializmus módosíthatatlan elmélete, amelyre a „függőség” hívei hivatkoznak, az esszencializmus ékes példája. De akkor miért hivatkoznak rá? ¹⁰ Azok a lengyel kutatók, akik azt az érvet hangoztatják, hogy „hiszen a britek letelepedtek az afrikai gyarmatokon, az oroszok viszont nem települtek be Lengyelországba” – mintha azt hinnék, hogy örökre olyannak kell maradnia a kolonializmus koncepciójának, amilyené a kultúratudomány nyugati képviselői formálták. Isten őrizz, nem szabad módosítani, a közép- és kelet-európai körülményekhez igazítani. Aki olyan jelenségnek tekinti a kolonializmust, melynek nem változik a definíciója, az egyrészt passzívan követi a lengyel viszonyoktól eltérő körülmények között kialakított elméleteket, másrészt pedig tévesen fogja fel az esszencializmust. Tehát azt vitatom, hogy a kolonializmus elhelyezhető az esszenciális létezők között, valamint azt, hogy másolható a kolonializmus Nyugaton készült leírásai.

A „függőségi” elmélet híveinek más érvei is vannak. Leszek Kaczanowicz a következőt hozza fel az ellen, hogy lengyel kontextusban használjuk a (poszt)kolonializmus fogalmát: bár komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy gyarmattartó birodalom má váljon a Szovjetunió, sosem volt kulturális központ a leigázott nemzetek számára. Lengyelországban továbbra is a Nyugatot tekintették szellemi központnak, tehát nem volt szovjet gyarmat. A szerző helyesen jegyzi meg, hogy a lengyelek szemében a 20. szá-

zadban (akárcsak a 19. században) Párizs volt a szellemi központ, nem pedig Moszkva.

Ez klasszikus példa arra, hogy helyettes hegemonhoz fordulunk (Párizshoz), így próbáljuk bizonyítani, hogy nem hajtottunk fejet a valódi hegemon előtt. Egyetértek, Lengyelországban, Párizs és New York vált kulturális hegemonná, nem pedig Moszkva. De maga az a szokás is a gyarmatosítás mellékhatása, hogy a „kulturáltabbakat” követjük. Kétkem, hogy Włodkowic vagy Kochanowski korában – vagyis abban az időszakban, amikor Lengyelország nem volt gyarmat – ugyanígy gondolkodtak a lengyelek, vagyis rosszabb és jobb részre osztották Európát. Amikor Paweł Włodkowic 1414-ben, a konstanzi zsinaton amellelt érvelt, hogy a békét megőrző pogányoknak joguk van békében élni, bírálta a keresztes lovagokat az erőszak és a hódítás miatt, nem lehetett kiolvasni a sorok között semmi olyasmit, hogy Nyugat-Európa-hoz képest alacsonyabb rendűnek érezné magát. Nem maradtak fenn olyan dokumentumok, amelyek arról tanúskodnának, hogy kisebbségi érzése volt akkoriban „Párizsral” szemben. Persze a lengyelek Itáliába küldték tanulni a fiaikat, mert ott nagyobb egyetemek voltak, de akkoriban nem osztották Európát büszke szellemi központra és alázas perifériákra. A lengyelek néhány évszázaddal ezelőtt ezt a felosztást tették meg világnézetük szegletkövének, már maga ez a tény is azt fejezi ki, hogy a kolonializmus hatására rosszabbnak érzik magukat. Aki meg van győződve arról, hogy képtelen intellektuális elméleteket alkotni, ellentétben a nyugat-európai és az amerikai értelmiséggel, az kolonizált ember. Az ilyen ember úgy gondolja, a szellemi központban született elméleteket kell követnie, mert a perifériák nem tudják kifejezni sem magukat, sem a világot, a perifériához tartozó szerzők szövegei pedig kevesebbet érnek, mint a szellemi központokban élő, az ottani nyelveket használó szerzők szövegei.¹¹ Másként fogalmazva, az I. és II. Köztársaság politikai vereségeit követően kolonizálták az elméket, ezért tekintik mintának a Nyugatot. Téves tehát az az érv, hogy Lengyelország számára a Nyugat maradt a szellemi központ, ez a tény pedig kizárja azt, hogy szovjet kolonizációról beszélhessünk. Ellenkezőleg, ez is csak alátámasztja.

Bár vannak közös jegyek, melyekről fentebb már beszéltem, mindegyik gyarmatosítás különböző, más volt a brit Indiában és egész más a spanyol Mexikóban vagy a belga Kongóban. A protestáns (angolszász) kolonializmus rasszista volt (az Egyesült Államok a 20. század hatvanas éveig küszködött a rasszizmus következményeivel), a katolikus (spanyol) gyarmatosítás viszont nem tiltotta a rasszok közti házasságot, ennek következtében Latin-Amerikában a lakosság nagy százaléka spanyol-indián származású. Nem mindig ismerték el kulturális mintának a kolonizáló országot:

a brit gyarmattá vált Kínában sosem gondolták úgy, hogy a brit politikai vagy kulturális rendszer felülmúlja a kínait. Lengyelországban vagy, tágabb értelemben véve, a nem germán Közép-Európában nem másolták a gyarmatosítók a gyengébbek kolonizálásának valamelyik más módját, hanem megvoltak a maga sajátosságai, amelyek a posztkoloniális korszakban mutatkoznak meg. Elvetni a Lengyelországban lezajlott gyarmatosítási folyamattal kapcsolatos fogalmakat annyira, mintha a lengyel tudósok értelmetlenül behódolnának a nyugat-európai irodalomtudomány narrációjának, nem mernének túllépní a tézisein.

A fentiek fényében feltehetjük azt a kérdést, hogy a kolonializmus vagy a függőség fogalma fejezi-e ki pontosabban a második világháború utáni Lengyelország helyzetét? Ha megpróbálunk válaszolni erre a kérdésre, ne feledkezzünk meg arról, hogy bármelyik fogalom használatával egy egész készletet aktiválunk, ebbe beletartozik a használatuk mindenféle módja, ami csak előfordult a múltban. Mint Tolkien megjegyezte, olyanok a fogalmak, mint a cseppkövek, mert évszázadokon át rakódnak rájuk a jelentések. Ettől olyan tágasak és sokrétűek. Hogy néz ki ebben a kontextusban a két vitatott fogalom?

A „függőség” szó egyértelműen tágabb értelmű, mint a „kolonializmus”. Beszélhetünk arról, hogy a gyerek függ a szüleitől, vagy a ruházatunk függ az időjárástól. A szellemi életben való részvétel képessége nemcsak velünk született adottságainktól, hanem műveltségünkötől is függ. Ez a szó az élet mindenféle függőségére utal, hisz mindannyian függünk valamtől: a világtól, ahol élünk, a munkánkért kapott fizetésünkötől, az őseinkötől örökölt génektől. A természetben és a társadalomban tömegével fordul elő függőség. Anyagi, társadalmi, szellemi és lelki függőségek hálójában élünk. T. S. Eliot *Hagyomány és egyéni tehetség* című esszéjében arról írt, hogy a kortárs írók elkerülhetetlenül is függőségekbe kerülnek, a korábbi nemzedékek íróihoz kötődnek. A „függőség” fogalmának minden implikációját visszük abba az új térbe, ahol alkalmazni akarjuk a függőség koncepcióját. Vagyis e terminus használata elmaszatojja a dolgok lényegét olyan helyzetben, ahol erőszakkal terelnek egy adott területet és az ott élő népcsoportot a fejlődés vagy a megkésétség olyan csatornáiba, amelyet külföldi megbízók jelölnek ki számára. Tény, hogy 1945-től 1989-ig Moszkvában, nem pedig Varsóban döntöttek a lengyelek számára kulcsfontosságú kérdésekben, vagyis a Politbüro titokzatos folyosóin, nem pedig a Szejmben dölt el a sorsuk (hangsúlyozom, hogy ez makro-, nem pedig mikroszinten értendő). Hasonló viszony alakult ki Új-Delhi és London, illetve Dublin és London között. Mivel már létezik egy szűkebb interpretáció, amely a „függőségénél” pontosabban jelöli az ilyesfajta helyzeteket, nem látom semmi okát

annak, hogy ne ezt használjuk. Ezért legyen „kolonializmus”, ne pedig „függőség”. Hisz elvileg úgy kell használnunk a szavakat, hogy a lehető legpontosabban fejezzék ki azt, amit közölni akarunk. Ha a „függőség” tág keretei közé helyezzük a politikai, gazdasági és társadalmi leigázást, szokványosnak, hétköznapiinak állítjuk be az ilyesfajta feltételrendszert, így pedig már nem igényel különösebb magyarázatot. Mivel sok tényezőtől függünk, a népcsoportok és a területek pedig szintén függenek valamitől, normálisnak ismerhetjük el a függőségi helyzeteket. E pillanatban Lengyelország független ország, de „függ” például az Európai Uniótól. Ugyanakkor a Moszkvától való függés drámaian más volt. A „kolonializmus” szó fennhangon hirdeti, hogy a függőségi helyzet erőszak, nem pedig önkéntes megegyezés útján jött létre, ezért nem nevezhetjük normálisnak. A gyarmatosítást erővel viszik véghez és tartják fenn, de ezt mintha nem vennék észre azok, akik kiállnak egy olyan koncepció mellett, mely szerint Lengyelország a Szovjetuniótól „függött”.

Az az állítás, hogy az angol nyelvű világra kell korlátoznunk a posztkolonializmus fogalmát (mert ott keletkezett), Kelet- és Közép-Európára pedig a „függőség utáni” kifejezés illik – klasszikus *non-sequitur*, ilyesfajta állítás: mivel a kapitalizmus először A és B államokban alakult ki, C és D államokban kerülendő ez a terminus. Bár mindegyik kolonializmus *sui generis*, azért mindegyiknek vannak nem túl nehezen megragadható közös jegyei is. Ezek között kulcsfontosságú az erőszak. *A kolonializmus erőszakkal, hódítással, elvesztett háborúval, kényszerrel, a kolonizált társadalom elitjeinek kizárásával, a könyvek megsemmisítésével kezdődik, a könyvekkel együtt pedig a nemzeti emlékezet is elvész.* Ilyen helyzet volt Lengyelországban a negyvenes években. A kolonializmus egyik fontos összetevője a kolonizált népesség nemzeti vagy etnikai tudata. E tudat nélkül csak hódításról beszélhetünk. A függőségi elmélet hívei nem veszik figyelembe a nemzetiség problémáját, talán azért nem, mert amúgy sincs helye a posztmodern episztemológiában. A lengyel területeken meghatározó szerepet játszott a nemzeti hovatarozás a gyarmatosítók tevékenységében, nem hagyhatjuk hát figyelmen kívül. 1945 és 1989 között kolonizált *nemzet* diskurzusa volt a lengyel intellektuális diskurzus. Ha figyelmen kívül hagyjuk a nemzeti hovatarozást, képtelenek vagyunk megérteni olyan történelmi jelenségeket, mint Katyń, a szibériai deportálások, a lengyel értelmiség kiirtása vagy a lengyel könyvtárakban végzett tisztogatások, amelyek a 20. század negyvenes éveiben kezdődtek.¹² Tehát a gyarmatosítás a már kialakult nemzettudattal rendelkező népességen elkövetett erőszak egyik formája, a kolonializmus hatása pedig a leigázott társadalom fejlődésének elfojtása vagy lassítása, emellett komoly változásokat idéz elő a társadalom szellemi életében. A posztkolo-

nialista diskurzus az ilyen megkétszerezéseket és változásokat próbálja leírni.

Hiába bizonygatja Dorota Kołodziejczyk, kételkedve fogadom azt az állítását, mely szerint „az elemzés kimutatná, hogy [a szovjet posztkolonializmus és az orosz imperializmus iránti érdeklődés hiánya] több tényezővel magyarázható, nem elég a posztkolonializmussal foglalkozó kutatók szemére vetni ideológiai korlátait”.¹³ Miért nem áll elő a szerző egyetlen idézettel sem, amely kétségbe vonná azt, hogy az angol nyelvű posztkolonialista szerzők politikai ideológiája kapcsolatban áll felettebb különös vakságukkal, amely elfedi előlük a közép-európai szovjet kolonializmust? A szerző véleménye szerint a kolonializmus amerikai teoretikusai azért hunytak szemet a szovjet kolonializmus fölött, mert a kutatási terület angol nyelvű anyagára koncentrálnak. De a kelet-európai menekültek, Miłosztól a Gulagot túlélő rabokig több száz angolul is olvasható könyvben mutatták be azt, hogy az orosz és a szovjet kolonializmus nem kevésbé brutálisan pusztított el közösségi identitásokat, mint a nyugat-európai. Miért nem vette észre ezeket a könyveket, mondjuk, Gayatri Spivak, aki olyan ékesszólóan írt arról, hogy Indiában befogják az alárendeltek száját? Ezek költői kérdések. Az amerikai egyetemeken a posztkolonialisták elsöprő többsége még mindig az ideológiai baloldalhoz tartozik, amely természetes szövetségeseinek tekintette a Szovjetuniót (gyakran anyagi támogatást is kaptak Moszkvától). Ezért nem akarják észrevenni az elefántot a porcelánboltban: a bolsevik Oroszországot mint *par excellence* gyarmattartó nagyhatalmat. Igen figyelemre méltó, hogy a függőségi hipotézis hívei ilyen könnyen elnézik Lengyelországban a nyugati kutatók elfogultságát.

Dorota Kołodziejczyk elismeri, hogy a posztkolonializmus koncepciója tette lehetővé a kritikai tudat fejlődését a „gyarmati függőség” vonatkozásában. A lengyel kutató ide sorol bizonyos kérdéseket, amelyek összefüggenek azzal a problémával, hogy a gyarmatosító rákényszeríti a nyelvét a gyarmatosítást elszenvadó államra, valamint azt, hogy „a (poszt)kolonialis alany a közigazgatásként, gazdaságként, a történelem és a kultúra meghatározott fogalmaként működő birodalomhoz viszonyítva jelöli ki a saját helyét”¹⁴ – de rögtön hozzát teszi, hogy az eufória rövid időszaka után kiderült a posztkolonializmusról, hogy csak „posztoptimista pesszimizmus”. Lehet, hogy Afrikában így állnak a dolgok, de Közép-Európában nem ez a helyzet, mert itt még csak most kezdik megfogalmazni, mit jelentett a gyarmati iga, a posztkolonialis érzékenység kialakulása pedig reményt ad arra, hogy megszabadítható a lengyel diskurzus a szocialista Lengyelországban elszenvadett torzulásoktól.

Viszonylag kevés posztkolonialista irodalomkutató született a régi angol nyelvterületeken, inkább azért

írnak angolul, mert nagyobb olvasótáborhoz juthatnak el ezen a nyelven, mintha például hindi vagy arab nyelven írnának. A posztkolonialista irodalomtudósok nagyon jól eligazodnak a világ tényleges erőviszonyaiban, naivitás lenne azt hinni, hogy a politikai szimpátiáik nem játszottak szerepet abban, hogy nem mutattak érdeklődést az olyan területek iránt, amelyeket a cári vagy a szovjet korszakban foglaltak el az oroszok. A „függőségi” terminológia lengyel hívei mintha figyelmen kívül hagynák ezt az elkötelezettséget. Közép- és Kelet-Európa nincs jelen a nyugati posztkolonialista diskurzusban, ez az egyik mellékhatása annak, hogy a legismertebb posztkolonialisták a marxizmussal flörtöltek, és egy részük máig sem hagyott fel ezzel.¹⁵ Mint Terrence O’Keefe megjegyezte, nagyon helyesen, „sok európai értelmiségi volt a kommunista párt tagja vagy szimpatizánsa Keleten, Nyugaton és Délen; arról ábrándoztak, hogy »vezető szerepet« játszhatnak a társadalom utópista átalakításában, ahogy a kommunista pártok megígérték nekik”.¹⁶ Az angol nyelvű értelmiség (a posztkolonialistákat is beleértve) nem mutat érdeklődést a szovjet és az orosz kolonializmus iránt, ez összefügg azzal, hogy rokonszenvesnek találják a szovjet államot és Oroszország hatalmát. Arra is emlékeztetnem kell, hogy a ma oly népszerű frankfurti iskola rajongói keményen támadják a nemzeti lét koncepcióját, teljes mértékben figyelmen kívül hagyják az emberi társadalmakat szervező projektjeikben.¹⁷ Mint a professzori dolgozószobák csendjében született társadalomelméletek többsége, a frankfurti iskola posztulátumait megfogalmazó teoretikusok sem vették figyelembe a közép- és kelet-európai nemzetek tapasztalatait, és Lukács György elvét alkalmazzák: „Ha a tények ellentétben állnak az elmélettel, annál rosszabb a tényeknek”.¹⁸

A „függőségi” hipotézis mellett kiálló hívek szövegeiben nem találunk arra vonatkozó reflexiót, hogyan választják el a nyugati posztkolonialista diskurzustól Közép-Európa küzdelmét, az alanyiségért folytatott harcát. Ez vajon nem a marginalizáció sajátos eszköze-e, melynek segítségével a nyugati posztkolonialisták és lengyel követőik háttérbe szorítják az Oroszország által gyarmatosított országokat? „Hatalmi paranoiává” redukálni ezt a folyamatot, melynek során elpusztítják a kolonizált állampolgárok identitását, igen sekélyes interpretáció, köze nincs ahhoz az akcióhoz, melynek során módszeresen kiüresítették a lengyelek (és más közép-európaiak) nemzeti tudatát, megfosztották a történelmi folytonosságot biztosító tartalmaktól. Ha a „függőség utáni” helyzet kutatásának szerkesztésére Lengyelországban az, hogy ne hagyják elmondani „a szabadság nagy elbeszélését” (köszönöm Dorota Kołodziejczyknek ezt a szép kifejezést), emellett mellőzik az identitás-narratívát, akkor iskolameszteri hablatyhoz vezethetnek ezek a kutatások, amint

az már megtörtént az irodalomtudománnyal a „szocialista realizmus” időszakában.

William Faulkner *Vad pálmák* (1939) című regényében olyan emberekként ábrázolja a lengyel munkásokat, akik nem értik, hogyan törekedhet valaki arra, hogy hidegvérrel becsapjon másokat. Már minden más európai vagy nem európai bevándorló elmenekült a bányából, ahol dolgoztak, csak a lengyelek maradtak. Nem fér a fejükbe, hogy valaki előre kiterelve ilyen kegyetlenül kihasználja őket, sorsukra hagyja a munkásokat a pusztaságban, ahol lassú halál vár rájuk. Faulkner itt megragadott egy vonást, amely igen jellemző volt a századforduló idején a lengyel földművesekre, később pedig ezért alázták meg és röhögtek ki őket az amerikai popkultúrában. Nagy eredmény lenne feltérképezni ezt az irodalmi motívumot és elhelyezni a kulturális mátrixban. E naiv és talán nem túl intelligens egyszerűség akadályozza őket abban, hogy megértsék: már sosem tér vissza Utahba, a bánya tulajdonosa, nem fizeti ki a neki dolgozó bányászokat. Ez kétségkívül nemzeti vonás volt. Nevezhetjük-e ezt a kolonializmus mellékhatásának? Sienkiewicz-nél is láthattuk ugyanezt, gondoljunk a *Kenyérkeresőben* és *A hős* című elbeszélésekre, de Konopnicka műveiben és Wajda *A márványember* című filmjében is felismerhető. Faulkner itt a lengyeliség olyan aspektusát érinti, amely még sosem jelent meg a 19. és részben 20. századi lengyelországi kolonializmus kutatásában. Milyen abszurdnak hangzik ebben a kontextusban a „függőségi” terminológia.

Dorota Kołodziejczyk joggal jegyzi meg, hogy az *Imperial knowledge. Russian literature and colonialism* című könyvemben „az angol nyelvű posztkolonialista tanulmányokban kialakult modellel ellentétes módon”¹⁹ használom a posztkolonializmus kategóriáit. Igen, híve vagyok az interdiszciplináris megközelítésnek, szabadon mozogok az irodalomtudomány-történet elem-politológia háromszögben. Kołodziejczyk kijelentése leleplezi azt, hogy a „függőségek” teljes mértékben attól függenek, hogyan kutatnak és gondolkodnak az „angol nyelvű központokban”. A posztkolonialisták mostani nemzedéke egyre inkább a nominalista diskurzusra koncentrálnak, és egyre kevesebbet beszél a történelmi valóságról (az afrikai irodalomkutatók kivételével). De nem lenne-e jobb, ha megpróbálnánk kidolgozni a lengyelországi helyzethez illő kategóriákat ahelyett, hogy azokat imitálnánk, amelyek más történelmi és szociális körülményekre reagálnak? A mimikri, a hibriditás vagy az alárendeltség hasznos terminus, de nem lehet velük kimerítően leírni minden gyarmati helyzetet. Ezekhez még hozzá kellene tenni a „külföldről hozott forradalom”, a nemzeti lét és az európai orientáció kategóriáit. Az angol nyelvű ázsiaiak vagy afrikaiak által folytatott posztkolonialista tanulmányok mindig Európa-ellenesek, közép- és

kelet-európai nézőpontból viszont az európaiság nem ellenség, mert Európa e része történelmi létének kezdete óta európainak vallja magát. Arról viszont mélysegesen meg vagyok győződve, hogy a megszámlálhatatlanul sok kölcsönzés, imitáció és kapcsolat ellenére az orosz kultúra vetélkedik az európai kultúrával, miközben nem része annak. Az oroszország egy bizonyos modellje, amely évszázadok óta győz Oroszországban, az európaiság halálos ellensége. A posztkolonialista diskurzus nem absztrakciókról, hanem történetileg kialakult közösségekről szól. Nem kellene beletröfödni abba, hogy bizonyos tények nem számítanak, mert nem veszik figyelembe ezeket a nemzetközi diskurzust koordináló „hatalomteremtő” központok. Az angol és francia nyelvű posztkolonialisták mindenkéltől a nem európai népeken uralkodó európai nemzetek dominációs technikájával foglalkoznak, az általuk leírt diskurzív dominációs technikák egy részének semmi köze Kelet- és Közép-Európához. Ami 1939 és 1989 között történt Lengyelországban, azt joggal nevezte Jan Tomasz Gross „külföldről hozott forradalomnak”. Ez bizonyos nemzetek ellen irányuló forradalom. „Függőségnek” nevezni ezt a forradalmat és a következményeit malpropizmus.

Nehéz mit mondani Grażyna Borkowska kommentárjáról, mert érzésem szerint nagyon figyelmetlenül olvasta Saidot. Állítása szerint „Said az *Orientalizmus*ban világosan, precízen megfogalmazta a kutatás alapelveit”,²⁰ pedig pont fordított a helyzet: ez olyan könyv, melynek metodológiája *in statu nascendi* állapotban figyelhető meg. Más tudományterületeken is ilyen az úttörő könyvek többsége, az epigonok finomítják és pontosítják a módszert. Said az esszencializmus és ennek elvetése, a „felforrt agyvíz” és a diskurzus között ingadozik. Ezt nem azért írom, hogy leszóljam, ellenkezőleg, a híve és a tanítványa vagyok, mivel nagyra tartom az elkötelezett kutatásokat, értékelem, hogy számára nem közönyösek a Közel-Keleten tapasztalható nyugati jelenléttel kapcsolatos erkölcsi problémák, de említhetném a Szovjetunió közép- és kelet-európai jelenlétét is. Mint ha Grażyna Borkowska úgy gondolná, hogy az egyik legnagyobb bűn, amelyet egy irodalomkutató elkövethet, az, hogy inkább a valóság felé tereli a diskurzust ahelyett, hogy bebörtönözné a Derrida által inspirált *écriture*-be. Derridával ellentétben Said egyáltalán nem olyan kritikusként és filozófusként lépett fel a könyveiben, aki kizárólag szövegekkel foglalkozik, hanem olyan emberként is megszólal, akit érdekel, hogyan hat a diskurzusra a történelem.

Lengyelországnak a felosztások után nemcsak a cenzúra miatt nem volt lehetősége a teljes öninterpretációra (Borkowska professzor mintha leszűkítene ezt a tényezőt az önkifejezés korlátozására), sokkal fontosabb volt a kolonizált társadalom ellenállá-

sa, amely hatalmas energiákat emésztett fel. Azokban a társadalmakban, amelyek nincsenek kitéve a kolonizáció nyomásának, anyagi és kulturális javak termelésére, vagyis többek között az intellektuális diskurzus tágitására fordítják az erőforrásokat. A nyomtatványok cenzúrája viszonylag könnyen megkerülhető akadály, amint azt mutatják olyan kelet-európai találmányok, mint a szamizdat és a tamizdat. *Itt az a kulcsfontosságú tény, hogy a hatalommal szembeni ellenállásra, nem pedig produktivitásra fordítjuk a társadalom energiáit.* Ehhez még hozzá kell tenni a társadalom szövetében található szakadásokat, amelyeket például a vagyonekobbzás okozott, miután 1939-ben az oroszok betörték Lengyelországba. Sokszor került sor ilyen konfiskálásra, elég, ha azt említem, hogy a 18. században felszámolták Fehéroroszországban az unitárius egyházat, a januári felkelés után pedig a római katolikus kolostorokat és szerzetesrendeket. Ezek és a hasonló „társadalmi szakadások” tették lehetetlenné a normális fejlődést sok nemzedéken át. Az ilyen folyamatokat nem lehet ellensúlyozni a lengyel–szovjet vagy lengyel–orosz baráti társasággal, melynek szívére, hogy orosz könyveket fordítsanak lengyelre és lengyeleket oroszra.

Mi volt a helyzet a fordításokkal, azt jól illusztrálja a következő példa. A 20. század hetvenes éveiben 4280 példányban adta ki a Czytelnik kiadó Zbigniew Herbert összegyűjtött műveit, a harmadrangú orosz szimbolista, Valerij Brjusov elbeszélései viszont 10290 példányban jelentek meg. Igen jellemzőek a korszakra ezek az aránytalanságok. Belesulykolták a lengyel olvasó emlékezetébe a nem éppen legjobb minőségű orosz irodalmat, s ugyanakkor ügyeltek arra, hogy nehezen jussanak el az olvasók tömegeihez a legjobb lengyel írók.

Manapság az ötvenesek-hatvanasok nemzedéke nem valami jól ismeri a lengyel történelmet és irodalmat, többek között azért nem, mert két nemzedéken át folytattak ilyen kiadás- és oktatáspolitikát. Abban az időben különösebb akadályok nélkül zajlott az a folyamat, melynek során elterelték a társadalom figyelmét a kolonizáció, valamint a szellemi és gazdasági leigázás, a kulturális folytonosság és a nemzeti egység kulcsfontosságú tényezőiről. Már Adam Mickiewicz is észrevette, hogy Szentpétervár, a város és a paloták építését jelentős részben Litvánia és Lengyelország erőforrásaiból finanszírozták. Ha belenézünk Agata Tuszyńska *Oroszok Varsóban* című könyvébe, könnyen beláthatjuk, milyen nagy árat fizetett a lengyel nyelv és kultúra a felkelés utáni helyzetért, amikor az orosz lett a hivatalos nyelv. Annak idején írtam erről a párizsi *Kulturában*.²¹ Posztkolonialista púpnak nevezhetjük azt, ha nem vagyunk tisztában ezekkel a problémákkal, de ezt a púpot „amputálhatnák” a posztkolonialista kutatások.

Ebben a kontextusban száználmasnak hangzanak Grażyna Borkowska érvei, aki azzal győzköd minket, hogy végtére is Oroszországban olvasták Sienkiewiczet, Prust és Orzeszkowát, Aleksander Świętochowski pedig úgy gondolta, hogy „Oroszország előtt járunk” stb.²² *Lefordították Sienkiewiczet oroszra, de ennek semmi köze a lengyelországi orosz kolonializmus problémájához.* Nagy-Britanniában is olvasták az *Upanisadokat* és más régi hindu szövegeket, de ez nem változtatott azon a tényen, hogy India brit gyarmat volt, és inkább a gyarmatosítók, nem pedig a helyi lakosság és az indiai kultúra érdekeit szem előtt tartva hozták a kulcsfontosságú döntéseket. Ehhez még hozzá kell tenni a nemzetközi presztízs elvesztését, hisz a lengyelek manapság más közép-európai nemzetekhez hasonlóan nem örvendenek nagy megbecsülésnek. Mint Nancy Fraser, a kitűnő politológus megjegyezte, a 20. században a presztízs vált érvényes nemzetközi fizetőeszközzé, ezt használják rendszeresen a külpolitikában.²³ Vajon tényleg azt hiszi Borkowska professzor, hogy beszélhetünk bármiféle egyensúlyról, ha Sienkiewicz orosz fordításait dobja a mérleg egyik serpenyőjébe, a másikba pedig a nem normális politikai, kulturális és gazdasági fejlődést?

A posztkolonialista tanulmányok Lengyelországban segíthetnének elérni azt, hogy ne Oroszország függelékeként kezeljék Lengyelországot a nyugat-európai és amerikai diskurzusban, mintha nem lenne saját történelme és arculata. Lengyelország számos polgára nem is érzékeli ezt, de ha az ember, mondjuk, lehúzó pár évet az amerikai egyetemeken, akkor ez nagyon is szembetűnő. A lengyel kultúra marginalizálása nem szüntethető meg azzal, hogy létrehozunk néhány központot, ahol a „függőség” foglalkoznak.

Ha a kolonializmusról beszélünk és írunk, az emberiség egyik legfájóbb problémájába ütközünk: ez a hatalom rögeszméje és a gyengébbek ellen elkövetett erőszakos cselekedetek végeláthatatlan sora. A kolonializmus az erőszak igen sajátos formája, amely a modern és a posztmodern világra jellemző. Bár attól még nem tűnik el, ha írunk róla, arra van esély, hogy valamelyest mérséklődik. Engedtessek itt meg nekem, hogy Derrida egyik megjegyzésének (posztkolonialista) parafrázisával szolgáljak, mely szerint „az olvasatnak mindig arra (a szerző által figyelmen kívül hagyott) viszonyra kell irányulnia, amely aközött áll fenn, amit megért, és amit nem ért meg”.²⁴ Úgy kell olvasni a lengyelországi kolonializmus korában készült lengyel és nem lengyel szövegeket, hogy világossá váljanak a lengyel és nem lengyel olvasók számára a kizárás textuális módszerei és eredményei.

Még mindig gyerekcipőben jár a lengyel posztkolonialista diskurzus. Először is meg kell vizsgálni az elmúlt három évszázad lengyel irodalmát, majd el kell helyezni a posztkolonialista taxonómiában. Néhány fi-

atal irodalomkutató, Dariusz Skórczewskivel az élen, már foglalkozik ezzel. Skórczewski elemezte Paweł Huelle *Castorp* című regényét és Słowacki *Salomea ezüst alma* című drámáját ebből a szempontból, jó példát adva ezzel arra, hogy miként kell megközelíteni a problémát.²⁵ Az ilyen kutatásokból kellene kirajzolódnia a lengyel irodalomban található kolonialis és posztkolonialis tartományok térképének, amelyet össze kellene hasonlítani a felosztásokat megelőző időszak lengyel irodalmával.

Gyarmatosítás vagy függőség utáni helyzetben vagyunk? Az elnevezés problémája összefügg azzal a kérdéssel, hogy újraírhatók-e a lengyel és az európai kultúra történetének elmúlt évszázadai. Ami a lengyel kultúra problémáit illeti, most az a legfontosabb, hogy eldöntsük, melyik identitást válasszuk: azt, amelyik magába foglalja a gyarmatosítás időszakában feledésre ítélt önmeghatározást, vagy azt, amely megfosztja a lengyeliséget minden lehetséges tartalmától? Ha nem veszünk tudomást a gyarmati tehertételről és arról, hogy mindez milyen hatással volt a lengyel gondolkodásra, nem tudunk olyan elbeszélést megfogalmazni a lengyel kultúráról, amely a leglényegesebb dolgokat érintené, emellett esélye lenne arra, hogy Lengyelországon kívül is végighallgassák. A lengyel kultúra eredetisége azon alapul, hogy az erősebb szomszédok több mint két évszázaddal ezelőtt „erőszakot tettek” azon, amit röviden, de valószínűleg „szarmatizmusnak” nevezek, ennek ellenére állandóan új életre kel az irodalmi és nem irodalmi szövegekben, valamint a társadalmi életben. Teljesen elmosódik ez az eredetiség, ha belemerítjük a „függőség” sekély vizébe. ■ ■ ■

Pálfalvi Lajos fordítása

Ewa M. Thompson (1937): lengyel irodalomtörténész, a houstoni Rice University tanára.

Pálfalvi Lajos (1959): irodalomtörténész, műfordító. Budapestben él.

- 1 A következőkről van szó: L. Koczanowicz: *Post-postkomunizm a kulturowe wojny*; D. Kołodziejczyk: *Postkolonialny transfer na Europę Środkową-Wschodnią*; G. Borkowska: *Perspektywa postkolonialna na gruncie polskim – pytania sceptyka*. Egész más irányt mutat Elżbieta Ostrowska *Desiring the Other. The ambivalent Polish self in novel and film* („Slavic Review”, 70. köt. 2011, 3. 503–523.). A szerző mindvégig megőrzi a posztkolonialista perspektívát.
- 2 M. Hechter: *Internal colonization. The Celtic fringe in British national development, 1536–1966*, University of California Press, Berkeley 1975; B. O’Leary and J. McGarry: *Understanding northern Ireland. Colonialism, control and consociation*, 3. kiad. Routledge, London, 2012.
- 3 A. Etkind: *Internal colonization. Russia’s imperial experience*, Polity Press, London, 2011.
- 4 Komoly irodalma van már a skóciai és írországi kolonializmusnak, ld. többek között M. Kelly: *Irish nationalist opinion and the British Empire in the 1850s and 1860s*, „Past and Present” 204. sz. 2003, 1. 127–154., valamint I. Connell: *Modes of marginality. Scottish literature and the uses of postcolonial theory*, „Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East”, 23. köt. 2003, 1–2. 41–53.
- 5 E. Thompson: *Whose discourse? Telling the story in post-communist Poland*, „The Other Shore. Slavic and East European Cultures Abroad”, 2010. 1–15.
- 6 Svédország, Norvégia és Finnország fővárosa politikailag semleges példa arra az esetre, amikor „fehérek gyarmatosítanak fehéreket”. Stockholm impozáns város szép 19. századi építészettel, miközben Oslo a 20. században keletkezett, Helsinki pedig valójában kisváros. Ha megnézzük ezeket a városokat, világossá válik, hogy a másik két országból nézve Svédország játszotta a hegemon szerepét. Azt is ildomos lenne hozzátenni, hogy a svédek igazán úriemberként vonultak ki Norvégiából, megengedték, hogy népszavazást tartsanak a függetlenségről, majd 1905-ben ünnepélyesen átadták a hatalmat.
- 7 Természetesen azokról a társadalmi osztályokról van szó, amelyek kialakították és kultiválták ezt a nemzettudatot.
- 8 Nem Varsóban, hanem Szentpéterváron és Berlinben alapítottak nagy múzeumokat, egyetemeket és tudományos intézményeket; nem Varsóba, hanem Berlinbe és Szentpétervárra utaztak e világ hatalmasságai, hogy megérezzék a nagy birodalom ízét, aztán pedig megosszák ezt a tapasztalatot a saját országuk polgáraival. A lenyegyel nemzet ekkor külföldre utazott, nem pedig külföldről utaztak Lengyelországba. Nehéz lenne túlértékelni, milyen komoly előnyökkel jár a világvárosi presztízs a vidékiséggel szemben, hisz a provincia nem sok embert érdekel. Bár ezek az előnyök, gyakran nem mérhetőek, nagyon is reálisak.
- 9 R. Pearson: *The rise and fall of the Soviet Empire*, Macmillan, New York 1978. 28–31.; R. Bideleux and I. Jeffries: *A history of Eastern Europe. Crisis and change*, Routledge, London, 2007. 461.
- 10 Itt szeretném még hozzátenni, hogy különböző esszencializmusok léteznek. Edward Said írt Bernard Lewis kapcsán a téves esszencializmusról. Nála ez arra vonatkozott, hogy a nyugati think-tankek szakértői olyanok mutatják be a leigázott arab társadalmakat, mintha nem változnának, örökre leragadtak volna az elmaradottságban és a primitívségben, ellentétben a nyugati társadalmakkal, melyek e kutatók szerint magától értetődően képesek a fejlődésre és a változásra (lásd az *Orientalizmus* utolsó fejezetét).
- 11 Itt szeretném nyomatékosan felhívni a figyelmet arra, hogy rendületlenül idézik a másodrangú nyugati szerzők Lengyelországra vonatkozó marginális megjegyzéseit, miközben figyelmen kívül hagyják a lengyel kutatókat.
- 12 A „Sarmatian Review” XIV. kötetében jelentek meg a lengyelországi közönyvtárakból eltávolítandó könyvek listái (1994, 1. 214–217.). A listák 1949-ben, 1950-ben és 1952-ben készültek, e cikk szerzője találta és másolta le őket a levéltárban.
- 13 D. Kołodziejczyk: *Postkolonialny transfer...* 22.
- 14 Uo. 23.
- 15 Ezt David Chioni-Moore jegyezte meg *Is the post-in postcolonial the post in Post-Soviet? Toward a global postcolonial critique* című írásában – „PMLA”, 116. köt. 2001, 1. 111–128.
- 16 T. O’Keefe: *Mitteleuropa blues, perilous remedies. Andrzej Stasiuk’s harsh world*, „Sarmatian Review”, 32. köt. 2012, 1. (korrektúra) „For there is also no doubt that many European intellectuals – western, eastern and Mediterranean – joined or supported the Communiste Party with the idea of playing a »heading role« in the utopian transformations of society that the Party alleged it would bring about.”
- 17 Aki szeretné megismerni a frankfurti iskolát, haszonnal olvashatja bevezetéséként Leszek Kołakowski kommentárjait *A marxizmus fő irányjai* 3. kötetében.
- 18 Leszek Kołakowski idézi ezt Lukács Györgytől említett művében. *Main currents of Marxism*, 3. köt. Oxford University Press, Oxford, 1978. 265.
- 19 D. Kołodziejczyk: *Postkolonialny transfer...* 34.
- 20 G. Borkowska: *Perspektywa postkolonialna...* 40.
- 21 E. M. Thompson: *Dialog polsko-rosyjski, „Kultura”*, 1991. augusztus, 155–160.
- 22 G. Borkowska: *Perspektywa postkolonialna...* 43, 45.
- 23 N. Fraser: *Rethinking recognition*, „New Left Review”, 2000, 3. 107–120.
- 24 „And the reading must always aim at a certain relationship, unperceived by the writer, between what he commands and what he does not command of the patterns of the language that he uses.” (J. Derrida: *Of grammatology*, ford. G. Spivak, John Hopkins University Press, Baltimore, 1978. 158.)
- 25 D. Skórczewski: *Dlaczego Paweł Huelle napisał „Castorpa”?*, „Teksty Drugie”, 2006, 3. 148–157.; „Sen srebrny Salomei”, czyli *parada hybryd*, „Pamiętnik Literacki”, 2011, 1. 47–75.

ENQUIST ÉLETE ÉS LEGUTÓBBI REGÉNYE

Az 1950-es években járunk. Egy västerbotteni edző a kezét dörzsölgeti elragadtatva. A nemesfém érmek reményét egy langaléta fiatalember élteti. Soha nem látott dicsőséghez fogja juttatni a térséget. Ám a magasugrás-bajnokságról szőtt álmok nem válnak valóra, ugyanis a tehetséges fiatalember valamiféle szellemi akadállyal küzd – nem tudja átugrani a varázslatos határt, a két métert. A léc 1,97-nél megáll.

Közel hatvan évvel később Per Olov Enquist a svédül író szerzők legnagyobbjai közé tartozik. Kevés író olvasnak, szeretnek, csodálnak ennyien, több mint harminc nyelvre fordítják műveit. A négy égtáj felől záporoznak rá a díjak. Hetvenkilenc évesen művészi ereje lankadatlan. Termékeny, még mindig képes kitenni magát új élményeknek, egyesíti a tárgyyszerűséget a vakmerőséggel. Ugyanakkor még nem valósult meg a két legnagyobb álmom, amelyre svéd író vágyhat: hogy beválasszák az Akadémiába, és hogy megkapja a Nobel-díjat.

Ez esetben is minden bizonnyal valamiféle szellemi akadállyal van dolgunk – ezúttal másokéval. Nem titok, hogy Enquist hátrányt szenvedett politikai meggyőződése és tevékenysége miatt. Valószínűleg az fosztotta meg a csütörtöki konzervatív borsólevesezéstől a Tizennyolcak tagjaként, hogy provokatív publicista, és rengeteg szemszöveget megvizsgál – sokak szerint megfontolatlan és túlságosan magabiztos hatást kelt.

Ugyanakkor megkapta az Északi Díjat, az Akadémia második legrangosabb kitüntetését. Ám a Nobel-díjhoz szükséges színvonallal nem győzték meg száz százalékosan a bírálókat a zseniális elbeszélő-tech-

nikáról és drámai érzékről tanúskodó, mesterien megformált művek.

Nemrégiben újraolvastam Enquist minden könyvét, és időnként eltűnődtem, vajon van-e még olyan svéd kortárs író, aki ennyire lebilincselő és rafinált, provokatív és ellentmondásos, homályos, mivel sok mindent hagy kimondatlanul, de mindenekelőtt a mestere annak, hogy úgy érezzem, egy lenyűgöző világ által tükrözött jelentőségteljes, fájdalmas és megindító dolognak válok részévé. De nem jutott más név eszembe.

Svédország jelenleg legnagyobb nemzetközi irodalmi sztárja paradox módon egy kimondottan provinciális férfi, aki az elméjében soha nem hagyta el faluját a kopár västerbotteni partvidéken, amelyet a hideg, a sötétség, a végtelen erdőség, a csend, valamint a szigorú erkölcsösség és vallásosság jellemez.

Regényeiben és darabjaiban a motívumok zöme ebből a szegény, mélabús világból származik.

Enquist 1934-ben született Hjoggbölében a falu mélyen vallásos tanítónőjének egyetlen gyermekeként. Az apja meghalt, amikor Enquist egyéves volt. A mestéri önéletrajzban, az *Egy másik életben* (2008), egy zárkózott, Per-Ola nevű kislíval találkozunk, aki csak az erdei fenyőkkel barátkozik, ábrándos, és nagyon eleven a fantáziája. Szigorú anyja arra kényszerítette, hogy minden héten ismerjen el egy bűnt, de ha semmi nem jutott eszébe, hát kiagyalt egy történetet.

Enquistet a gyerekkora élmények, témák, képek, titkok és tájnyelvi kifejezések tárházával látta el, és ekkor merített a vallásos irodalomból is. Elméje radarsugárként pásztázza a gyerekkori környezet fagyos ködeit, hogy szépirodalommal alakíthassa saját történetét.

A svéd írók között egyedülálló módon szövi bele saját magát az elbeszéléseibe, és fűz megjegyzéseket ahhoz, ahogy a művek kapcsolódnak az ábrázolt világhoz. Bonyolult regényei valójában vizsgálódások, és gyakran Enquist saját hatalmas dilemmáját járják körül: megpróbálják áthidalni a szakadékot a környezettől való elidegenedés és a benne való részvétel iránti vágy között.

Épphogy elmúlt húszéves, amikor elhagyta a szülői otthont, és elment tanulni a messzi délre, Uppsalába. Az egyetemi évek után az írás mellett döntött, amely az anyja szemében bűnös időöltésnek számított. De a vallásosan nevelt Per-Olának az irodalom jelentette az élvezetet és a szabadságot, és éppen ez alakítja az író Enquistnek nyelvét és esztétikáját, kötéltáncát a szubjektív és az objektív, az illúzió és a kiábrándulás között.

Első regénye 1961-ben jelent meg. Az áttörést a három évvel későbbi könyve, *A mágnesező ötödik tele* hozta el, ahol már világosan kitűnik, mennyire lenyűgözi őt az árulás és a cserbenhagyás témája, szívesen kísérletez vele. Politikai érdeklődése a *Légiósok* (1968) című dokumentumregényében mutatkozik meg. Ebben saját vizsgálódásait írja le a sokat kritizált balti kiadatról, amely során a svéd kormány 146 balti légióst küldött vissza a sztálini Szovjetunióba. Kitalált párbeszéddek, miniszterekkel folytatott interjúk és korabeli tanúk elbeszélései által próbálja meg Enquist elemezni a dráma ideológiai és emberi aspektusát egyszerre, nagyon is tudatában annak, hogy a történelmi igazsá-

got nehéz fölön csípni, és a tanúvallomások egymásnak ellentmondanak.

Enquist sokat írt a világban tett utazásairól, elsősorban az *Expressen* svéd újságban. A cikkei baloldali elkötelezettségtől lüktetnek, és erejüket a gyengék iránti szolidaritásból merítik. Gyakran parázs vitákat idéztek elő ezek a szövegek. A legtöbb vitát 1975-ös kommentárja váltotta ki, amikor a Vörös Khmerek Phnompen lakosságát vidéki kényszermunkára deportálták. Enquist a kambodzsai fővárost kuplerájnak nevezte, ahol éppen takarítás zajlik, amin csak a stricik szomorkodhatnak. Pol Pot népirtása, mely során honfitársainak millióival végzett, és a kambodzsaiak borzalmas szenvedései ugyanakkor elkerülték az író figyelmét. Ez a meggondolatlan írás még sokáig kísérte őt, és ezzel érdemelte ki, hogy hosszú ideig Pol Pot hívének nevezték.

Enquist a hetvenes években elmélyült Strindberg munkásságában. Csábította őt a friss szél és a széles látóhatár, és felismerte a szolidaritást a lecsúszottakkal és a tiszteletlenséget az uralkodó osztállyal szemben. Strindberg lett Enquist mentora a színházban, nem az egyetlen, de a legfontosabb. Első darabja, *A tribádok éjszakája*, amely Strindberg életének egy epizódját dolgozza fel, nemzetközi sikert aratott, és elhozta Enquistnek azt, amire Strindberg mindig is vágyott: mindig játsszák a darabjait. Nincs olyan nap, amelyen ne adnának elő Enquist-színművet a világ valamelyik színpadán.

Strindberg iránti érdeklődése nem hagyott alább, és több művet is írt elődjéről. Nem nehéz megérteni, miért. Számtalan párhuzamot találhatunk kettőjük között. A radikális hang. A világszerte játszott darabok. Száműzetés Dániába és Franciaországba. Pokoljárás. Feltámadás. A megújult alkotói erő.

Miután Enquist 1978-ban elvált első feleségétől, Koppenhágába költözött. Darabjait a Királyi Színházban játszották, amelyet történetesen az új felesége igazgatott. De a világhírű író soha nem érezte otthon magát ebben a világban, távol motívumainak környezetétől. Kicsúszott lába alól a talaj. Amikor kreativitása apadozott, abban keresett vigaszt, amit anyja rettenetes bűnnek tartott: az alkoholban. A nyolcvanas évek végén egyre inkább alkoholfüggő lett, akkoriban a felesége munkája okán Párizsban éltek. Ez volt az ő pokoljárása. A Champs-Élysées-re néző luxuslakás foglyaként készült magát halálra inni.

Elvonókban átélt megalázó élmények hosszú sora után sikerült felelevenítenie a kapcsolatot gyermekkorra színhelyével, és írni kezdett róla, ami segített neki legyőzni a függőséget, és a művész végül feltámadhatott. 1991-ben kezdte meg új életét a *Nemo kapitány könyvtára* című erős regénnyel, amely a falujában megtörtént eseményre épült, két kisfiút elcseréltek a kórházban a születésük után.

Következő nagy művében, *Az udvari orvos látogatásában* (1999) Enquist bebizonyítja, milyen egyedülálló képessége van ahhoz, hogy régi történeteket ásson elő, és óriási irodalommal alakítsa őket. A regény történelmi személyiségekre és valós eseményekre épül, de a tény és a képzelet szabadon elegyül benne. A lélegzetelállító cselekmény Dániában játszódik a 18. században, a gyengeelméjű VII. Keresztély uralkodása idején, és a király udvari orvosának, a felvilágoso-

dás eszmében hívó német Struenseenek tündökléséről és bukásáról szól.

Enquist legutóbbi regényében, a *Példázatok könyvében*, amely a *szerelmesregény* alcímet viseli, az író visszatér a falujához, és felteszi a kérdést: hogyan lehet megtalálni a szavakat, melyekkel elmondhatjuk az elmondhatatlant? Ezt követően elmesél valamit, amit ennyi éven át titokban tartott: hogy tizenöt évesen nemi kapcsolatot létesített a konyha padlóján egy ötvenéves nővel, aki a faluba látogatott.

Ezt a bűnt, minden bűnök legnagyobbikát hatvanévesen át hordozta magában. Csak a szellemi akadály megszűnte után tud a koros Enquist felülemelkedni önmagán, és megtalálni a szavakat, amelyekkel leírhatja a legnagyobb dolgot az életében. A legerősebbet. A legfontosabbat. A szerelmet.

■ ■ ■

Papolczy Péter fordítása

Gabi Gleichmann: 1954-ben született Budapesten. Tízévesen szüleivel Svédországba költözött, ahol később filozófiát és irodalmat tanult. A 90-es években prominens kulturális újságíróként dolgozott, majd négy éven át (1990–94) a svéd PEN elnöke volt. Jelenleg feleségével és fiaival Norvégiában él, irodalomkritikus és az Agora Kiadó vezetője, többek között Nadas Péter és Esterházy Péter műveit jelenteti meg norvég nyelven. Első regénye, *A halhatatlanság elixírje* (Athenaeum) hetek alatt bestseller lett, több mint 14 országban jelenik meg a norvég kiadást követően.

Papolczy Péter (Budapest, 1972): informatikusként, majd filológusként végzett a Budapesti Műszaki Egyetemen, illetve az ELTE-n. 2003 óta jelennek meg regényfordításai angolból és svédből. 2012 óta a Magyar Műfordítók Egyesületének elnöke.

KOSZTOLÁNYI verseinek szlovák FORDÍTÁSÁRÓL¹

M indkét idézet egy 1943-ban megjelent antológiából való (*Na brehu čiernych vôd* – Sötét vizek partján), mely a modern magyar költészetből nyújt inkább a poétikai sokféleség, mintsem a kiegyensúlyozott teljesítmény szempontjából reprezentatív válogatást, Ady Endrétől Kassák Lajoson és Erdélyi Józsefen át Berda Józsefíg. Az előbbit a kötet szerkesztője, Szalatnai Rezső írta,² az utóbbit az előszót jegyző és a gyűjteményben fordítóként is résztvevő Emil Boleslav Lukáč.³

Hatvankilenc év telt el azóta, indokolt tehát feltenni a kérdést, hogy történt-e lényegesebb változás a költő Kosztolányi szlovák recepciójában. A válasz pedig, sajnos, minden mérlegelés és megszorítás nélkül megfogalmazható: nem. Ezúttal, egy folyamatban levő kutatás részeredményeit összefoglalva, ennek a helyzetnek a feltérképezésére és a lehetséges okok feltárására teszek kísérletet, röpké kitekintéssel a költő cseh fordítottságára és a mai magyar megítélésében beállott változásokra. Írásom alapvetően egy felhívásba kifutó helyzetfelmérés és állapotrajz kíván lenni, ezért a konkrét fordításművek kritikai értékelésétől ezúttal eltekintek.

Kijelenthető, hogy a szlovák fordításirodalomban a versíró Kosztolányi alulreprezentált a prózáíróval szemben, de ugyanúgy a többi nyugatos, illetve a nyugatos tradícióhoz kötődő pályatárs költői teljesítményével szemben is. Míg Ady Endre, Babits Mihály, Ju-

„Kosztolányinak meglepően kevés versét fordították le szlovákra.”

„Kosztolányi Dezső Szlovákiában inkább regényíróként ismert, de valódi helye a költészetben van.”

hász Gyula, illetőleg József Attila, Radnóti Miklós és Illyés Gyula versei önálló válogatáskötetekben jelentek meg, addig Kosztolányi verseinek csupán töredéke olvasható szlovákul, az is szubjektív válogatási szempontokat érvényesítő egyszemélyes fordítói antológiákban,⁴ vagy olyan gyűjteményekben,⁵ ahol a széles merítés igénye vagy a szűk keretek miatt csak meglehetősen szegényes ízelítőt kaphat belőle a befogadó. Egy kimerítő hiányjegyzék összeállítása helyett elegendő itt arra utalnom, ahogy ezt már másutt is megtettem, hogy hiányzik a lírai életmű alaptémáit, visszatérő kulcsmotívumait összegző nagy versek szlovák fordítása. *Hajnali részegség, Halotti beszéd, Szeptemberi áhítat, Marcus Aurelius, Esti Kornél éneke, Őszi reggeli, Ének a semmiről.* Aligha tudunk ma elképzelni egy valamennyire is hiteles, árnyalt Kosztolányi-válogatást ezek nélkül. Ráadásul az egyébként is ritkaságszámba menő szlovák–magyar fordításkritikai vagy fordítás-történeti tanulmányok is mindenekelőtt Petőfi, Ady és József Attila műveinek átültetésére és célnyelvi fogadtatására fókuszáltak. Kosztolányiról, tudtommal, nem született ilyen jellegű elemzés vagy szintézis sem.

A legtöbb Kosztolányi-verset Valentin Beniak fordította szlovákra. Neki köszönhető *A szegény kisgyermek panaszai* című, hatvannégy darabból álló ciklusnak és további tizenegy versnek az átültetése is. Ez utóbbiak kapcsán egy korábbi tanulmányom idevonatkozó részét kell idéznem: „Az *Őszi koncert Praeludiuma*, a *Mélyek a kutak*, a *Csatakos virradat* és *A rossz élet* megítélésém szerint nem tartoznak Kosztolányi kiemelkedő versei közé, bár témájuk és hangulatuk felől nézve jellegzetesnek mondhatók. A *Francia lány* és a *Vendégység közben* a *Meztelenül* kötet rímtelen szabadverseiből adnak ízelítőt. Az *Ilona* a szózsonglőrt, *A vad kovács*, *Kivégzés*, és a *Száz sor a testi szenvedésről* pedig már a fájdalommal és az egyre közelítő véggel tusakodó kései Kosztolányit mutatják. Az utolsó az 1927-es keltezésű *Vázlat* című költemény, mely a Réz Pál szerkesztette *Kosztolányi Dezső összes verseiben* a »Hátrahagyott versek« között szerepel,⁶ s eddig nem igazán vívta ki az értelmezők figyelmét (véleményem szerint nem véletlenül).⁷ Emil Boleslav Lukáč az *Anyákat* (Matky), a *Februári ódát* (Februárová óda) és az *Európa* (Európa) című költeményt,⁸ Vojtech Kondrát a *Zászlót* (Zástava) tolmácsolta a szlovákoknak.⁹ Egy hiányos hivatkozás szerint T. D. Štítnický is fordított verset Kosztolányitól, de ezt még nem sikerült fellelnem.

Az adatokat összegezve tehát kijelenthető, hogy hiányos, egyoldalú, a valódi költői magaslatoakat szinte egyáltalán nem láttató a fordításművekből és tanulmányokból kirajzolódó szlovák Kosztolányi-portré. Valamivel jobb a helyzet a prózaíróval. Tanulmányomnak ez nem tárgya, ezért csak utalok rá, hogy a *Pacsirta*,

az *Édes Anna* és a *Nero, a véres költő* (ez utóbbi két átültetésben is) hozzáférhető szlovákul, mint ahogy az *Esti Kornél* és az *Esti Kornél kalandjai* című novelláskötetek is. Hiányzik viszont számos további jelentős, kanonizált novella és nem utolsó sorban az *Aranyvárkány* fordítása.¹⁰

A nyelv közelsége és az irodalmi kapcsolatok szoros volta miatt érdemes egy bekezdés erejéig kitérni a Kosztolányi-versék cseh fordítottságának kérdésére. 1985-ben *Blažená, smutná píseň* (Boldog, szomorú dal) címmel jelent meg egy kis Kosztolányi-kötet a prágai Odeon Kiadónál, Rákos Péter válogatásában és Václav Daněk tolmácsolásában (Anna Rossová közreműködésével).¹¹ A negyvenhárom verset tartalmazó könyvecske anyaga hét kötetből áll össze, számszerűleg a következő arányban: *Négy fal között* (2), *A szegény kisgyermek panaszai* (10), *Mák* (3), *Kenyér és bor* (2), *A bús férfi panaszai* (12), *Meztelenül* (2), *Számadás* (11), *Hátrahagyott versek* (1). A szlovák nyelvű korpuszsal szemben Kosztolányi második kötete csak töredékesen van meg, viszont négy nagy vers olvasható itt csehül (*Hajnali részegség*, *Halotti beszéd*, *Szeptemberi áhítat*, *Esti Kornél éneke*), ami hiányzik Beniak antológiájából. Összességében tehát elmondható, hogy a kevesebb fordításmű ellenére a cseh válogatás differenciáltabb képet nyújt a magyar költő lírai életművéről, mint a szlovákoké.

Mi okozhatta a Kosztolányi-líra háttérbeszorulását a szlovák irodalomban? Minden tekintetben meggyőző, szövegekkel is alátámasztható válaszom még nincs a kérdésre, ezért csak néhány – teljesen alaptalannak azért remélhetőleg nem tekinthető – feltételezést fogalmazok meg ezzel kapcsolatban.

Közrejátszhattak benne nyelvi-poétikai okok. Halász Gábor találónan úgy fogalmazott, hogy Kosztolányinál „nem a vers fogja igába a nyelvet, hanem a nyelvi lehetőségek fakasztják ki a költészetet”, mert „legigazibb ihletője a nyelvérzéke”.¹² Költészete tehát annyira a magyar nyelvhez kötött, a szövegek oly mértékben a hangzósságból és a szó belső formájából fakadó jelentéslehetőségeket aknázzák ki, hogy ennek szlovák (vagy bármilyen más célnyelvi) újratereemtése szinte lehetetlennek tűnik. Ellenetesként viszont hivatkozni lehet az *Ilona* kiváló szlovák és cseh fordítására vagy Ady költészetének szlovák hatástörténetére: nem hinném, hogy Kosztolányi nehezebben lenne fordítható, mint Ady, akinek nem egy verse több szlovák fordításban is olvasható. Inkább csak más jellegű fordítási problémákat vet fel, mint amaz, de – talán – korántsem leküzdhetetleneket. (Persze könnyen beszélek, nem vagyok versfordító.) És ne feledkezzünk meg a *Meztelenül* című kötet puritánabb, rímvarázsról és szómágiáról lemondó (vagy azt legalábbis nagyban elfojtó) „prózaibb” versbeszédéről, mely könnyíti valamelyest a fordító dolgát.

Számításba kell venni továbbá a magyar költészet szlovák recepciójából, annak értékpreferenciáiból következő belső okokat is. Itt mindenekelőtt Ady népszerűségére lehet hivatkozni, melynek kialakulása – mind a magyar, mind a szlovák irodalmi közegben – nemcsak költészettörténeti tényekkel, hanem legalább annyira társadalmi és politikai eszmék befolyásával függött össze.¹³ Megfontolandó ebből a szempontból Karol Wlachovský észrevétele, mely szerint főként Kosztolányi Ady-kritikájának a számlájára írható az, hogy a szlovák fordítók kevesebb figyelmet szenteltek lírájának, mint szépprózai alkotásainak.¹⁴ Jelzésértékű ebből a szempontból, hogy a bevezetőben említett *Sötét vizek partján* című antológiában a legtöbbet (tizennyolc verset) Adytól fordítottak, s tőle származik a kötet címe is, Kosztolányi viszont ugyanitt – Szabó Lőrinchez hasonlóan – csak 3 verssel szerepel. Csúpan az összehasonlítás végett teszem még hozzá, hogy Juhász Gyulától 12, Babitstól és Tóth Árpádtól egyaránt 4, József Attilától pedig 6 vers olvasható szlovákul e gyűjteményben.

Nagy valószínűséggel a költő hazai, értsd magyarországi kritikai fogadtatását és irodalomtörténeti kanonizációját hosszú évtizedekre meghatározó, több vonatkozásban is torzító ideologikus olvasatok okolhatók a leginkább azért, hogy a Kosztolányi-líra a szlovák irodalmi tudatban és a fordítói gyakorlatban is a perifériára került. Ezek kialakításában, eszmei és kultúrpolitikai megalapozásában Lukács Györgynek volt irányadó szerepe, átörökítésüket pedig a közeli tanítványok (Heller Ágnes) és a későbbi, magát marxistaként meghatározó irodalomtudomány képviselőinek írásai biztosították. A Kosztolányival szemben megfogalmazódó, és hallgatólagosan vagy kimondva a mai napig továbbélő kifogások többsége nem is műveinek valamely poétikai sajátosságára vonatkozott; sokkal inkább volt (és van) szó erkölcsi számonkérésről, amit főként a szerző szerkesztői és újságírói szerepvállalása váltott ki: a Horthy-rendszer hivatalos lapja, az *Új Nemzedék* Pardon-rovatának¹⁵ és a *Vérző Magyarország* című „irredenta” antológiának a szerkesztése,¹⁶ *A Tollban* publikált éles hangú Ady-bírálat. Így alakul ki és hagyományozódik át egy, az égető társadalmi problémák ábrázolásától magát tudatosan távol tartó és a nyílt politikai véleménynyilvánítástól tartózkodó, hol dekadensnek, hol reakciónak, hol egyszerűen elvtelennek és cinikusnak bélyegzett *homo aestheticus* portréja. S így szorulnak aztán háttérbe életművének más, hatástörténeti szempontból egyébként sokkal lényegesebb sajátosságai. Arany Zsuzsanna így ír erről a költő fogadtatásának ideológiai mintázatait feltáró tanulmányában: „...a tiszta esztétizmus, a szépség fogalmát középpontba állító gondolat a művészetet öncéllként tekintve, mentesíti azt a társadalmi szerepvállalástól, attól a forradalmi

szereptől, melyet Lukács Petőfi és Ady költészetében felfedezni vélt. Nem véletlen, hogy a főként Lukácson felnőtt hazai irodalomértés- és történet éppen Adyt értékeli fel, s Kosztolányi művészetét mindössze néhány kérdéskört illetően tekinti alapnak, mint például a szegények ábrázolásának kérdésében vagy az *Édes Annában* ábrázolt cselédsors problémáját illetően, amit az elnyomott osztályok kontextusában értelmez. Míg Kosztolányi költészete felértékelődik, addig a *homo aestheticus* magatartás meglehetősen problematikussá válik, nyelvfelfogása és esztétikai nézetei részint elfelejtődnek, publicisztikájának értekező jellege nem lesz hangsúlyos, illetve a fin du siècle képviselőinek – Oscar Wilde-nak és Jean-Karl Huysmansnak – munkásságát Magyarországon is megismertetni igyekvő műfordító tevékenységéről sem igen esik szó hosszú évtizedeken át.¹⁷

Hogy ezek az átpolitizált és moralizáló olvasatok milyen mértékben hatottak a szlovák irodalmi közegre, s befolyással voltak-e a Kosztolányi-líra megítélésére, egyelőre még feltárára vár. Valentín Beniak saját fordításkötetéhez írott (tanulmányomban részletesen elemzett) utószava, a prózaíró Kosztolányi, első sorban az *Édes Anna* és a *Nero* szerzőjének (el)fogadtatása,¹⁸ illetve Ady Endre és József Attila költészete szlovák kritikai recepciójának szellemisége viszont azt mutatja, hogy ilyen irányú befolyással (különösen az 50-es évektől kezdve, a közös politikai táborba való tartozás okán) nagyon is számolni kell.¹⁹

A kommunista diktatúra azonban már a múlté, és Kosztolányi irodalomtörténeti kánonban elfoglalt helye is nagyban megváltozott. Túlzás nélkül állítható, hogy manapság a kultikus viszonyulásoktól sem mentes népszerűség jellemzi, amiről nemcsak a megjelenő kommentárok és tematikus összeállítások, illetve az életmű különböző szegmenseit elemző rendezvények nagy száma árulkodik, hanem a kortárs irodalom reminiscenciáktól az allúziókon át a pastiche-ig terjedő Kosztolányi-újraírásai is. Művei a modern magyar költészet és – hatástörténeti távlatból nézve – a posztmodern próza egyik kulcsfogományává váltak, felértékelődtek publicisztikai írásai, illetve (főként a nyelvről, az irodalmi művek elemzéséről és a fordításról szóló) esszéi. A kritikai kiadás sorra megjelenő kötetei egyrészt számos új értelmezési szemponttal, textológiai, életrajzi és alkotáslélektani adalékkal gazdagítják az ismert művek recepciótörténetét, másrészt új művek felfedezésével is. Az egyre terebélyesedő Kosztolányi-filológiának köszönhetően a korábbiaktól sokkal árnyaltabb kép van kialakulóban a huszadik század e sokoldalú, különféle műfajú alkotásainak egyenletes színvonalával kitűnő szerzőjéről.

Kell-e ennél kedvezőbb alkalom egy eligazító, akár kommentárértékű jegyzetekkel ellátott szlovák fordításkötet elkészítésére? A válogatás szempontjainak kijelölésében és a fordítási megoldásokban kamatoztatni lehetne a Kosztolányi-újraolvasás eredményeit, poétikai, retorikai, irányzati, komparatistikai és transzlatológiai észrevételeken alapuló olvasási javaslatait. Úgy gondolom, hogy fiatal műfordítókra kellene bízni ezt a feladatot, s indokoltan merül fel a Lukáč és Beniák által korábban már átültetett darabok újrafordításának a lehetősége is.

Írásomat Emil Boleslav Lukáč Kosztolányiról mondott szavaival zárom: „Úgy tűnik nekem, hogy e költőhöz és szenvedőkkel való közösségvállalásához még gyakran, fordítások gazdagabb termésével fogunk visszatérni.”²⁰

Úgy legyen!

Benyovszky Krisztián (1975): irodalomtörténész, kritikus, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv-és Irodalomtudományi Intézetének oktatója. Legutóbbi könyve a Kalligramnál: *Fosztogatás. Móricz-elemzések* (2010)

JEGYZETEK

2012. október 23-án a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának Közép-európai Nyelvek és Kultúrák Intézete által szervezett *Mentés másként – műfordítás és irodalmi kapcsolatok (Közép-Kelet Európa irodalmi kölcsönhatásai)* című konferencián elhangzott előadás írott, szerkesztett változata.
- Na brehu čiernych vód. Výber z modernej maďarskej lyriky.* Elán, Bratislava, 1943, 73.
- Na brehu čiernych vód...* 13.
- Beniak, E. B. Lukáč, Kondrót
- Na brehu
- Kosztolányi Dezső összes versei.* Osiris – Századvég, Budapest, 1995, 644.
- Benyovszky Krisztián: *Magyar nyugatosok szlováku.* Kalligram, 2012/6, 57.
- Lukáč, Emil Boleslav: *Spoved' Dunaja. Antológia maďarskej poézie od najstarších čias po dnešok.* Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1976, 140–143.
- Kondrót, Vojtech: *Zostaňte v tejte básni. Antológia z maďarskej poézie XX. storočia.* AB-ART, Bratislava, 1997, 19.
- A regény nem teljesen hozzáférhetetlen a szlovák olvasók számára, hisz 1974-ben megjelent csehül Anna Rossová kiváló fordításában (*Zlatý drak*, Odeon, Praha).
- Ennek előzménye a nyugatos költőket (köztük természetesen Kosztolányit is) bemutató *Velká generace* (1982) című terjedelmes antológia, melynek fordítója és szerkesztője is ugyanaz volt, mint a Kosztolányi-kötet.
- Halász Gábor: *Az ötvenéves költő. Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei.* In: uő: Válogatott írásai. Magvető, Budapest, 1977, 724.
- Vö. Csukás István: *Ady Endre a szlovák irodalomban.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.
- Wlachovský, Karol: *Doslov ako úvod do čítania.* In: Kosztolányi, Dezső: *Večerné romancy.* Tatran, Bratislava, 1983, 332.
- Lásd Lengyel András (*Kosztolányi „latin világossága”,* Kalligram, 2009/2, 66–74., *Kosztolányiról, avagy „művészet, érdek, politika” viszonyáról. Válasz Szegedy-Maszák Mihálynak.* Kalligram, 2009/4, 92–97., *Egy s más az Új Nemzedék Pardon rovatáról.* Kalligram, 2010/6, 89–99.); és Szegedy-Maszák Mihály (*Lehet-e névtelen cikket tulajdonítani Kosztolányinak?* Kalligram, 2009/2, 75–77.) egyes cikkek szerzőségével kapcsolatban lezajlott vitáját, illetve Arany Zsuzsanna hozzászólását: „*Pardon, Kosztolányi!*”. *Dokumentumok és kérdések egy rovat körül,* Kalligram, 2009/11, 60–61.
- Erről lásd: Bíró-Balogh Tamás: *A vérző Magyarországi második kiadása.* Kalligram, 2009/11, 65–70.
- Arany Zsuzsanna: „*Lucifernek is neveztek. . .*” *Kosztolányi befogadástörténetének ideológiai vetületei.* In: Jeney Éva és Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): *A kultúra átváltozásai.* Balassi Kiadó, Budapest, 2006, 179–180.
- Rudolf Chmel még 1986-ban is, „haladó, bár nem forradalmi” íróként aposztrofálja őt. Úgy fogal-

maz, hogy Kosztolányi művei szerzőjük „szubjektív apolitikussága ellenére [...] objektíve társadalmilag haladókká” váltak, mégpedig azért, mert „leleplezték a burzsoá világ és az általános emberi problémák ellentmondásosságát a legjobb humanista hagyományok szenvedélyes védelmezőjének szemzőgéből.” *Humanistické poslanstvo kritického realizmu.* In: uő: *Paralely a konfrontácie.* Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1986, 102–103.

19 Elegendő itt annyit megemlítenem, hogy Ján Smrek szlovák Ady-kötetét Lukács György *Ady, a magyar tragédia énekes* (1939) című terjedelmes tanulmánya vezeti be (Lukács, György: *Ady, velký bard maďarskej tragédie.* In: Endre Ady: *Básne.* Preložil Ján Smrek. Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1950, 9–45.), József Attila válogatását pedig a költő „legjobb magyar értőjének és elemzőjének” titulált Horváth Márton írása zárja (Horváth, Márton: *Proletársý básnik József Attila.* In: Attila József: *Nie ja volám.* Výbor básní, preložil Ján Smrek. Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1952, 181–201.). Ez utóbbi három előadásként elhangzott cikkből (*József Attila költészete, József Attila, A kommunista József Attila*) összeállított-kivonatolt montázs. Kötetben: Horváth Márton: *Lobogónk: Petőfi. Irodalmi cikkek és tanulmányok.* Szikra, Budapest, 1950, 27–77.

20 *Na brehu čiernych vód...* 14.

„Elvesztettem magam”¹

Kosztolányi Dezső *Lidérce* mint fantasztikus elbeszélés

Kosztolányi tízes évekbeli prózáját a fantasztikum iránti fogékonyság jellemzi. A halál, a rejtély, a „furcsa jelenségek” érdeklődésének középpontjában állnak. Ez az orientáció az irracionális iránti vonzalmának megnövekedését eredményezi a novelláiban. Ezen időszak elbeszélései sejtelmesek, nem egyszer a „fantasztikum fellegvárát ostromolják”.² Kiss Ferenc szerint „[e]zekben a novellákban, minden, ami fontos, a józanság szintjei felett, az abnormalitás közelében vagy annak övezetein belül zajlik.”³ Bori Imre nem véletlenül nevezi korai novelláinak hőseit a „lét patológikus virágainak”⁴, mivel a szereplőket kényszerképzetek gyötrik, viselkedésük illogikus, a történet sokszor irreális. Írásainak egyes elemei ronkíthatóak fantasztikus szerzőkkel, ideges borzongásai, sötét félelmei E. A. Poe és E. T. A. Hoffmann felé mutatnak, a beteges rögeszmék, a patológikus betegségek az idegorvos-novellista Csáth Géza írásait jutattják eszünkbe. Doppelgängerok, rémálmok, szellemek tűnnek fel novelláiban. Szegedy-Maszák Mihály megjegyzi monográfiájában: „Kosztolányi aligha ismerhette azokat a kísértethistóriákat, amelyeket Henry James 1868 és 1909 között írt, ám ez nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy némi párhuzamot vonjunk az amerikai születésű szerzőnek és Csáthnak, illetve Kosztolányinak a művészete között. A halottak

és az álom szerepeltetése mindhármuknál összefüggésbe hozható a lélektan korabeli megújulásával, melynek Freud előtti egyik kezdeményezője Henry James bátyja, William volt.”⁵

Kosztolányi szerint a modern természettudományok a külvilág rejtélyeire minden választ megadtak. Aki különösre, megmagyarázhatatlanra vágyik, annak magában kell keresni azt, ezért a fantasztikus jelenségeket a lélektan tudománya felől közelíti meg. Ez nem csoda, hisz az 1910-es és 20-as években a pszichologizmus reneszánsza tapasztalható, és sorra születnek a lélektani megfontolások alapján motivált fantasztikus elbeszélések. A lélekelemzés fejlődésének köszönhetően eltűnnek a tizenkilencedik századi hátborzongató novellák, ahol a magnetizmus és a tudományos tapasztalatok pontos levezetésével próbálták hihetővé tenni a hihetlent, és helyébe az emberben megbúvó félelmek kerülnek. „A külső világ, az tiszta. De a belső világunk még ma is tele van rejtélyekkel.”⁶ – állítja Kosztolányi. Az ember boldogtalan, nem tudja, mi van benn, higgyn, mit valljon, ezért saját magába fordul, csak hogy saját maga is rejtély.

A fantasztikum szempontjából Kosztolányi életművének egyik legjellegzetesebb darabja a *Lidérc* című novella, amelynek létezik egy korábbi változata is *Az ismeretlen* címmel.⁷ A történetet egy visszaemlékező,

egy-egy szám első személyű narrátor meséli el. A visszaemlékezés irracionális tapasztalatokról szól. A történetben nem derül fény a „furcsa események” pontos idejére és helyére. A főhős az éjszaka közepén az utcán barangol, miközben leküzdhetetlen félelmet érez. Összetalálkozik egy dárídózó munkásokból álló csoporttal, akiktől szökni próbál, de nem sikerül neki, megmagyarázhatatlan módon újra felbukkannak előtte. Beszélgetésbe elegendnek, de az elbeszélő nem emlékszik rájuk, soha nem látta őket. Ők föllevenítik közös „hihetetlen élményeiket”. A fordulópont itt következik be a történetben, mivel ő is elkezd emlékezni arra az életre, amivel az idegenek szembesítik. Elmenekül a vendéglőből, s újra kételkedni kezd a munkások „meséjében”. A megzavarodott főhős a történet végén hazasiet, de a szülei sem ismerik fel. Újra az utcán találja magát, s végül egy kirakat üvegében rémülten veszi észre, hogy egy ismeretlen alak néz rá vissza.

Az elbeszélés kritikai recepciója viszonylag gazdag, és különböző értelmezési lehetőségeket foglal magába. A legtöbben a doppelgängerre, a bennünk élő gonosz másik énünkre hívják fel a figyelmet a novella kapcsán. Szegedy-Maszák Mihály a hasonmás témájának példáját látja benne. Szerinte a főhős története az éntudat elvesztését jelképezi. Erős Ferenc a Kosztolányi-novellával foglalkozó tanulmányában⁸ szintén a hasonmás problematikáját boncolgatja, erősen támaszkodva Sigmund Freud *A kísérteties (Das Unheimliche)*⁹ című munkájára. Az egymásra rétegződő, egymásnak ellentmondó vagy egymást kihívó önarcképek sorát emeli ki, ami a főhős hasonmással való teljes azonosuláshoz vezet. Arany Zsuzsanna tanulmányában¹⁰ a főhöst afféle Fatia Negraként aposztrofálja, akiről „érdekes” dolgok derülnek ki. Arany szerint egy átváltozás vagy annak illúziója játszódik le az olvasó szemei előtt, mert a novella egészén végighúzdik az irracionális történet álom voltának lehetősége. Bodnár György¹¹ a tudathasadás példájaként értelmezi a szöveget. Az elveszettség tragikumának, „lélektani lejegyzésének” nevezi Kosztolányi novelláját, ahol a magányos, a világból kirekesztett ember érzéseivel szembesülhet a befogadó. Bodnár György és Arany Zsuzsanna Babits *Gólyakalifa* című kisregényének előképét látják a *Lidérc*-ben, amit a főhős elveszettségének érzésével magyaráznak. Bengi László¹² osztja Arany és Erős Ferenc azon észrevételét, hogy a novella végig fenntartja az álom és ébrenlét (valóság?) háttérhelyzetének eldönthetlenségét. Az ő megközelítésében a szöveg központi témája az identitás alakulása, majd teljes felbomlása. Thomka Beáta tanulmánykötetében¹³ álomnovellaként értelmezi az elbeszélést, ahol a főszereplő magányos lélekalapotával szorosan összefüggő álomként definiálja a cselekményt. Szerinte az önelvesztés rajzolódik ki a történetben, mégpedig álomképek formájában. A rövid áttekintésből ki-

tűnik, több fogalommal és értelmezéssel is találkozhatunk: álomnovella, alakmástörténet.

Elemzésemben Todorov és Traill fantasztikum-elméletére támaszkodva azt kívánom bizonyítani, hogy a *Lidérc* című novella a todorovi *tiszta fantasztikum*, illetve a Traill-féle *nem egyértelmű módusz* kategóriájába sorolható.

Látomás, lidércnyomás, álomnovella: A történet kezdete egy szürrealisztikus álomra hasonlít. A főszereplő cipője semmiféle zajt nem ver az utca kövein. Egyedül van, eléri a négyemeletes házak tetejét, képes benézni a felsőemeleti ablakokon is. Egyrészt kijelenti, hogy sokszor gondolt úgy az elmesélendő történetre, mint egy rossz álomra, másrészt valóságosságát is elensúlyozza: „Sokszor gondoltam, hogy mindez csak álom. Most, hogy megtörtént, csak a félelmet érzem, mely minden porcikám megfagyaszítja...”¹⁴ A határozószó (most) és a múlt idő használata (megtörtént) nyomasztólag hat az olvasóra, mert a narráció így azt sugallja, hogy az átélt és elmesélt történet valójában megtörtént. A főhős a félelmét egy alvó ember félelméhez hasonlítja, aki nagyon szeretne felébredni ebből a rémálomból. Ez az összehasonlítás viszont úgy is értelmezhető, hogy a főhős alvóként látja magát az álmában, ahol éppen felébredt. Valószínűleg ebből a mondatból indult ki Thomka Beáta megállapítása, amikor így fogalmazott: „[a] történetnek egyetlen szintje van, a térben és időben is koherensnek mutatkozó álom. A »gyötrő, éjféli álomra« utaló bevezető sorok látszólag külső nézőpontú kijelentések, amelyek valójában maguk is a hallucináló álom részét alkotják. Álom az álomban, hisz az elbeszélő-szereplő »mint egy álomalakot« éli át saját magát és jelenlétét egy olyan helyzetsorban, mely »az alvó félelmét« és rettenetét váltja ki.”¹⁵ Az elbeszélő többször álombeli figuraként jellemzi (álomalak, alvó) magát. Amikor a munkásoktól szeretne menekülni a fogadóba, akkor ez a gondolat fut át az agyán: „Olyan jó lett volna most aludni a föld alatt, névtelenül, mélyen-mélyen a föld alatt.”¹⁶ Kiss Ferenc felhívja a figyelmet arra az eldönthetetlen kérdésre, hogy a főhős álmából ébredve vagy álomban éli-e át a hihetetlen eseményeket. Arany Zsuzsanna is megjegyzi: azzal, hogy a főhős magát álomalaknak nevezi egy gyötrő álomban, a befogadónál azt éri el, hogy annak mindvégig muszáj hezitálnia a valóság és az álom tartománya között. A fantasztikus történet álom voltának lehetősége mindvégig nyitott marad. Az elbeszélés utolsó mondata is sokatmondó az álomszerű olvasat szempontjából. „Az arc tovább is mozdulatlanul feküdt benne, mint üvegekoporsóban a halott, és az álom nem akart véget érni.”¹⁷ Bodnár György szerint egy tudatosan talányos mondattal zárja Kosztolányi a novellát, amelyben az elbeszélő az el-

mondottakat álomként (is) minősítheti, ugyanakkor megállapítja, hogy e végszó mégsem ad egyértelmű racionális magyarázatot, s nem tudjuk meg, mi az igazság. Az utolsó mondat jelentheti azt is, hogy a mozdulatlan arc az alvó, akinek az álma, amiben maga is szerepel, „nem akar véget érni”.

Az álommal összekapcsolható a sorsformálás motívuma. Erre Erős Ferenc hívja fel a figyelmet: „[a] Kosztolányi-novella néhány lapján egy elmaradt sorslehetőség, egy »ismeretlen élet« bontakozik ki a hős emlékeiben (álmaiban?), annak minden izgalmával, a részeg éjszakákkal, a csengős szánokkal, a nagy lovaglásokkal, s az »almazöld szemű Maricával«, s minden, a munkások által neki felrótt bűnnel együtt.”¹⁸ Az elbeszélő álma így sorsformáló lázadásként is értelmezhető. A főhős harcol kijelölt, szürke élete ellen. Freud¹⁹ állapította meg az alvásról, hogy álmában az ember tudatalattija legyőzi a valóságot, vagy a valóság lesz olyan elviselhetetlen, hogy az illető a tudattalanba menekül. Ez a tudattalan lehet akár a „másik élet lehetőség” is, ha valós élete elviselhetetlen az illető számára.

Thomka ezt az elviselhetetlenséget a főhős magányosságában látja. Nincs senki, aki az elbeszélőt ismerne, barátjává fogadná. Ezért mondhatja megrendülve a munkások rémmeséjének meghallgatása után: „Emberek közé vágyódtam, kiket ismerek, s akik ismernek, hogy bekapaszkodjak életükbe, az életembe, közös emlékeinkbe.”²⁰ Thomka szerint Kosztolányi az álom segítségével a tudattartalmakat (magányosság, idegenység, dezillúzió) fejezi ki. Az értelmező felfigyelt arra is, hogy a tükörmotívum a novellában a „személyiség felbomlása, az önelvesztés [...] képileg és cselekményesen megérzékített folyamat[a].”²¹ Thomka a záró tükörmotívumot jelképként értelmezi, Oscar Wilde *Dorian Gray arcképe*vel hozva összefüggésbe. A képbe szúrt késtől maga a főhős pusztul el. Csakhogy míg Wilde művében a megsemmisülés a valóságban, addig Kosztolányi művében az álomban történik meg.

Traill tipológiáján belül akkor sorolható egy mű a *nem egyértelmű módus*ba, amennyiben a természetfölöttire nincs egyértelmű válasz. Amikor az egész irracionális a „mintha” vagy a „lehet” szavakra épül. Ha a történet álom volta bebizonyosodna, akkor a novella a megmagyarázott módusba kerülne, mivel a természetfölötti események (a lengyel munkások által felelevenített idegen élet, szülei nem ismerik fel, az idegen arc az üzlet kirakatában) lelepleződnenek. De nincs utalás arra nézve, hogy a főhős felébredne az álmából. Amennyiben visszaemlékszik a múltra, az elmesélt történet álom volta akkor sem biztos.

Tudathasadás, kettős én, alakmástörténet: Ennél az értelmezési lehetőségnél érdemes megállnunk *Az ismeretlen* című változatnál. Ebben a változatban

a furcsa események már rég megtörténtek a főhőssel. Ráadásul súlyos betegségből épül fel, amikor a hihetetlen történet lejátszódik. „Abban az időben történt ez, amikor súlyos betegségből föllábadva csavarogtam ide-oda...”²² Nem tudjuk meg, miféle betegségen esett át a főhős, hogy az okozott-e valamiféle károsodást a tudatában. A befogadó gyanakodhat arra is, hogy esetleg valamilyen neurotikus betegségben szenved a főhős, és amit mond, az hallucináció csupán. Erről a betegségről nem történik említés a *Lidérc* című változatban.

Kosztolányit nagyon érdekelte a doppelgänger és a tudathasadás témája. A *Pesti Hírlap Vasárnapjában* elmélkedik is róla, és több olyan fantasztikus művet megemlít, ahol a kettős én problematikája megjelenik. „A pszichoanalízis sokat foglalkozott a témával [a kettős én] és annak erotikus magyarázatot adott. Hogy a magyarázat helyes-e, vagy sem, ma még nem tudjuk és a második én kérdése ma is a lélek számos megmagyarázhatatlan rejtelve közé tartozik.”²³ Ráadásul sok kortársa és későbbi irodalomtörténészek is felhívták a figyelmet arra a tényre, hogy Kosztolányinak magának is „kettős arculata” volt. Németh Andor Kosztolányi halálakor írott nekrológiájában²⁴ utal arra a tényre, hogy Kosztolányi egyes műveiben (ő elsősorban az Esti-novellákra gondolt) a saját lelkében lakozó rossz, gonosz erőket azzal csitította, hogy terápiás jelleggel kiírta magából őket.

A kettős én megjelenéséhez kapcsolódik az elfojtás problémája. Amennyiben valamit próbálunk magunkba fojtani (esetünkben a főhős az idegenségét, elhibázott életét), akkor az fokozza a negatív energiákat, és egy fantáziavilágot hozhat létre, amiben az én kivetkőzik önmagából, és egy ismeretlen, félelmetes oldala nyilatkozhat meg. Arany Zsuzsanna szerint nem véletlen, hogy az elfojtások társadalmában, a viktoriánus Angliában virágoznak a horror klasszikusok, ahol a szereplők kettős énje rémiszti a lakosságot.²⁵

A *Lidérc* fiatalembere az elhagyott utcán furcsa látványt nyújt. Bengi László hívja fel a figyelmet arra a tényre, hogy a cipő zajának eltűnése, és a főhős álomalként való leírása mintegy előrevetíti az elkövetkező történet furcsaságait. Az értelmező megjegyzi, hogy „[a] fizikai világ (észlelésének) megszokott törvényei fölfüggesztődni látszanak, amikor a járás tevékenysége elválik a várakozások szerint általa keltett hanghatásoktól. Az utóbbi elmaradása – a némafilmekre emlékeztetve – sajátos billegést jelez reális és irreális között. Ezt éppúgy megerősítik a mindenkítől elhagyatottság helyzetének és a bandukoltam igények mesei allúziói, mint az én-elbeszélő [...] álomalként való (ön)identifikációja.”²⁶

A főszereplő az éjszaka közepén megpillant az úton egy dáridóból távozó csoportot. A részeg munkások leírása kísértettörténetek szellemképeit idézi meg.

Kosztolányi olyan igéket és szókapcsolatokat használ („megrettentem”, „a hurok szorul”, „üldözött a kétségbeesés”, „nem is mertem kiszállni”), amivel az olvasóban felébreszti a félelmet. Az elbeszélő kocsin menekül el a furcsa társaságtól, és egy külvárosi vendéglőben talál menedéket. A fantasztikus elbeszélésekben a szereplők az irracionális eseményeket sokszor régi kocsmákban, vendéglőkben élik át. A külvárosi vendéglők az angol gótikus regények hagyományos kellékei, ahol a titokzatos jelenségek megtörténnek (Charles Dickens regényeiben találunk erre példákat,²⁷ de hivatkozhatunk magyar szerző, Szilágyi Géza *Éjjel a fogadóban*²⁸ című elbeszélésére is). A történet első irracionális eseménye itt következik be. A főhős a vendéglőben megpillantja a részeg társaságot, amelytől már, azt gondolta, sikerült elmenekülnie. A lengyelek hirtelen megjelenése ellentmond a fizika és a józan ész törvényeinek. A narrátorunk kocsin vágat a külvárosba, a furcsa társaság nem száll kocsiába (erre nincs semmi utalás), mégis képesek hirtelen felbukkanni. Milyen módon tudtak olyan gyorsan odaérni a vendéglőbe? Az oksági-időbeli láncon hiány keletkezik, az eddig egybefüggőnek, koherensnek hitt valóság kezd megrepedezni ezen a ponton. Sem a befogadó, sem a főhős nem tudja megérteni az időbeli torzulást. A különös társaság őt kémleli. A főhős egyre kényelmetlenebbül érzi magát. Meg van győződve arról, hogy az utcai találkozás előtt sohasem látta a munkásokat. A pincértől is megkérdezi, nem ismeri-e ezeket a figurákat. A pincér nemleges választ ad. Így nem csak a főszereplő, hanem egy másik személy is látja a munkásokat. Ez fontos mozzanat, mert a főhős azt hiszi, hogy nincs egyedül, aki ezt a részeg társaságot látja (persze, amennyiben a történet csak álom, akkor a pincér a képzelet szüleménye, ugyanúgy, ahogy akkor is, ha főhősünk lelki beteg és csak hallucinál). Az elbeszélő menekülni próbál a vendéglőből, de a társaság elállja az ajtót. Nem tud elszökni. Bodnár György azt állítja, a novella a lengyelek provokációjával billen át a reálisból az irreálisba, és mond búcsút a realista síknak. Itt kezdődik el a természetfölötti események sorozata. Bodnárral csak részben értek egyet, mivel a lengyelek hirtelen megjelenése sem magyarázható a józan ész, a fizika törvényeivel, tehát az irreálisba való átcsúszás már a kocsmái jelenet elején elkezdődik.

A novella középső részében a munkások kellemetlen gyözködése fokozatosan felőrli az elbeszélő ellenállását. Saját önazonossága megkérdőjeleződik. „Egy idegen élet árnya húzódott végig lelkemen. Tapintottam a homlokomat. Éreztem a rácsapzó haját, az én hajamat. Beszéltem, és hallottam hangomat. Mégis mintha megsemmisültem volna.”²⁹ A narrációban felfigyelhetünk a személyes névmások és a birtokos jelzős szerkezetek többszöri ismétlődésére („az én hajamat”, „fejemhez kaptam”, „hallottam a hangomat”),

amivel a főhős saját identitását próbálja bizonyítani. A lengyelek kérdések özönét zúdítják a főhősre, de ő semmire sem emlékszik, így nem tud nekik válaszolni. Az elbeszélő epizodikus emlékezete teljesen üres, a munkások által említett egyetlen emléknymot (engrammát) sem tartalmaz.³⁰ A főhős minden kérdésre nemmel válaszol. „A többször ismételt nem üressé lesz, és nem az ellenállás (ön)megerősítő fokozása. Legföljebb drámai értelemben fokozás, amelyben kontrasztot teremtve előkészíti a fordulópontot, az identitásvesztés eseményét, amely paradox módon épp az emlékezés révén következik be – a főhős hirtelen emlékezni kezd arra, ami nem is ő volt, emlékezni kezd arra a történetre, amelyről elhitették vele, hogy az ő korábbi élete.”³¹ Amikor földadja a szembeszögülést, és az idegen életet sajátjaként kezdi elfogadni, a társaság „röhej sortüzével” fogadja. Bengi László megfigyelése szerint „[t]úl azon, hogy ez a sortűz a kivégzés jelenetét idézheti föl, egy élet elvételét s ebben az értelemben az identitás kioltását, az éljenzés nem föltétlen a visszatalált vagy újra megtalált ismerős köszöntése, hanem egy céltalan és megalázó vicc sikerének mámore is lehet.”³² Az elbeszélő előtt megleve nedik addig ismeretlen élete: „Láttam a tájat, hol jártam, talán álmomban, de igazán, határozottan emlékeztem rá, különösen a kövér, sárga tökvirágokra. Ez egyszer csakugyan megtörtént. Mintha derengeni kezdett volna, már nem voltak idegenek a részeg álomalakok sem.”³³ Erős Ferenc ehhez az emlékezéshez az ismétlődés motívumát kapcsolja, amely Freud szerint szintén az én-kettőzéshez, az én-hasadáshoz vezethet.³⁴ A Kosztolányi-novellában a visszaemlékezés jelzi ezt az ismétlődést, aminek köszönhetően a főhős magában kezd kételkedni, és kezdi elhinni, hogy létezik egy másik énje. A narrátor megismerkedik saját múltjával, démonaival. Mintha saját énjének gonosz változatát kellene elfogadnia. Arany Zsuzsanna ezért is nevezi ezt az „új énjét” afféle Fatia Negrának. Aki nappal hétköznapi polgár, de éjszaka fekete paripákon lovagol, tüzes szeretője van, lop, verekszik és részegkedik. Mintha a főszereplő árnyék-énje bontakozna ki a lengyel munkások elbeszéléséből.

A főhős végül elmenekül a kocsmából. A narrátor önazonossága azért ingatható meg, mert nincs senki, aki ott állna mellette és biztosítaná, hogy ez csak valami tréfa, és segítene az egészet megcáfolni. Az elbeszélés e fokán a fizikai törvényszerűségek erősen károsultak. A hézagos kauzalitás olyan feszültséget teremt, ami a todorovi értelemben vett fantasztikus hatást erősíti: elbizonytalanítja és habozásra készíti a befogadót a történetekkel kapcsolatban.

Az önazonosság felbomlását lelki betegség is okozhatja. Freud állapította meg a neurotikus betegekről, hogy azok egy képzeletvilágot hoznak létre, amelybe belemenekülnek vagy belesodródhatnak. A sikerdús

ember megvalósítja vágyfantáziáit, akik viszont erre nem képesek (saját gyengeségük vagy a külvilág miatt), azok elfordulnak a realitástól, képzeletvilágba menekülnek, amely tünetekké formálódhat, akár hallucináció, képzelgések vagy lidérces álmok formájában.³⁵ Ha a narrátor valójában lelki beteg, akkor narrációja hallucináció vagy képzelgés, beleértve a különféle irracionális eseményeket is. A befogadónál azért jelenik meg a bizonytalanság az irreális dolgokat illetően, mert a főszereplő nem feltétlen mondhat igazat. Narrációja félrevezető is lehet, mert hallucinációiból egy saját maga kreálta világot hoz létre, aminek maga is foglya. Főhősünkről nem lehet egyértelműen bizonyítani, hogy valamilyen lelki betegségben szenvedne, de a lehetősége sem zárható ki biztosan (gondoljunk az események előtti betegségére!).

A novella utolsó részében a főhős a kocsmából hazasiet. Szüksége van szüleine, akik segítenek önazonossága visszanyerésében. Az egész történetben a főhős számára az a legfrusztrálóbb, hogy „[n]incsenek ott azok, akik barátként és ismerősként megerősítenék a főhős önmagába vetett hitét, megőrizhetnék akár maga előtt is hitelét, végső soron [...] az önazonosság zálogát jelenthetnék számára.”³⁶ Hajnalban ér haza. A hajnal kronotoposza rejtélyes időpont, Kosztolányi „határozatlan félórának” nevezi, „amikor az ég habozik, hogy megvirrad-e vagy sötét marad”. Az időbeli mozzanat leírása különböző jelölő feltételeket teremt meg. A hajnal meghozhatja a nyugalmat (szülei felismerik, újra helyreáll a világ rendje). Ha a főhős valamilyen lelki betegségben szenved, akkor kitisztulhatnak a gondolatai, mire megvirrad, vagy tovább folytatódik a rémálom (minden sötét marad). Megfigyelhető, a hajnal epikai funkciója nem merül ki az idő szerepkörében, hanem egzisztenciális jelentéstöbblet-potenciált is magában hordoz. „A hajnal [...] egy határhelyzet, egy átmeneti időszak. Az éjszaka és a reggel között, sötétség és világosság között. Valami véget ér, és valami kezdődik.”³⁷ Kosztolányi novellájában a hajnali „hazatérés” töréspontot jelent, a rémület betetőzését, az önelvesztés idejét.

Othonában a főhős reggelizés közben találkozik a „szüleivel”. Bengi szerint „[a] szülőkkel való találkozás – a család intim terének megjelenése – az események realitásjellegét erősíti...”³⁸ Meglátásom szerint a családi tér homályossága („A szoba sötét volt a ködtől”³⁹) az irrealitást erősíti, mintha a szülők is a képzelet játékaik lennének, akiket a főhős elképzelt, de valójában nincsenek a szobában. A szülők nem ismerik meg fiukat. „Anyám csodálkozó szemekkel nézett rám. Aztán ezt mondta: – Kit keres? Apám fölkelt az asztaltól, letette szájából a szivart. Zavartan tekintett rám: – Bocsánat, kérem, de egy idegen lakásba... Talán téved... Nem értem, hogy a cselédek... S anyám, mikor kifelé indultam, alig hallhatóan suttopta: – Kü-

lönös.”⁴⁰ A találkozáskor jelentős szerepe van a csendnek. „A fantasztikus elbeszélésben [...] a csend háttorzongató tereket tölt ki, s ezáltal éppen a ki nem mondott válik benne nélkülözhetetlenné...”⁴¹ A beszélgetés töredezett, hiányosak a mondatok, amelyek magukba foglalják a logika rendjének a felborítását. A főhősnek és a befogadónak már sokadszorra kell szembesülnie az irracionálissal, érzékelnie kell a valóság és a fantasztikum ellentmondásosságát.

A főhős megsemmisülve hagyja el a házat. Nem akarja feladni önazonosságát: „Átkotortam zsebeim. Megtaláltam arcképes igazolványomat. Ez én vagyok. Ott voltak leveleim is, melyek címemre érkeztek, okmányaim, vasúti jegyeim. Nekem azonban döntő bizonyíték kellett.”⁴² Belepillant egy üzlet kirakatának tüköruvegébe, és a borzalom lesz rajta úrrá. Akit meglát a tükörben, az egy ismeretlen ember. „Kusza, dúlt arc meredt rám, az idegen, kivel még sohasem találkoztam, egy közömbös, fáradt alak, lebegve a semmiségben. Egy ember, ki elszakadt mindentől.”⁴³ A tükörben éppen azt látja meg, ami paradox módon a valóságban láthatatlan. Az önelvesztés láthatóvá, tapasztalhatóvá válik.

A tükör és a látás problematikája több esetben viszaköszön az elbeszélés ideje alatt. A történet elején az utcán sötét van, a kocsmában is homály uralkodik, ráadásul a szülei lakásában is csak egy gyertya világítja meg a sötét, ködös szobát. A kocsmai találkozás alkalmával is felbukkan a tükör-motívum, mikor a főhős a lengyelek szemeiben saját arcának tükröződését látja meg. Amikor a főszereplő önmagával néz szembe, és a tükörben valaki mást lát meg, a személyisége eltűnik. A szó hangos kimondásával („az idegen”) az azonosság elvesztése betetőződik. A szókimondással a saját szubjektumát veszíti el (a szó megpecsételi a lehetetlent).

A novella zárlata nyitott marad. „Az arc tovább is mozdulatlanul feküdt benne, mint üvegekoporsóban a halott, és az álom nem akart véget érni.”⁴⁴ Az én elvesztése, tudathasadás csak akkor következhet be, ha főhősünk elmeállapotával nincs minden rendben. Viszont Kosztolányi novellájában még a todorovi paranoiikus diszkurzusról sem beszélhetünk, mivel főhősünk mindvégig képes az irracionális eseményeket megkülönböztetni a valóságtól. Nem állítható, hogy narrátorunk lelki beteg, mivel a skizofrén „által létrehozott/elképzelt világelemek közt létezik kauzalitás, léteznek [...] egymásra következtetések, idő- és térbeli megfelelések...”⁴⁵ A történetünkben pedig épp ez hiányzik.

Kosztolányi művében Henry James kisregényéhez (*A csavar fordul egyet*) hasonló esettel találkozunk, ahol a főszereplő elbeszéléséből nem dönthető el, hogy igazság-e, amit elmond (valóban szellemek vannak-e a kastélyban), vagy csak egy lelkileg beteg nevelőnő

képzeléseiről van-e szó.⁴⁶ A *Lidérc* rokonságot mutat Maupassant fantasztikus elbeszéléseivel is, ahol a szereplők több ízben elvesztik tájékozódásukat a realitásban a lelki betegségük miatt, vagy az irracionális események a megőrülésükhöz vezetnek. Kosztolányi hősről nem lehet biztosan megállapítani, hogy lelki beteg-e, de óvatosan kell hozzá viszonyulnunk, mert okkal feltételezhető az ellenkezője is. Mivel a novella narrátora maga a főhős, az olvasó a mű végéig kételkedik a narrátor szavahihetőségében, és hezitál a természetes és a természetfölötti magyarázat között. Todorov szerint, ha nem mondják meg a befogadónak, hogy a narrátor hazudik, de ennek a lehetőségére fennáll, mert a narrátor maga a főhős, akkor ez az olvasóra sokkolóan hathat, és felébredhet benne a habozás.⁴⁷ (Tegyük hozzá, fel is ébred.)

Irracionalitás, fantasztikum: A novella harmadik értelmezési lehetősége az álmodat és a tudathasadást kizárva a fantasztikus események bekövetkezése lehet. Olyan irracionális dolgok történnek a novella valós világában, amelyekre nincs ésszerű magyarázat, és nem lehet a fizikai világ szokott törvényeivel magyarázni. A realitásjelleget elvárása nem tartható fenn, ha valaki úgy képes járni az utcán, hogy az semmi hanghatással nem jár, vagy képes arra, hogy többemeletes ház ablakán bekukucskáljon és elérje a ház kőcirádáját.⁴⁸ Teljesen irreális, hogy olyan emberek ismernek meg, akiket soha nem láttam. És sokkolóan hat, ha a szüleim azt hiszik rólam, egy idegen lépett a lakásukba. Nincs természetes magyarázat arra sem, ha egy idegen arcot és testet látok a magamé helyett a tükörben. Todorov szerint „[e]gy olyan világban, mely nagyon is a miénk, amelyet ismerünk, melyben sem ördögök, sem szilfidek, sem vámpírok nem léteznek, bekövetkezik egy olyan esemény, melyet nem tudunk megmagyarázni e jól ismert világ törvényeivel. Az esemény észlelőjének két lehetséges megoldás közül kell választania. Vagy az érzékek csalódásáról van szó. A képzelet munkájáról, s ekkor a világ törvényei fennmaradhatnak a jelenlegi formájukban – vagy az esemény valóban végbement, a valóság része, ám ez esetben ezt a valóságot számunkra [és a főhős számára] ismeretlen törvények szabályozzák.”⁴⁹ A Kosztolányi-novella esetében az egész történet vagy álom, vagy a pusztai képzelet terméke. Vagy tényleg a valóság szemtanúi vagyunk főhősünkkel együtt, ahol a lengyelek felismerik, a szülei idegenként kezelik, és a tükörben más valaki néz rá vissza.

A novella sajátos billegést engedélyez a három értelmezés között. Az elbeszélés zárásával sem kap a befogadó megnyugtató választ az irracionális esemé-

nyekre. Az olvasó a mű végéig hezitál a természetfölötti és a természetes magyarázatok között. Ez a hezitálás jellemzi a tiszta fantasztikus szövegeket, „igényt tartanak rá, hogy készpénznek vegyünk őket, de egyzersmind megkövetelik, hogy kételkedjünk hitelességükben, amit pedig a szövegek állítanak be úgy, mint igazságot (a maguk igazságát).”⁵⁰ Az elbeszélő-főhős nem megbízható a történetben, ami a *nem egyértelmű módusz* jellemző vonása. Kosztolányi novellája a todorovi tiszta fantasztikum terméke, a trailli nem egyértelmű módusz tökéletes példája. A novella lapjain végighúzódik a kétértelműség, végig ott motoszkál az olvasóban a kérdés: álom ez, vagy egy beteg ember lidércnyomásos képzelgése, vagy valóban megtörténtek az irracionális események? A természetes és a természetfölötti magyarázat lehetőségei is nyitva maradnak, a novellában megtörténtekre nem lehet biztosan logikus magyarázatot adni, illetve az ésszerű magyarázatok nehézségekbe ütköznek. „Vannak szövegek melyek a kétértelműséget, az »odaát« érzetét mindvégig fenntartják. Amikor becsukjuk a könyvet, akkor is megmarad a kétértelműség.”⁵¹ Kosztolányi elemzett novellája is közéjük tartozik. ■ ■ ■

Rigó Gyula (1984, Királyhelmece): a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének doktorandusza. Kutatási területe Kosztolányi novellisztikájának és a fantasztikumnak a kapcsolata.

- 1 Előadésként elhangzott 2012 novemberében Budapesten, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének *Magyar novella* című konferenciáján.
- 2 Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Forum, Újvidék, 1986, 63. (A gondolat Szegzárdy-Csengery Józseftől származik.)
- 3 Kiss Ferenc: *Esti Kornél évei*. In uő: *Kosztolányi-tanulmányok*. Felsőmagyarország, Miskolc, 1998, 78.
- 4 Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. 32.
- 5 Szegedy-Maszák Mihály: *Életművek kölcsönhatása: Kosztolányi és Csáth Géza*. In uő: *Kosztolányi Dezső*. Kalligram, Pozsony, 2010, 102.
- 6 Kosztolányi Dezső: *Előszó*. In Bálint Aladár (szerk.): *Éjfél. Magyar írók misztikus novellái*. Kner Izidor Kiadása, Gyoma, 1917/1992, 5.
- 7 A két említett szövegváltozat első megjelenési helye: Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. Pesti Hírlap, 1923. dec. 25. 6–7. és Kosztolányi Dezső: *Az ismeretlen*. In *Bolondok. Novellák*. Athenaeum, Budapest, [1911], 76–82. Munkámban a *Lidérc* című változatot használom, de az eltéréseknél reflektálok *Az ismeretlen* című szövegre, mert ez megváltoztatja az értelmezést.
- 8 Erős Ferenc: „Kísérteties” találkozás az alter-egóval (online, letöltés ideje: 2012. 5. 2.), <http://cut.pte.hu/muveszterrapia/dowland/eros/kiseretes-talalkozasok-azalter-egoval.rtf>
- 9 Lásd még Sigmund Freud: *A kísérteties*. In Bókay Antal – Erős Ferenc (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Filum Kiadó, Budapest, 1998, 65–82.
- 10 Arany Zsuzsanna: *Fény és árnyék. A kettős én és a Gonosz kérdésének megjelenése Kosztolányi néhány művében*. (online, letöltés ideje: 2012. 4. 23.) <http://www.kosztolanyioldal.hu/sites/default/files/prae-kd-arany.pdf>.
- 11 Bodnár György: *A lélektani ábrázolástól a létrejöttig*. In Hóza Éva – Arany Zsuzsanna – Kiss Gusztáv (szerk.): *Az emlékezés elevensége*. Városi Könyvtár, Szabadka, 2007.
- 12 Bengi László: *Nyelv és közösség, irodalom és identitás. Kosztolányi Dezső identitásfelfogása kapcsán*. (online, letöltés ideje: 2012. 6. 18.) <http://www.kortaronline.hu/2012/03/nyelv-es-kozosseg-irodalom-es-identitas/8509>
- 13 Thomka Beáta: *A szimbolista elbeszélőszervezet és a Kosztolányi-rövidtörténet formajegyei*. In uő: *A pillanat formái. A rövidtörténet szerkezete és műfaja*. Forum, Újvidék, 1986, 95–97.
- 14 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. In *Kosztolányi Dezső összes novellái I.* (szerk. Réz Pál), Osiris, Budapest, 2007, 248.
- 15 Thomka Beáta: *A szimbolista elbeszélőszervezet és a Kosztolányi-rövidtörténet formajegyei*. 95.
- 16 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. 250.
- 17 Uo.
- 18 Erős Ferenc: „Kísérteties” találkozás az alter-egóval.
- 19 „Az alvás állapota megszünteti a reális külvilággal való kapcsolatainkat, miáltal előáll a pszichózis kibontakozásának feltétele. A pszichózisban azonban a realitástól való elfordulás két úton jöhet létre, vagy az elfojtott tudattalan lesz olyan erős, hogy legyőzi a valósággal közvetlen kapcsolatot fenntartó tudatot, vagy a valóság válik olyan elviselhetetlenné, hogy a fenyegetett én elkeseredett lázadásában a tudattalan ösztönök karjaiba veti magát.” Sigmund Freud: *A lélekelemzés legújabb eredményei. Az álomtan revíziója*. In uő: *Pszichoanalízis*. Kriterion, Bukarest, 1977, 116.
- 20 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. 251–252.
- 21 Thomka Beáta: *A szimbolista elbeszélőszervezet és a Kosztolányi-rövidtörténet formajegyei*. 96.
- 22 Kosztolányi Dezső: *Az ismeretlen*. In *Kosztolányi Dezső elbeszélései*. Magyar Helikon, Budapest, 1965, 181.
- 23 [szerző nélkül] [=Kosztolányi Dezső:] *A második én az életben és az irodalomban*. In Pesti Hírlap Vasárnapja, 1930. május 4., 1.
- 24 Németh Andor: *Kosztolányi Dezsőről* (nekrológ), In *Szép Szó*, III. kötet, 2. füzet, 1934/november, 111–114.
- 25 Arany Zsuzsanna: *Fény és árnyék. A kettős én és a Gonosz kérdésének megjelenése Kosztolányi néhány művében*.
- 26 Bengi László: *Nyelv és közösség, irodalom és identitás. Kosztolányi Dezső identitásfelfogása kapcsán*.
- 27 Lásd még Nancy H. Traillóvá: *Možně světy fantastiky. Vznik paranormální fikce*. (ford. Lubomír Doležel) Academia, Praha, 2011, 71–72.
- 28 Szilágyi Géza: *Éjjel a fogadóban*. In Bálint Aladár (szerk.): *Éjfél. Magyar írók misztikus novellái*. 125–137.
- 29 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. 249–250.
- 30 Az emlékezés tudatos és öntudatlan formájának megkülönböztetése az irodalomtudományban is ismeretes. Az individuális emlékezet mechanizmusának differenciálásakor a kísérleti pszichológia nyomán epizodikus és szemantikus emlékezetéről beszél. Az epizodikus emlékezet részei azok az emlékmomok (engrammák), melyekre az egyén élete során szert tesz, míg a szemantikus emlékezetet azok az információk képezik, amelyeket az egyén a valóság tényeiből kivon. Erről lásd még: Igor Szmirnov: *Úton az irodalom elmélete felé*. In Helikon 1999/1–2., 109–150.
- 31 Bengi László: *Nyelv és közösség, irodalom és identitás. Kosztolányi Dezső identitásfelfogása kapcsán*.
- 32 Uo.
- 33 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. 251.
- 34 Lásd még: Sigmund Freud: *A kísérteties*. 71.
- 35 Sigmund Freud: *Pszichoanalízis. IV. előadás*. In uő: *Pszichoanalízis*. Kriterion, Bukarest, 1977, 94.
- 36 Bengi László: *Nyelv és közösség, irodalom és identitás. Kosztolányi Dezső identitásfelfogása kapcsán*.
- 37 Benyovszky Krisztián: *Hajnaltájt*. In uő: *Rácsmustra. Regényes olvasónapló Kaffka Margittól Bodor Ádámgig*. Kalligram, Pozsony, 2001, 170.
- 38 Bengi László: *Nyelv és közösség, irodalom és identitás. Kosztolányi Dezső identitásfelfogása kapcsán*.
- 39 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. 252.
- 40 Uo.
- 41 Csuday Csaba: *A fantasztikum mint határ, a határ mint fantasztikum. A fantasztikus elbeszélés néhány elméleti vonatkozása a latin-amerikai prózában*. In: *Alföld* 2011/2. 86.
- 42 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. 252.
- 43 Uo. 252.
- 44 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. 252.
- 45 Arany Zsuzsanna: „Mesevilágok” Henry James és Kosztolányi prózájában. In Kovács Árpád (szerk.): *A regény és a trópusok. Tanulmányok a második veszprémi regénykollokviumról*. Pannon Egyetem Magyar Irodalomtudományi Tanaszék 2005. szeptember 29. – október 1. Argumentum, Budapest, 2007, 322.
- 46 Brooke-Rose meg volt győződve arról, hogy Henry James regénye a nevelőnő neurotikus elméjének szüleménye, és nem rossz szellemek harca a nevelőnővel és a gyerekekkel. Lásd még: Christine Brook-Rose: *A Rhetoric of the Unreal. Studies in Narrative and Structure. Especially of the Fantastic*. Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- 47 Tzvetan Todorov: *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*. (ford. Gelléri Gábor), Napvilág, Budapest, 2002, 76.
- 48 Kosztolányi Dezső: *Lidérc*. 252.
- 49 Tzvetan Todorov: *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*. 76.
- 50 Csuday Csaba: *A fantasztikum mint határ, a határ mint fantasztikum. A fantasztikus elbeszélés néhány elméleti vonatkozása a latin-amerikai prózában*. 85.
- 51 Tzvetan Todorov: *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*. 41.

A KÉRDÉSEK ÚJAK, A FELELET VÁLTOZATLAN

A *Felelet* harmadik kötetének vázlatja
Déry Tibor hagyatékában

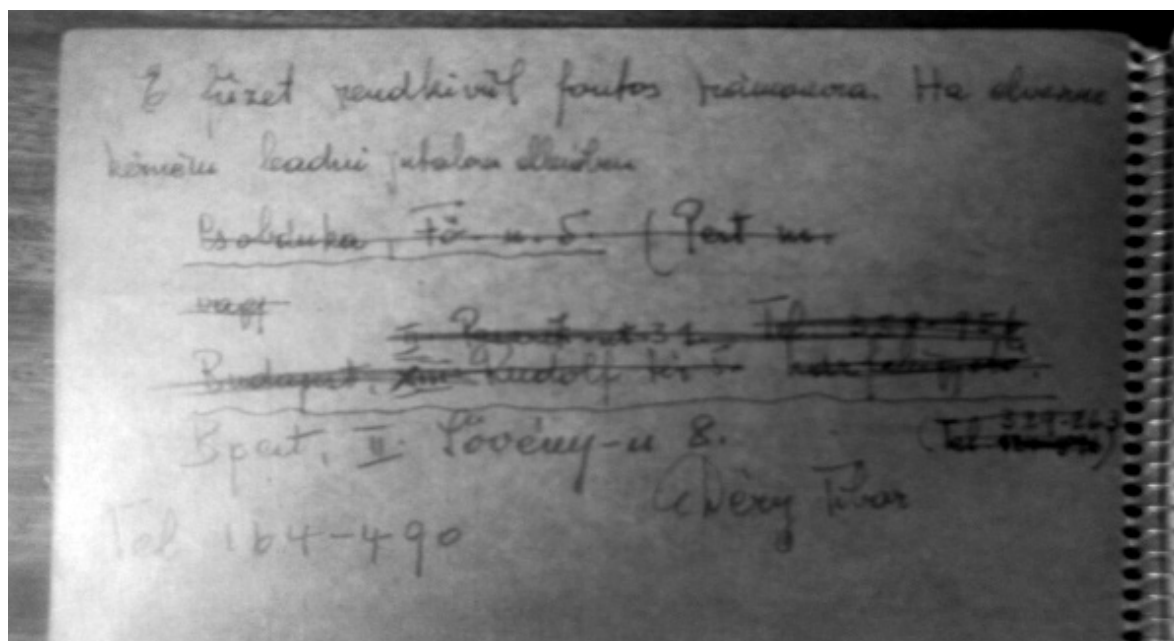
A *Felelet* harmadik kötetéből – legjobb tudomásunk szerint – egyetlen sor sem készült el. A mindenkori irodalomtörténet-írás a második kötetet kísérő 1952-es vitával lényegében lezártnak tekinti a regény „saját” történetét. Valóban logikus döntésnek tűnik, hogy az író a hivatalos dorgálást követően végül elállt regényfolyama folytatásától: Déry számára több észerv is amellet szólhatott, hogy meg se próbálkozzon kikászálódni abból a szorult helyzetből, amelybe akarva-akaratlanul is keveredett nagy művének második epizódjával. Egyrészt alkotói büszkeségén esett volna csorba, ha minden tekintetben alávetette volna magát az őt ért esztétikai és politikai bírálatoknak, s azoknak megfelelően próbálta volna folytatni művét. Másrészt a *Felelet*-vita nyilvánvalóvá tette, hogy Déry (az akkoriban szintén partvonalra szorított Lukács Györgyéhez közelálló) történelem- és realizmus-felfogása nem „időszerű” az adott társadalmi és politikai körülmények között – a munkásság felemelkedésének történetét elbeszélő adekvát hazai narratíva az ekkoriban uralkodó elképzelések szerint sokkal inkább a szovjet regényhez állt közel, semmint a 19. századi realizmus (Lukács és Déry által idealizált) nagyjaihoz.¹ Harmadrészt pedig számolnunk kell a regény körül kialakult vita Déryre gyakorolt hatásával és a politikai kurzusnak a következő évben bekövetkezett átrendeződésével is: szerzőnk figyelme 1953-tól kezdve (látszólag) fokozatosan eltávolodott nagyregényétől, és egyre inkább a magyar

társadalom aktuális kérdéseit (olykor kimondottan kritikusan) taglaló rövidformák felé fordult. Ebben a – nagyjából 1954-től 1956-ig tartó – időszakban keletkeztek máig legjelentősebbnek tartott, a korszak visszasságait színre vivő novellái és kisregényei (*Szerelmem, A téglafal mögött, Találkozás, Niki* stb.), ezen kívül közismert volt ekkoriban az író Nagy Imre politikájához való határozott közeledése, szerepvállalása az 1955-ben alakult Petőfi Körben. A személyi kultusz éveinek lezárulása tehát sok tekintetben felszabadítóan hatott Déry írásművészetére, amelynek gyors nézőpontváltásaihoz és újrafogalmazott esztétikai preferenciáihoz a *Felelet* által képviselt világkép, úgy tűnik, nem illeszkedett.

Azonban akármennyire logikus, szerzőnk részleges művészi iránymódosításából egyenesen következő döntésnek tűnik is Köpe Bálint történetének félbehagyása, a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában őrzött Déry-hagyaték némelyik irata megkérdőjelezi a fenti gondolatmenet helyességét. A hagyatékban ugyanis fennmaradtak a *Felelet* előkészületeit dokumentáló kéziratok füzetek, amelyek elsősorban az első két kötet szereplőinek vázlatos jellemrajzát, a mű történelmi hátterének (főleg a '20-as és '30-as évek Magyarországának) szakirodalom és személyes interjúk alapján történő feldolgozását, valamint az ekkor még csak körvonalazódó szüzsé főbb sarokpontjait tartalmazzák. Ezekből az 1948 körül megkezdett, és egyes jelek szerint még 1954-ben is elő-elővett füzetekből egyértel-

műen kiolvasható, hogy szerzőnk korántsem mondott le a *Felelet* továbbírásáról 1952 után.

Az összesen hét kisméretű spirálfüzetet² megtöltő feljegyzések keletkezési idejére a belső borítókön olvasható laccím-bejegyzésekből, valamint az ezek bevézéséhez használt eltérő tintaszínekből következtethetünk. A „*Jegyzet I.*” feliratú füzet belső borítóján például a következő, fekete tintával írt sorok olvashatók: „E füzet rendkívül fontos számomra. Ha elveszne kérem leadni jutalom ellenében. Csobánka, Fő-u. 5. (Pest m.) vagy Budapest, XIII. Rudolf tér 5. házfelügyelő. Tel. 329-263 Déry Tibor.” Köztudott, hogy Déry a *Felelet* első kötetének jó néhány fejezetét csobánkai üdülőjében írta, az (1950-ben Jászai Mari nevét „felvevő”) Rudolf téri lakás pedig 1946 nyarától 1952 elejéig adott otthont az írónak és akkori feleségének, Oravecz Paulának. Azonban mindkét laccímbejegyzés át lett húzva a belső borítón, és fölöttük világoskék tintával a „II. Pasaréti út 31.” cím olvasható – ami viszont szintén át lett húzva, hogy a ceruzával beírt „II. Sövény u. 8.” bejegyzés maradjon meg „véglegesként” (l. az alábbi képet):

A levelezés tanúsága szerint Déry és Oravecz Paula 1952 elején bútorozott át a Pasaréti útra, majd (ekkor még „nem hivatalos”) szakításuk után, 1953 végén költözött az író a közelben lévő Sövény utcai lakásba.³ Vagyis a laccím-meghatározások alapján egyértelműen arra következtethetünk, hogy Déry még 1954 körül is forgatta a *Felelet*hez készített vázlatait, sőt némely, a régi jegyzetekhez illesztett hozzátoldás azt is bizonyítja, hogy nemcsak olvasgatás céljából vette elő ezeket az iratokat. Ugyanennek a füzetnek a 15. oldalán például (Déry maga számozta a fü-

zetek lapjait, a hátsó borítóra pedig tartalomjegyzéket illesztett) a fekete tintával (feltételezhetően 1952 előtt) írt sorok közé – amelyekben Déry épp ötletbörzeszerűen sorolja a regény lehetséges szereplőit, illetve a mintájukként szolgáló valós személyek történeteit – egy világoskék tintás bejegyzés ékelődik: „(Böbe kiskunmajsai szökött katona földije)”. A kék színű tinta használata önmagában is árulkodó, de Böbe, azaz Kunsági Mária, Déry harmadik feleségének említése még világosabbá teszi, hogy a bejegyzés nem keletkezhetett korábban 1954 januárjánál – Böbe fennmaradt naptárnotesze szerint ugyanis ekkor lett „barátnője” az írónak,⁴ közelebbi kapcsolatba pedig csak 1954 nyarán kerültek egymással.⁵ Ugyanezzel a (mint látjuk, biztosan 1953 után használt) kéken fogó tollal jó néhány javítás, bejegyzés olvasható mind a hét füzetben – ezek közül most csak a *Felelet* továbbírására legegységértelműbben utaló mondatot említettem. A „*Jegyzet II.*” címkéjű füzet 8. oldalán, Köpéné röviden összefoglalt élettörténetének végén ez áll: „Kistarcsai kastély 1944-ben háborúban elpusztul.” A *Felelet* második kötetének története 1936 áprilisában zárult, a Far-

kas Zénónak és Bálint családjának otthont adó birtok sorsa tehát minden kétséget kizáróan a harmadik kötet tervezése során fogalmazódott meg a szerzőben – a tinta színe alapján szintén 1953 után.

A fentieket figyelembe véve tehát teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy Déry Tibor – az irodalomtörténeti közvélekedés ellenére – még 1954-ben sem vetette el a *Felelet* folytatásának lehetőségét. A hagyatékban fennmaradt füzetek – amellet, hogy az elkészült két kötet munkálatairól is rengeteg új információval bővíthetik ismereteinket – jól dokumentálják ennek

az (intenzívnek azért semmiképpen sem nevezhető) munkának a folyamatát. Ebben a dolgozatban csak egyetlen jegyzetfüzet tartalmával kívánok bővebben foglalkozni, méghozzá az „Általános 1955” feliratúval, amely szinte kizárólag a *Felelet* harmadik kötetével kapcsolatos feljegyzéseket tartalmaz. Természetesen nem állíthatjuk, hogy az itt olvasható jegyzetek alapján tökéletesen fel tudnánk vázolni a befejezetlen regény-folyam folytatását, hozzávetőlegesen azonban meghatározhatóvá válik általuk, hogy az író merre szeretne volna fordítani a mű történetének menetét. A dolgozatban megfogalmazottakat tehát érdemes fenntartásokkal kezelni, hiszen korántsem biztos, hogy a regény száz százalékgig követte volna a vázlatfüzet instrukcióit – nem is beszélve arról, hogy a „mi lett volna, ha...” kezdetű mondatok tudományos hitele általában eleve kétségbe vonható. Az általam levont következtetések azonban kizárólag a füzetből kiolvasható információkon alapszanak, így annyit okvetlenül megengedhetünk magunknak, hogy az alábbiakat a *Felelet* harmadik kötetének egy Déry által elgondolt, *lehetséges* változatának vázlatos rekonstrukciójaként fogjuk fel.

A füzet pontos keletkezési idejének megállapításában a címkén olvasható évszám (1955) mellett az imént alkalmazott módszer is segítségünkre lehet. A belső borítón ezúttal csak egy áthúzott és egy áthúzatlan lacímbejegyzés található: előbbi még a Sövény utcai lakást tünteti fel az író ott-honaként, utóbbi viszont már a (szintén a Pasaréten található) Krecsányi utca 10-et. Botka Ferenc állítása szerint Déry és Kunsági Mária napra pontosan 1956. január 9-én költözött ide,⁶ így – mivel a füzetben található vázlatok egy kisebb hányada az új lacímbejegyzéshez használt fekete tintával íródott – feltételezhetjük, hogy szerzőnket még 1955–56-ban is foglalkoztatta félbehagyott nagyregényének folytatása. S ha mindez nem lenne elég meggyőző, egy „tartalmi” összetevő megdönthetetlen bizonyítékot nyújt a vázlatok 1955–56 körüli keletkezésére: a bejegyzések második harmada táján (a 15–16. számú lapokon) Gáspár Endre temetésének négyoldalas, élménybeszámoló-szerű leírása olvasható, ami után azonnal folytatódna a szorosban a *Felelethez* kötődő jegyzetek. Gáspár haláltusája és temetése végül is Déry *Vidám temetés* című novellájának szolgált alapjául,⁷ a jegyzetek látán azonban elképzelhető, hogy a bizarr élményt eleinte a *Felelet* egyik fejezetének leírásához szeretne volna hasznosítani. Azt azonban biztosan tudjuk, hogy az író-műfordító (többek között az *Ulysses* első magyarítását elkészítő) Gáspár 1955. április 15-én hunyt el, vagyis Déry jegyzeteinek egy része biztosan ez után az időpont után keletkezett.

A füzet első oldalain – mintegy emlékeztetőként – részletes kronológiát találhatunk a *Felelet* első két kötetének eseményeiről: 1927-től, az első kötet történetének indulásától a második rész 1936. áprilisi zárlatáig szinte havi bontásban sorakoznak egymás után a mű fontos eseményei, a szereplők életrajzi adatai. Pár lappal arrébb, a „III. kötet” felirat után következnek a voltaképpeni jegyzetek, amelyek a folytatás előkészületeinek megkezdéséről tanúskodnak.

Az „Általános” alcímmel ellátott bekezdés az új kötet alapvető kérdéseit, irányelveit és az első fejezetek lehetséges témáit veti fel. A bejegyzések alapján úgy tűnik, a harmadik kötet eseményei 1938 márciusában, Hitler Bécsbe való bevonulása után indultak volna.⁸ Az Anschluss sorsfordító történelmi eseményének hatásait, illetve a faszálódó Magyarország társadalmi igazságtalanságait Déry több párbeszéd beiktatásával tervezte – mintegy bevezetesként – körüljárni: először a magyar nagypolgárság és arisztokrácia prominenseinek összejövételén a Vígszínházban („Vígszínházban Hitler bevonulás 1938”), ahol Farkas Zénó is részt vett volna a társalgásban („csak T[anár]! B.-vel utcán találk.”). Ezt követően a Nagykörútra kilépő Farkas összefutott volna a munkásfiúval, akivel a közelmúlt eseményein kívül a második epizód lezárása óta eltelt időszakot is összefoglalták volna („Kezdet: Párbeszéd B és T[anár] között [az] elmúlt 3 évről”). A *Felelet* második kötetét kísérő üléssorozat fontos vitapontja volt a két főszereplő közötti kapcsolat esetlegességének felelőse, ez a nyitány tehát akár kísérletként is értelmezhető az egymástól valóban elég drasztikusan eltávolodott karakterek újbóli „összekötésére”. A nagypolgár–nagypolgár, majd nagypolgár–munkás párbeszédet követően – stílszerű módon – két munkás között lefolytatott eszmecsere következett volna ugyanabban a témában: „H[itler] bevonulás k[ommunista]–k[ommunista] között, Brányikkal!” Déry tehát afféle társadalmi tablóként képzelte el a harmadik kötet felütését, amely rögtön képet adna a különböző magyarországi néprétegek, társadalmi csoportok közhangulatáról nem sokkal a második világháború kitörése előtt.

Jól látszik, hogy Déry – az első két részhez hasonlóan, és a lukácsi realizmusesztétika alapvető tételével összhangban¹⁰ – az ábrázolt korszak történelmi eseményeiből indult volna ki, és a társadalmi folyamatokat az egyes szereplőkön való „visszatükröztetés” elve szerint igyekezett megjeleníteni: „A váz: a történelmi események. Ezek nyomai a belpolitikai életben, majd a figurák magánéletében” – írja a jegyzetek leg-elején (5.). A következő, némileg konkrétabb „önutastás” szintén a lukácsi realizmusfogalomhoz látszik kapcsolódni, amennyiben a „történelmi eseményeket” az egyes regényalakok különböző variációkban történő ütköztetésével véli megragadhatónak: „Személyeket egyenként elővenni: milyen sorsot követel-

nek maguknak? (milyen variánsokban összehozni; pld T = Min.)” A „T” rövidítés – a korábbi jegyzetfüzetekből kiindulva – Farkas Zénóra („Tanár”/„Tudós”) utal, a „Min.” pedig a *Felelet* második kötetében szereplő festőművész, a ’19-es kommunista Minarovics nevének rövidítése. A két szereplő között semmiféle kapcsolat nem volt a korábbiakban, azonban a kommunista tanoktól mereven elhatárolódó tudós és a Tanácsköztársaság bukása óta eltelt évtizedekben háttérbe vonuló, látszólag apolitikussá vált művész találkozása sok lehetőséget magában rejtett Farkas jellemének alakítására. (Találkozásuk apropója valószínűleg az lett volna, hogy Zénó „lefesteti magát Minarovicssal” [7.]) Tudvalevő, hogy a tanár anarchista gondolkodásmódja adta a *Felelet*-vita egyik fontos vitapontját, Déry pedig szemlátomást még 1955-ben is próbálta figyelembe venni a három évvel korábbi kifogásokat: ez leginkább abban nyilvánul meg, hogy vázlatában (a fentiekben, illetve a kistarcsai kastély pusztulásának ötletén kívül) szinte semmit nem tudott kezdeni a tanár alakjával. Mindössze addig jutott, hogy Zénó „ezen-től E[szter] mellett még boldogtalanabb [lesz], mert N[agy] J[úlia] emléke (erkölcs) kísérti” (7.) – Eszterhez fűződő pusztító szerelmének története tehát folytatódott volna, de az nem derül ki, hogy ez mennyiben befolyásolta volna a regény eseményeit. (Jól mutatja egyébként, hogy Déry zsákutcába jutott Farkas jellemének alakításával a második kötetet övező polemia hatására: az 1953-ban írt, *Bálint elindul* című filmforgatókönyvéből teljesen kihagyta a tanár problematikussá vált alakját.)

Farkas Zénó sorsa tehát nem igazán látszik még körvonalazódni a jegyzetekben – a másik főszereplő, Köpe Bálint további küzdelmeiről azonban igen sokat megtudhatunk a füzetből. Meglepő már a szerző legelső rá vonatkozó bejegyzése is, amelyben a fiú további cselekedeteinek alapvető indítékát kívánja meghatározni: „Valami nagy tragédia (halál) mely [a] kötetet szinte teljesen betölti (Neisel halála)” (4.). Neisel – Bálint szociáldemokrata-szimpatizáns keresztapja, aki a korábbi kötetekben a fiú ideológiai fejlődésének legfontosabb előmozdítója volt – igen komoly úrt hagyott volna maga után a történetből való kikerülésével: az író így legfontosabb támaszát vette volna el főhősétől, ami szükségszerűen nagy változásokat idézett volna elő gondolkodásának alakulásában. Déry ezzel a döntéssel láthatóan negatív irányba kívánta mozdítani az addig feddhetetlennek tűnő, de immár mentorától megfosztott munkásfiú jellemvonásait – hogy aztán az új kötet végére egyedül engedje őt visszatalálni a helyes útra. Erről tanúskodik a Neisel halálára vonatkozó mondat után olvasható általános utasítás („B. »megromlik« az olvasók kiejtik a szívékből”), valamint az alábbi, hosszabb eszmefuttatás a központi karakterben rejlő további lehetőségekről:

Bálint: Saját szorgalmából szerzett eddig mindig munkát, köztük két tartósat: Jéggyár és Autószerelő. Saját hibáján kívül veszítette el őket, a kisebbeket a munkanélküliség miatt, a két fontosat pol[itikai] okokból, azaz mert a m[unkás] mozg[alom]hoz közeledett. Mi köv[etkezik] ebből: teljes elfordulás [a] m[unkás]mozgalomtól vagy – mert makacs – csatlakozás? Fenntartható-e a kettő közti állapot (azaz h[ogy] nem von le konzekvenciákat) s ha igen, miért? [...] Ha csatlakozik [a] mozg[alom]hoz két lehetőség: 1) kiábrándul 2) nyakig belemerül. [...] Eddig még nem ábrándult ki a k[ommunizmus]ból (O[csenás]ban újra hisz), tehát a III. kötet lehetne: kiábrándulás, majd ezen túljutva, egy mélyebb értelemben, visszatérés. De ez m[unkás]sors? (5.)

Az idézet végén olvasható, Déry bizonytalanságáról árulkodó kérdés mellett érdemes felfigyelnünk arra is, hogy bár a *Felelet*-vita látszólagos tanulsága szerint írójának minél előbb hithű kommunistává kellett volna formálnia Bálintot, az 1955 körüli vázlatok mintha épp az ellenkező irányba mutatnának. Tulajdonképpen nem is lenne annyira különös ez a döntés, ha nem ismernénk az írói vita következményeit (illetve, ha nem tudnánk, hogy Déry még a harmadik kötet jegyzeteiben is fontos referenciapontként tekint Révaiék kritikáira): az 1952 őszen lezajlott ülésorozatot a sematikus irodalom ideiglenes előtérbe kerülését, és a Déry képviselte irodalomeszmény háttérbe szorítását vontta maga után. Ebből annak kellett volna következnie, hogy a már így is túl sokáig habozó Bálint sürgősen csatlakozik az illegális mozgalomhoz a harmadik részben, jellemfejlődése pedig szigorúan a párt felügyelete alatt zajlik a továbbiakban. Az első két epizód ismeretében nem nehéz elképzelni, hogy ez milyen mértékben roncsolta volna az addig felépített regényszerkezetet – „ízeltőként” érdemes felidéz-nünk a *Bálint elindult*, amelyben Déry a Révai-féle elvárásoknak eleget téve teljesen egydimenziós figurává alakította a főszereplőt. 1955-ben, a jegyzetek papírra vetésekor azonban már más szelek fújtak: rég megtörtént a hivatalos leszámolás a Révai-féle esztétikával, Dérynek így lehetősége lett volna a saját elképzelései szerint folytatni regényfolyamát. S mivel – eredeti elgondolásával szemben¹¹ – ekkorra már úgy képzelte, hogy mondandója biztosan nem fog beleférni három kötetbe,¹² nem okozott számára gondot, hogy még tovább halassza Bálint „beléptetését” a kommunista pártba. Az alábbi idézet pedig azt mutatja, hogy (feltételezhetően a harmadik kötet végére megtörténő) belépését sem az indokolta volna, hogy a fiú teljesen meggyőződik a kommunista eszmék igazáról: „A magánéletért folytatott küzdelem új formája: [Bálint] *beletorzul az életbe*: ravasz, hazug: védekezés az elnyomás és erőszak ellen: így jut közel a párt-hoz, mely *gyakorlatban* szintén minden eszközt megenged. Ez fejlődésének második korszaka volna.” (4.)

– kiemelések az eredetiben) Talán nem tévedünk nagyot, ha ezt a bejegyzést az 1955–56 körül fennálló viszonyokról egyre kritikusabban gondolkodó Déry személyes véleményeként olvassuk: eszerint a „minden eszközt megengedő” kommunista pártba való belépés csak az „életbe beletorzult”, kvázi más választási lehetőséggel nem rendelkező ember számára lehet logikus döntés. Egy pár lappal arrébb található bejegyzés is arról tanúskodik, hogy a meggyőződés helyett a „történelmi szükségszerűségnek” kellett volna szerepet játszania Bálint mozgalomhoz való csatlakozásában: „B[álinto]t ne egy igazság intell[ektuális] felismerése vigye a pártba, mozg[alom]ba, hanem a szükség (konkrét védekezés).” (7.)

A főszereplő munkásmozgalomhoz való általános viszonyán kívül néhány konkrét, a harmadik kötetbe beépítendő történetem is felfedezhető a jegyzetek között: tudni lehet például, hogy Bálint a harmadik kötetben belépett volna az Országos Ifjúsági Bizottságba (OIB), a névlegesen a szociáldemokrata párthoz tartozó, valójában erős kommunista befolyás alatt álló (1940 és 1942 között Ságvári Endre által vezetett) ifjúsági szervezetbe. (Az „ifikhez” való belépést egyébként már a második részben is erősen fontolgatta.) Bálint részt vett volna az OIB neve alatt működő tanulókör ülésein, ahol Marx és Lenin műveinek tanulmányozása és a szovjet irodalom nagyjainak olvasása (Déry Gladkov *Cementjét* és Taraszov-Rogyionov *Csokoládéját* említi) mellett a Természetbarátok Turista Egyesületének (TTE) túráin is részt vett volna. Az ekkor huszonöt év körüli főhős mindezek ellenére nem lett volna megelégedve az egyesületben folyó tevékenységgel, és – a mozgalommal szembeni kritikus gondolkodás jegyében – végül más utakat keresett volna saját igazságának megtalálásához: „Állandó hiányérzet, h[ogy] nincs konkrét feladat, kapcs[olato]t keres m[unkás]sággal.” (7.)

A realizmus elméletének/elméleteinek általánosan elfogadott tétele szerint az individuum minden saját megnyilvánulása, megélt életszituációja egy magasabb rendű törvényszerűség, az objektív valóság függvényeként valósul meg. Ebből következően az irodalmi alkotásban ábrázolt egyéni sorsok nem egyebek, mint a szubjektumtól független „objektív igazság” művészi tükröztetésének eszközei.¹³ Kijelenthetjük, hogy Bálint magánéleti botladozásai is ennek a tételnek az illusztrációiként szolgáltak az első két *Felelet*-kötetben, mint ahogy – úgy tűnik – a következő részben is hasonló folyamatok alakították volna a sorsát. A Déry által előirányzott „megromlás” folyamata, amely a Neisel nyújtotta ideológiai támasz elvesztését követően ment volna végbe a főszereplőben, a regény szerelmi szálán is rajtahagyta volna a nyomát. Bálint a második kötetben már egyébként is rossz irányba fordult, amikor fiatal „menyasszonyát”, Juliskát magára hagy-

va a laza erkölcsű lumpenproletár Anci után epekedett. Déry jegyzetei alapján pedig úgy tűnik, ez a magánéleti eltévelyedés tovább súlyosbodott volna a következő részben, amelyben Bálint saját osztályhelyzetét semmibe véve egy polgárlánynak kezdett volna udvarolni: „Társ[adalmi] elnyomás munkán kívül szerelemben: B[álint] vágyik polg[ári] gépírókis[asszony]ra s vagy rögtön visszarebben v[agy] meg sem kísérli, nő egyszer magához engedi, utána nem ismeri (Párhuzam: N[agy] J[úlia] = T[anár])” (7.) Valóban hasonló szituáció állt volna elő ezzel a kapcsolattal, mint a zárójelben említett viszony Zénó és az illegális kommunista Nagy Júlia között a második kötetben; fontos különbség azonban, hogy míg ott az ’50-es évekbeli olvasó reménykeltő változásként értékelhette a tanárnak a mozgalomhoz való átmeneti közeledését, addig Bálint esetében egyértelműen visszafejlődésként tűnt volna fel a polgárlányhoz fűződő kapcsolata. Főhősünk a kötet végére (természetesen) mégis visszatért volna saját osztályabeli igaz szerelméhez, sőt össze is házasodtak volna. Ehhez kapcsolódóan két feljegyzés található a füzetben. Az egyik a házasság valós életbeli mintáját jelölte ki: „B[álint] házassága Kiss I. 15.” (9.) A hivatkozás a hagyatékban szintén fennmaradt *„Életrajzok I.”* című füzet 15. oldalára utal, ahol a Kiss Gyula nevű munkással (Bálint egyik „modelljével”) készített életinterjú ahhoz a ponthoz ér, amikor Kiss és felesége sok nehézség után végül elköltözik a fiatalasszony zord édesanyjától. Kiss Gyula életútja nagyon sok ponton megegyezik Bálintéval (például a Jász utcai jég- és a kistarcsai gépgyárban eltöltött inasévek, hasonló családi viszonyok stb.), így könnyen elképzelhető, hogy Déry erősen támaszkodott Bálint felnőtt életének megtervezésében is Kiss elbeszéléseire.

A másik, Bálint és Juliska leendő közös életére utaló jegyzet a 7. oldalon található: „Amikor B[álint] visszatér Jul[iská]hoz, folytatják [a] Nyomorultakat.” Érdekes következtetések vonhatók le ebből a mondatból, ha melléolvassuk a *Felelet* második kötetének idevágó részeit. Bálint ugyanis egy ideig minden vasárnap felolvasott Juliskának Victor Hugo regényéből, mielőtt azonban a könyv végére értek volna, Neisel más olvasnivalót adott a fiúnak.

- [M]icsoda könyvet olvastok ti ott kettesben?
- Hugo Victor. Nyomorultak. – közölte Bálint, akinek arca most már végleg pirosba öltözött.
- Jó címe van – mondta Neisel. – Mióta olvassátok? Bálint elgondolkodott.
- Egy fél éve. De még egy fél évig eltart.
- Elég lesz abból a könyvből egy fél év is. – mondta Neisel.
- Kivettem a könyvtárból egy könyvet a számodra, Az Anya a címe, azt olvassátok.¹⁴

Neisel akkor adja Bálintnak Makszim Gorkij regényét – amelyet 1907-es megjelenésétől kezdve a szocialista

realizmus egyik első és legnagyobb klasszikusaként volt szokás számon tartani –, amikor elég éretnek találja őt ahhoz, hogy élethelyzetének megfelelő öntudatra tegyen szert. Gorkij választása Hugo helyett ebben a kontextusban úgy jelenik meg, mint a munkásöntudat egy magasabb rendű, aszketikus megnyilvánulása: a szocialista realizmus aktualitásának választása a polgári realizmus céltalan esztétikumával szemben.¹⁵ Ha innen nézzük Bálint harmadik kötetre tervezett „visszatérését” Hugóhoz, a gesztust akár világos értéktételeként is felfoghatjuk: mintha a „realizmus diadalának” fogalma visszhangzana ebben az apró mozzanatban.¹⁶ Ez pedig különösen annak fényében meglepő, hogy tudjuk, Lukács polgári realizmusról képviselt nézetei – gondoljunk csak a nyúl és az elefánt nagy vihart kavart parabolájára¹⁷ – 1949 után teljesen háttérbe szorultak a hazai „hivatalos” irodalmi gondolkodásban.

A jegyzetekből nem derül ki egyértelműen, hogy mely történelmi dátumhoz kötődött volna a harmadik kötet befejezése,¹⁸ annyi azonban biztos, hogy a háború borzalmai a regény szereplőit sem kerültként volna el. Déry szándékai szerint azonban Bálintot biztosan nem sorozták volna be frontszolgálatra, ehelyett inkább az anyaországi illegális baloldali megmozdulásokban vett volna egyre aktívabban részt. Erre utalnak a 7. oldal verzóján található hivatkozások: „*Behívás* visszer I. 84 gyomormérgezés] (I. 8) tüdővérzés (I. 19).” A zárójelbe tett római és arab számok ismét az „*Életrajzok I.*” címkéjű füzetre vonatkoznak, amelyben több, Bálint modelljéül szolgáló munkás vall egyebek mellett a háború alatt végzett tevékenységéről. A fent már említett Kiss Gyuláról azt tudhatjuk meg a hivatkozott oldalakra lapozva, hogy egy ifjúkori gyomormérgezés miatt mentették fel a fegyveres szolgálat alól még a '30-as években (a gyomormérgezést egyébként az okozta, hogy Kiss „becsületesen bevágott 29 szilvágombócot” [I. 8.], aminek következtében „a szilvahéj rátapadt a gyomorfalára [I. 19.]). Alternatív, kevésbé idéltlen megoldásként pedig a szerző felvetette annak lehetőségét is, hogy inkább a szintén meginterjúvolt Vincze Tivadar 1939-es visszerműtétje legyen Bálint felmentésének mintája (I. 84).

Mint az eddig megvizsgált feljegyzésekből kitűnik, a *Felelet* harmadik kötetében Bálint egyre jobban közeledett volna a magyarországi illegális kommunista mozgalomhoz, még ha ez a közeledés jól érzékelhetően saját akaratától függetlenül ment is volna végbe. Ebből kifolyólag a szerző igen nagy figyelmet fordított jegyzeteiben a kommunista szervezetek '30-as évek végi, '40-es évek eleji tevékenységének vázlatos összefoglalására, és különösen foglalkoztatta a kérdés, hogy milyen módon hozhatja kapcsolatba meglévő és új regényszereplőit a korabeli mozgalmi kultúrával. A teljesség igénye nélkül érdemes megemlítenünk né-

hány olyan szervezetet és eseményt ebből az időszakból, amelyek a jegyzetek tanúsága szerint fontosak lehetnek szerzőnk számára a történet folytatásának megtervezésében. Ilyen volt a 100% mozgalomnak utóélete a '30-as években, a magyar „spanyolok” részvétele az 1936-tól 1939-ig tartó polgárháborúban, a Tompa utcai nyilasház elleni 1937-es támadás, a gödi „Fészekben” szerveződő munkássport-egylet, az MTE története, a szervezett textilgyári sztrájkok 1938 körül stb. Déry tanulmányozta a mozgalom ekkori emblemikus alakjainak munkásságát is, így feltételezhetjük, hogy – az első két kötethez hasonlóan – a harmadik részben is felbukkantak volna valós személyek. Különösen sokszor kerül elő a jegyzetekben Ságvári Endre, Madzsar Alice, Donáth Ferenc és Martos Flóra neve, szó esik Rákosi Mátyás szegedi börtönveiről („Börtönben kom[munista] szervezkedést és munkát leírni, Szegeden Rákosi m[unká]ját”), valamint több bekezdés kapcsolódik a Weil Emil csoportjának 1937-es lebukását követő válságos időszakhoz is.¹⁹ A hazai mozgalom irányvonalával összefüggésben több helyen történik hivatkozás Georgi Dimitrov 1935-ös beszédére, amely a Komintern VII. kongresszusán hangzott el. A *Felelet* folytatásának szempontjából azért lehetett különösen fontos ez a felszólalás, mert az addig képviselt radikális kommunista állásponttal szemben ezután lépett érvénybe az antifasiszta erők (melyek közé immár egyes polgári pártok és a szociáldemokraták is tartozhattak) összefogásának szükségessége – a népfront-gondolat korabeli előtérbe kerülése pedig jó kiindulópontot nyújthatott Déry számára, hogy (a második kötet végéig inkább a szociáldemokráciához húzó) szereplőit komolyabb csúsztatás nélkül próbálja meg a kommunista gondolkodás felé közelíteni.

A korábbi kötetekben feltűnt karakterek közül hangsúlyosabb szerepet kapott volna Döme Barnabás, a nagypolgári származású fiatal kommunista, aki a jegyzetek alapján részt vett volna a spanyol polgárháborúban, majd hazatérése után ismét összeemelegedett volna korábbi kedvesével, Nagy Júliával. Déry természetesen Brányik Péterről sem feledkezett meg: a második kötet kritikusaival sokat bírált munkásfigurának egyre komolyabb szerepet szánt (a jegyzetekben felmerül például annak lehetősége, hogy Brányik nagyszabású sztrájkot szervezzen Farkas Zénó nagybátyjának kelenföldi gyárában). Előtérbe lépett volna a fent már említett Minarovics, akinek meglehetősen mostoha sorsot szánt a szerző: a német megszállás idején újra feléledtek volna kommunista ösztönei és részt vett volna az ellenállás megszervezésében, majd a nyilas puccs után öngyilkosságot követett volna el.²⁰ A fontosnak tartott személyek sorsának folytatása mellett (Déry itt a fent említetteken kívül Grüner bárót, Brányiknét, Köpe Ferit, Ocsenásnét és Pufit, Bálint inastársát nevezi meg) természetesen új szereplők is

kerültek volna a történetbe. A jegyzetek kezdetleges állapota miatt nem sokat tudhatunk meg a tervezett új karakterekről, osztályhelyzetük azonban – jellemző módon – annál határozottabban körvonalazódik. Eszerint szerzőnk számolt újabb kispolgári és paraszti származású szereplők beléptetésével (ez utóbbi azért lehetett számára különösen fontos, mert a kritikák kifogásolták korábban, hogy Eszter a regény egyetlen parasztsorból érkező alakja), valamint a népi mozgalom, a falukutatók és a Márciusi Front regénybeli reprezentációját is szükségesnek tartotta. A legérdekesebb szereplőtér azonban kétségkívül a füzet 18. lapján található: „Új személyt behozni, aki a magam gondolatait, pozícióját képviseli valamennyire. Művész. Esetleg: impotens, amíg be nem lép [a] m[unkás]mozgalomba. Utána egészséges nemi élet, de egy idő múlva [...] periodikus fejfájások; utcán negyedóránig fálnak támaszkodva áll, éjjel fejét lelógatja.” A rezonőr-szereplő történetbe emelése meglepő ötletnek tűnik szerzőnk részéről. Nem tudhatjuk, milyen „pozíciót” jelentett volna meg alakmásával a regényben, de könnyen elképzelhető, hogy a jegyzetek keletkezése idején (1955–56 táján) egyre erősebben megmutatkozó társadalmi felelősségérzete ösztönözte Déryt arra, hogy valamilyen módon saját véleményét is nyilvánossá tegye tervezett művében.

Dacára annak, hogy viszonylag sokat tudunk Déry aktuális politikai és esztétikai nézeteiről, amelyeket a *Felelet* harmadik kötetéhez írt jegyzetek keletkezésekor képviselt, a rendelkezésre álló adatok alapján nehéz lenne megállapítanunk, hogy milyen közéleti mondandót igyekezett volna közvetíteni regénye esetleges folytatásával. Kézenfekvőnek tűnhet a feltevés, miszerint a kultúrpolitikai akadályok elhárulása után az író lehetőséget látott arra, hogy saját elképzelései szerint írja tovább évekkorábban félbehagyott opusát – amelybe ráadásul burkoltan belefoglalhatta volna saját fenntartásait a fennálló államrend működőképességével kapcsolatban. A dolgozatban említett unortodox elképzelések a tipikus magyar társadalom ábrázolásáról (például Bálintnak mint a tipikus magyar munkásnak a viszolygása a kommunista párttól, a népfront-gondolat hangsúlyozása a totális kommunista diktatúra idején stb.) alátámasztani látszanak ezt az elképzelést. Viszont maga a tény, hogy Déry továbbra is követendőnek érezte munkája során az őt 1952-ben (jórészt aktuálpolitikai okokból) bíráló sze-

mélyek iránymutatásait, elbizonytalaníthatja a kései értelmezőt. A füzet 68. oldalára bújtatva ugyanis ki-vonat olvasható Révai József 1952-es nagy beszédéből, amely az Előadói Iroda vitáján hangzott el. Déry több, Révai által felvetett problémát bevezetett noteszébe, például: „B. jó tulajdonságai csak akkor válnak tipikusakká, ha az osztályharc szolgálatában jelentkeznek”; „B. szellemileg és erkölcsileg egyhelyben topog, nem fogl[alkozik] a reális életprob[lémák]kal, melyek H[orthy] M[agyarország]on adódtak”; „Burzsoáziát lehet egy családdal ábrázolni, m[unkásságo]t nem (csak osztályharcban)” stb. A füzetben egyetlen másik bírálótól sem olvasható idézet, ez pedig meglehetősen árulkodó tény. Eszerint a Petőfi Kör ülésén résztvevő, a szocialista rendszer korrekcióját sürgető Déry továbbra is jogosnak érezte a rég félreállított kultúrpolitikus vele (és regényével) szemben megfogalmazott állításait. Egyebek mellett ez az ellentmondás is szerepet játszhatott abban, hogy az „*Általános 1955*” feliratú füzet jegyzetei sohasem léptek túl a kezdeti fázison: a problémák, amelyek Déryt ekkortájt foglalkoztatták, nem voltak összeegyeztethetők a *Felelet*ben rejlő poétikai lehetőségekkel – amelyek reális felmérését eleve lehetetlenné tette számára a *Felelet*-vitát követő zavarodottság a szocialista irodalmi gondolkodásban. Azon pedig végképp nincs miért csodálkoznunk, hogy a harmadik kötet 1956 után sem készült el: három börtönben töltött év után teljesen indokoltnak tűnik, hogy szerzőnk elbizonytalanodott az „objektív igazság” művészi megragadhatóságával kapcsolatban. ■ ■ ■

Reichert Gábor (Tatabánya, 1987): Az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar mesterszakos diplomát, jelenleg ugyanitt PhD-hallgató az 1945 utáni magyar irodalom doktori programon.

- 1 E tétel bizonyításának kényszere volt az 1949-es Lukács-vita egyik fő előidézője. A polémia anyagát lásd: Ambrus János (szerk.): *A Lukács-vita (1949–1951)*. Műzsák Közművelődési Kiadó, Bp., 1985.
- 2 Természetesen egyáltalán nem biztos, hogy szerzőnk „mindössze” hétfüzetnyi jegyzetet halmozott fel – a hagyatékban mindenesetre ennyi található meg belőlük. A vázlatfüzetek a PIM Déry-hagyatékának „Jegyzetek a Felelethez”, valamint „Történelmi jegyzetek” felirátú palliumaiban találhatóak. Az alábbiakban zárójelben hivatkozom az adott füzetekből vett idézetek oldalszámaira (Déry saját kezű számozásához igazodva).
- 3 *Déry Tibor levelezése* (A továbbiakban: *DTLev.*) 1951–1955, s. a. r. Botka Ferenc, Balassi, Bp., 2009, 84; ill. 186.
- 4 *Három asszony; Déry Tibor levelezése Pfeiffer Olgával, Oravecz Paulával és Kunsági Máriaival*, s.a.r. Botka Ferenc, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 1995, 63.
- 5 Ld. Makk Károly visszaemlékezését 1954-es sziglieti tartózkodásukról: Botka Ferenc (szerk.): *Kortársak Déry Tiborról*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 1994, 78.
- 6 *DTLev. 1955–1960*, 6.
- 7 Nem nehéz felfedezni a párhuzamot a halokl művész és erőszak feleségének jellemzése, valamint az 1955-ben írt, először az *Új Hang* 1956. szeptemberi és októberi számaiban, folytatásban publikált novella alakjai között.
- 8 A kezdő dátum kijelölése egyébként már korábban megtörtént, erről tanúskodik, hogy Déry már az 1952-es *Felelet*-vitán elárulta a résztvevőknek, hogy „[a] III. kötet Hitlernek Bécsbe való bevonulásával kezdődik s 1941-ig tart, Magyarországnak a háborúba való belépéséig.” Déry Tibor felszólalása az Előadói Iroda vitáján = *Vita irodalmunk helyzetéről*. Szikra, Bp., 1952, 24.
- 9 Bálint ugyanis 1935 elején, a Tavaszmező utcai szerelőműhelyből való elbocsátása után talákozott utójára családja szállásadójával.
- 10 „A valóság művészi tükrözésének ezt a sajátos jellegét legjobban azzal jellemezhetjük, hogy gondolatban az elért célból indulunk ki és innen igyekszünk megvilágítani elérésének előfeltételeit. Ez a cél minden nagy művészetben ez: olyan képét adni a valóságnak, amelyben a jelenség és a lényeg, az egyes eset és a törvény, a közvetlenség és a fogalom stb. ellentéte úgy oldódik fel, hogy mindkettő spontán egységbe fogódjék a művészi mű közvetlen benyomásában, hogy a felvevő számára elválaszthatatlan egységet képezzen. Az általános az egyes és a különös tulajdonságaként jelenik meg, a lényeg látható és átélhető lesz a jeleniségben, a törvény az ábrázolt egyes eset sajátos mozgató okaként mutatkozik meg.” Lukács György: *A művészet és az objektív valóság = uő: A realizmus problémái*. Ford. Gáspár Endre, Athenaeum, Bp., 1948, 28–29.
- 11 A *Felelet* első kiadásainak elején még olvasható Dérynek a regényfolyam elé írt bevezetője, amelyben egyértelműen trilógiaként beszél megkezdett művéről: „Egy három kötetre tervezett regény első kötetét tartja az olvasó a kezében.” Déry Tibor: *Felelet*, I. Révai, Bp., 1950, 3.
- 12 Ezt bizonyítja többek között Dérynek a 8. lábjegyzetben idézett állítása, vagy akár az alábbi, a vizsgált füzet 7. lapján olvasható utasítás: „Új alakokat behozni: fiatal m[unkás] és értelm[ségi] [alakok], akik IV-ben kibontakoznak.”
- 13 „Minden nagy költészet számára elengedhetetlen, hogy alakjait egymással, szociális létükkel, e lét nagy kérdéseivel való összefonódásukban mutassa meg. Minél mélyebben fogja meg az író ezeket az összefüggéseket, minél sokféleképpen dolgozza ki ezeket az összekötő kapcsolatokat, annál nagyobb lehet a mű. [...] Mindenki, akit nem akadályoznak dekadens polgári vagy vulgáris szociológiai előítéletek, könnyen megértheti, hogy a költői alakok képessége világnézeti gondolataik kifejezésére szükséges és fontos mozzanata a valóság művészi visszaadásának.” Lukács György: *A művészi alakok szellemi arca = uő: A realizmus problémái*. 81–82.
- 14 Déry Tibor: *Felelet*, II. Szépirodalmi, Bp., 1973, 183–184.
- 15 Szolláth Dávid épp Lukács kapcsán foglalkozik az irodalmi példaképek „lecserélésének” aszkézisként való értelmezhetőségével: Szolláth Dávid: *A kommunista aszketizmus esztétikája*. Balassi, Bp., 2011, 96–118.
- 16 Az Engels Margaret Harknesshez írt leveléből átvett elnevezés először Lukács *A XIX. Századi irodalomelméletek és a marxizmus* (1937) és az *Adalékok a realizmus történetéhez* (1939) című, a Szovjetunióban írt és publikált műveiben jelenik meg. A maga korában nagy vitát előidéző fogalom arra az engelsi állításra utal, mely szerint az író progresszív világnézete nem feltétlenül segíti elő művének realizmusát, illetve hogy polgári szemlélettel is létrehozható nagy realista művészet. Ez utóbbira Balzac volt Engels (majd később Lukács) legfontosabb példája, aki „ugyan személyében royalista, legitimista volt és vallásos is”, műveiben mégis maró gúnnyal volt képes beszélni a francia arisztokrácia világáról. A vitáról bővebben lásd: Hermann István: *Lukács György élete*. Corvina, Bp., 1985, 129.
- 17 „[H]a egy mai író pár brosúra felületes olvasása után megtanulta felületesen kezelni a marxizmus terminológiáját, az még távolról sem jelenti, hogy művének eszmei tartalma Shakespeare, Molière vagy Goethe fölé emelkedett volna. A marxizmus-leninizmus csakugyan a Himalája a világnézetek között. De a rajta ugráló nyulacska azért nem nagyobb állat, mint a síkság elefántja.” Lukács György: *A marxista kritika feladatai = Magyar irodalom – Magyar kultúra* (válogatott tanulmányok). Gondolat, Bp., 1970, 540–541.
- 18 Bár a 8. lábjegyzetben idézett Déry-beszéd 1941-et jelöli meg a harmadik kötet lezárásának időpontjaként, a notesz egyes bejegyzései – például Bálint háborús „tapasztalatainak” felvázolása – bizonytalanná teszik, hogy az író még 1955 táján is kitartott-e eredeti terve mellett.
- 19 Saját használatra szánt emlékeztetőként hosszú névsor is olvasható a füzet 6. oldalán azokról a személyekről, akiket Déry meg szeretett volna interjúolni a fent említett események hátterével kapcsolatban. Szerepel a listán többek között Révai Dezső (Révai József, spanyolos” öccse), Szabó Piroska (Nemes Dezső felesége, aki a forradalmár munkásnő modellje volt Déry számára), „Zelk öccse” (aki tevékenyen részt vett a TTE szervezésében, valamint a gödi „Fészek” létrehozásában), Donáth Ferenc és Ujhelyi Szilárd (az 1937-ben megalakult Márciusi Front vezető tagjai), Révai József, Lukács György és még sokan mások.
- 20 Egy zárójeles megjegyzés alapján egyébként úgy tűnik, Minarovics egyes jellemvonásainak kialakításában Lukács György szolgált az író modelljével: „Minarov[ics] [Luk]ács Gy[örgy]” (7.) Ismerve Lukács későbbi véleményét saját ’19-es szerepvállalásáról, nem tűnik elképzelhetetlennek ez a lehetőség.

„KOMÉDIA? TRAGÉDIA?”

A Kalligram Kiadó indította Thomas Bernhard életműsorozat *Össze gyűjtött elbeszélések* kötete egyszerre több problémát is felvet a magyar olvasó számára. Miután nagyon alapos és a témában eligazító tájékoztatást kapunk az utószóban a kötet és a sorozat szerkesztőjének, Bombitz Attilának a jóvoltából, ennek alapján kíséreljünk meg rendet tenni Bernhard magyar nyelven megjelent elbeszélései között. A kiadás a Suhrkamp Kiadó új életműsorozatának tizennegyedik kötetén alapul, ha a novellaciklusok közötti sorrendben van is eltérés. A legfőbb gondot talán az jelentheti, hogy az Európa Kiadó 1987-ben *Az erdőhatáron* címmel már kiadott egy Bernhard-kisprózákat tartalmazó könyvet *Elbeszélések* műfajmegjelöléssel. Ebben három hosszabb és ugyanannyi rövidebb írás szerepelt. A jelen kiadás, amely a fent már említett alcímmel elbeszéléseként jelöli önmagát, csak három művet emel át a jelen kötetbe, német címük szerint ezek a *Midland in Stift*, *An der Baumgrenze* és a *Wetterleck*. Van tehát két kötetünk, amely az életműből merítve válogatott elbeszéléseket tartalmaz, ám láthatóan más-más szempontok alapján készült. A német kiadás logikája szerint ez a kötet azokat az elbeszéléseket tartalmazza, amelyek nem önállóan jelentek meg. Itt terjedelmi korlátokról van szó, az *Alsózás*, az *Ungenach*, az *Igen* hosszabb terjedelmű, ha tetszik, kisregény formátumú művek, amelyeket az új német kiadás más kötetekbe gyűjtött egybe, a hasonló terjedelmű egyéb írásokkal, mint a későbbi *Járás*, *Be-ton* stb. A nehézséget tovább fokozza, hogy a bernhardi életmű legjobb darabjai is kimaradnak ebből a kötetből, amelyek terjedelmük alapján ide volnának besorolhatóak, mint *Az olasz férfi* és a *Kulterer*. Ezek a darabok a Kalligram *Az olasz férfi* című kötetében kaptak helyet, mert Bernhard utóbbi filmforgatókönyvet is írt be-

Thomas Bernhard:
Egy innsbrucki kereskedőfiú bűne
Fordította Adamik Lajos.
Kalligram, Pozsony, 2012

lölük, s logikusnak tűnik, hogy a két, szorosan kapcsolódó darab egymás mellett legyen megtalálható. Ezért a megoldásért és kötet szerkesztésért a magyar kiadó egyáltalán nem hibáztatható, hiszen egy másik, és indokolt szempontnak akart megfelelni. Az már csak a magyar olvasó számára kényelmetlen, hogy mért nincs egy, a bernhardi életmű legjobb darabjait tartalmazó kötet, amelyben elférnének a nagyobb lélegzetű elbeszélései is. A további félreértésekre okot adó megoldásokért azonban egyértelműen a Kalligram szerkesztői a felelősek. A tartalomjegyzékben nem tüntetik fel az eredeti német címeket, így a két magyar nyelvű elbeszéléskötetben csak a műveket már jól ismerők képesek eligazodni. A *Midland Stiftben* itt *Az angol férfi* címmel szerepel, míg *A körgallér A viharkabát* cím alatt (*Erdőhatáron*). Az első esetében a kötetet fordító Adamik Lajos nem vette át Györffy Miklós magyaráítását, a másodiknál pedig a korábbi, saját fordításának a címén változtatott. A helyzet még ennél is komikusabb, ha látjuk, hogy a *Hangimitátor* rövidpróza-gyűjteményben található egy *Lódenkabát* című kisremek is, amely éppen a fenti novella kiindulópontjának tűnik, s amely további címvariánsokra gerjesztheti az olvasó fantáziáját. Nagyon zavaró ugyanakkor a tartalomjegyzék tipográfiai hibája, hogy *Az Ortleren* című elbeszélést félkövér betűkkel emeli ki, mint ha kötet cím lenne. Így az utószóban említett, három, még Bernhard életében megjelent kötet négy kötetnek tűnik, s igencsak megtéveszti az olvasót, ha ezek között el szeretne igazodni. (*Próza, Az erdőhatáron, Az angol*

férfi a három kötet címe helyesen, míg *Az Ortleren* az utolsó kötetben, tehát *Az angol férfi*ban jelent meg.) Itt már szóba is alig érdemes hozni, hogy az eredetileg *Midland in Stift* című novellát miért kellett az új címvariánsal a fordításban párhuzamba állítani *Az olasz férfival*, miközben a két elbeszélés között semmiféle tematikai hasonlóság sincs.

Mindezen apróságok azonban eltörpülnek a kiadó és a fordító érdeméhez képest, hogy valóban újabb anyagokkal gazdagodott a magyar nyelvű Bernhard-életmű, s arányaiban, elrendezésében jól áttekinthető, miként is alakult fokozatosan az ötvenes-hatvanas években ez a próza, s hogyan lett talán az *Amrasszal* (1964) kezdődően Bernhard a világirodalom meghatározó, egyéni hangú írójává. A legtöbb tanulsággal szolgáló rész éppen a kötet végén egybegyűjtött, Bernhard által megtagadott elbeszélések, amelyek a különböző helyi újságokban jelentek meg. Az egész életmű hangos és ripacskodó hangvételével szemben, itt még nagyon is bensőséges színekkel festi le gyermekkorának helyszíneit, nyoma sincs a táj és az osztrák néplélek ostorozásának. Még az *Önéletrajzi írások* keserű hangvételének is alig találjuk nyomát, éppen ellenkezőleg, úgy érezhetjük, hogy a bécsi éveket szenvedte meg leginkább, s onnan visszatekintve a gyermekkor vigasztaló, biztonságot nyújtó melegségére emlékezik. E korszak kiemelkedő műve *A disznópásztor*, amely már minden tekintetben megelőlegezi a későbbi elbeszélések írójának elementáris látásmódját. Móriczos töménységű nyomornovella, pusztulástörténet, amelyben a főhős egyetlen hízójába veti minden reménységét. A *Tragédia* Kis Jánosa villanhat elénk, mindkét figurában jelen van a földi törvényeket áthágni vágyó *akarat*, hogy a megsemmisülés érzékelhető közeledése elől a főhősök az irracionális cselekvésbe meneküljenek. Lélektanilag alig feltérképezhető, hogy Korn, történetünk hőse, miért is veri félholtra a rohadt hagymán hizlalt szemefényét. Talán épp azért, mert beszűkült életének egyetlen lehetősége, és a szabadságának egyedüli érvényes terepe a disznójához való viszo-

nya. Ambivalens és mélyről fakadó düh ez, nyomorúságának hiteles bizonyítéka, az állatias létbe való lassú süllyedése. Szerellemmel ver, és mindketten belepusztulnak. Érdekes a novella végének öngyilkosságba menekülő víziója, amely Cholnoky László novella-remekét idézi (*Prikk mennyei útja*). A későbbiekben hajthatatlanul egyházellenes és a katolikus Ausztriából gúnyt űző Bernhard-hős itt Krisztus felé indul meg, a keresztfához érkezik halálában.

A kötetnyitó két, rövidprózákat tartalmazó ciklus is megjelent már korábban, Erdélyi Z. János fordításában (*A túlélő feljegyzései*, Emberhálasz könyvek, 1994). Az első, jobbra Kafka szellemében fogant kis remek (*Események*) és a hetvenes években keletkezett, minden tekintetben az érett Bernhard írói világát tükröző *A hangimitátor*. A két kötet hangneme, írói világlátása a *Fagy* című regény (1963) előtti és utáni Bernhard világra vetett tekintetének élesen különböző poétikai mibenlétét tárja az olvasó elé. Az első ciklus még a folytonos kisiklás szellemében fogant, ahol a pusztulás oka a külső és a belső viszonyok eredőjeként egyéni tragédiák sokasága, az *Egy gép* mechanikus működésében a kések alá eső munkásnő testét is darabárúként becsomagolják. *A nagybirto* álomban hullák sokaságát ásatja ki a földjén, majd a megbízott hatóság ugyanannyi gyilkost talál, és ezek hulláját a földjébe visszaássák. *A színeszt*, a mesejáték gonosz figurájaként a gyereknézők halálosan összerugdadják. A paradigmatiszma történések éle a valóság látszatának érvényes felületeként mutatkozik, mintegy a hamisítás takarásában éled újra a valóság. Az értelmezhető felületek mindig álságosan hitelesek, mint *Az iskolaigazgató* tévesen pedofíliaival megvádolt tanára, aki az üldöztetések elől öngyilkosságba menekül. A második ciklusban már erőteljesen megjelenik az *Amras*ban még csak felsejlő, a *Mészégető*ben már tivornyázó, az emberi lélek mechanizmusainak túlradó tragikomédiája, amennyiben hasonló a hasonlóban nem engedi kiteljesedni az író sötét tónusú, legpesszimizmusos világlátását, a saját korlátai között vergődő hős itt sokszor egy nagyobb já-

ték komikus figurája lesz, ha maga képtelen is ennek belátására. Miközben rengeteg későbbi elbeszélés csírája is ott lapul ezekben az „egypercesekben”, még két egészen Örkény-szerű novella is bekerül ebbe a ciklusba (*Néhány ember, Örület*). Nehéz elképzelni, hogy az 1979-ben megjelent írás a *Tóték* postásától függetlenül kelt volna életre, amolyan örökmotívumként, amely írókat is megihlette, hogy a levélkihordó csak a kedvező híreket tartalmazó leveleket kézbesíti, mint afféle sorsokat szövő Párka, a rossz a világ feledhető, ekként jelzésekkel el nem látott süllyesztőjébe kerül, mintegy megmásítva, enyhítve a világból folytonos erőszakkal az ember felé áradó tragédiákat. E két, önállóan megjelent kötet írásai annyira gazdagok, és a bernhardi világlátást, a későbbi írások ötletcsíráit olyan tömörségben tartalmazzák, hogy részletes kifejtésük e kritika terjedelmét alaposan meghaladná. Így csak néhány hevenyészett utalást tehetünk e filológiának az osztrák irodalomban közhelyszerű eredményeire. Az *Amras* témája többször is feltűnik (*Két fiatal, Komolyan, Két fivér*), és némileg magyarázatul szolgál, hogy a későbbi regény két, a szülők öngyilkosságát túlélő fiatal kissé félreérthető testi kapcsolata eredetileg kétféle nemű testvérpárt zárt be a pusztulásuk szimbólumává lett toronyba. A *Kiszolgáltatta az Igen*, a *Felfedezés* a *Korrektúra*, a már említett *Lódenkabát* a *Viharkabát* művek problematikájának első, szűkszávú megfogalmazása. A salzburgi kerületi bíróságon tudósítóként dolgozó Bernhard számtalan feljegyzést készített a legabszurdabb perekéről: a *Túl sok*, *Gyanú*, *Példa*, *Félelem*, *Az irodista* stb. Mindezen gyilkosságok elkövetői vagy az oktanul megvádolt személyek öngyilkossággal végződő tragédiájának irodalmi rögzítése. A lélektani, kriminalisztikai motívumoknak lényeges szerepük van, bátran állíthatjuk, az egész életműben is, mintegy behatárolják és rögzítik az emberi normalitáson túlmutatató cselekedetek hétköznapi jelenlétét. Bernhard műveinek nagyszámú különce, lelkileg deformált alakja innen nézvést lesz érthető, és írói szemléletének örökös devianciája attól lesz hiteles, hogy

nem kizárni és zárvánnyá változtatni akarja az efféle figurák belső mániáját, hanem leköveti és végtelen empátiával, humorral nekifeszül, hogy megértésük felé egy *végtelen* nagy lépést tegyen. Mivel a kis írások majd mindegyike rügybe zárt, ki nem bontott remekmű, csak egyetlen, néhány soros novelláját idézném. „Egy terhes nő meggyilkolásával vádolt postahivatalnok a bíróságon úgy vallott, nem tudja, miért ölte meg a terhes nőt, de áldozatát a *lehető leggondosabban* ölte meg. A tanácselnök összes kérdésre folyton csak a *gondosan* szót hajtogatta, mire beszüntették ellene az eljárást.” (*Gondosság*) Nyilvánvaló, hogy egy gyilkosság esetében a gondosság szónak a kegyetlenség lenne az ellentéte. Nem valódi ellentéte azonban, hiszen ha valaki nem a legnagyobb brutalitással gyilkol, az még nem mondhatja el magáról, hogy a legjobb lelkiismerete szerint cselekedett, különösen nem, ha az áldozat egy terhes nő. A gyilkosságok minősítésekor a nyelv

vi kifejezések lehetősége tabuszerűen korlátozott: lehet hirtelen felindulásból, aljas indokból, előre kitervelten, kéjjel, hidegvérűen stb. gyilkolni. A gondosság szónak ebben az esetben a mentő szándékkal végre hajtott gyilkosság lehetne a megfelelője. Míg a cselekedet megítélésének egyik serpenyőjében áll a kegyetlenség, a másikban, vele szemben nem áll semmi. A gondosság szónak, ebben az esetben a jelentése kitöltetlen. A gyilkos mo-

tivációja teljesen értelmezhetetlen, és mivel következetesen kitart emellett, Bernhard szerint a tett maga nem is értelmezhető.

Nagyszámban vannak a *Hangmítátorban* roppant mulatságos, a bernhardi fagyos koppanást nélkülöző írások is. A *Karaktergyilkosság*, *Prospektus*, *Pisa és Velenca*, *Limában*, *A legsikeresebb koncert*, *Igaz szerelem az előbbi példákhoz képest ártatlan humorral bírnak*. A legtöbb novellában azonban ott rejtezik egy bizonyos, nem teljesen indokolt végzettségűség. Verbális, a képzelet kiteljesítésére szánt tragédiák ezek, fekete humor, ha úgy tetszik, amely egyként tartalmaz komor és mulatságos elemeket (*Egyszeri út*, *Csalódott angolok*, *Egy külön szerző stb.*). Mindezeknek a legteljesebb művészi kibontása talán a *Komédia? Tragédia?* kissé hosszabb terjedelmű bernhardi abszurd. Valamiként keresztút ez az életműben, esztétikai értelemben is kiemelkedő írás. Jelentőségét az adja, hogy itt nyilvánossá teszi írói szemléletének kétarcúságát. Hangsúlyozottan két komédiás küzdelme ez, ha a szó mélyebb értelmében dolgozunk vele. Mutatványosok ezek, akik a Burgtheater közelében lesik az eseményeket, arra kíváncsiak, hogy az előadás elkezdődött-e már, s hogy, úgymond, komédiát vagy tragédiát játszanak-e ezen az estén. Az íróként jelzett, hezitáló elbeszélő, akinek jegye van az előadásra, nem kívánja a kiüresedő és ezáltal még inkább színpadias utcát egy másik agy diktálta jelenet sor agressziójára felcserélni. A színpadiasság és a mesterkéltesség elől menekülve kívül reked, miközben egy ártatlannak tetsző, volksgarteni sétáló a valóságot éppen színházszerűségében kérdőjelezi meg. Számára a valóság nem a valóság önmagában, hanem sokkal inkább az egész létezés groteszk kettősége, hogy miként is lehet az emberi cselekedeteket, esetleg sortragédiákat kétféle értelmezésben megjeleníteni. Nagyon pontosan karikírozott előadásában az őt ért, az általa elkövetett cselekedetek a dolgok műviségében, az emberi megértés köntösében nem adnak erre egyértelmű választ. A művészet, a távolság, a stilizáció kívülről hatol belénk, olyan fogalmakat hasz-

nál, amelyben a személyes tragédiája már alig érvényesül a művészi transzformációk következtében. A valóság a nagy köépület színpadán feldolgozhatatlan. Ám, amennyiben nem szűkítjük le az emberi cselekedeteket egy mesterséges térre, akkor a dráma, az előadás folytatódik kint az utcán, akkor lépnek fel az igazi szereplők, akik mélyebben képesek a saját közegükben az igazi botrányok bemutatására. A nő ruhába bújt férj, aki huszonhat éve a Duna-csatornába lökte feleségét, letöltött börtönbüntetése után megrogzottn járkal áldozata kosztyujjában a Burgtheater és az egykori tethely között, s egyetlen kérdésre szeretne választ kapni, hogy a színházban ma este komédiát vagy tragédiát játszanak-e. Így tudatosítva, hogy ami belül *tragédia*, az más nézőpontból, cselekedetét, jelmezét tekintve pusztán a tragédia látszata: *színpompás komédia*.

Nagyon leegyszerűsíténeknk azonban a dolgot, ha minden elbeszélésben ezt a kettőséget keressük. A *Jauregg*, az *Egy innsbrucki kereskedő bűne* a legkevésbé sem említhető eme ábrázolás példaként, miután ezek az írások még az életmű legsúlyosabb darabja, a *Mészégető* (1970) előtt íródtak, amelyben mindenképpen a legfinomabban és a legkevésbé egyértelműsíthetően fonódnak össze ezek a látásmódok. Ugyanakkor *A sapka* már ennek a kettőségnak a szellemében fogant. Az elbeszélő számtalan apró tényből következtethetően maga az író hasonmása, aki az orvos testvérenek Unterachban lévő házában próbál megszabadulni rettenetes depressziójától. A beszorítottság, a körülmények legtermészetelenebb beállítása, amely szerint a gyógyulást keresők mindig a számukra legelőnytelenebb, sőt, legbrutálisabb terápiát választják a szellemi és lelki bajuk orvoslására, újfent ezt juttatja eszünkbe, hogy az életük tragédiáját magukban feldolgozók, akik nem képesek a tökéletes önfeladásra, vagy a túlfordított önsajnálattal, vagy éppen a minden korlátot semmibe vevő önkifejezés csapdájába esnek. A valóság tételes megsemmisítése e hősök legabsztraktabb feladata. Aki egy erdei út szélén késő este talált fejfedő gazdájának a nyomá-

ba indul, akár több falun keresztül is próbálja fellelni a teljesen közönséges, mindenki által hordott sapka tulajdonosát, igazából egy hatalmas komédiát játszik, amelyben minden lehetséges és nem azonosítható személyhez bekapog, hogy belső gyötrelmeinek némi színteret teremtsen. Magánya mélyén, amikor is senki nem nyit kaput a bajait vélhetően feltáró színjátéknak, a maga fejébe nyomja a sapkát, és végletesen hozzáidomul a bohóc szerepéhez. Ugyanez a hang szólal meg *Az angol férjben*, *A viharkabátban*, a *Jaureggben*, amennyiben a cselekedeteik, mániájuk hitelessége nem kérdőjelezhető meg, a magas hegyek elzártágában élő gazdálkodók, vagy a kisváros halotti kelengye-készítőjének családi problémája ész- és okszerű. Kirekednek a körülöttük olajozottan működő, szellemi és gazdasági jólétet is jelentő világból, mivel pedig személyiségükben a legmélyebben hordozzák az emberi kultúra több évszázados hagyományát, sőt, mint a legtöbb Bernhard-hős, úgy gondolják, hogy ennek egyedüli letéteményesei, üresen járó malomként pusztán a romlás, az enyészet szimbólumaként gondolhatják el magukat. Az ember izoláltságában is a szellem és az egyetemes gondolkodás alanya, olyan külön univerzum, amely személyesen képes e gazdagság tárolására és továbbadására, ezért az egész világgal való szembenállása sosem tekinthető csupán devianciának.

A tervezett, de az író halála miatt csak 2010-ben kiadott elbeszélés gyűjtemény két legfontosabb darabja a *Félnótás Viktor*, amely elég meglepő módon egy gyermekirodalmi antológia számára íródott, és a szintén alkalmi felkérésre, Goethe halálának 150. évfordulóján megjelent *Goethe meghó (Goethe schtirbt)*. Az előbbi darab igazi szenzáció lehet a magyar olvasók számára, a nagyon korai írás (1966) feszes atmoszférája, abszurd hangvétele miatt, amelyben egy falábakkal rendelkező félnótás fogadást köt, hogy bizonyos idő alatt elér a vastag hóval fedett erdei úton a szomszédos községig. Itt is az egyéniség mindent magába gyömöszölő ereje próbál túlelni testi-szellemi korlátain. Ahogy a *Mészégető* Konrádjá az

individuum végtelen mindenhatóságában bízva szeretne tudósként érvényesülni a hallástanulmány megírásával, itt a valóságtól elrugaskodó falábú molnár szeretné bizonyítani lényé minden területre kiterjedő érvényességét. A dilettánsok büntetése az örület, a magáról nagyot gondoló Félnótás Viktoré majdnem a fagyhalál. A Goethe-novella szintén megjelent már korábban magyarul, *Goethe mekhal* címen, Györffy Miklós fordításában. A darab az egyik legszélösségesebben valóság-távoli bohózat. Időket és tereket áthidalva az öreg

mester mániája lesz, hogy Wittgensteinnel, a huszadik századi osztrák filozófia fenomenójával megismerkedjék. 1832. március 22-ére hívja meg Cambridge-ből az ott tanító Wittgensteint, tehát éppen az elhalálózása napjára teljesülne e régi vágya. A „goethei haldoklás lesbenállnokjai” közül Eckermann ellenzi e képtelen találkozást, míg Riemer és Krauter helyeslik. Eckermann ezért eltávolítja maga mellől Goethe, a halálakor jelenlévők pedig úgy állapodnak meg – Bernhard régi mániája szerint –, hogy utolsó szavai helyett

(*Mehr nicht!*) a Goethe-életműhöz sokkal jobban illő *Mehr Licht!* Szavakat mondja ki a költőfejedelem utójára, s ekképpen ezt hírelik el a világban, méltóvá igazítva az emberien esetlegest, lezárva a halott szájának utolsó szavaival egy világtörténelmi korszakot. ■ ■ ■

■ **Sántha József:** 1954-ben születtem Karcagon, az ELTE BTK-n végeztem. Jelenleg Mogyoródon élek. Kritikus vagyok.

KOLOZSI ORSOLYA

VÉLETLENEK vagy VÁLASZTÁSOK

„Mostantól minden jó lesz. Nem is csak hogy jobb, de jó. Jónak kell lennie, hát jó is lesz.” A regény visszatérő mondatai ezek, melyeket a különböző hősök életük fordulópontjai előtt fogalmaznak meg, bizakodással tekintve a jövőbe. A szöveg több pontján megismételt kijelentések alapján lehetne ez az optimizmus regénye is. De nem az lesz.

Kőrösi Zoltán legújabb kötete a *Milyen egy női mell?* és a *Szerelmes évek* által elkezdett sor folytatásának tekinthető több szempontból is. Nemcsak azért, mert mindhárom szöveg regény, hanem mert mindhárom a családregegy hagyományaira reflektál, s mindháromban a női sorok dominálnak. A *Magyarka* struktúrája ugyanakkor jóval egyszerűbb, mint az említett szövegeké, hiszen itt több, egymásba fonódó cselekményszál helyett egy többé-kevésbé lineárisan építkező, egy szálon futó történet tárul elénk, egy család három generációjának három nőtagján (nagyanya, anya, lány) keresztül. A század legelső éveiben született, jó képességű Nagyanya fiútestvérei mellett háttérbe szorul, nem tanulhat tovább, har-

Kőrösi Zoltán: *Magyarka*
Kalligram, Pozsony, 2013

mincnégy évesen végül megházasodik, s szerelemtelen, ugyanakkor boldogtalannak nem nevezhető házasságából két lány születik. A nagyobbik lány, Ilona képviseli a következő generációt. A lányt anyja tanítónőnek adja, majd ő is férjhez megy, igaz, nem nagy szerelméhez, hanem Drozdics Józsefhez, egy erőszakos erdészhez, akitől neki is két lány születik. A gyönyörű aszony kisebbik lánya lesz Kati, a vörös hajú, szeplős „pulykatojás”, a későbbi *Magyarka*, akinek az életét talán a legrészletesebben tárja fel a regény. A vérségi kapcsolaton kívül több közös vonás is akad ezekben a nőkben, noha személyiségük alapvetően különbözik. Mindhárman egy határozott, erős, de megvalósulatlan vágygal érkeznek meg a felnőttkorba: a Nagyanya nem tanulhat semmit, az Anya nem foglalkozhat zenével, nem zongorázhat, Katit pedig nem veszik fel az orvosi egyetemre. Ezek után életük kikerül az irányításuk alól, voltaképpen sodródniuk az árral, s ép-

pen ez a sodródás, a véletlenekre hagyatkozás, illetve a megfontolt, tudatos döntések közötti különbség (vagy éppen azonosság) – ez lesz a szöveg egyik legfontosabb problémafelvetése.

A megelőző két regényhez képest nem csak a történetvezetés lesz puritánabb, de a főszereplők életének keretét, háttérét adó korrajz is kevésbé részletes, és kevesebb hatással bír az eseményekre, mint a korábbi, 2006-os és 2009-es szövegekben. Bár az 1902-től a 2000-es évek elejéig vonuló cselekmény mögött pontosan látjuk a második világháborút, az államosítást, az 56-os forradalmat, a rendszerváltás előtti várakozást és az azt követő csalódottságot, ezek az események konkrét, kézzelfogható hatást ritkán gyakorolnak a szereplők életére (kivéve talán az 56-os forradalmat, melynek egyik tüntetésén Drozdics szeretőjét megölik). Amit azonban a szöveg elveszít a réven, azt visszanyeri a vámon, hiszen az egyszerűbb struktúra, a kevesebb szereplő, a némileg háttérbe szorított, csak aláfestésként jelen lévő történelem mellett felerősödik a szereplők dilemmáinak, érzéseinek bemutatása, a lélekben zajló történelem feltárása, rekonstrukciója. Kiváló példa erre az Anya és Kati között lévő hideg, szeretet nélküli viszony, mely lassanként gyűlöletbe fordul, s melynek változásait, árnyalatait, ellentmondásait kiválóan láttatja a szöveg. Itt kell megjegyezni, hogy talán a témát tekintve is történet hangsúlyeltolódás a korábbi két regényhez képest. Míg azokban a szerelem mi-

benléte, típusai, működésmódja izgatja a szerzőt, addig itt sokkal fontosabbak a szülő–gyermek kapcsolatok (míg Katit képtelen szeretni az anyja, addig Kati nagyon is önfeláldozó, szerető anyává válik), vagy a világ felé való nyitottság, a másokkal való kapcsolatteremtés lehetőségei vagy lehetetlensége.

Mint a korábbi két regényben, úgy itt is azt találjuk – bár ez az eddigi Kőrösi-életműre általában is igaz –, hogy nők állnak a cselekmények középpontjában, női sorsok kerülnek nagytító alá. A férfiak ebben a fikatív térben vagy iszákosak (mint Kati apja), vagy baleset áldozatává válnak (mint a Nagypapa vagy Kati fia, Tomi), vagy szimplán csak megbízhatatlanok, gyávák és hűtlenek (mint Kati fiának apja vagy első élettársa). Mindegyiküknek megvan a maga problémája, ugyanúgy, mint a nőknek, de úgy tűnik – a szöveg alapján legalábbis –, hogy ők azok, akik kevésbé állják a sarat, hamarabb „kidőlnek a sorból”. A Kőrösi-regények, s különösen igaz

ez a *Magyarkára*, azt sugallják, hogy a nők ereje éppen a kibírhatatlan elviselésében, az alázatos kitartásban rejlik. S amit itt tűrni kell, az nem más, mint a boldogtalanság, a céltalanság egyhangúsága, vagy a sodródás kiszámíthatatlansága. Annak a sorsnak a tűrése, amelyre mintha nem lenne hatásuk, melyet látszólag nem a döntéseik, hanem a véletlenek irányítanak. „A felfoghatatlanul gyors

san elmúlt évtizedeken gondolkodott, a gimnáziumtól a kertés házig elrepülő időn, amiben, ahogy megpróbálta felidézni az akkori érzéseit, úgy látta, mindvégig annyi minden tűnt véletlenszerűnek és esetlegesnek, s ezzel együtt persze akkor még változtathatóknak és javíthatóknak. Akkor még olyan útnak látszott, ahol az akarat is számított, az, hogy vajon meddig megy rajta és mikor fordul másfelé. Mondhatni, olyan életnek tűnt, aminek az irányát, akkoriban úgy vélte, mégiscsak az ő elhatározása szabta meg, és nem csak az irányát, de a lépések szaporaságát is. Most pedig nem egyszerűen már múlt idővé lett mindez, de véglegessé és változtathatatlanná is vált. Változtathatatlaná és visszavonhatatlaná. (...) És hogy nincsen olyan erő és nincsen olyan akarat, ami ezt az eltelt időt újra képlékenyvé és esetlegessé tenné. (...) Javíthatatlan és következtelen, nem is érteni, tényleg nem is érteni, miért így lett egyáltalán.” A regény egyik fő témája (ha nem éppen téje) az, hogy rákérdezzen arra, vajon mennyiben vagyunk mi és mennyiben a sors, a véletlen életünk alakítója. Jól döntünk-e, és dönthetünk-e egyáltalán jól a kitérési pontokon. Döntés-e az is, ha nem döntünk és hagyjuk véletlenszerűen menni a dolgokat? Döntéseink következményei nem éppoly esetlegesek, mint a véletlen? Ha pedig hiszünk abban, hogy kezünkben a sorsunk alakításának joga és záloga, a döntés, akkor visszatekintve ezekre vajon megállapítható-e, hogy egy adott szituációban jól vagy rosszul döntöttünk? Ezek és ehhez hasonló kérdésfelvetések uralják a regényt, természetesen nem kizárólagosan, de elsődlegesen. Mindezek mellett előkerül a boldogtalanság megélésének problémaköre, a legnehezebb szituációkban (például egy bordélyban prostituáltként élés során) is felvillanó boldogság lehetősége. Ezen kívül a magány, a többi embertől való elszigeteltség is fontos probléma, hiszen a három hősnő mindegyike elszigetelt, magába zárkózó figura. A Székesfehérváron és környékén játszódó történet ráadásul egy hanyatlástörténet, melyben a harmadik generáció képviselője, Kati prostituálttá válik, anyagi és erköl-

csi értelemben egyaránt ellehetetlenül, miközben – éppen ezt a negatív irányú fejlődést ellenpontoszva – családjából ő az egyetlen, aki képessé válik az önfeláldozó szeretetre.

A regény elbeszélője egyes szám harmadik személyben szólal meg, de egyértelmű, hogy az eseményeket nagyrészt Kati szemszögéből mutatja be. Az ő domináns nézőpontja érvényesül abban is, hogy a másik két meghatározó hős szinte végig az Anya és Nagypapa néven említődik, tehát Katihoz való viszonya az elsődleges. A legalaposabban analizált hős nem egyes szám első személyben szólal meg, mégis nagyrészt az ő nézőpontja érvényesül. Jó példa erre a Nagypapánál töltött első öt évre való visszaemlékezés, melynek során az elbeszélő nem imitálja a gyermekhangot, mégis sikerül úgy bemutatnia ezeket a kezdeti éveket, hogy a kisgyermek nézőpontjára, sajátos világértelmező technikáira ismerünk. A nagypapa Rác utcái házában eltöltött édeni évekre töredékesen, az idő szervező elve helyett szagok, ízek, fények segítségével emlékezik: „Nagypapa ölelésének szappan- és ruhaszaga van”, „Nagypapa sokszor Katit küldte be a tojásokért, sötét volt ott és bűdös, nem tudta elnyomni a szalma szaga sem”, „A paradicsom levelének kesernyés szaga volt, a kövek mellett olyan száraz lett a föld, hogy a porrá tört göröngyöcskék átfolytak az egyik tenyérből a másikba”. Ahogy telnek az évek – az iskolás, majd kamaszkor, a felnőtt életbe lépés –, úgy változik az elbeszélő hangja is. A szöveg egyébként – és ez egyértelműen Kőrösi egyik erőssége – rendkívül lírai, jó néhány sora van, mely versrészletnek is beillene, kiválóan képes néhány mondatban megragadni egy-egy hangulatot vagy képet: „...a reggeli pára is még ott csillogott a fákon, az útszéli növényeken, de a fény mégis átsütött a tölgyek, bükkök, égerék és borókabokrok gyérülő lomboszatán (...) ködök és párafelhők lebegtek a mélyedésekben, miközben a fák csúcsát átszínezték a ferde, sárga sugarak”. A struktúrát pedig valamiféle zeneiség jellemzi, a váltakozó, hol felgyorsuló, hol szinte állóképpé lassuló ritmusváltások és refrénszerűen vissza-visszatérő mondatok, motívu-

„Lángoló rohamkocsi füstje száll az ég felé”

mok miatt. Ez utóbbi repetitív technika, bizonyos mondatok ismétlődése különböző szövegkörnyezetben, szintén egy bevett eljárása a Kőrösi-prózának. A gazdag, a regény terét behálózó motívumrendszer (a körmök félholdjai, kavicsok stb.) pedig erős motivikus kapcsolatokat létesítenek szereplők, események között, egy újabb jelentésréteggel gazdagítva az egyébként is sokrétű szöveget.

A címadás azonban, hasonlóan a *Milyen egy női mell?* esetéhez, itt is elhibázottnak, félrevezetőnek tűnik. Magyarok az egyik bordélyban nevezik Katit, ez a kötet utolsó előtti fejezetében hangzik el, ott is mindössze kétszer, néhány sor erejéig. Véleményem szerint azon kívül, hogy több szempontból is figyelemfelkeltő, semmit nem ad vissza sem a főhős személyiségéből, sem a szöveg hangulatából, sőt, mintha éppen ellentétben állna annak finomságával. A fontosabb kérdéscsoportokkal sem függ össze szorosán, és nincs olyan nézőpont, ahonnan nézve bármit is visszaadna a regény lényegéből, esszenciájából. Aki a fülszövegben meg is magyarázott cím alapján a bordélyok szexualitása, pornográf megjelenítése miatt veszi kézbe a regényt, az csalódnia fog. Aki pedig a napjainkban igen erős hazafiság-, magyarságdiskurzus kérdéseit szeretné boncolgatni, szintén nem lesz elégedett. Ellenben az az olvasó, aki egy magával ragadó, lendületes, lírai, érzékeny lélekelemzéssel teli regényt vár, mely száz év boldogtalanság és száz év magány regénye – az egész biztosan nem csalódik majd.

■ **Kolozsi Orsolya** (1980): a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékén folytatott doktori tanulmányokat. Tanár, kritikus, Budapesten él. Önálló kötete: *A szöveg árnyéka* (Kortárs, 2011).

„Kollégánk és külső munkatársunk, Jászberényi Sándor haditudósító, telefonon arról számolt be szerkesztőségünknek, hogy csütörtök délután őrizetbe vették az egyiptomi hatóságok a rafahi határátkelő egyiptomi oldalán, miután a Gázai övezetből elindult vissza állomáshelyére, Kairóba. Jászberényi nem tudja, hogy mikor fogják elengedni, elmondása szerint a nála talált, szuvenírként begyűjtött töltényhüvelyek miatt fegyvercsempészettel gyanúsíthatják.” (Részlet a 2013. március 8-i *atlazso.hu* portál bejegyzéséből)

„Mit keres egy magyar a forrongó Észak-Afrikában és a Közel-Keleten? Csupa olyan élethelyzetben, amikor a saját élete tudhatóan egy fabatkát sem számít?” (Részlet a fülszövegből)

Jászberényi Sándor költő. Haditudósító a Közel-Keleten. A gonzó újságírás egyik magyar képviselője, ha épp tudni akarom, rákeresek a neten és ezt találom. Több díjat nyert, illetve szerzett, érdemelt ki. Az ilyen jellegű díjakat (Szabad Sajtó Díj, 2005; Minőségi Újságírást, 2007; Junior Prima Díj, 2009) nem nyerni szokták.

Sosem vennék kezembe egy olyan naplóregényt, amiben haditudósítások vannak. Vagy riportkönyvet. Csak azért veszem a kezembe, mert Jászberényi írta, és ő költő. 2001 óta rendszeresen publikál irodalmi lapokban, versei, novellái jelennek meg. Ismerem a verseit, versek miatt kezdek haditudósítást olvasni, ilyen van?

2007 óta kisebb-nagyobb kihagyásokkal Egyiptomban él. Interjú készített a nemzetközileg terrorszervezetként jegyzett Iszlám Dzsihad palesztin alakulatával, a Muzulmán Testvériség egyiptomi szervezetével, járt Csádban, Jemenben, Líbiában, Nigériában, tudósított a líbiai forradalomról, a 2009-es Öntött ólom hadműveletről, többször megfordult a Gá-

Jászberényi Sándor:

Budapest–Kairó

Egy haditudósító naplója

Libri Kiadó, Budapest, 2013

zai övezetben, és így tovább. Ez mind versek miatt érdekel. Van ilyen. (Most például rákeresek arra, hogy „Öntött ólom hadművelet”).

A gonzó lényege az erős szubjektivitás. Tények és fikció vegyítése, összemossa, hogy a mondandó, az üzenet hatásosabb legyen. A stílus felülkerekedik a tárgyilagosságon, ez jó, ez elég nekem, biztató, bátran veszem kezembe a könyvet, jó lesz ez, elbírnunk egymással, a haditudósítók meg én.

Nincs tartalomjegyzék. Ha lenne, biztos fejezetcímek alapján, először valahol a közepébe, a legérdekesebb fejezetcím alatt található szövegbe olvasnék bele. De nincs. Elfelejtették? Kezdem az elején.

Fekete-fehér borító, sok-sok dühödte, ordítózó férfifej. Ködös éjszaka. Nem nőnek való vidék, de már az első rész tetszik. Előjáték a Janbóá utcából.

„Most éjjel van, 2012 júliusa. Folyik rólam a víz, a szobámban ülök és próbálom rendszerezni a gondolataimat. Odakinn folyamatosan fel-felkelepelnek a fegyverek. Már megismerem a sörétesek és az MP5-ösök hangját.” (10.) „Van egy fekete és egy vörös noteszem, tele jegyzetekkel (...) Ütött-kopott mindkét notesz, mert velem voltak mindenhol. (...) Korántsem visznek majd közelebb az igazsághoz. Ellenben annyit el fognak majd árulni, hogy a nevem Jászberényi Sándor, és hogy az elmúlt másfél évben szívtam amerikai könnygázt, kínai könnygázt, idegágenssel manipulált könnygázt. Hogy löttek rám sörétesel, MP5-össel, pisztollyal és gumi-

lövédékkel. (...) Tudom, milyen az, amikor előállítják az embert, és miért gondolják a szalafik, hogy egy demokráciába befér a tolvajok kezének levágása.” (15.)

Ezek a mondatok simán eladnának egy amerikai mozifilmnek is. Izgalmas és hiteles felütés, nyilvánvaló, hogy narrátor és író ugyanaz. És nem azért, mert egyes szám első személyben ír, hanem mert a saját történetét meséli Egyiptomról. Amellett, hogy Jászberényi kísérletet tesz arra, hogy bepillantást adjon az egyiptomi forradalom közvetlen előzményeibe, okaiba, a térségben élő emberek életébe, gondolkodásába, motivációiba, a politikai erőviszonyok feltérképezésébe, az egész kötetet végigkíséri a haditudósító életének és munkájának kettőssége: mi a dolga, meddig tart az objektivitás és hol hatnak az érzelmek.

„...ha egy újságíró egy olyan országból érkezik, ahol demokrácia van, szólásszabadság, nyilvánvalóan a mellé fogja letenni a voksát, aki ezt köve-

teli. Persze tartózkodhat a hivatalos véleménynyilvánítástól, de nem tud teljesen objektív maradni. Köti a saját értékrendje.” (72.)

Nem érdekel az erőszak. Háború sem érdekel, forradalom sem. Félek tőlük. Ha tehetném, elfordulnék, tudomást sem vennék semmi ilyesmiről, főleg nem a Közel-Keletről. Úgy tennék, mintha nem létezne, úgy is messze van, játszunk azt, hogy nincs

is. De van. Létezik, és muszáj tudni róla, valahogy úgy van összerakva az ember, hogy muszáj neki tudnia erről-arról, még ha utálja is. Mások meg úgy vannak összerakva, hogy muszáj nekik nézni, megnézni, látni, megélni, átélni, elmesélni. „...a nyugati világ nem igazán kíváncsi arra, hogy az egyiptomiak hogyan látták a saját forradalmukat (...) a nyugati világot az érdekli, hogy a saját újságíróik hogyan látták a dolgokat”, írja Jászberényi. Egyetértek. Ő a tudósító, én meg a nyugati világ, ebben az esetben más gondolni magamról álszent lenne. Az érdekel, hogy ő hogyan látta, élte meg, és ő hogyan oldja ezt itt most meg, ebben a könyvben.

A *Budapest-Kairó* a tudósító fekete és piros noteszfeljegyzéseinek kibontásából áll. 2011 januárjától 2012 júniusáig foglalja össze az egyiptomi forradalom eseményeit, kilenc-kilenc fejezetben, plusz egy elő- és egy végjátékban. A fekete notesz egy idővonallal kezdődik, ahol kronológiai sorrendbe szedve láthatja az olvasó, mi történt Egyiptomban ez alatt az idő alatt. „A fekete notesz”, „Nem lesz itt semmi”, „Húsz ellenőrző pont”, „Arcok a térről”, „Az akasztott ember hagyatéka”, „Vadászidény”, „Valami a félelemről”, „Előállításaim rövid története”, „Tízezer cipőtalp” című fejezetek után a második részben a vörös notesz kilenc fejezete következik: „Sörétek lehetnek”, „Addig sikoltoztak, amíg bele nem haltak a verésbe”, „A hadsereg és a nép jegyese”, „Csináljunk pártot”, „A szellem a palackból”, „Vadkelet”, „Mi az a fitna”, „Isten a ketrecben”, „A péntek esti tüzharcok”, mind-mind izgalmas cím, kár volt „elrejtetni” őket.

A könyv keretes szerkezetű, van egy elő- és egy végjáték, bár amíg az „Előjáték a Janbóá utcából” egy novelisztikus történetmesélés, amelyben amellett, hogy felvázolja a forradalom előtti Egyiptomi állapotokat, a szerző arról is vall, hogy miért kezdett bele ebbe a könyvbe, milyen félelmei voltak a megírással kapcsolatban, satöbbi, addig az „Allahu Akbár!” – Végjáték című rész kifejezetten arra szolgál, hogy elvarrja a szálakat. Tényeket közöl. Tényszerűen fejezi be a történetet. Mármint az egyiptomi forra-

dalom történetét, nem Jászberényiét. Ez a kettősség végigvonul az összes fejezeten, az író több helyen is megpróbálja definiálni, mi egy haditudósító feladata, mennyiben maradhat szubjektív, és mennyiben kell mégis tárgyilagosnak, tényszerűnek lennie, ha történetmesélésről van szó. Számomra ez a kötet legnagyobb erénye, ettől marad érdekes, ettől lesz más, több, mint haditudósítás. „A Július 26-a utcán futok az életemért. Délután hét óra van, megy le a nap. (...) Van néhány percem körülnézni, az egyik vasdedőnyt felhúzza valaki és int, hogy arra menjek. Futok. Egy idős férfi, akit a változatosság kedvéért szintén Szájednek hívnak, beenged és megmenti az életem. (...) Amikor félóra hallgatás után megkérdezem az öreget, hogy miért csinálta, miért engedett be egy idegent, annyit mond, azért, mert forradalom van. Hosszasan bámul az arcomba és megkérdezi, hogy tudom-e, mi az a forradalom. Megrázom a fejem, azt mondom, nálunk is volt, csak még kicsi voltam. Könnyebbet kérdez: tudom-e, mi az a diktatúra. Igen, mondom, intézményszerű félelem. Ez jut az eszembe. Azért engedtelek be, mert nem félek, mondja az öreg és megtömi a vízipipáját kapadohánnyal.” (79–80.)

Néhány mondatos dialógusokban, mini történetekben ismerhetünk meg embereket, életeket, sorsokat, látásmódot. Mondhatni, Jászberényi ezzel dobja fel a száraz adatokat. És képekkel. Vannak képek is, az író saját fotói, képaláírással, ezekre külön érdemes odafigyelni, nem csak mert megrázó és érdekes dokumentumfotók, hanem mert a képaláírások zöme újabb és újabb mini történetet mesél. „Lángoló rohamkocsi füstje száll az ég felé a Tharír téren 2011 novemberében. A rohamkocsi előzőleg behajtott a tüntető tömegbe a Mohamed Mahmúd utcában, és csak a Tharír téren tudták megfogni. Tudom, ott álltam. És úgy húsz méterre haladt el mellettem, videóra vettem az egészet. Nem tudni, hogy hány ember halt meg.”

A *Budapest-Kairó* izgalmas, jól megírt riportkönyv. Átmenet tény- és véleményújságírás között, és átmenet az újságírói műfaj és az irodalmi

elbeszélés műfaja között. Ilyen, határozottan novellisztikus rész például az „Arcok a térről”, „Hús ellenőrző pont”, „A hadsereg és a nép jegyesek” című fejezetek. „Látni akartam a Kilimandzsáró havát, míg végleg el nem tűnik: és láttam. Látni akartam a Csád-tavat, mielőtt kiszárad... De jelenleg leginkább azt akartam látni, hogyan bukna el az istenek” (44.), írja Jászberényi a „Hús ellenőrző pont” című fejezetben, (amely fejezet szerintem a könyv legerősebb darabja, mert itt az író pontosan találta el az arányokat tény- és élménybeszámoló között) és épp az ilyen mondataival éri el, hogy az olvasó továbbolvassa, ol-

dalról oldalra a szárazabb, tényköz-
lő részeket is.

A *Budapest–Kairó* sodró olvasmány, hiteles tájékoztatás, és nyomokban őszinte önvallomást is tartalmaz. Épp ez a sokszínűség, az átmenet a műfajok között az, ami nem csak erősíti, hanem néhol gyengíti is az egységet, hullámzóvá teszi a szövegek hatását. Míg a kötet első felében, a fekete noteszben több a novellisztikus rész, addig a vörös noteszben befelé haladva, az elbeszélő kezd fáradni és egyre inkább a száraz tényekre koncentrálna. Ez persze nem feltétlenül baj, hisz „magánügy”, ez itt egy haditudósító naplója, azt csinálja, amit akar.

Egy biztos, Jászberényi beváltja az előjátékban tett ígéretét: nem tetszileg megmondóember szerepben, nem „megfejteti” akarja az igazságot, hanem láttatni az eseményeket. *„Egyetlen ember sem tud többet mesélni a forradalomról annál, mint ami vele történt, amit mások elmeséltek neki, vagy amit az interneten olvasott.”* ■ ■ ■

■ **Tallér Edina** (Kiskunhalas, 1971): Budapesten élő televíziós műsorvezető, újságíró, a VEAN Production forgatócsoport dramaturgja, a *female.hu* alapító tagja. Két gyermek édesanyja.

H. NAGY PÉTER

Természetes ELVÁRÁSOK

Sánta Szilárd debütálásáig a kortárs sci-firől és a posztcyberpunk horizontról ilyen jellegű könyv még nem volt olvasható magyar nyelven. Itt meg is állnék egy pillanatra, ugyanis ha kétségek merülnének fel a téma aktualitását illetően, ezt azonnal el kell osztanom; sőt mindjárt egy oktatási dilemmára is felhívnám a figyelmet ezzel kapcsolatban. Nem amellet érvelnék, hogy Gibson, Stephenson, Miéville vagy Banks stb. regényei aktuális értelemhorizontba illeszkednek (ezt a szóban forgó könyv megteszi helyettem), hanem arra, hogy az ún. jelentéskanonokban vagy aktív kánonokban – csak néhány példát kiragadva – a posztmodern, a minimalista regények és a hard sf alkotások, a posztcyberpunk művek, a technothrillerek, a ribofunk szövegek stb. olyannyira jól megférnek egymás mellett, hogy ezt nem szabadna pusztán az egyéni ízlésre hivatkozva figyelmen kívül hagyni. Ha tehát arra utalok, hogy ez a folyamat már kb. 30 éve tart és differenciálódik, akkor a kérdés inkább úgy fogalmazható meg, hogy térségünkben miért marad le ennek a – számos horizontmódosítással tarkított – jelenség-

Sánta Szilárd: *Mesterséges horizontok. Bevezetés a kortárs sci-fi olvasásába. Parazita könyvek 7.*, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2012.

csoportnak a reflektálásáról az oktatás. A mainstream szemléletet felváltó slipstream látásmódnak köszönhetően ugyanis az élvonalbeli egyetemeken a kultúra oktatása az élő és népszerű irodalom feltérképezésével társul, s a klasszikus kánonok értékörzésére berendezkedett tanszékek utóvédharca ezzel szemben eleve kudarca van ítélve. Legalábbis azokban a kulturális zónákban (pl. az Egyesült Államokban vagy Kanadában), amelyekben a kultúra monocentrikus megközelítését már a cyberpunk megjelenése előtt elbúcsúztatta a multikulturális tudat, s a posztumán jelző nem pusztán szóként funkcionál, hanem többek között a tudomány, a technika, a mediatisáltság stb. stb. kínálta összefüggések *megértett* és alkalmazott tapasztalataként kerül – persze folyamatos kihívást jelentve – az interdiszciplináris érdeklődés homlokteré-

be. Sánta Szilárd könyve remekül érzékelteti ennek a horizontnak az összetettségét, és természetesen nem véletlenül nyúl a kérdéskör angol nyelvű – tehát nem másodkézből származó – szakirodalmához.

Éppen ezért érdemes még ehhez is hozzátenni valamit. A kánonátrendező folyamatok mellett az sem elhanyagolható következménye a fenti szituációnak, hogy az irodalomtudomány nyelve is frissíthető. Az e téren tapasztalható konzervativizmus olykor elképesztő méreteket ölt. Gondoljunk arra, hogy még manapság is érénynek számít – és dicséretben részesül –, ha valaki alkalmazni próbálja a lejárt irodalomszemléleteket képviselő elméleti iskolák apparátusát az újabb eredményekkel vegyítve (mondjuk, a strukturalizmus előfeltételeit a recepcióesztétika kérdésvályaival mixeli össze). Ebben – véleményem szerint – nincsen semmiféle önérték. Miért állítom ezt? Többek között azért is, mert Sánta Szilárd könyve annak is kiváló példáját nyújtja, hogy az irodalomtudomány nyelve és szemlélete olyan interkulturális és tudományközi kapcsolatrendszerre alakítható, amely már régen nem csak az irodalomtörténeti gondolkodás belügye, és éppen ezért biztosítéka lehet a különféle szakterületek konstruktív összjátékának. Ehhez természetesen arra is szükség van, hogy az irodalomelméleti iskolák által kínált közhelyeket ne tekintsük automatikusan a szó-

vegekről való érvényes beszéd kizárólagos terepének. Ellenkezőleg, bátoritanám a fiatal irodalomtörténészeket – továbbra is Sánta Szilárd példájánál maradván –, hogy tudatosítsanak két kardinálisan fontos dolgot. Egyfelől lényeges lehet annak alaposabb mérlegelése, hogy a spekulatív filozófia iro-

dalomelméleti illetékessége megtörhető-e a természettudományos látásmód elsajátítása révén (szinte biztosan állíthatom, hogy igen); másrészt minimum megfontolandó, hogy az emberről való érvényes beszéd manapság ténylegesen nem a technomédiumok függvénye-e inkább, mint a humánideológiái érvelést módosítások nélkül fenntartó filozófiáké vagy ideológiáké (a válasz erre is hasonló lehet).

E hevenyészett megállapítások után néhány olyan javaslatot fűznék a könyv koncepciójához, ami a további munka szempontjából lehet megfontolandó, azaz nem feltétlenül bírálatként értendő. A *Mesterséges horizontok* olyan komplex hálózatot villant fel, melynek egyik előnye, hogy nem enged utat a műfajorientált eredethez való ragaszkodásnak, és gátat szab a kérdések historizálásának (mely utóbbi könnyen statikus kép kialakításához vezetne). Ugyanakkor megfontolandó, hogy a könyv elején nem lett volna-e érdemes részletesebben szóba hozni Philip K. Dick életművét. Jó néhány – a szerző által is idézett – szakember evidensnek tartaná, hogy egy ilyen munkát Dick-fejezettel lehetne indítani, hiszen Dick a slipstream jóvol-

tából hasonló pozícióba került a századvég kánonjaiban, mint anno Borges a mainstream irodalomban. A szelektálást az új hullám, a cyberpunk és a szimulákrum-logika felől könnyedén el lehetne végezni, vagyis – ebből az amúgy rendkívül egyenetlen életműből – a könyv szempontrendszere alapján csak néhány mű válna kiemelkedően fontossá. Ezek közül is az *Ubik*, a *Palmer Eldritch három stigmája*, az *Álmodnak-e az androidok elektronikus bábáikkal?* és a *Kamera által homályosan jelölhető ki azt a négyzögelési pontot, ami még világosabban beláthatóvá tenné, hogy a posztumán kor alapkérdéseiből már jó néhány Dicknél megfogalmazódott. A cyberakciókra vagy a paratér dekonstruktív funkciójára alapozó irodalom innen nézve legalább annyit köszönhet Dick ezen alkotásainak, mint a spekulatív fikció *Az ember a Fellegvárban* című regényének.*

Nem szeretnék persze abba a hibába esni, hogy egy pusztán reprezentatív listát mellékelek a teljesítményhez (a spekulatív fikcióról szóló fejezethez önmagában is sok kiegészítést lehetne javasolni, pl. Card: *Múltfigyelők* stb.), hiszen a műválasztás telitalálat a könyvben. De van még egy olyan szerző, akinek egy művét érdemesnek tartom arra, hogy legalább említés szintjén szóba kerüljön itt (leginkább a cyberpunk és a posztcyberpunk horizontváltásáról szóló részekhez illene). Tad Williams *Másvilág* című ciklusa ugyanis amellet, hogy cyberakció-sorozatból áll, a mátrixban elhelyezkedő zónákat önálló játékszabályok mentén építi föl, s közben ezeket a virtuális tereteket szinte a peremműfajok mindegyikével kontaminálja (a mitológiai fantasytól kezdve a horrorig). Ráadásul Williams regényében nagy szerepet kap a mérettartományokkal való játék is, és ebből a szempontból is beilleszthető a *Mesterséges horizontok* által említett egyik tendenciába. Ugyanakkor a *Másvilág* kiindulópontja – a mítoszújraírás – keresztül – kapcsolatba hozható a *Snow Crash* egyik szegmensével is, a nyomozás pedig részben azokkal a regényekkel rokonítja, amelyek a cyberpunk kliséket

a kriminarratívákkal olvasztják össze (ilyen pl. Richard Morgan Takeshi Kovacs-sorozata).

Dick alaposabb értelmezése és Williams bevonása tehát jót tett volna a dolognak, s mint látható, összekapcsol olyan tendenciákat, melyek az említett hálózat csomópontjait gazdagíthatnák. Ezen a vonalon nem mennék tovább, fölöslegesnek tartom ugyanis olyan másodvonalbeli regények megemléztését, amelyek pusztán azért kerülhetnének szóba, mert valamely zsáner tartozékai. Amire azonban szintén érdemes lenne esetleg nagyobb erővel koncentrálni, az a slipstream jelenségének pontosabb körülhatárolása. A szerző is említi, hogy ezen a téren van még teendő, s valóban nagy kihívást jelenthet egy ilyen jellegű fejezet elkészítése. A könyv alapján úgy gondolom, hogy jelen pillanatban éppen Sánta Szilárdnak van esélye arra, hogy ezt a feladatot elvégezze. Nem tartom kizártnak, hogy a slipstream tanulmányozása hozzájárulhat az utóbbi évtizedekben interkanonikus pozícióba került művek szemléleti komponenseinek megértéséhez, vagy akár a különféle kánonok dinamizálódásának feltérképezéséhez (vö. a fentebb már említett kontextussal), bár fennáll annak a veszélye, hogy a fogalom legalább annyira képlékennyé válik, mint a posztmodern jelölő. (A slipstream és a posztmodern kapcsolata persze megkerülhetetlen ebben a hipotetikus fejezetben.) Ugyanakkor elképzelhető, hogy nyereségként jelentkezhet bizonyos alkotók szövegeinek megközelítések, mondjuk Jasper Fforde vagy Frank Schätzing regényeire lehetne utalni.

Haladva a részletek felé, meg kell erősítenem azt is, hogy a könyv mikroelemzése nagyon inspirálóak. Magam külön örültem annak, hogy Sánta Szilárd – sok irodalmárral ellentétben – vette a fáradságot és utánanézett az egyes regényeket meghatározó természettudományos előfeltevéseknek. Nagy előnye a munkának, hogy az interpretációk közben a memetikáról, a molekuláris biológiáról vagy a nanotechnológiáról is információkat kap az olvasó. Talán itt-ott ezen a téren is tovább lehetne menni, hiszen ténylegesen kulcskérdésekről van szó. Úgy

is fogalmazhatnánk, hogy a kortárs sci-fi-nek kötelező intertextusait képezik olyan tudományos munkák, melyek ismerete nélkül igen sokat veszít az elemző, ha az adott mű professzionális értelmezését kívánja nyújtani. (Más kérdés, hogy ezek a művek mennyiben működnek a tudományos háttérismeretek nélkül. Valószínűleg működnek, hiszen nem lennének bestsellerek...) Egyetlen példát hoznék arra, hogy a tudományos eredmények – melyek az olvasók többsége esetében szintén szövegek formájában férhetők hozzá – visszaírása az adott mű retorikai rétegébe szoros eljárásnak bizonyulhat. A szerző több olyan művet is elemez, melyekben a neuromarketing, vagy tágabban, a memetika valamilyen változata döntő szerepet játszik. Ezek közül a *Snow Crash* értelemhorizontját emelném ki.

Itt most tekintsünk el attól, hogy a memetika neodarwinista kultúra-elméletként milyen karriert futott be, s hogy tudományos alapvetését milyen – relevánsnak tűnő – kritika érte, vagy attól, hogy az idegtudományok hogyan viszonyulnak a jelenséghez. (Hajmeresztő egyébként azzal szembe-sülni, hogy a neuroplaszticitás felfedezése mintha alátámasztaná Dawkins azon állítását, mely szerint a memék fizikai entitások is lehetnek, melyek befolyásolják az agy huzalozását. De ebbe most ne menjünk bele.) Szóval, Stephenson regényében kulcspozíciót tölt be a memetikai látásmód, nagyon leegyszerűsítve, a történet a memék és a vírusok terjedése – a kulturális evolúció mibenléte – körül bonyolódik. Az adott fejezet körületekintően mutatja be a regény tematikus működését, s ott áll meg, hogy agyi immunrendszerünk megerősítésében fontos szerepe lehet a *Snow Crash* újraolvasásának. Tegyük fel a kérdést, hogyan éri ezt el a regény. Az újraolvasás során valószínűleg az olvasó már jóval nagyobb figyelmet szentelhet a szöveg nyelvi-retorikai dimenziójának, s nem csak azt fogja észlelni, hogy Stephenson regénye hallatlan nyelvi innovációt hajt végre, hanem esetleg azt is, hogy mint nyelvi-retorikai konstrukció egyfajta mémtárolóként is viselkedik. Az olyan szekvenciák, illetve hasonlatok, mint például a követ-

kezők: agyműtétre készülő gyűrűsféreg, üvegcséréppel dústított vajkrém, mint a kőbalta a fúziós reaktorban, mint kiskutya a mélyhűtőben, mint vemhes disznót a tank, kibernetikus cunami, mint egy nimfomán acélkacsa stb., olyan autoreferenciális nyelvet hoznak létre, melynek elemei maguk is memekként viselkedhetnek. Ezek a hasonlatok tehát egyfelől igazolják a könyvben is nagyon hangsúlyos mesterséges-organikus kapcsolások funkcióját (vö. a híres Gibson-műnyitómondatára történő rájátszásokkal), ugyanakkor növelik a jelölők emlékezetbe hívásának esélyét. Innen nézve a regény ironikusan is viszonyul önnön tárgyához, hiszen a memékről szóló történetet potenciális meméken keresztül közvetíti, mely utóbbiak lehetővé teszik, hogy az előbbieket saját kritikai társukkal együtt utazzanak médiumról médiumra. A *Snow Crash* minden bizonnyal ezzel az effektussal is igazolja, hogy különleges hely illeti meg a posztcyberpunk univerzumban, mely pozíció ezek szerint retorikailag is megtámogatható.

Sánta Szilárd első könyve minden szakmai hozadéka – a fentebb említettek – mellett tehát annak is kedvez, hogy a kortárs sci-fit ne mint kuriózumot szemléljük, hanem alaposabban mélyedjünk el annak *szöveg*univerzumában is. Ez utóbbi olyan meglepetésekkel szolgálhat a professzionális irodalomkutatóknak is, amikre sokuk még csak nem is gondolt. Bizom abban, hogy ez a könyv nem csak a szakmai kérdezésmód és a korrekt munka bizonyítéka lesz, de – minden görcsösségtől mentes, oldott, mégis szakszerű nyelvhasználata erre nagy esélyt biztosít – jó memegyüttesnek (mémplexnek) fog bizonyulni. S ha így lesz, hozzájárul annak a téves beidegződésnek az eloszlataához, hogy a sci-fi nem jelentékeny irodalmi forma.

■ ■ ■

■ **H. Nagy Péter** (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi esszékötetete *Szisztematikus káosz* címmel 2012-ben jelent meg. Érsekújváron él.

ZÓLYA ANDREA CSILLA

HA EZERFELÉ SZAKAD A FILM

Hogyan beszélhető el hitelesen egy hely története?

Egyáltalán elmondható-e a maga teljességében?

Ha igen, akkor hogyan illeszkedhet a személyes történetekbe, illetve a személyes történetek hogyan kapnak teret ezekben az elbeszélésekben?

Papp Sándor Zsigmond első regénye, a *Semmi kis életek* egy különös lakóház történetének elmesélését vállalja fel a különböző életutak és emberi sok mozaikjainak egymás mellé fűzé-

Papp Sándor Zsigmond:
Semmi kis életek
Libri Kiadó, Budapest, 2011

sével, melyben a hely történetének alakulásával párhuzamosan végig fontosak maradnak a ház lakóinak személyes történetei.

E kettősséggel elsőként a regény két mottója szembesít. Az André Gide-től idézett sorok a helyek történetének elbeszélésére irányítják a figyelmünket: „Nem egy ember, hanem egy hely történetét szeretném elmondani...” – olvashatjuk a szerzői szándékra muta-

tó, prózapoétikailag erős nyomatékot nyerő mondatot. A kiemelt idézet nemcsak a regényt indító és záró képekkel cseng össze, ahol aprólékos és érzékeny leírások mesélnek az épületről, hanem az események biztos pontjaként és visszatérő helyszíniként megjelenő Törekvés utcai lakás/ház ábrázolásával is, ami egyben a regény cselekményszervezését határozza meg.

A beszédes nevű Törekvés utca 79. szám alatti sarokház háromszobás lakásának (a regény elején még a második emeleti huszonnégyes számú lakás, később feltehetően tévedésből már negyedik emeletiként tűnik föl) 1980-as–1990-es évekbeli története a romániai diktatúra sorsfordító éveinek, és a hatalmi struktúra szövevényes viszonyrendszerének és változásainak lenyomatait hordozza. Valójában ezek tükrében dől el, mikor, kik, miért és hogyan költöz(het)tek vagy távoztak abból a bizonyos lakásból. A történelmi változások természetesen a házat is érintik, a kilencvenes években emléktábla is kerül a falára, majd le, mert a városrendezési hivatalból mégsem tartják indokoltnak, hiába haltak meg hősök a forradalomkor bent is és a ház előtt. Az idő múlásával az újabb beköltözők történeteiben a régi lakók a ház állandó kellékeiként és részeiként tűnnek elő (hogy csak a legfontosabbak közül említsek néhányat: Rakucsinec, Kalcsek Feri, Veterényiek vagy Mecseki). Ezalatt pedig nemcsak a falakba fészkelni be magát az anyag romlása és vele együtt az elhatalmasodó dohos szag, hanem fokozatosan a testüket, ruháikat, bútorait is menthetetlenül átítatja.

A ház és a lakóinak e szoros összetartozásában a hely történetének mesélése és a személyes történetek határai összemosódnak, oda-vissza meghatározzák és alakítják egymást: „A jó ház olyan, mint egy kotló, mindig maga köré gyűjti a hozzá való lakókat. [...] A házban, akárcsak egy nagy fazékban, mindenki réges-rég összerotyogott már. És ez a massa nem szül hősokeket, szúrós szemű halhatatlanságot, csak önmagát termeli újra, sűrűn és elpusztíthatatlanul, hogy kitöltsön minden szabadon hagyott rést” – idézi fel az elbeszélő Rudolf apjának szavait. (20–21.)

Az első mottóhoz hasonlóan szintén fontos a Akutagava Rjúnoszuke-idézet, ami viszont a személyes történetek elbeszélésének és a személyek ábrázolásának szándékát hangsúlyozza. Ilyen értelemben tehát sarkítás lenne, ha a regény szerkezeti felépítésének fő alakítójaként csupán a Törekvés utca 79-es sarokház történetének az elbeszélését fogadnánk el, hiszen sokkal inkább az a meghatározó a regény építkezésében, hogy miként leli meg az elbeszélő a személyes történetek és a hely történeteinek elmondása közt az egyensúlyt.

Papp Sándor Zsigmond regénye három különálló fejezetből épül fel, amit egy befejező rész zár. Visszatérő helyszíne tehát a Törekvés utca 79. számú lakóház. Lakói mellékszereplőként kísérik végig a történeteket, így nemcsak tanúi, hanem aktív alakítói, máskor viszont elszenvetői az eseményeknek.

Az első fejezetben Schiffer Rudolf és felesége, Kuti Márta költözik a Törekvés utcai lakásba. Fokozatosan körvonalazódik házasságuk, boldogságkeresésük, egymás melletti magányuk és tragédiájuk, fiuknak, Balásznak a halála, Rudolf beszerzése, rendszeressé váló beszélgetései Nicu Zmeurával, az összekötőtiszttel, fia gyilkosával.

A második fejezetben a hatalom öltönyös szolgájának, Mihai Gondrunak és családjának története bontakozik ki. Fokozatosan derül ki, hogy „az akasztott ember háza”, ahova költöztek, szintén a Törekvés utca 79. házára vonatkozik, és a már korábban ismert lakásra, amit Nicu Zmeura szerez a Gondru családnak. Mihainak magyar a felesége, Laura, két fiuk közül a nagyobbikat, Rolandot magyarnak nevelik, a kisebbiket, Viorelt pedig romának. Mihai és Laura a sok ki nem mondott félelem, emlék és titok ellenére szerelemben és egyetértésben élnek, a látszólagos családi idillt csupán a kamasz fiú apjával szembeni lázadásai zavarják meg.

Azonban egyre inkább kirajzolódik, hogy ennél jóval többről van szó, a szálak szinte már kibogozhatatlanul összegabalyodnak, amelyeket egyfaj-

ta mélyről fakadó szabadságvágy és a valahonnan hátulról jövő megtorlástól, büntetéstől való félelem tartanak mozgásban. Roland gesztusaiban ez a szabadságvágy testesül meg, míg apja szorgalmasan igyekszik megfelelni a hatalmi gépezetnek, amit csak részben ismer, hiszen azt a maga teljességében ő sem láthatja át. Tagadhatatlan, hogy a hatalmi berendezkedésnek épp ez a titokzatossága generálja tovább a tőle való félelmet, ami még inkább arra ösztökéli Mihait is, hogy bizonyítson újabb és újabb „teljesítményekkel” (például újabb „áru-lók”, rendszerlázítók leleplezésével és megsemmisítésével). E fejezetben derül ki, hogy valójában ennek a kényszeres bizonyítási vágnak esik áldozatul az első fejezetben megismert Rudolf fia, Balás is. De Mihai hatalma is nevetségesen véges, a saját fiát (és ezzel önmagát is) csak annak megtörésével és kíméletlen összeverésével véd(het)i meg a rendszer büntetésétől.

Történetükön keresztül – azzal, ahogy egymás mellé kerül a megfélemlítettek és megfélemlítők rettegése – mutatja meg Papp Sándor Zsigmond a diktatúra hatalmi játszmaíráit, illetve működésének ellentmondásait és legapróbb rezdüléseit, hiszen minden önkényuralomnak ezek az életben tartói. A diktatórikus hatalmak működésének leleplezése mellett kisemberek arca, mindennapjai, érzései és valószínűsége emberi sorsok jelennek meg. Ábrázolásuk pedig folyamatosan átítatódik humorral és ironiával, mint ahogy az önironia sem hiányzik, olykor még a legtragikusabb leírásokból sem. Általuk talán közelebb is kerülhet az olvasóhoz a körvonalazódó korszak, elfogadhatóbbá vagy legalább átláthatóvá, érthetőbbé válhat az anomáliáival együtt. Kiváló példa erre Mihai ingatag hatalmi helyzetének leírása, bár itt aligha vált ki együttlétet az olvasóból az ironikus beszédmód: „Ugyanannyian dolgoznak fölötté, mint alatta, vagyis ugyanannyi segget kell kinyalnia, mint ahánynak parancsolhat. Ezt nem lehet bírni sokáig. A stresszt, hogy sohasem keverheti össze a kettőt. Plusz ez az örökös gyanakvás.” (227.)

A harmadik fejezetben Roland szerelme, Eszter költözik a Törekvés ut-

cai lakásba. Nemcsak a lányról kialakult kép kerül itt más megvilágításba az előző fejezet(ek)hez képest, hanem a korábbi történetek is, hiszen az események elvarratlan szálai újra visszatérnek és összekapcsolódnak. Tulajdonképpen a történet-szálak bújtatott vezetése Eszter történetében csúcsosodik ki, a korábbi történetek hiányzó mozzanatai e fejezetben lepleződnek le. Kiderül, hogy Eszter az, aki ott volt Balázs szökési kísérletek és elfogásakor, ő meséli el az addig homályba vesző és talányként maradt történetet, ami vitathatatlanul a regény központi eseménye. Ő a szemtanú és a túlélő, aki pár évre a szökési kísérlet után kapcsolatba kerül Rolanddal, Mihai (a Balázs megkínzására parancsot adó tiszt) fiával. Eszter ugyan nem tud ez utóbbi összefüggésről, viszont újból szemtanúvá válik, és közelről szemlélheti/szenvedheti el a túlélés ellentmondásait, a fiú apja általi megtörését és Roland meghasonlását. Ő az, aki miközben azt hiszi, hogy Balázs túlélte az 1982-es szökési kísérletet, a forradalom után a fiú gyilkosától, Nicu Zmeurától vár gyereket, akit ő Rot Janiként ismer. Szintén Eszter az, aki Balázs apjához, Rudolfhoz hasonlóan szoros kapcsolatba kerül a már öreg Kalcsekkal, akit ő is bizalmába fogad és beavatja titkaiba. Rudolf annak idején az „igazság” megismerése elől a távozás mellett dönt, itt derül ki, hogy Kalcsek vágta le másnap a kilincsről. Eszternek – az igazság elmondása helyett – az öreg ház-mester inkább csak tanácsot ad, hogy utazzon el, s ha majd jól érzi magát, maradjon is távol örökre. A záró fejezetben egy homályos utalásból megtudjuk, hogy a lány „elrepült” (395.), így újra ő a túlélő, aki feltételezhetően megtartja magzatát.

A harmadik fejezet mindemellett a szereplők különböző emlékképeinek egymás mellé és szembeállításának keresztül kísérletet tesz a forradalom elmesélésére. Az átváltozás mozzanatai a Törekvés utcai ház lakóinak emlékei révén idéződnek fel, a pillanatok, amelyek közvetlenül megelőzték, majd követték a forradalom eseményeit. Viszont ezek maradéktalan felelevenítésének lehetetlenségét és ellentmondásait kiválóan demonstrálja

a regényben felbukkanó német filmes stáb, akik egy, a házban forgatott dokumentumfilmmel kísérelik meg rekonstruálni, hogy hogyan élhették át a történelmi pillanatokot a lakók. E felmerülő kérdésekről Kalcsek emlékeinek felidézésekor ironikus őszinteséggel vall az elbeszélő, teszi ezt az öreg ház-mester helyett, hiszen ő képtelen azt szavakba öltetni és elmondani a filmeseknek: „Olyan napokat éltek, olyan tömörséget az időnek, amit egyedül nem is nagyon lehetett

elviselni. Feszélyezte és szorongással töltötte el őket, hogy vajon jól, vajon megfelelően él-e meg a kiemelt pillanatokot, mintha folyton ki kellett volna öltözniük a saját gondolataik előtt, hiszen nem mindegy, hogy pucér seggel találja-e őket a történelem vagy fölkészülve, öntudattal.” (354.)

A többiekkel közösen megélt szorongáson túl a lakók más és más szeletét rögzítették az eseményeknek. Felmerül a kérdés, ezen emlékképek működhetnek-e és összeolvadhatnak-e egyfajta kollektív emlékeztető, összeállhatnak-e a német rendező/néző számára egy történetté? „Mintha egy hatalmas fénymásolón húzták volna le száz és száz példányban azt az egyetlen, gyilkos napot, és mindenki más részletet takart volna ki belőle, vagyis másként állította elő önmagát, és lett így száz és száz Kalcsek, száz és száz Rakucsinec és Veterényi, akik szinte azonnal feltörték a kép keretét és kirajzottak a világba. Az emlékezés orgiája volt ez, és tényleg csak drukkolni

lehet Hansnak odalent, hogy legyen annyi szerencséje, és egy pillanatra elkapja ezt az irtatlan csoportképet, egybe terelje ezt a megszámlálhatatlanul sok hasonmást, mert úgy talán nem kapcsol majd el a német nép” – olvassuk az emlékezés már-már háttérrel tobzódásáról (356.). Kétségtelen, hogy a rész-egész viszony alapján e sorok magáról a regényről és a benne megjelenő, történeteket összemontírozó és montázsoló építkezésről is szólnak, melyben párhuzamba kerül s időnként egymásra csúszik a hely történetének rekonstruálása a személyes történetekkel és a forradalom történetével.

A kötet záró fejezete viszont már eltávolodik és leválik e történetekről, személyekről, pusztán a hely marad, a ház, a lakás, mint kiüresedett terek és falak halmaza, ami eladásra és új gazdáira (s általuk új történetekre) vár.

Papp Sándor Zsigmond regényének erőssége, hogy egyszerre több objektíven keresztül fókuszál, több nézőpontot mozgósítva és több síkon keresztül ábrázolja, illetve gondolja újra a dikta-túra idején élt emberek mindennapjait.

Elsőként meghatározó az, ahogy a regény közelít ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan beszélhető el hitelesen ez az időszak. Elbeszélés módjába építi be és tükröként vetíti elénk a korabeli események elbeszélhetőségének torzulásait, azzal, ahogy a cselekményszálakat egymáson folyton át- és elbújtatja, mindegyre széttördeli, majd e töredékeket a legváratlanabb társításokkal illeszti egymás mellé és közé. A történeteknek e széttördelése és összerakása hasonlatos ahhoz, ahogy a kommunista hatalom is tette az emberi sorokkal és a történetekkel. Emlékeztet arra, hogy akkor például a szabadban, lopva, titokban lehetett elmondani a fontos dolgokat vagy eseményeket, ott, ahova már a remények szerint nem ér(het)tek el a lehallgató készülékek. Rövidebb időtartamra korlátozódtak, megszakításokkal, elhallgatásokkal telítődtek, ami időnként az egymástól távol eső történeteknek az egymásba ékeléseit is generálta.

Mai napig aktuális kérdés, hogyan vált valaki besúgóvá vagy be-

épített emberré. A *Semmi kis életek* az áldozatiság felől közelít e problémához. Rudolf ellenállásának, kétegyeinek és megtörésének mozzanatait ragadja meg. „Írni, jegyezte le az első hónap végén, annyi mint feldolgozni önmagunk, és másokra ruházni az emlékezés terhét” – nyugtázta Rudolf a beszervezését követően a jelentéseiről (49.). Ekkor szembesül azzal, hogy ezek az írásai a szomszédokról és bárkiről nem csupán lezárt, háta mögött hagyható művek, mert bármikor önálló életre kelhetnek ítéletként lesújtva az írásaiban megjelenített szereplőkre. A kiszolgáltatottság érzését továbbnöveli, hogy nyitott kérdésként merül fel, kik is a besúgók. Kiderül, a házban többen is lehetnek, tulajdonképpen bárkiről kiderülhet, hogy „nekik dolgozik”. De a regény megmutatja a másik oldalt is, Mihai ügyködésének megjelenítése közben a hatalomféltség elvakult és gátlástalan gesztusai mögött a kegyvesztéstől való szorongást és rettegést is leleplezi.

A múlt elmesélésében és a tanúk megszólaltatásában szerepet kap a film is, ami a kötetben nemcsak a német filmes stáb megjelenésén keresztül nyer teret, hiszen a filmes vágás- és montázstechnikák alkalmazásával dinamizálja és tartja mozgásban az elbeszélő az egyes szereplők történeteinek elmondását. Eszter saját haláláról való képzelgésekor az elbeszélő önreflektív hangja szűrődik át: „az élet felől lenne érdekes, hogy ez a sok ember a maguk komor, ünneplő ruháival csak ebben az egyetlen, kifeszített jelenetben lehetne együtt. Néhány percig. Ezután szétrebbennek, kirajzanak, és ezerfelé szakad a film. Követhetetlen és befoghatatlan lesz minden.” (390.) E több

különböző embernek az egy kifeszülő képen történő rögzítésének szándéka szintén érződik a kötet felépítéséből, abból, ahogy egy helyszín és egy tragédia mégis mennyire sok embert és emberi sorsot összetart. A képet viszont az elbeszélő apró darabokra vágja szét, amit a regényben folyamatosan, újra és újra megpróbál összeilleszteni. Az egymástól távolra kerülő töredékek helyét keresve közelíti, pásztízza őket egymáshoz, illetve távolítja el, hogy megtalálja az adott töredékek valódi helyét. E művelet hozza létre a mozgó/elmozduló képeket a regényben és adja a történettöredékek elmesélésének ritmusát.

Azonban ami az előnye Papp Sándor Zsigmond regényének, az olykor a hátránya is. A *Semmi kis életek* jó bizonyítéka annak, hogy a szerző kiváló prózaíró, akinek novelláskötetei után az első regénye joggal ébreszt reményeket további figyelemre méltó regények születésére. A kötet cselekményszervezése viszont sokszor nem olvasóbarát. Többször kerülnek túl nagy távolságokra az egyes részek folytatásai vagy a visszautalások, miközben az események sűrűsége már-már túltelíti és szétfeszíti az olvasó számára befogadható határait. Így sokszor nehéz és indokolatlanul időigényes az egyes cselekményszálak közötti összefüggések felismerése.

Hasonlóan fontos lenne a mértékletesség az egyes leírásokban, a képzettársítások és hasonlatok esetében. Nem vitás, hogy Papp Sándor Zsigmond jó mesélő, leírásai sok feledhetetlen képpel örvendeztetik az olvasót. Finom érzékenységgel nagyítja fel a legapróbb mozzanatokot és jeleneteket, s már-már sebészi pontos-

sággal ábrázolja úgy az emberi érzések és kapcsolatok összetettségét, ellentmondásait, mint a társadalmi események összefüggéseit. Időnként mégis túlsordulnak ezek a képek, sokszor érezhető a túlírtás. Ilyen képtelen jelenet például, amikor a fegyverroportól menekülő férfi szatyrából kiesik a mézesüveg, eltörik, és erre a forradalom kaotikus forgatagában odaállalkodik egy kutya s nyugodtan fölnyalja a mézet a földről. S miközben sok szempontból pontos korrajz körvonalazódik a '89 előtti és utáni romániai viszonyokról, pontatlanságok is előtűnnek: zseniális a román-magyar együttélés zsörtölődéseinek ábrázolása a Gondru család vitáin keresztül, viszont valószerűtlen, hogy az egyházak ellenzése idején az egyik gyereket katolikusnak, másikat ortodoxnak nevelte volna egy közismert szekuritátés tiszt. Szintén hiteltelen, hogy a régi rendszer embereként hírhedtté vált Gondru Kanadába szökésük után tulajdonosa maradt a Törökös utcai lakásnak.

Érdemes azonban túllendülni ezen a tökéletlenségeken és éberrel olvasni Papp Sándor Zsigmond regényét, mert sok-sok élményt és meglepetést tartogat nem csak egy letűnt időszak történéseiről, hanem napjainkról és az emberi kapcsolatok örökön megújuló titkairól. ■ ■ ■

■ **Zólya Andrea Csilla** (Székelyudvarhely, 1978): irodalomtörténész, kritikus. Szentendrén él. *Irodalmi paródia és parodisztikus beszédmódok az erdélyi magyar irodalomban* című kötete 2012-ben jelent meg kolozsvári Komp-Press kiadónál.

